

เปรียบเทียบความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท
และกฎหมายไทย

พระคทาฐ คเวสกรโม (เพ็งที)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

นิติศาสตรมหาบัณฑิต

คณะนิติศาสตร์

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

2557

เปรียบเทียบความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท

และกฎหมายไทย

พระคทาวัธ คเวสกรมโม (เพ็งที)

คณะนิติศาสตร์

ศาสตราจารย์.....ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาแล้วเห็นสมควรอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการ
ศึกษาตามหลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต

ศาสตราจารย์.....ประธานกรรมการ
(แสง บุญเฉลิมวิภาส)

ศาสตราจารย์.....กรรมการ
(ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ)

รองศาสตราจารย์.....กรรมการ
(ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส)

ศาสตราจารย์.....คณบดี
(ดร.บรรเจิด สิงคะเนติ)

กรกฎาคม 2558

บทคัดย่อ

ชื่อวิทยานิพนธ์	เปรียบเทียบความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท และกฎหมายไทย
ชื่อผู้เขียน	พระศทวรุช คเวสภมโม (เพ็งที)
ชื่อปริญญา	นิติศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2557

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมา ความหมาย และรูปแบบของความยุติธรรม 2) ศึกษาแนวคิดความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท 3) ศึกษาเปรียบเทียบความยุติธรรมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนาและกฎหมายไทย

ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดความยุติธรรมตะวันตกในสมัยโบราณได้ยึดติดอยู่กับพระเจ้าแต่ในเวลาต่อมาความยุติธรรมก็คือกฎหมายเพื่อใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการผดุงความยุติธรรมของสังคมร่วมกันแต่ในปัจจุบันนี้สังคมตะวันตกได้ยึดถือความยุติธรรมตามสำนักกฎหมายบ้านเมือง โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) และความยุติธรรมได้แปรสภาพมาเป็นกฎหมาย โดยให้ความสำคัญและได้คำนึงถึงคุณค่าในเรื่องของการวางกฎเกณฑ์ลงมาสู่สังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้การที่มีแนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมโดยให้ยึดถือตามกฎหมายที่ออกมาจากรัฐาธิปไตยเป็นสิ่งที่ยุติธรรมที่สุด แต่ด้วยเหตุนี้ก็ส่งผลให้รัฐาธิปไตยเกิดช่องโหว่ในการใช้อำนาจตามอำเภอใจได้ สำหรับความยุติธรรมตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการเข้าถึงความจริงสูงสุดคือ “พระนิพพาน” ความยุติธรรมจึงเป็นหนทางที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงสูงสุดของพระพุทธศาสนา สิ่งสำคัญต้องให้มีพื้นที่ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค เพราะเป็นพื้นที่ของความยุติธรรมการจะทำให้มีพื้นที่ตรงนี้เกิดขึ้นได้ก็ด้วยการส่งเสริมให้มนุษย์มุ่งทำแต่กรรมดีร่วมกันเพราะกฎแห่งกรรมยุติธรรมและเที่ยงแท้เสมอ โดยยึดตามหลักของพรหมวิหาร 4 และอคติ 4 จึงจะทำให้เกิดความยุติธรรม (อวิโรธนะ) ได้อย่างแท้จริง

ทั้งนี้ ความเหมือนกันระหว่างความยุติธรรมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนา คือ มีสมมติสังขะที่นำมาใช้เป็นหลักความยุติธรรมเหมือนกัน และหลักสมมติสังขะของตะวันตกก็จะมีสิ่งที่คอยควบคุมคือหลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) หลักสมมติสังขะต้องสอดคล้องกับหลักความยุติธรรม เหนือขึ้นเดียวกันกับสมมติสังขะในพระพุทธศาสนาก็มีหลักปรมาตตสังขะที่คอยควบคุมเช่นกัน คือหลักสมมติสังขะต้องสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ (หลักปรมาตตสังขะ) แต่ในความเหมือนก็มีความแตกต่างกล่าวคือ หลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) ของตะวันตกมีขอบเขตเพียงแค่ว่าทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมร่วมกันอย่างสมดุลและมีความยุติธรรม แต่กฎธรรมชาติ (หลักปรมาตต

สัจจะ) ของพระพุทธศาสนาไม่ได้มุ่งหวังแค่เพียงให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสมมูลมีความยุติธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นหนทางที่ทำให้มนุษย์ได้เข้าถึงความจริงอันสูงสุดของชีวิตคือพระนิพพาน

อนึ่ง ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนที่จะมีการปฏิรูปกฎหมาย หลักความยุติธรรมได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ถือได้ว่าเป็นยุคธรรมะนิยมเพราะโครงสร้างของสังคมตั้งแต่ผู้ปกครอง กฎหมาย หลักความยุติธรรม วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนในสังคมล้วนมีความสอดคล้องกลมกลืนเดินไปในทิศทางเดียวกันหมด คือมีธรรมเป็นแก่นสาร จึงส่งผลให้สังคมมีความสามัคคีปรองดอง เป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูล มีน้ำใจ ไมตรี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตระหนักในบาปบุญคุณโทษจึงทำให้สังคมเกิดความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง แต่เมื่อได้เข้าสู่ยุคปฏิรูปกฎหมาย หลักความยุติธรรมของไทยจากเดิมที่ยึดมั่นในธรรมเป็นสารัตถะก็ได้ถูกแทนที่ด้วยหลักความยุติธรรมของตะวันตก ซึ่งกฎหมายที่เป็นหลักของความยุติธรรมเปรียบเสมือนเป็นตัวสะท้อนของวัฒนธรรม ประเพณีในส่วนของค่านิยม เมื่อสังคมไทยนำแนวคิดของตะวันตกมาใช้จึงส่งผลทำให้คนในสังคมไทยเกิดความขัดแย้งกันระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกกับวัฒนธรรมไทย กฎหมายหรือหลักความยุติธรรมของตะวันตกที่นำมาใช้จึงไม่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย และปัญหายุ่งเหยิงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันนี้ ตลอดถึงคนในสังคมไม่มีความสามัคคี สาเหตุส่วนหนึ่งก็มาจากการที่เรารับเอาหลักความยุติธรรมของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยนั่นเอง

อย่างไรก็ตามในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่า หลักความยุติธรรมของตะวันตก หลักความยุติธรรมตามแนวคิดพระพุทธศาสนาเถรวาท หลักความยุติธรรมในกฎหมายไทย จะมีจุดร่วมที่เหมือนกันเรียกว่า “หลักความบริสุทธิ์ สำคัญกว่าความยุติธรรม” กล่าวคือ ความบริสุทธิ์ของมนุษย์สำคัญกว่าความยุติธรรม ถ้ามนุษย์ไม่มีความบริสุทธิ์ ความยุติธรรมก็ไม่เกิดมนุษย์เป็นผู้บริสุทธิ์ได้ต้องประกอบไปด้วยคุณธรรม 4 ประการคือ หิริโอตตปัทธม สุกกธรรม สันติธรรม และสปปริสธรรม เมื่อบุคคลใดพร้อมด้วยคุณธรรมทั้ง 4 ประการถือว่าเป็นบุคคลที่ประเสริฐในหมู่มนุษย์ เป็นมนุษย์สเทโว มนุษย์ผู้เปรียบประดุจเหมือนเทวดาและตัวแปรสำคัญที่จะเป็นเครื่องมือสร้างความยุติธรรมหรือเป็นตัวเชื่อมกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดดุลยภาพ และทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุขก็คือ “กฎหมาย” ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าต้องให้กฎหมายเป็นหนึ่งเดียวกับความยุติธรรม กฎหมายต้องสอดคล้องกับบริบทของสังคม และกฎหมายต้องเป็นไปเพื่อไม่ให้คนทำชั่ว มุ่งหวังให้คนทำดี ส่งเสริมให้คนได้มีการพัฒนาจิตใจและปัญญา ซึ่งจะเป็นหนทางที่จะธำรงความยุติธรรมให้อยู่คู่กับสังคมได้ตลอดไป

ABSTRACT

Title of Thesis	Comparison of Justice Among the Western, Theravada and Thai Laws
Author	Phra Katavoot Kavasakatammo (Pangtee)
Degree	Master of Laws
Year	2015

This research aims to study 1) the background, the meaning and the form of justice, 2) the concept of justice according to Theravada Buddhism and 3) the comparison of justice among the Western, Buddhism and Thai laws.

The results showed that the concept of justice in the Western antiquity was adhered to God but later it was adhered to laws using them as principles to maintain justice in the society. Nowadays Western society has upheld positive law justice which is under the principle of justice (general principle of law). Justice has become laws giving importance and taking into consideration the value of laying principles to the society. The concept of justice which adheres to the laws issued by sovereign is the ultimate justice. However, as a result it has a caveat which allows the sovereign capricious power. Regarding the justice in the concept of Theravada Buddhism, there is no caste division. Everybody is equal in reaching the ultimate truth in Buddhism i.e. “nirvana”. Justice is, therefore, the way that makes human beings reach the ultimate truth in Buddhism. The important things are that there must be space, right, freedom and equality as these are the areas of justice. To create these areas human beings should be encouraged to commit good karma together because the law of justice is always precise. The principles of the four unbound states of mind and the four prejudices should be adhered in order to create true justice (conformity to the law).

The similarity between the justice in the western and Buddhism is that relative truths are being used as principle of justice. In addition, the relative truths in the western are controlled by the principle of justice (general principle of law). Relative truth principle must align with justice principle. Similarly, relative truths in Buddhism are controlled by ultimate truth principle i.e. relative truth principle must align with natural truth principle (ultimate truth principle). Nevertheless, there are differences in the similarity. Justice principle (general principle of law) in the western only makes people live together with balance and justice but natural truth principle (ultimate truth principle) in Buddhism not only aims to make people live together with balance and justice but also is the way to make people reach the ultimate truth which is nirvana.

From Sukhothai to Ratanakosin eras and before law revolution, justice principle in Thai society was influenced by Thammasat and the teachings in Buddhism. It was considered Dhammalism era in which all society structures, including ruler, law, justice principle, culture, tradition and way of live of people in the society, were harmonized in the same direction having dhamma as the core. This resulted in unity, support, consideration, generosity and morality in the society. Justice therefore arose. However, once entering the era of law revolution, Thai justice principle with dhamma as a core has been replaced by justice principle of the western. The law which is the principle of justice is a reflection of culture and tradition in the part of value. When the Thai society adopted the western concept, it led to conflicts between western and Thai cultures. The employed law or western justice principle were not aligned with the context of Thai society. The current

problems in Thai society including lack of unity has partly stemmed from the adoption of western justice principle.

In this study, it is seen that justice principle in the western, Theravada Buddhism, and Thai laws have a common point which is “the principle of innocence is more important than justice”. If people do not possess innocence, justice will not exist. People can be innocent by employing four dhamma principles which are shamefulness and moral dread, mind-purifying dhamma, peacefulness and virtues of a good man. When people are filled with these four dhamma principles they are considered noble like deity. Law is the important variable which is a tool for creating justice or connecting all stakeholders making them live in harmony and peacefully. I therefore think that law must be unified with justice and aligned with society context. Law must exist to prevent wrong doings and promote good doings promoting the mind and wisdom development which will eternally maintain justice in the society.

กิตติกรรมประกาศ

ขอถวายความนอบน้อม แด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขอระลึกถึงพระคุณของแม่บัวสี
เพ็งที พอลิซิด เพ็งที ผู้มีพระคุณอันสูงสุดที่เป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตของผู้เขียน และแม่ป่าพัน บุญเฮ้า
เมื่อยายสอน บุญเฮ้า ที่ได้เป็นผู้เลี้ยงดูอบรมสั่งสอนผู้เขียนตั้งแต่แม่เสียชีวิตเป็นต้นมา ขอโน้มรำลึกถึง
พระคุณของพระอุปัชฌาย์ ครูบาอาจารย์ พระราชสาธุธรรมมุนี (บัวพันธ์ ปญญาวโร) ได้เมตตาเป็น
พระอุปัชฌาย์บรรพชา พระเทพสาครมุนี (ป๋ม ปณฺธิโต) ได้เมตตาเป็นพระอุปัชฌาย์อุปสมบท
กราบขอบพระคุณหลวงพ่อบุญครูโกศลธรรมคุณ ที่ได้เมตตาผู้เขียนเป็นอย่างมาก ที่สำคัญสำหรับ
ชีวิตของผู้เขียนที่มีวันนี้ได้ก็เพราะ “กลุ่มเพื่อชีวิตติงาม” ที่ให้โอกาสและเมตตากับผู้เขียนมาตลอด
รวมทั้งได้ถวายทุนการศึกษาตลอดหลักสูตรในการศึกษาครั้งนี้ด้วย

ขออนุโมทนาอาจารย์ ดร. พชรวรรณ นุชประยูร เป็นผู้ที่จุดประกายให้ผู้เขียนทำวิทยานิพนธ์
นิติศาสตร์แนวพุทธ ขออนุโมทนา ศาสตราจารย์ ดร. บรรเจิด สิงคะเนติ ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและ
ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์ของผู้เขียน ที่ได้สละเวลาให้คำปรึกษา แนะนำแนวทาง ให้ข้อสังเกตและคำวิจารณ์
ตลอดถึงข้อคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อการเขียนวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้แนวทางการเป็นนักกฎหมาย
เพื่อสังคม ขออนุโมทนา ศาสตราจารย์ แสง บุญเฉลิมวิภาส ที่ได้สละเวลาอันมีค่าและกรุณา
เป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งให้คำชี้แนะแนวทางที่เป็นประโยชน์อย่างมากต่อการ
เขียนวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ กราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส ที่ให้
ความกรุณาเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ทั้งยังได้ชี้แนะแนวทางในการตีความ วิเคราะห์ หลักคำ
สอนทางพระพุทธศาสนากับหลักการทางนิติศาสตร์ เพื่อให้เห็นจุดร่วมระหว่างพระพุทธศาสนาและ
นิติศาสตร์ ขออนุโมทนาเจ้าหน้าที่คณะนิติศาสตร์ทุกท่านโดยเฉพาะคุณณัฏฐิดา สุภาพงษ์ และ
คุณมिरา รัตนสัญญา ที่ช่วยดูแลและอำนวยความสะดวกทุกอย่างตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่และทำ
วิทยานิพนธ์ ขออนุโมทนาและกราบขอบพระคุณกัลยาณมิตรทุกท่าน น.ม. รุ่งพี รุ่งน้อง โดยเฉพาะ
เพื่อน ๆ น.ม. 3 ภาคปกติ ที่ช่วยดูแลเรื่องการอยู่ การฉัน เรื่องเรียน รวมทั้งให้กำลังใจอยู่ตลอดเวลา
และเพื่อน ๆ สหธรรมิกที่คอยเคียงข้างและให้กำลังใจอยู่เสมอ

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นประโยชน์และมีคุณค่าต่อผู้ที่สนใจ เพื่อ
การศึกษาค้นคว้าและพัฒนาความรู้ต่อไป บุญกุศลที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขออนุโมทนาเป็น
กตเวทิตาคุณแด่ผู้มีพระคุณทุกท่าน ตลอดถึงอุทิศบุญกุศลให้โยมแม่และโยมยาย หากวิทยานิพนธ์เล่ม
นี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้เขียนขอน้อมรับไว้แต่เพียงผู้เดียว และขออภัยไว้ ณ ที่นี้

พระคทาวัธ คุเวสภมโม (เพ็งที)

กรกฎาคม 2558

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(8)
สารบัญ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	7
1.3 สมมติฐานของการศึกษา	7
1.4 ขอบเขตของการศึกษา	7
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย	8
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา	8
1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะ	9
บทที่ 2 ข้อความคิดว่าด้วยหลักความยุติธรรม	10
2.1 ที่มาและความหมายของความยุติธรรม	10
2.1.1 ที่มาของความยุติธรรม	10
2.1.2 ความหมายของความยุติธรรม	16
2.1.3 รูปแบบความยุติธรรม	19
2.2 หลักความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกและตะวันออก	23
2.2.1 หลักความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตก	24
2.2.1.1 หลักความยุติธรรมสมัยโบราณ	24
2.2.1.2 หลักความยุติธรรมสมัยกลาง	25
2.2.1.3 หลักความยุติธรรมสมัยใหม่	29
2.2.2 หลักความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันออก	33
2.2.2.1 หลักความยุติธรรมสมัยโบราณ	33
2.2.2.2 หลักความยุติธรรมสมัยใหม่	40
บทที่ 3 หลักความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท	51
3.1 แนวคิดพระพุทธศาสนากับความยุติธรรม	51
3.1.1 ความเป็นมาของความยุติธรรม	52
3.1.2 ความหมายของความยุติธรรม	63
3.1.3 ประเภทของความยุติธรรม	65
3.2 หลักการว่าด้วยความยุติธรรม	77

3.2.1 หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความยุติธรรม	77
3.2.2 หลักกฎแห่งกรรม	81
3.2.3 เป้าหมายของความยุติธรรม	84
3.3 วิธีการสร้างความยุติธรรม	85
3.3.1 วิธีการสร้างความยุติธรรมในมโหสถบัณฑิต	86
3.3.2 วิธีการสร้างความยุติธรรมในอัครัญญสูตร	87
3.3.3 วิธีการสร้างความยุติธรรมในอธิกรณสถมะ	89
บทที่ 4 แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อกฎหมายไทย	92
4.1 ยุทธธรรมนิยม	92
4.1.1 สมัยกรุงสุโขทัย	93
4.1.2 สมัยกรุงศรีอยุธยา	100
4.1.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	108
4.2 ยุคอิทธิพลของตะวันตกในช่วงการล่าอาณานิคม	115
4.2.1 ยุคทำสนธิสัญญาบาวริง ในสมัยรัชกาลที่ 3-4	116
4.2.2 ยุคปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5	121
4.3 ยุคการค้าเสรีและทุนนิยม	126
4.3.1 ยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475	127
4.3.2 ยุคปัจจุบัน	131
บทที่ 5 วิเคราะห์เปรียบเทียบความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาทและกฎหมายไทย	137
5.1 วิเคราะห์“ที่มา”ความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนา	137
5.2 วิเคราะห์“หลักการพื้นฐาน”ความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนา	143
5.3 วิเคราะห์“วิธีการ”สร้างความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนา	150
5.4 วิเคราะห์“เป้าหมาย”ความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนา	157
บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ	163
6.1 สรุป	163
6.2 ข้อเสนอแนะ	168
บรรณานุกรม	170
ประวัติผู้เขียน	179

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับมหาจุฬาเถปิฎก 2505 โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/และหน้าตามลำดับเช่น วิ.มหา. (บาลี) 21/40/23 หมายถึง วินยปิฎก มหาวิภังคปาฬิเล่มที่ 21 ข้อที่ 40 หน้า 23. และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพ.ศ. 2539. เช่น วิ.มหา. (ไทย) 21/35/189. หมายถึง วินยปิฎก มหาวิภังคเล่มที่ 21 ข้อที่ 35 หน้า 189.

พระวินยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี) =	วินยปิฎก	มหาวิภังคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย) =	วินยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี (บาลี) =	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี (ไทย) =	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี) =	วินยปิฎก	มหาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย) =	วินยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ. (บาลี) =	วินยปิฎก	จุฬวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ. (ไทย) =	วินยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขณธวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวิคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มฺ. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุลปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.มฺ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มุลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มชฌิมปณณาสกปาฬิ	(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สํยุตตนิกาย	สคาถวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
สํ.ส. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สํยุตตนิกาย	ขณธวาวคคปาฬิ	(ภาษาบาลี)
สํ.ข. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธาวรรค	(ภาษาไทย)

สํ.ม. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	สํยุตตนิกาย	มหาวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.ม. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ปญจก. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สตตกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.สตตก. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อฏฐกนิปาต	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อัฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทานปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.อุ. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	สูตรนนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	สูตรนนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี. (บาลี) =	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถรี. (ไทย) =	สูตรนตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรีคาถา	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้คัมภีร์อรรถกถาอ้างอิงจาก อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2552 โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ภาค/หน้า เช่น ที.สี.อ. (ไทย) 1/1/211. หมายถึงทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีสันธวรรคอรรถกถาเล่มที่ 1 ภาค 1 หน้า 211.

อรรถกถาพระสูตรต้นปิฎก

ที.สี.อ. (ไทย) =	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีสันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อ.เอกก.อ. (ไทย) =	อังคุตตรนิกาย	มนโรธปุรณี	เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถโชตกา	เปตวัตถุอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	เถรคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.เถรี.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	ปรมัตถทีปนี	เถรีคาถาอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.สตตก.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	สัตตกนิบาตชาดกอรรถกถา		(ภาษาไทย)
ขุ.อป.อ. (ไทย) =	ขุททกนิกาย	วิสุทธชนวิลาสินี	อปทานอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม เพราะแต่ละคนมีความไม่สมบูรณ์จึงต้องมีการมาอยู่รวมตัวเพื่อพึ่งพาอาศัยกัน มนุษย์จึงมีธรรมชาติเป็นสัตว์สังคมเมื่อมีการอยู่รวมกันแล้วสิ่งสำคัญคือต้องมีระเบียบแบบแผน หรือมีกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นเพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย หรือเพื่อให้เกิดความสงบสุขเกิดขึ้นในสังคมนั้น เพราะหากไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้ในสังคม ก็อาจจะทำให้สังคมนั้นเกิดความวุ่นวาย หรือความไม่สงบสุขเกิดขึ้นก็ได้

เมื่อมีสังคมเกิดขึ้น สิ่งสำคัญต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์หรือที่เรียกว่ากฎหมาย มีสุภาษิตกฎหมายที่กล่าวว่า “Ubi Societas, Ibi Jus” ที่ใดมีสังคม ที่นั่นมีกฎหมาย เพื่อมีหลักในการให้คนได้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติภาพ รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย แต่สิ่งสำคัญหัวใจของกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับที่ออกมานั้นต้องเป็นกฎหมายหรือระเบียบข้อบังคับ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมในสังคม เพราะกฎหมายไม่ใช่ความยุติธรรมแต่เป็นเครื่องมือรักษาความยุติธรรมดังในพระบรมราโชวาทที่ว่า¹ “...กฎหมายนั้นไม่ใช่ตัวความยุติธรรม เป็นแต่เพียงเครื่องมืออย่างหนึ่ง สำหรับใช้ในการรักษาและอำนวยความยุติธรรมเท่านั้น การใช้กฎหมายจึงต้องมุ่งหมายใช้เพื่อรักษาความยุติธรรมไม่ใช่เพื่อรักษาตัวบทของกฎหมายเอง และการรักษาความยุติธรรมในแผ่นดิน ก็มีได้มีวงแคบอยู่เพียงแค่วงขอบเขตของกฎหมาย หากต้องขยายออกไปให้ถึงศีลธรรมจรรยาตลอดจนเหตุและผลตามความเป็นจริงด้วย...” จากพระบรมราโชวาท จะเห็นว่ากฎหมายไม่ใช่ความยุติธรรม แต่เป็นเครื่องมือที่จะทำให้ความยุติธรรมเกิดขึ้น แต่การจะรักษาความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม บางครั้งจะอาศัยตัวบทกฎหมายเพียงอย่างเดียวไม่ได้ต้องหาเหตุและผลตามความเป็นจริงด้วย เพราะกฎหมายเพียงอย่าง

¹ลลิต ธีรเวคิน, “ปรัชญากฎหมายของพระประมุข”, ผู้จัดการออนไลน์ (1 เมษายน 2552), ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9520000036991>

เดียวไม่เพียงพอที่จะรักษาความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมได้ ดังข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในสังคมที่เราเห็นเป็นประจำ

สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะการยึดมั่นในถ้อยคำของตัวบทกฎหมาย เน้นตัวบทกฎหมายอันเป็นลายลักษณ์อักษรว่าศักดิ์สิทธิ์ ถูกต้อง ทำไปโดยไม่หยุดที่จะถามว่า กฎหมายนั้นยุติธรรมหรือไม่ ไม่หยุดที่จะดูว่าสภาพแวดล้อมทางสังคมได้บีบให้เขาเหล่านั้นต้องทำอย่างนั้นหรือไม่ ไม่พยายามที่จะเข้าใจคนเหล่านั้นที่เป็นมนุษย์ มีรัก มีเกลียด มีการดิ้นรนเพื่อยุ่รอดและเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของตนเองและครอบครัวเช่นกัน เมื่อเห็นว่าคนเหล่านั้นเป็นผู้ผิด ความคิดที่ว่าผู้ผิดจะต้องรับโทษก็แทรกเข้ามา จึงทำให้สามารถทำร้ายคนเหล่านั้นได้โดยไม่คำนึงถึงเมตตาธรรม² เมื่อปัญหาอะไรเกิดขึ้นในสังคม หรือมีกรณีพิพาทเกิดขึ้นระหว่างคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมสิ่งที่เป็นที่พึ่งให้กับคนในสังคมได้นั้นก็คือ “กฎหมาย” เพื่อให้ตนเองได้รับความยุติธรรม จิตวิญญาณที่จะทำให้กลุ่มคนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติภาพคือ “ความยุติธรรม” กฎหมายจึงต้องมีความชอบธรรมถูกต้องดีงาม ความยุติธรรมจึงจะเกิดขึ้นในสังคม

สารัตถะอันจะส่งผลให้มนุษย์ได้ดำรงวิถีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข สังคมต้องมีความชอบธรรม เป็นธรรม และมีความยุติธรรมเกิดขึ้นเพราะ “ความยุติธรรม” เป็นเรื่องใหญ่ที่สุดของมนุษย์ เพื่อความยุติธรรมแล้วมนุษย์ยอมได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะยอมเหนื่อยยอมอด ยอมเจ็บ จนกระทั่งยอมตาย ความยุติธรรมเป็นบ่อเกิดของสุขภาวะทางสังคม สังคมที่ขาดความยุติธรรมจะขาดความสงบสุข สังคมไทยขาดความยุติธรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และกฎหมาย ความยุติธรรมจึงเป็นเรื่องใหญ่มากที่คนไทยทุกคนควรให้ความสนใจศึกษา และร่วมกันสร้างให้ได้ “ตราบไต่ที่เราขาดความยุติธรรมเราก็ไม่สามารถมีสันติสุขได้”³ ความยุติธรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญอันจะทำให้เกิดความสงบสุขแก่ประชาชนและสังคมส่วนรวม แม้แต่พระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ยังทรงให้ความสำคัญกับความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่งยวด ดังได้ปรากฏในหัตถ์ถ้อยคำตอนหนึ่งว่า⁴ “การยุติธรรมอันเดียวเป็นการที่สำคัญยิ่งใหญ่มาก เป็นหลักเป็นประธานการชำระ ตัดสินความทุกโรงศาล เป็นเครื่องประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเป็นไป ถ้าวัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น...” จากพระราชปราชญ์ดังกล่าวนี้จะเห็นว่าความยุติธรรมก็เป็นตัวชีวิตได้ว่าถ้าบ้านเมืองมีความยุติธรรมมากเท่าไร ก็จะส่งผลให้ประโยชน์สุขเกิดแก่ตัวประชาชนมากยิ่งขึ้น หรือบ้านเมืองก็จะมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างไร

² อคิน รพีพัฒน์, *ชาวบ้าน ชาวเมือง เรื่องความยุติธรรมในสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: วนิดาการพิมพ์, 2552), หน้า 220.

³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 9.

⁴ แสง บุญเฉลิมวิภาส, “กฎหมายและความยุติธรรมในนิติศาสตร์แผนไทย”, *วารสารนิติศาสตร์* 34 (มิถุนายน 2547): 287.

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันถ้าพูดถึงเรื่องความยุติธรรมนั้นหากดูข่าวล่าสุดจากโครงการยุติธรรมโลก (The World Justice Project) ได้ให้ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 80 จาก 97 ประเทศ ที่เสริมสร้างความยุติธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ตามรายงานดัชนีหลักนิติธรรม 2012 (Rule of Law Index 2012)⁵ จากข้อเท็จจริงดังกล่าวจะเห็นว่าความยุติธรรมของประเทศไทยนั้นถือว่าชั้นวิกฤตในสายตาของต่างประเทศและก็ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในด้านความเชื่อมั่นและขาดความเชื่อถือในระบบความยุติธรรมในสายตาของชาวโลก

ความยุติธรรมจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะเชื่อมสมานกลุ่มคน หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข แต่เมื่อใดก็ตามที่สังคมตั้งคำถาม หรือสงสัยต่อความยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นการให้คำนิยาม หรือความหมายต่อความยุติธรรม และการนำความยุติธรรมไปใช้ในมิติต่าง ๆ เช่น ความยุติธรรม ทางเศรษฐกิจ การเมือง เมื่อนั้น สถานการณ์ความไม่ไว้วางใจ (Trust) ความเชื่อมั่นซึ่งกันและกันมักจะเกิดการติดขัด และผลกระทบที่จะเกิดตามมาคือ ความสัมพันธ์ (Relationship) ที่ไม่ลงรอยกันระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคมดังที่ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ได้ย้ำเตือนในประเด็นนี้ว่า “หากสังคมไร้ซึ่งความยุติธรรมจะก่อให้เกิดความทุกข์ ความขัดแย้ง การเสียกำลังใจ และนำไปสู่วิกฤติด้านต่าง ๆ รวมทั้งวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่เรา กำลังเผชิญอยู่ ฉะนั้นความยุติธรรมในสังคมจึงเป็นเรื่องสำคัญ แต่เท่าที่ผ่านมา สังคมไทยยังให้ความสำคัญกับเรื่องนี้น้อยเกินไป”⁶

เมื่อมาพิจารณาในสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะเห็นว่าตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะพบว่ากฎหมายกับความยุติธรรมเป็นเรื่องเดียวกันโดยมีธรรมะเป็นแก่นสาร ซึ่งในสมัยกรุงสุโขทัยธรรมะกับกฎหมายนั้นนับว่ามีความเป็นหนึ่งเดียวกันโดยแยกออกจากกันไม่ได้เลย ดังเช่นเรื่องไตรภูมิพระร่วงได้พูดถึงเรื่องนรก สวรรค์ ทำดีขึ้นสวรรค์ ทำชั่วตกนรกแนวคิดนี้ล้วนได้รับอิทธิจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น จึงถือว่าไตรภูมิพระร่วงนั้นเปรียบเสมือนเป็นกฎหมายที่ให้ประชาชนได้ปฏิบัติตาม และปรัชญากฎหมายที่สำคัญในสมัยสุโขทัยก็คือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์⁷ ซึ่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้นเปรียบเสมือนเป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้ในปัจจุบัน เมื่อผ่านพ้นยุคกรุงสุโขทัยก็เข้าสู่ยุคกรุงศรี

⁵ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ความยุติธรรมในมุมมองของพุทธศาสตร์, คั่นวันที่ 13 มกราคม 2556 จาก <http://www.mcu.ac.th/site/>

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁷ ร. แลงกาด์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526), หน้า 37.

อยุธยา ในยุคนี้อธิบายกฎหมายก็ยังเป็นยุคธรรมะนิยมเช่นเดิมเหมือนในสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งปรัชญากฎหมายไทยก็คือหลักจตุรธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย⁸

1) กฎหมายไม่ใช่สิ่งสำคัญของผู้ปกครองที่จะสั่งได้โดยอำเภอใจ นั่นคือกฎหมายต้องอยู่ภายใต้คำสอนในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่ากฎหมายต้องสอดคล้องกับหลักธรรม

2) กฎหมายต้องไม่ขัดต่อคำสอนทางศาสนาและหลักศีลธรรม ซึ่งเชื่อมโยงกับหลักประการแรกคือทำให้ผู้ปกครองจะออกกฎหมายตามอำเภอใจไม่ได้

3) กฎหมายต้องก่อให้เกิดประโยชน์แก่คนทั่วไป ดังนั้น แม้กฎหมายไม่ขัดศาสนาและศีลธรรม แต่ถ้าไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ก็ไม่ควรประกาศใช้

4) กฎหมายต้องมาจากผู้ปกครองซึ่งยึดถือปฏิบัติภายใต้หลักทศพิธราชธรรม ดังนั้น ผู้ปกครองต้องใช้ทศพิธราชธรรมในการปกครองจึงจะสร้างความมั่นใจว่า สามารถออกกฎหมายที่เป็นธรรมแก่คนส่วนใหญ่ได้

หลักจตุรธรรมเป็นปรัชญากฎหมายของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาการก่อนจะประกาศกฎหมายใดออกมาบังคับใช้ก็ต้องให้สอดคล้องกับหลักจตุรธรรม หรือให้เป็นไปตามเจตนารมณ์และอุดมการณ์ของหลักจตุรธรรมเท่านั้น เมื่อเข้าสู่ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งถือว่าเป็นยุคที่ปรัชญากฎหมายไทยรับอิทธิพลจากแนวคิดของตะวันตกแต่ในช่วงต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังถือว่าเป็นยุคธรรมะนิยม จะเห็นได้จากนิพนธ์ของพระเจ้านั่งยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นอธิบดีศาลฎีกาคนแรกและถือว่าเป็นปรมาจารย์ด้านกฎหมายของไทย เรื่องธรรมสารและถือว่าเป็นปรัชญากฎหมายในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นหลักธรรมนั้นประกอบไปด้วย⁹

1) ธรรมที่เกื้อกูลหรือยังให้เกิดอาหาร สิ่งบริโภคน ที่อยู่อาศัย และอาชีพการงานที่เป็นเครื่องเลี้ยงชีพชีวิตมนุษย์ (ชีโวปรณกรรม)

2) ธรรมที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หรือความมั่งมีทั้งบุคคลและบ้านเมืองเพียงพอเพื่อเลี้ยงชีพในยามสงครามหรือยามเกิดขัดสนต่าง ๆ (พหุธรรม)

3) ธรรมที่ชักนำหรือบำรุงให้เกิดความเสมอภาคในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ของบุคคลในชุมชนโดยไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน (ดุลยธรรม)

⁸ คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 4 ปีการศึกษา 2/2554, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์แนะแนวกฎหมายนิติสาร (ลุงชาวดั), 2554), หน้า 6.

⁹ จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), หน้า 383.

4) ธรรมที่อุทิศตนส่งเสริมพระบรมเดชาานุภาพของพระเจ้าแผ่นดิน (ความมั่นคงในอาณาจักร) เพื่อประโยชน์ในการปกป้องชีวิต ทรัพย์สินหรือสันติสุขของประชาชนจากศัตรูทั้งภายนอกและภายในราชอาณาจักร (ทพหฤทธิธรรม)

จะเห็นว่าในยุคปรัชญากฎหมายดั้งเดิมของไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะมีธรรมเป็นแก่นสาร ทุกอย่างอยู่ภายใต้เงื้อมมือของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ กล่าวคือ กฎหมายไม่อาจจะแยกออกจากธรรมได้ สิ่งสำคัญคือผู้ปกครอง กฎหมาย และหลักความยุติธรรมมีความสอดคล้องและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมะ เมื่อหลักธรรม กฎหมาย และความยุติธรรม มีความสอดคล้องกันก็จะทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นในแผ่นดิน¹⁰ เดิมทีปรัชญากฎหมายไทยก็มีแนวคิดที่ว่ากฎหมายก็คือธรรมะ กฎหมายกับธรรมะเป็นเรื่องเดียวกันจะแยกออกจากกันไม่ได้ แม้แต่การพิจารณาพิพากษาคดีก็จะคำนึงถึงหลักธรรมและความยุติธรรมควบคู่กันเสมอ¹¹

เมื่อผ่านยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเข้าสู่ยุคปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 4 และเริ่มปฏิรูปอย่างเป็นรูปธรรมในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงได้รับเอาปรัชญากฎหมายของตะวันตกมาใช้แทนที่ปรัชญากฎหมายดั้งเดิมของไทย ปรัชญากฎหมายของตะวันตกที่นำมาใช้กับระบบกฎหมายไทยคือ แนวคิดจากสำนักกฎหมายบ้านเมืองโดยมีฐานคิดที่ว่า กฎหมายคือคำสั่งรัฐอธิปัตย์ โดยไม่คำนึงว่ากฎหมายนั้นจะถูกต้องชอบธรรมหรือไม่ หรือจะขัดแย้งกับหลักศีลธรรมหรือไม่ ไม่สำคัญเพราะยึดแต่เพียงหลักการที่ว่ากฎหมายที่รัฐอธิปัตย์ หรือมนุษย์บัญญัติขึ้นถือว่าเป็นกฎหมายสมบูรณ์ที่สุด โดยเฉพาะปรัชญากฎหมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ที่เป็นบุคคลสำคัญในการวางรากฐานแนวคิดปรัชญากฎหมายไทยในช่วงปฏิรูปกฎหมายรัชกาลที่ 5 ซึ่งพระองค์ได้สำเร็จการศึกษากฎหมายมาจากประเทศอังกฤษ และได้แนวคิดของ John Austin นักปรัชญากฎหมายคนสำคัญของสำนักกฎหมายบ้านเมือง มาเผยแพร่ในสังคมไทยจนนักกฎหมายยึดถือปฏิบัติกันมาจนถึงปัจจุบัน การไปรับเอาปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยถือเป็นการดีแต่ปรัชญาแนวคิดและทฤษฎีที่รับมานั้นก็ควรนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสังคมไทย เพราะบริบทของสังคมไทยกับสังคมตะวันตกด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง การไปรับเอาแนวคิดของตะวันตกมาใช้โดยไม่ได้นำถึงบริบทของสังคมไทย จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยเกิดปัญหาอย่างมากมาย พร้อมทั้งเกิดความขัดแย้งและเกิดช่องโหว่ปัญหาด้านความยุติธรรม ทำให้ความยุติธรรมในสังคมไทยปัจจุบันลดน้อยลงเห็นได้อย่างชัดเจน

¹⁰ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, “บทบาทของศาลยุติธรรมในบริบทของกฎหมายกับความยุติธรรม”, **คูลพาท** 53 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2549): 3.

¹¹ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, “กฎหมายและความยุติธรรมในนิติศาสตร์แผนไทย”, **วารสารนิติศาสตร์** 34 (มิถุนายน 2547): 282-283.

จะเห็นว่าการที่ไปรับเอาปรัชญากฎหมายของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยนั้นน่าจะเกิดปัญหาอย่างยิ่ง เพราะกฎหมายนั้นก็คือผลสะท้อนของวัฒนธรรม ประเพณีในส่วนของจิตนิยม ดังนั้นกฎหมายไทยก็ควรจะสะท้อนแนวคิดหรือปรัชญาของสังคมไทยด้วย เพราะกฎหมายไทยในปัจจุบันจำนวนมากที่เราได้ลอกเลียน หรือรับเอามาจากต่างประเทศมาใช้ในสังคมไทย ซึ่งการที่เรารับเอากฎหมายต่างชาติมาใช้ก็เหมือนเป็นการรับเอาวัฒนธรรมชนชาติอื่นมาใช้โดยปริยาย และปัญหายุ่งเหยิงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันนี้สาเหตุส่วนหนึ่งนั้นก็เพราะเราได้ไปเอาปรัชญากฎหมายหรือวัฒนธรรมของชาติอื่นที่ต่างไปจากสังคมไทยมาใช้ จึงส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมต่างชาติ เพราะกฎหมายที่ดีควรสะท้อนวัฒนธรรม หรือศีลธรรมอันเป็นรากเหง้าของสังคมไทย เพื่อให้กฎหมายนั้นมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทยอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามแม้ว่าปรัชญากฎหมายยุคธรรมะนิยมซึ่งเป็นปรัชญากฎหมายที่เป็นรากเหง้าและฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนไทยจะถูกตัดขาดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ก็ตามแต่ก็เป็นสิ่งที่น่าเสียดาย เพราะปรัชญากฎหมายดั้งเดิมของไทยตั้งแต่สุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีพัฒนาการมาเป็นลำดับก่อนที่จะถูกตัดขาดอย่างสิ้นเชิง แต่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาก็ยังมีอิทธิพลและฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะวัฒนธรรม ประเพณี รวมถึงรากเหง้าของศีลธรรมและวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยล้วนได้รับอิทธิจากพระพุทธศาสนาเถรวาททั้งสิ้น จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาคือวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยตั้งแต่เกิดจนตายถึงเวลาแล้วหรือยังที่สังคมไทยจะเลิกวิ่งไล่ตามฝรั่งหันกลับมาดูสิ่งที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทยและมีคุณค่าในตัวอยู่แล้วแต่เราได้หลงลืมและมองข้ามสิ่งเหล่านี้ไป เพียงเพราะไปยึดติดแนวคิดของฝรั่ง โดยเฉพาะในเรื่องของปรัชญากฎหมายที่ถือว่าเป็นหลักความยุติธรรมดั้งเดิมของไทยที่แม้แต่ฝรั่งก็ยังให้ความชื่นชมว่ามันเหมาะสมกับสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง บาทหลวงปาลเลกซ์ ผู้ที่เคยทำการศึกษาประมวลกฎหมายตราสามดวง ได้วิพากษ์วิจารณ์กฎหมายไทยว่า “ข้าพเจ้าได้อ่านประมวลกฎหมายทั้งหมดแล้ว เห็นว่าส่วนใหญ่มีความเหมาะสมมาก สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ และปรับเข้าได้กับอุปนิสัยและชนบประเพณีของประชาชนที่สร้างกฎหมายนี้ขึ้น...”¹²

ฉะนั้นด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยจะนำหลักความยุติธรรมในตะวันตกกับหลักความยุติธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่าง และนำมาวิเคราะห์กับหลักความยุติธรรมของสังคมไทย เพื่อให้เห็นว่าหลักความยุติธรรมของไทยได้รับอิทธิพลมาจากอะไรมาบ้าง มีผลเป็นอย่างไรบ้าง เพราะสภาพสังคมไทยในปัจจุบันนี้มีปัญหา

¹² ธีรวัลย์ งามสันติกุล และวินัย พงศ์ศรีเพียร, นิติปรัชญาไทย ประกาศพระราชปราชญ์ พระธรรมสารทและ On the Laws of Mu'ung Thai or Siam, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 23.

ด้านความยุติธรรม คือยังหาหลักความยุติธรรมที่บริสุทธิ์ให้คนในสังคมไม่ได้ หลักความยุติธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ควรนำมาเป็นหลักความยุติธรรมให้คนในสังคมไทยได้ยึดปฏิบัติกัน เพราะพระพุทธศาสนานั้นนอกจากจะมีความสอดคล้องกลมกลืนกับบริบทของสภาพสังคมไทยแล้ว หลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นยังเป็นความจริงอันประเสริฐ มีเหตุ มีผล หลักความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาไม่มุ่งแต่การแก้ไขปัญหาความยุติธรรมในสังคมแต่เพียงอย่างเดียว เพราะสาระสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ เริ่มต้นแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหาก็คือแก้ไขที่ตัวมนุษย์ หากเรามุ่งแก้ไขแต่เพียงปัญหาของกฎหมาย แต่ไม่มุ่งแก้ไขที่ตัวมนุษย์ที่ถือว่าเป็นต้นเหตุของทุกอย่าง ความยุติธรรมในสังคมก็อาจจะเกิดขึ้นได้ยาก เมื่อเราทราบถึงหลักการของความยุติธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างท่องแท้ ก็สามารถที่จะนำมาปรับใช้หรืออุดช่องโหว่ของกฎหมายเพื่อให้เกิดความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาความเป็นมาความหมายและรูปแบบของความยุติธรรม
- 1.2.2 เพื่อศึกษาแนวคิด ความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท
- 1.2.3 เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความยุติธรรมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนาและกฎหมายไทย

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

ความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทสามารถนำมาเป็นหลักของความยุติธรรมในสังคม เพื่อแก้ไขปัญหาระบบและโครงสร้างของความยุติธรรมในสังคมไทยได้ รวมไปถึงความยุติธรรมของตัวบุคคลด้วย เพื่อผดุงความยุติธรรมให้คงอยู่กับสังคมอย่างยั่งยืนและความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทจะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในสังคม หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดดุลยภาพ และสามารถดำรงชีวิตร่วมกันได้อย่างสันติสุข

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยเล่มนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ที่มุ่งค้นคว้าวิเคราะห์ ความเป็นมา ความหมายรูปแบบ และวิธีการที่ทำให้เกิดความยุติธรรมตลอดถึงการใช้ความยุติธรรมที่

ถูกต้อง เป็นธรรม และนำมาเป็นหลักของความยุติธรรมให้กับสังคมอันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคมและประเทศชาติ

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

1.5.1 การดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งจะมีวิธีการดำเนินการและขั้นตอนของการวิจัยตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้ คือ

- 1) สืบหาเอกสารและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งข้อมูลต่อไปนี้
- 2) เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ
- 3) เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ เอกสาร งานวิจัย และหนังสืออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยเล่มนี้ เมื่อผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลดังกล่าวข้างต้นนั้นแล้ว ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการ ดังต่อไปนี้

- 1) ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเปรียบเทียบกับเนื้อหา (ตัวข้อมูล)
- 2) ผู้วิจัยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ข้อมูล และตัดสิน

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.6.1 เพื่อทราบถึงความเป็นมาความหมายและรูปแบบของความยุติธรรม
- 1.6.2 เพื่อทราบถึงแนวคิด ความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท
- 1.6.3 เพื่อทราบถึงความเหมือนและความแตกต่างระหว่างความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนาและทราบถึงความยุติธรรมของไทยว่าได้รับอิทธิพลมาจากไหน และส่งผลอย่างไรบ้าง

1.7 คำนิยามศัพท์เฉพาะ

“ความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตก” หมายความว่าความยุติธรรมตามสำนักคิดต่าง ๆ เช่น สำนักกฎหมายธรรมชาติ สำนักกฎหมายบ้านเมือง สำนักกฎหมายประวัติศาสตร์ และสำนักสังคมวิทยากฎหมาย

“ความยุติธรรมตามแนวคิดพระพุทธศาสนา” หมายความว่าไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการเข้าถึงความจริงสูงสุดคือ “พระนิพพาน” ความยุติธรรมจึงเป็นหนทางที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริง ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

“พระพุทธศาสนาเถรวาท” หมายความว่า เป็นนิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่ยึดถือคำสอนตามพระธรรมวินัยดั้งเดิมไม่เปลี่ยนแปลง ส่วนคำว่า เถรวาท ในที่นี้ถือเอาตามหลักคำสอนที่สืบทอดมาจากพระเถระที่ทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ในครั้งแรกเมื่อ 3 เดือนหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน เพื่อรวบรวมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจัดไว้เป็นแบบแผน และได้เผยแพร่เข้ามาสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 2

ข้อความคิดว่าด้วยหลักความยุติธรรม

ความยุติธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหามาตลอดเวลา และก็เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนในสังคมต้องการที่จะได้รับความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน มนุษย์จึงพยายามคิดค้นหลักการ หรือทฤษฎีต่าง ๆ มาเป็นกติการ่วมกันของสังคมเพื่อให้เกิดความยุติธรรม เนื้อหาในบทนี้จะกล่าวถึงหลักความยุติธรรมของปรัชญาตะวันตก และปรัชญาตะวันออก เพื่อให้เห็นบริบทของความยุติธรรมที่ถือว่าเป็นต้นอารยธรรมที่สำคัญของโลก ประเด็นที่จะกล่าวถึงประกอบไปด้วย ที่มา ความหมายของความยุติธรรม และรูปแบบของความยุติธรรม

2.1 ที่มาและความหมายของความยุติธรรม

ความยุติธรรมเป็นสิ่งที่คนในสังคมปัจจุบันกำลังแสวงหา ค้นหาคำตอบให้กับสังคมว่าอะไรคือที่มาของความยุติธรรมหรือความยุติธรรมที่แท้จริงคืออะไร อะไรเรียกว่าความยุติธรรม สำหรับแนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องของความยุติธรรมนั้นไม่ใช่เพิ่งเป็นประเด็นในปัจจุบัน แต่เป็นสิ่งที่มีความมานานแล้วตั้งแต่สมัยโบราณของยุคกรีก

2.1.1 ที่มาของความยุติธรรม

เมื่อมองเรื่องความยุติธรรมนั้นจะเห็นว่าความยุติธรรมเปรียบเหมือนเป็นหัวใจของการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะหากการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมขาดความยุติธรรมแล้วก็ยากที่จะทำให้ความสงบสุขเกิดขึ้นในสังคมนั้นได้ และที่มาของความยุติธรรมมีที่มาจาก 2 ประการด้วยกันคือ จากหลักกฎหมายทั่วไป และจากเรื่องเล่าของ Themis ตั้งแต่หลายพันปีที่ผ่านมาในสมัยโบราณของยุคกรีกดังต่อไปนี้¹³

¹³ ปรีดี เกษมทรัพย์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม, 2552), หน้า 89 – 91.

เรื่องเล่าดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในมหากาพย์ของ Homer มีชีวิตอยู่อยู่ในราว 8 ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราช เป็นนิทานปรัมปราที่มีเรื่องเล่าว่า Themis เป็นชายาของเทพเจ้า Zeus ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่ทรงพลังอำนาจและเป็นใหญ่ในเทือกเขาโอลิมปัส Themis เป็นเทพธิดาของ Gaia และ Uranos ผู้เป็นมารดาคือ Gaia เทพเจ้าแห่งพื้นดิน และบิดาคือ Uranos เป็นเทพเจ้าแห่งท้องฟ้า

Themis จึงได้รับความฉลาด จากเทพ Gaia ผู้เป็นมารดาซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งแผ่นดินอันเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของมนุษย์ Themis จึงรู้ชะตากรรมของมนุษย์การที่ Themis เป็นธิดาแห่งดินและฟ้า Themis จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้หยั่งรู้ดินฟ้า มหาสมุทร คือ เป็นเทพีแห่งสติปัญญา และ Themis จะเป็นผู้แนะนำแก่สามีของตนคือ Zeus ว่าควรจะทำสิ่งใดเรื่องราวต่าง ๆ อย่างไรตามลิขิตแห่งชะตากรรมของแต่ละคน คำแนะนำของ Themis จึงมีฐานะเป็นกฎหมายซึ่งกรีกเรียกกันว่า Themistes

จากที่กล่าวมาเป็นนิทานปรัมปราเล่าต่อ ๆ กันมา และมี Hesiod ได้เล่าเพิ่มเติมต่ออีกว่า Themis มีธิดา 3 องค์ คือ Eunomia Eirene และ Dike 1) Eunomia หมายถึง ความเป็นระเบียบเรียบร้อย (The Good Order) 2) Eirene หมายถึง ความสงบสันติ (Peace) และธิดาคนที่ 3 คือ 3) Dike เป็นธิดาคนโต ซึ่ง Hesiod ได้ให้ความสำคัญกับธิดาคนโตอย่างมาก เพราะ Dike ได้รับพรจาก Zeus ซึ่งเป็นบิดา พรที่ได้รับพรมานั้นก็คือ ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์เดรัจฉาน คือไม่อยู่ภายใต้ของกฎที่ว่าสัตว์ใหญ่ต้องกินสัตว์เล็ก เช่น ปลาใหญ่กินปลาเล็ก และที่สำคัญทำให้มนุษย์มีคุณสมบัติที่สำคัญ 2 ประการ

1) มนุษย์มีหิริความละอายต่อความชั่วของตัวเอง กล่าวคือเกิดมีความละอายต่อตัวเองทุกครั้งเมื่อรู้ว่าตัวเองจะทำในสิ่งที่ไม่ดี หรือเดินไปบนทางแห่งความเสื่อม ตลอดถึงมีความละอายต่อจิตใจของตัวเองทุกครั้งเมื่อคิดไปในทางที่เป็นอกุศล และโอดตบปะความเกรงกลัวต่อความชั่วที่จะเกิดขึ้นจะการกระทำตัวตนเอง ความกลัวต่อความชั่วนี้คือเป็นความเกรงกลัวที่เกิดขึ้นกลัวด้วยจิตใจภายในของตนเอง ดังนั้นคนมีโอดตบปะจะไม่ยอมทำความชั่วใด ๆ หรือไม่ทำในสิ่งที่ไม่ดีทั้งปวง

2) มนุษย์มีความยุติธรรมกล่าวคือเมื่อมนุษย์มีหิริ โอดตบปะ เกิดขึ้นในจิตใจในของตนเองก็จะทำให้มนุษย์มีความเที่ยงธรรมนั่นเอง

เมื่อมนุษย์มีความเกรงกลัวและละอายต่อความชั่วทั้งปวง จึงทำให้มนุษย์นั้นมีความรู้จักผิดชอบ ชั่วดี จึงทำให้มนุษย์นั้นเป็นผู้มีสติปัญญาดีมาแต่กำเนิด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความเชื่อว่ามนุษย์นั้นสามารถปกครองและสามารถตัดสินปัญหาต่าง ๆ ในบ้านเมืองได้ และ Hesiod ยังได้เล่าต่อไปอีกว่า เทพี Dike มีศรีตรังเป็นมาร 3 ตน คือ Eris, Bia และ Hybris

- 1) Eris คือมารแห่งความขัดแย้ง (Der Streit)
- 2) Bia เป็นมารแห่งการใช้กำลังรุนแรง (Die Gewalt)
- 3) Hybris นั้นเป็นมารแห่งความไม่ได้สัดส่วน ความเกินเลยความไร้ขอบเขต (Das Masslosw)

จากนิทานปรัมปราซึ่งถือว่าเป็นที่มาของความยุติธรรมที่ชาวกรีกโบราณได้เล่าต่อกันมาจนถึงยุคปัจจุบัน ทำให้เห็นถึงความเชื่อของชาวกรีกโบราณที่ต้องการแสวงหา หรือวางกฎเกณฑ์หรือให้ความสำคัญต่อกฎหมายและความยุติธรรม จากตำนานของ Themis อาจกล่าวได้ว่ากฎหมายและความยุติธรรมเป็นเหตุผลหรือการใช้ปัญญาของ Themis และได้รับพลังอำนาจมาจาก Zeus และความยุติธรรมนั้นมนุษย์สามารถเข้าถึงได้เพราะมนุษย์นั้นเป็นผู้มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อความชั่ว จึงส่งผลให้มนุษย์นั้นมีความรู้ผิดชอบ ชั่วดี ว่าสิ่งไหนผิด สิ่งไหนถูก ส่วนความอยุติธรรม หรือสิ่งที่ไม่ยุติธรรม มีลักษณะเป็นความขัดแย้ง (Eris) ความรุนแรง (Bia) และความไม่มีสัดส่วน ไม่มีขอบเขต (Hybris)

จะเห็นว่าความยุติธรรมมีที่มาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณก่อนคริสตกาล 500 ปี ชาวกรีกเชื่อว่าเรื่องเล่านิทานปรัมปรา ของ Themis ได้กลายมาเป็นตำนานและเป็นที่มาของความยุติธรรม ซึ่งเชื่อว่า Themis เป็นเทพีของความยุติธรรม โดยเฉพาะรูปปั้นของเทพี Themis ถือว่าเป็นสัญลักษณ์หรือความหมายของความยุติธรรมของชาวกรีกในยุคปัจจุบัน

ทั้งนี้ ที่มาของความยุติธรรมยังมีในเรื่องของ “หลักกฎหมายทั่วไป” ซึ่งถือได้ว่าเป็น “หลักความยุติธรรมอันเป็นที่ยอมรับและนำมาใช้บังคับ”¹⁴ กล่าวคือเป็นหลักที่มีเหตุ มีผล ที่ถูกต้องชอบธรรม เป็นที่ยอมรับของสังคมและสามารถนำมาใช้ปฏิบัติได้ โดยไม่จำกัดว่าต้องเป็นกฎหมายของประเทศใด ประเทศหนึ่ง แต่เป็นหลักสากลที่มนุษย์ทุกสังคมหรือนานาประเทศให้การยอมรับที่ไม่อาจปฏิเสธและโต้แย้งได้ ดังที่ปราชญ์ทางนิติศาสตร์ของไทยได้ให้ความหมายและอธิบายไว้ ดังต่อไปนี้

ศาสตราจารย์ประมุข สุวรรณสร (หลวงประสาธศุภนิติ) อธิบายว่า “หลักกฎหมายทั่วไปนั้นคือหลักกฎหมายที่ประเทศส่วนมากในโลกยอมรับรองและใช้อยู่ด้วยกัน ฉะนั้นหลักกฎหมายทั่วไปนี้จึงมิใช่กฎหมายต่างประเทศที่เป็นของประเทศหนึ่งประเทศใดโดยเฉพาะ”¹⁵

ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ไพจิตร ปุญญพันธ์ อธิบายว่า “หลักกฎหมายทั่วไป คือหลักกฎหมายของประเทศที่เจริญแล้วยอมรับนับถือกันมิใช่กฎหมายต่างประเทศที่เป็นของประเทศใด ประเทศหนึ่ง โดยเฉพาะอาจเป็นหลักกฎหมายของประเทศใดประเทศหนึ่งก็ได้ แต่ในประเทศอื่น ๆ ที่เจริญแล้วยอมรับนับถือกัน”¹⁶

¹⁴ ประสิทธิ์ ไชวโกลกุล, **กฎหมายแพ่ง หลักทั่วไป คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 4-5**, (กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2545), หน้า 38.

¹⁵ ประมุข สุวรรณสร, **กฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน**, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณาการ, 2517), หน้า 21.

¹⁶ ไพจิตร ปุญญพันธ์, “หลักกฎหมายปิดปากกับการสืบพยานบุคคลเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความในเอกสาร”, **ดุลพินิจ** 55 (กันยายน - ธันวาคม 2551): 1-37.

ศาสตราจารย์ ดร. หยุต แสงอุทัย ได้ให้ความเห็นไว้ 2 ประการด้วยกันดังนี้¹⁷

1) “หลักกฎหมายทั่วไป” คือสุภาษิตกฎหมายที่เขียนเป็นภาษาลาตินถือว่าเป็นหลักกฎหมายทั่วไปสุภาษิตกฎหมาย เช่น “ผู้ซื้อต้องระวัง” เป็นต้น

2) หลักกฎหมายที่ผู้ร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นำมาใช้ในการร่างประมวลกฎหมาย ซึ่งได้นำหลักการเดียวกันมาบัญญัติเป็นมาตราของกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่มีสาระสำคัญเหมือนกัน เช่น หลักการที่ว่าด้วย “ผู้รับโอนไม่สิทธิดีกว่าผู้โอน” เป็นต้น

ไอสกล โกสิน ได้อธิบายว่า “หลักกฎหมายทั่วไปคือหลักที่ประเทศส่วนมากในโลกเห็นว่าเป็นความยุติธรรมจึงรับรองและใช้กันอยู่ เป็นข้อซึ่งทุกคนไม่มีเหตุและผลจะโต้แย้งไปในทางอื่นได้ เช่น หลักที่ว่าผู้ใดที่มาหาศาลต้องมาด้วยมือบริสุทธิ์ เป็นต้น”¹⁸

เมื่อวิเคราะห์จากคำอธิบายของปราชญ์ทางนิติศาสตร์ของไทยทำให้เห็นว่า “หลักกฎหมายทั่วไป” นั้นหมายถึง กฎที่เป็นหลักสากลที่อารยประเทศหรือสังคมของมนุษย์ให้การยอมรับในกฎนั้น ๆ กฎนี้จึงถือว่าเป็นหลักแห่งความยุติธรรม ซึ่งกฎหมายของสังคม หรือสิ่งที่มนุษย์จะนำมาเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมจะขัดหรือแย้งต่อหลักความยุติธรรมนี้ได้ เช่น¹⁹ หลักสุจริต หลักความยินยอม หลักความศักดิ์สิทธิ์แห่งสัญญา หลักกฎหมายที่ว่าด้วยความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หลักไม่มีกฎหมาย ไม่มีโทษ (อาญา) และหลักกฎหมายไม่มีผลย้อนหลัง หลักที่กล่าวมานี้ถือว่าเป็นหลักความยุติธรรมที่อารยประเทศให้การยอมรับ

อนึ่ง หลักกฎหมายทั่วไปที่ถือว่าเป็นหลักความยุติธรรมสากล เมื่อวิเคราะห์จากความเห็นของปราชญ์ทางนิติศาสตร์ที่ท่านได้อธิบายไว้จึงจำแนกที่มาของหลักกฎหมายทั่วไป (The Sources of General of Laws) ที่ถือว่าเป็นหลักความยุติธรรม มี 6 ประการ²⁰ ด้วยกันดังนี้

1) สุภาษิตกฎหมาย (Legal Proverb) กล่าวคือเป็นประโยคหรือข้อความที่สั้น ๆ เป็นแง่คิดทางกฎหมายและก็ถือว่าเป็นแนวคิดทางกฎหมายที่ยอมรับกันในสากลส่วนมากจะเป็นภาษาลาติน เพราะสุภาษิตกฎหมายส่วนมากได้เกิดขึ้นในดินแดนตะวันตกช่วงสมัยกลาง ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 11-15 และสุภาษิตกฎหมายนี้เองแม้จะไม่ใช่ว่าบทกฎหมายแต่ก็ได้เป็นรากฐานในการตรา

¹⁷ หยุต แสงอุทัย, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป*, พิมพ์ครั้งที่ 12, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2538), หน้า 122.

¹⁸ ไอสกล โกสิน, *คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2538), หน้า 34.

¹⁹ วันชัย แสงสุวรรณ, *การนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาใช้สนับสนุนหลักกฎหมายทั่วไปตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์*, (วิทยานิพนธ์พนธ์ปริญญาโทบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2550), หน้า 3.

²⁰ ประสิทธิ์ โฉมไฉกุล, *เรื่องเดิม*, หน้า 45-58.

กฎหมาย หรือให้นักกฎหมายได้ยึดถือปฏิบัติกัน เช่น Common Sense Often Makes a Good Law ไหวพริบปฏิภาณทำให้บัญญัติกฎหมายที่ดี²¹, Law is Order, and Good Law is Good Order กฎหมายเป็นคำสั่ง ดังนั้นกฎหมายที่ดีก็เป็นคำสั่งที่ดี²², 77 Justice is Lamé as Well as Blind ความยุติธรรมที่พิกลพิการก็เช่นเดียวกับคนตาบอด²³

2) หลักกฎหมายต่างประเทศ (The Principle or Theory of Foreign Laws) กล่าวคือ เป็นกฎหมายที่นานาประเทศให้การยอมรับ และสามารถนำไปใช้ในประเทศต่าง ๆ ได้โดยไม่ขัดต่อกฎหมายและศีลธรรมอันดีของประชาชนในประเทศนั้น ๆ เพื่อก่อให้เกิดความยุติธรรม เช่น²⁴ กฎหมายของประเทศอังกฤษที่เกี่ยวกับการขนส่งการประกันทางทะเล หลาย ๆ ประเทศก็ได้นำหลักกฎหมายของประเทศอังกฤษดังกล่าวไปใช้บังคับเป็นหลักกฎหมายทั่วไปด้วย

3) หลักแห่งความยุติธรรม (The Principle of Justice) กล่าวคือ ความยุติธรรมเป็นเรื่องความชอบด้วยเหตุ ด้วยผล ที่เที่ยงตรงชอบธรรม ดังคำกล่าวที่ว่า “กฎหมาย ความยุติธรรม เหตุผลและความถูกต้องชอบธรรมเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ ดังนั้นเหตุจึงเป็นจิตวิญญาณของกฎหมายด้วย หลักแห่งความยุติธรรมจึงถือว่าเป็นหลักกฎหมายทั่วไปนั่นเอง”²⁵

4) หลักสามัญสำนึกหรือการใช้ดุลพินิจของศาลกล่าวคือ วอลแตร์ (Voltaire) ปรัชญาเมธีชาวฝรั่งเศสได้กล่าวไว้ว่า “สามัญสำนึกไม่ใช่ของสามัญธรรมดาเลย”²⁶ ฉะนั้นสามัญสำนึกที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปจะเกิดกับบุคคลที่มีสติ²⁷ ปัญญา สามารถไตร่ตรองใคร่ครวญสิ่งนั้น ๆ ได้ ซึ่งเป็นความรู้สึกนึกคิดของวิญญูชนทั่วไปที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม ประเพณีของสังคมนั้น ๆ และอยู่บนหลักการของเหตุและผลที่ถูกต้องชอบธรรม ไม่ขัดกับหลักศีลธรรม และความยุติธรรมด้วย ทั้งนี้สามัญสำนึก (Common-sense) ที่จะถือว่าเป็นหลักความยุติธรรมหรือหลักกฎหมายทั่วไปควรจะมีหลักเกณฑ์คือ²⁸ สอดคล้องกับความรู้สึกนึกคิดของประชาชนทั่วไปและประชาชนทั่วไปยอมรับและ

²¹ สิริกัญญา ไชวโกล และประสิทธิ์ ไชวโกล, **สุภาษิตกฎหมาย คติพจน์ และความคมความคิดทางกฎหมาย**, (กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2553), หน้า 43.

²² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 48.

²³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 77.

²⁴ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 17.

²⁵ ประสิทธิ์ ไชวโกล, *เรื่องเดิม*, หน้า 55.

²⁶ ธาณินทร์ กรัยวิเชียร และวิชา มหาคุณ, **การตีความกฎหมาย**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: ขวนพิมพ์, 2523), หน้า 351.

²⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 55.

²⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 57.

ปฏิบัติได้ สอดคล้องกับหลักความยุติธรรมและไม่ขัดต่อกฎหมาย ศีลธรรมและความสงบเรียบร้อยของสังคม และสามัญสำนึกนั้นต้องประกอบไปด้วยเหตุและผลที่ถูกต้อง เทียงธรรม

5) คำสอนหรือตำรากฎหมายกล่าวคือ เป็นคำสอนหรือหลักการที่นักปราชญ์ได้คิดค้นคว้าและวางเป็นกฎเกณฑ์เวลาผ่านมาหลายพันปี เพราะตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ สมัยโรมัน ซึ่งปราชญ์หรือนักปรัชญาเมธีที่เป็นบุคคลสำคัญได้วางกฎเกณฑ์ไว้จนส่งผลอิทธิพลมาถึงปัจจุบัน เช่น²⁹ ในสมัยกรีกได้แก่ Plato Aristotle ส่วนในสมัยโรมัน ได้แก่ Cicero และในสมัยต่อมาได้แก่ John Austin เป็นต้น ซึ่งทฤษฎี หรือหลักการที่นักปรัชญาเมธีในยุคต่าง ๆ คิดค้นคว้าวเคราะห์เรื่องของความยุติธรรม ความถูกต้อง เทียงธรรม ประกอบด้วยเหตุผลที่ชอบธรรมและได้สอดคล้องกับบริบทของสังคมและวิถีชีวิตของมนุษย์ ได้ผ่านการนำมาใช้แก้ปัญหาของสังคม เพื่อให้เกิดความยุติธรรมกับสังคมมนุษย์ หลักการเหล่านี้จึงเป็นที่ยอมรับและสามารถนำมาใช้เป็นหลักกฎหมายทั่วไปหรือหลักความยุติธรรมของสังคมได้เป็นอย่างดี

6) หลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ (Natural Justice) กล่าวคือ³⁰ เป็นหลักแห่งความเที่ยงธรรมที่มีเหตุมีผลตามธรรมชาติ เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ดังนั้นกฎหมายที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นกฎเกณฑ์ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข กฎหมายนั้นควรสอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ เช่น หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิเสรีภาพของบุคคล สิทธิว่าด้วยมนุษยชน หลักกฎหมายว่าด้วยสิทธิมนุษยธรรม ล้วนมีฐานคิดมาจากหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติทั้งสิ้น

ดังนั้นที่มาของหลักกฎหมายทั่วไปหรือที่เรียกกันว่า “หลักความยุติธรรม” จะเห็นว่าหลักดังกล่าวนี้ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรและมีจุดมุ่งหมายเพื่อความเป็นธรรม และทำให้เกิดความยุติธรรมเป็นหลักการที่เป็นสากลที่ไม่อาจโต้แย้งหรือเปลี่ยนแปลงได้ นานาประเทศให้การยอมรับและนำมาเป็นหลักการของกฎหมาย สารัตถะของหลักกฎหมายทั่วไปคือ ต้องสอดคล้องกับความยุติธรรมตามธรรมชาติ เพราะวิถีชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา เมื่อหลักกฎหมายทั่วไปได้สอดคล้องกับธรรมชาติก็จะทำให้หลักกฎหมายทั่วไปเกิดความเที่ยงธรรมและจะสามารถปรับใช้ได้ในทุก ๆ สังคมของมนุษย์เพื่อธำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม

อย่างไรก็ตามที่มาของความยุติธรรมทั้ง 2 ประการคือ หลักกฎหมายทั่วไป และเรื่องเล่าจาก Themis เป็นนิทานปรัมปราได้กลายมาเป็นรูปปั้นของเทพี Themis เป็นสัญลักษณ์ความยุติธรรมของชาวกรีกในยุคปัจจุบัน จะเห็นว่าที่มาของความยุติธรรมทั้ง 2 ประการนี้มีความสอดคล้องกับธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งหลักการของที่มาความยุติธรรมทั้ง 2 นี้ได้มีอิทธิพลต่อหลายประเทศ และใน

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58

ปัจจุบันก็มีหลายประเทศโดยเฉพาะในสังคมตะวันตกได้นำหลักการนี้ไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการวางกฎเกณฑ์เรื่องความยุติธรรมให้กับคนในสังคมได้อยู่ร่วมกันอย่างสมดุล

2.1.2 ความหมายของความยุติธรรม

เรื่องเล่านิทานปรัมปราของเทพี Themis ชาวตะวันตกได้นำมาเป็นสัญลักษณ์ของความยุติธรรม (Symbol of Justice) ในปัจจุบันโดยได้รับอิทธิพลแนวคิดมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณหรือจักรวรรดิโรมันซึ่งซึ่งเป็นนิทานปรัมปราเล่าต่อ ๆ มาตั้งแต่ 500 ก่อนคริสตกาล ต่อเนื่องมาจนถึงยุคปัจจุบัน รูปปั้นที่แฝงไปด้วยแนวคิดตลอดถึงเนื้อหาสาระที่เป็นสัญลักษณ์หรือความหมายของความยุติธรรมมีลักษณะดังนี้³¹

1) รูปปั้นสตรีสาวหล่อด้วยโลหะสีดำ แบบยืน หมายถึง ความบริสุทธิ์ ซึ่งแต่งกายแบบชาวโรมันอย่างสง่างามเพื่อสื่อถึงความหมายว่าความยุติธรรมนั้นนั้นต้องบริสุทธิ์ ปราศจากอคติต่าง ๆ เปรียบเหมือนรูปปั้นของสตรีสาวที่ยืนอย่างสง่างาม

2) การใช้ผ้าดำผูกตาทั้งสองข้าง ซึ่งเป็นการแสดงความซื่อสัตย์ มีจิตใจเป็นธรรม ปราศจากอคติ (Without Prejudice) โดยไม่เลือกปฏิบัติ ปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ลำเอียงเพราะรัก ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียงเพราะกลัว และไม่ลำเอียงเพราะหลง และที่สำคัญการใช้ผ้าดำผูกตาเทพินีไม่ได้หมายความว่า การตัดสิน หรือพิพากษาคดี โดยปิดตาไม่มองอะไรเลย ที่เรียกว่า “Justice Blind” การใช้ผ้าดำผูกปิดตา เป็นเพียงการแสดงว่าผู้ตัดสินคดีไม่ได้ล่วงรับรู้รับทราบข้อเท็จจริงต่าง ๆ จากภายนอก ซึ่งจะทำให้ผู้ตัดสินคดี เกิดความสับสน ลำเอียง มีอคติ ไม่เที่ยงตรง และทำให้ตัดสินคดีไม่เป็นธรรมหรือไม่ยุติธรรมเพราะไม่ตรงตามความจริง

ดังนั้น พยานหลักฐานต่าง ๆ ผู้พิพากษาจะรับไว้พิจารณาพิพากษาคดีเฉพาะที่ได้ปรากฏต่อศาลและหน้าคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเท่านั้น การชั่งน้ำหนักพยาน ผู้ตัดสินคดีก็จะต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยจิตใจที่เป็นธรรม กล่าวคือ มีความซื่อสัตย์ บริสุทธิ์ ยุติธรรม ไม่มีอคติ หรือการเลือกปฏิบัติใด ๆ ทั้งสิ้น

3) มือข้างหนึ่งถือดาบ แสดงว่าดาบที่ถือเป็นดาบที่คม ผู้พิพากษาได้ถือดาบหรือใช้ดาบคมกริบในการตัดสินคดีข้อพิพาทหรือข้อต่อสู้ ด้วยความเฉียบขาด มั่นใจ ไม่ลังเล ด้วยจิตใจที่เป็นธรรม บริสุทธิ์ ยุติธรรม โดยปราศจากอคติ ไม่เอนเอียง และไม่เลือกปฏิบัติ

4) มืออีกข้างหนึ่งถือตาชั่ง ตาชั่ง หรือตราชู เป็นสัญลักษณ์แห่งความยุติธรรมและผู้พิพากษาก็ได้ปฏิบัติหน้าที่ตรงกับสัญลักษณ์แห่งความยุติธรรม คือ อำนวยความยุติธรรมอย่างเที่ยงตรง โดยตราชั่งหรือตาชูนั้นต้องไปเอียงไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ต้องเที่ยงธรรม ถูกต้อง

³¹ สิริกัญญา โขวิไลกุล และประสิทธิ์ โขวิไลกุล, *เรื่องเดิม*, หน้า 62-64.

จะเห็นได้ว่ารูปปั้นสตรี ของเทพี Themis เป็นจินตนาการที่สื่อถึงความหมายของความยุติธรรมได้เป็นอย่างดี จากรูปปั้นดังกล่าวจะเป็นการตัดสินคดีที่ทำให้เกิดความยุติธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งประกอบไปด้วยการตัดสินที่ต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ การไม่ลำเอียงปราศจากอคติทั้งปวง ตลอดถึงการตัดสินความยุติธรรมนั้นต้องมีความเด็ดขาด บริสุทธิ์ โดยใจตั้งมั่นอยู่ในธรรมหรือความถูกต้อง และที่สำคัญการตัดสินนั้นต้องไม่เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่เอนเอียงไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ตาซึ่งต้องเที่ยงธรรม

นอกจากความหมายของความยุติธรรม ตามรูปปั้นของสตรี ของเทพี Themis ก็ยังมีนักปราชญ์ตั้งแต่สมัยยุคกรีกโบราณหรือนักปราชญ์หลายท่านพยายามให้ความหมายของคำว่า “ความยุติธรรม” (Justice) ไว้เช่นกันดังต่อไปนี้

เพลโต อธิบายถึงความยุติธรรม³² หมายถึง การทำกรรมดี (Dikaosyne) หรือการทำให้ถูกต้อง (Right Conduct)

อริสโตเติล อธิบายถึงความยุติธรรมว่า³³ คือ คุณธรรมทางสังคม (Social Virtue) ประการหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และคุณธรรมเรื่องความยุติธรรมนี้จะใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อเมื่อมนุษย์ได้ปลดปล่อยตัวเองจากแรงผลักดันของความเห็นแก่ตัวอย่างยิ่ง

ประมวลกฎหมายจัสติเนียน ในมูลบทว่า³⁴ “ความยุติธรรมคือเจตจำนงอันแน่วแน่ตลอดกาลที่จะให้แก่ทุกคน ตามส่วนที่เขาควรจะได้” และ “วิชานิติศาสตร์ เป็นวิชาที่ว่าด้วยความถูกต้องและความไม่ถูกต้อง เป็นวิชาที่ว่าด้วยความเป็นธรรมและความยุติธรรม”

ลอร์ด เดนนิง (Lord Denning) อธิบายว่า³⁵ อย่างใกล้ที่สุดเราจะนิยามคำว่ายุติธรรมได้ก็แต่เพียงว่า เป็นสิ่งที่สมาชิกของชุมชนผู้มีจิตใจที่ถูกต้องที่ชอบเชื่อว่าเป็นธรรม

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2542 ความยุติธรรม หมายถึง³⁶ ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรมความชอบด้วยเหตุผลเช่น ศาลย่อมทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมหรือกระทรวงที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการศาลยุติธรรม แต่ไม่รวมถึงการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ส่วนเที่ยงธรรมหมายถึง ไม่เอนเอียงเข้าข้างใดข้างหนึ่งชอบด้วยเหตุผลเช่นราคาราคายุติธรรม กรรมการตัดสินอย่างยุติธรรม

³² จรัญ โฆษณานันท์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2552), หน้า 384.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 387.

³⁴ ดิเรก ควรสมาคม, คำอธิบายหลักวิชาซีพนักกฎหมาย, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2556), หน้า 171.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

³⁶ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542, ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://rirs3.royin.go.th/word32/word-32-a0.asp>

ความยุติธรรม ความหมายในมุมมองของพระพุทธศาสนา พระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายถึงความยุติธรรมไว้ในหนังสือพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ไว้ว่า³⁷ ยุติธรรม หมายถึง ความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม ความชอบด้วยเหตุผล

ศาสตราจารย์จิติ ดิงศภัทย์ อธิบายถึงความยุติธรรมไว้ว่า³⁸ “..มุ่งหมายถึง Justice ที่จริงก็หมายความว่าความเที่ยงเกี่ยวกับ Equity ซึ่งใช้สำหรับกฎหมายอังกฤษแผนกหนึ่ง ที่ใช้แก้ความเคร่งครัด Common Law ในบางกรณีที่ Common Law ไม่เปิดโอกาสให้ทำได้...”

ในส่วนของการพิพากษาก็ได้ให้คำจำกัดความหรือความหมายเกี่ยวกับความยุติธรรมไว้เช่นกัน ดังตัวอย่างคำพิพากษาต่อไปนี้ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 144/2459 "ความยุติธรรม แปลว่า ความประพฤติอันชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมายเท่านั้น ความเห็นส่วนตัวบุคคลย่อมแปรปรวนไปต่าง ๆ ไม่มียุติเป็นยุติธรรมไม่ได้เลย" คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 211/2473 "กฎหมายต้องแปลให้เคร่งครัดตามกฎหมายที่มีอยู่ จะแปลให้คล้อยความยุติธรรมไม่ได้เลย"

เรื่องความยุติธรรมแม้แต่ในพระบรมราโชวาทพระองค์ก็ทรงตรัสไว้เช่นกันดังนี้⁴⁰

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่9) ทรงมีพระบรมราโชวาทหลายครั้งเกี่ยวกับความยุติธรรม แต่พอสรุปได้ในครั้งหนึ่งว่า “...โดยที่กฎหมายเป็นแต่เครื่องมือในการรักษาความยุติธรรมดังกล่าว จึงไม่ควรจะถือว่ามีความสำคัญไปกว่าความยุติธรรม หากควรจะต้องถือว่าความยุติธรรมมาก่อนกฎหมายและอยู่เหนือกฎหมาย การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีใด ๆ โดยคำนึงถึงแต่ความผิดตามกฎหมายเท่านั้น ดูจะไม่เป็นการเพียงพอ จำต้องคำนึงถึงความยุติธรรม ซึ่งเป็นจุดประสงค์ด้วยเสมอ...”

เมื่อพิจารณาจากความหมายของความยุติธรรม ตามที่ได้กล่าวมาของนักปราชญ์แต่ละท่านผู้เขียนมีความเห็นว่า ความยุติธรรมเป็นนามธรรมเป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง ที่เกิดในใจของมนุษย์ประกอบไปด้วยหิริ โอตตปปะ จะเข้าถึงความยุติธรรมได้ต้องเป็นผู้มีสติ และใช้เหตุผลด้วยปัญญา มนุษย์พยายามจะสร้างกรอบหรือกฎหมายเกณฑ์ของความยุติธรรมขึ้นมา โดยอาศัยการออกกฎหมายระ เบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ บัญญัติขึ้นมาเพื่อให้ความยุติธรรมที่เป็นนามธรรม ให้เป็นรูปธรรมสามารถบังคับใช้ได้ และที่สำคัญกฎหมายกับความยุติธรรมต้องรวมเป็นหนึ่งเดียว ไม่สามารถที่จะแยกออก

³⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2551), หน้า 333.

³⁸ จิติ ดิงศภัทย์, หลักวิชาชีพนักกฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2553), หน้า 68- 69.

³⁹ ความยุติธรรม, ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://wisdomcapital.blogspot.com/2010/12/blog-post.html>

⁴⁰ ดิเรก คารสมาคม, เรื่องเดิม, หน้า 173.

จากกันได้ เพราะกฎหมายกับความยุติธรรมนั้นเปรียบเทียบกันกับจิต ภายคือกฎหมายจิตคือความยุติธรรม ซึ่งต้องทำงานควบคู่กันไปไม่สามารถแยกออกจากกันได้

ดังนั้นจะเห็นว่าความยุติธรรมที่สามารถแสดงเป็นรูปธรรมได้ก็คือกฎเกณฑ์ที่ออกมาใช้บังคับในสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย เกิดความสงบสุข และเป็นตัวแปรที่สำคัญเพื่อมาเป็นมาตรฐานให้กลุ่มคนในสังคม หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดดุลยภาพ หรือเป็นการจัดสรรผลประโยชน์ของเอกชนและมหาชนให้เกิดความรู้สึกดีร่วมกันทั้งสองฝ่าย ซึ่งรูปแบบที่จะมาเป็นมาตรฐานให้เกิดความยุติธรรมขึ้นก็มีหลากหลายด้วยกัน

2.1.3 รูปแบบความยุติธรรม

ก่อนจะกล่าวถึงรูปแบบความยุติธรรม จะอธิบายถึงประเภทของความยุติธรรม เพื่อให้เห็นภาพของรูปแบบความยุติธรรมได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นซึ่งกล่าวได้ว่าอริสโตเติลได้นำเสนอทฤษฎีว่าด้วยความยุติธรรมอย่างเป็นระบบและมีอิทธิพลมากที่สุดในงานเขียนคลาสสิกของอริสโตเติลคือ

2.1.3.1 ประเภทของความยุติธรรม

ในงานเขียนเรื่อง “Nicomachean Ethics” ถือว่าเป็นงานเขียนที่สำคัญอย่างยิ่งที่ได้พูดถึงเรื่อง “ความยุติธรรม” อย่างเป็นระบบ และได้แบ่งความยุติธรรมออกเป็น 2 ประเภทคือ⁴¹

1) ความยุติธรรมโดยธรรมชาติ (Natural Justice) หมายถึงความยุติธรรมที่เป็นหลักสากล ความยุติธรรมประเภทนี้เป็น “อากาลิโก” สามารถใช้ได้ทุกที่ ทุกเวลา ไม่จำกัดกาลเวลา กล่าวคือ สามารถใช้ได้กับมนุษย์ทุกคน ไม่มีขอบเขตจำกัด และสามารถค้นพบได้โดย “เหตุผลบริสุทธิ์” ของมนุษย์ ความยุติธรรมโดยธรรมชาติ (Natural Justice) ในทางพระพุทธศาสนาเรียกกฎธรรมชาตินี้ว่า “นิยาม” โดยแบ่งออกเป็น 5 ประการ คือ⁴²

(1) อุตุนิยาม (Physical Laws) คือกฎธรรมชาติ ที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปรากฏการณ์ทางดินฟ้าอากาศ พายุร้อน พายุฝน รวมถึงการเกิดดับของโลกและจักรวาลล้วนเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

(2) พีชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ เช่น เราปลูกมะม่วงผลออกมากก็ต้องเป็นมะม่วง วัวออกลูกมากก็ย่อมเป็นลูกวัว

(3) จิตนิยาม (Psychological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต จิตจึงเป็นตัวควบคุมกลไกของชีวิต ชีวิตจะเป็นเช่นไรจึงขึ้นอยู่กับปรุงแต่งของจิต

⁴¹ จริญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 387.

⁴² พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, *เรื่องเดิม*, หน้า 5.

(4) ธรรมเนียม (Moral Laws) คือ กฎแห่งกรรม ทั้งนี้กรรมหมายถึงการกระทำ ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ทำกรรมเช่นไรก็จะได้ผลเช่นนั้น

(5) ธรรมเนียม (Causal Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ที่มีความเป็นเหตุ เป็นผลของสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นหลักการสากลที่ครอบคลุมความเป็นไปทั้งจิตและวัตถุ กฎตามข้อนี้จึงมีขอบเขตครอบคลุมทั้งหมดของกฎทั้ง 4 ข้อที่กล่าวมาสรุปรวมมาอยู่ในข้อธรรมนิยามนี้ทั้งสิ้น

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความยุติธรรมโดยธรรมชาติ (Natural Justice) มนุษย์หรือสังคมไม่ใช่ตัวแปรที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือควบคุมได้เลย แต่ทุกอย่างล้วนเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ตามเหตุ ตามปัจจัยของหลักอิทัปปิจจยตา “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด” ซึ่งสอดคล้อง กับแนวคิดของอริสโตเติลที่ว่าความยุติธรรมโดยธรรมชาติ จะสามารถค้นพบได้โดย “เหตุผลบริสุทธิ์” เท่านั้น

2) ความยุติธรรมตามแบบแผน (Conventional Justice) หมายถึงความยุติธรรมที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังคมที่กำหนดขึ้น ซึ่งแต่ละสังคมหรือชุมชนก็จะมีกำหนดกฎเกณฑ์ดังกล่าวหรือความยุติธรรมประเภทนี้ในความเข้าใจของแต่ละสังคมก็มีความแตกต่างกันออกไป และที่สำคัญสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาหรือความเหมาะสมเพื่อให้ความยุติธรรมสอดคล้องกับบริบทของสังคมนั้น ๆ ซึ่งความยุติธรรมตามกฎเกณฑ์ของสังคมสามารถแบ่งออกเป็น 5 ประการดังนี้⁴³

(1) Common Law ระบบกฎหมายที่พัฒนามาจากคำพิพากษา หรือเป็นระบบกฎหมายจารีตประเพณี จะนำคำพิพากษาในอดีตที่วินิจฉัยตัดสิน มาเป็นหลักการที่ยึดถือในการวินิจฉัยพิจารณาคดี ซึ่งเรียกว่าเป็นความยุติธรรมภายใต้หลักนิติธรรม

(2) Legal State เป็นระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร รัฐที่ปกครองด้วยกฎหมายถือกฎหมายเป็นใหญ่ ซึ่งเรียกว่าเป็นความยุติธรรมภายใต้หลักนิติรัฐ

(3) วัฒนธรรมเป็นความยุติธรรมที่ซ่อนอยู่ในการดำรงชีวิตของมนุษย์หรือกลุ่มคนในสังคม แสดงออกผ่านทางกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นการส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามของสังคม

(4) ค่านิยมเป็นความยุติธรรมที่สังคมถือว่ามีค่าพึงปรารถนาต้องการ และคนในสังคมยึดถือร่วมหลักการนั้นร่วมกัน แต่ความยุติธรรมตามค่านิยมนี้ก็จะมีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยได้เช่นกัน

⁴³ พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, ปาฐกถาพิเศษ ความยุติธรรมในมุมมองของพุทธศาสตร์, ในงานครบรอบวันสถาปนา 2 ปี คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 3 ธันวาคม 2555, ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร, หน้า 33.

(5) ประเพณีระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับ เป็นสิ่งที่สังคมยึดถือและปฏิบัติ สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน จนได้พัฒนาการมาเป็นกฎระเบียบข้อบังคับของสังคมที่ทุกคนต้องเคารพ และปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความยุติธรรม

ดังนั้นความยุติธรรมตามแบบแผน (Conventional Justice) ซึ่งเป็นความยุติธรรมตามกฎหมายของสังคมทั้ง 5 ประการที่กล่าวมานั้นเป็นความยุติธรรมที่มนุษย์หรือสังคมได้เป็นผู้สร้างขึ้นมาเองเพื่อเป็นสัญญาใจของสังคมที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความยุติธรรม รวมทั้งเป็นตัวแปรที่สำคัญอันจะทำให้กลุ่มคนหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมเกิดดุลยภาพ และเป็นโครงสร้างของสังคมเพื่อความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

อย่างไรก็ตามประเภทของความยุติธรรมตามแนวคิดของอริสโตเติลนั้นจะเห็นว่าแบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกันคือ ความยุติธรรมโดยธรรมชาติ (Natural Justice) มนุษย์หรือสังคมไม่สามารถที่จะควบคุมได้หรือสร้างขึ้นเองได้ แต่ทุกอย่างล้วนเป็นไปตามความจริงของธรรม เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย ผลมาจากเหตุ เหตุก่อให้เกิดขึ้นทุกอย่างเป็นไปตามกฎของจริงตามธรรมชาติ ส่วนความยุติธรรมและความยุติธรรมตามแบบแผน (Conv Entional Justice) เป็นความยุติธรรมที่อยู่ภายใต้การควบคุมของมนุษย์หรือสังคม เพราะมนุษย์หรือสังคมเป็นผู้สร้างขึ้นเองเพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์ให้คนได้รับความยุติธรรม

2.1.3.1 รูปแบบของความยุติธรรม

บุคคลผู้ที่พูดถึงเรื่องนี้หรือได้คิดค้นทฤษฎีนี้ขึ้นมาท่านแรกก็คืออริสโตเติล ได้แบ่งรูปแบบของความยุติธรรมแบ่งออกเป็น 2 รูปแบบด้วยกัน คือ⁴⁴

1) ความยุติธรรมในแง่แบ่งปันส่วน (Justitia Distribute) หมายถึงเป็นความยุติธรรมแบบส่วนรวมคือเป็นการแบ่งสิ่งต่าง ๆ ทางสังคมอย่างเท่าเทียมกัน และให้เหมาะสม เช่น ทรัพย์สิน เกียรติยศ ฯลฯ การแบ่งปันส่วนดังกล่าวนี้ต้องเป็นไปตามสัดส่วนตามความเหมาะสมกับบุคคลต่าง ๆ โดยอาศัยกฎเกณฑ์ทางสังคม เช่น กฎหมาย ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ของสังคมนั้น ๆ เพื่อเป็นแนวทางหรือกฎเกณฑ์ในการแบ่งสรรสิ่งต่าง ๆ ทั้งนี้การแบ่งปันส่วนก็ไม่ได้มีเฉพาะเรื่องของทรัพย์สินเงินทองเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงของหนี้ ครอบครัว และมรดก และก็รวมไปถึงเรื่องของการแบ่งปันส่วนในกฎหมายมหาชนด้วย เช่น การแบ่งอำนาจ การปกครอง และเกียรติยศ เป็นต้น

2) ความยุติธรรมในแง่แลกเปลี่ยนทดแทน (Justitia Commutative) กล่าวคือ ความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยนทดแทนนั้นในเบื้องต้นเราต้องรู้เสียก่อนว่าใครมีสิทธิ

⁴⁴ สมยศ เชื้อไทย, นิติปรัชญาเบื้องต้น, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพมหานคร: วิทยุชน, 2554), หน้า 179-181.

อะไรบ้าง หรือส่วนไหนเป็นของใครบ้าง เพราะเมื่อมีคนมาละเมิดหรือมาทำลายในส่วนของเขาให้เสียหาย เราก็ต้องทดแทนในส่วนที่ทำละเมิดหรือทำให้ทรัพย์สินเขาเสียหายให้กลับมาทรงสภาพเหมือนเดิม และความยุติธรรมว่าด้วยการทดแทนจะส่งเสริมให้เกิดความยุติธรรมในการแบ่งส่นปันส่วน ในเรื่องของคู่สัญญา เช่น การแลกเปลี่ยนหรือค้าขาย คู่สัญญาต่างต้องแลกเปลี่ยนทดแทนอย่างเท่าเทียมกันและเป็นธรรม

ทั้งนี้มีปัญหาตามมาคือ การแบ่งส่นปันส่วนจะทำเช่นไรให้เกิดความยุติธรรมได้ เพราะปัญหาข้อนี้อริสโตเติลก็ไม่ได้กล่าวชัดเจน เพียงแต่วางหลักเกณฑ์ไว้แบบกว้าง ๆ ว่า สิ่งที่เหมาะสมก็ควรจะได้รับปฏิบัติเหมือนกัน และสิ่งไหนที่มีความแตกต่างกันก็ควรที่จะได้รับการปฏิบัติที่แตกต่างกันไปด้วย ซึ่งตามแนวคิดรูปแบบความยุติธรรมของอริสโตเติลแม้จะเห็นภาพชัดเจนเป็นรูปธรรมแต่ก็มีนักปรัชญาสมัยใหม่ได้พูดถึงอุปสรรคปัญหาที่ทำให้ความยุติธรรมหายไป หรือทำให้ความยุติธรรมไม่สามารถเกิดขึ้นในสังคมได้ ดังนี้⁴⁵

Machiavelli (ค.ศ. 1532) ให้ความเห็นว่าคนในสังคมส่วนใหญ่มีแต่กิเลส รัก โลภ โกรธ หลง อิจฉา ริษยา ที่สำคัญเป็นคนที่มีความเห็นแก่ตัว จึงเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ เว้นแต่ว่าในสังคมนั้นจะมีผู้นำที่มีสติปัญญาดีและออกกฎหมายมาใช้ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมเท่านั้น

Hobbes (ค.ศ. 1651) มีความเห็นสอดคล้องกับแนวคิดของ Machiavelli แต่เขายังให้ความสำคัญของการศึกษา กล่าวคือ ให้การศึกษาเข้าถึงประชาชนเพื่อเขาจะได้มีสติปัญญารู้ว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือไม่เคารพกฎหมายจะเกิดผลดีผลเสียต่อตนเองและสังคมอย่างไรบ้าง

Rousseau (ค.ศ. 1755) จะให้ความสำคัญกับเรื่องของความรู้สึกเพราะสิ่งนี้เองจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ ยังให้ความเห็นว่าความยุติธรรมมีความสอดคล้องและเป็นหนึ่งเดียวกับกฎของธรรมชาติ

Kant (ค.ศ. 1724 – 1804) ย้ำยึดถือความยุติธรรมตามกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียว เพราะความยุติธรรมนั้นมาจากจริยธรรมและคุณธรรมด้วย และความยุติธรรมนั้นต้องมีเหตุผลที่สอดคล้องกับศีลธรรมและศาสนาด้วย

Wolfqanq Fikentscher ให้ความเห็นว่าความยุติธรรมในแต่ละสังคมจะไม่เหมือนกันเพราะความยุติธรรมที่แท้จริงต้องเป็นความยุติธรรมที่สอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกับวัฒนธรรมประเพณีของสังคมนั้น ๆ

⁴⁵ สกล นิสารัตน์, กฎหมายอาญาและการลงโทษที่เหมาะสมแนวความคิดทางด้านปรัชญาและความยุติธรรมทางสังคม, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารนิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), หน้า 26 – 27.

จากแนวความคิดของนักปรัชญาสมัยใหม่ แนวความคิดเกี่ยวกับความยุติธรรม ยังให้ความสำคัญเกี่ยวกับศีลธรรม คุณธรรม ของมนุษย์เช่นกัน และความยุติธรรมนั้นต้องอยู่เหนือกฎหมาย หรือเป็นการใช้เหตุผลด้วยปัญญาและความยุติธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ และความยุติธรรมต้องเป็นไปตามจารีตประเพณีของแต่ละสังคม

แต่ปัญหาของความยุติธรรมหรือสิ่งที่เรียกว่าเป็นอุปสรรค ปัญหา ที่ทำให้ความยุติธรรมไม่เกิดขึ้น นักปรัชญาสมัยใหม่ก็มองว่าเพราะคนในสังคมทุกวันนี้ถูกรอบงำด้วยกิเลส ตัณหา หรือ ราคะ โลภะ โทสะ โมหะ และทุกวันนี้มนุษย์มีความเห็นแก่ตัวความละโมภ อำนาจ มีความเกลียดชังและที่สำคัญคนในสังคมไม่เคารพหรือปฏิบัติตามกฎหมายสิ่งเหล่านี้มีมากขึ้นทุกวันในสังคมปัจจุบันจึงส่งผลให้ความยุติธรรมในสังคมนั้นเกิดขึ้นได้ยาก

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากความคิดของนักปรัชญาท่านต่าง ๆ ที่สำคัญดังได้กล่าวมาทั้งหมดนี้แล้ว จึงสรุปได้ว่ารูปแบบความยุติธรรมในทางปรัชญานั้นสามารถจำแนกได้เป็น 3 รูปแบบคือ⁴⁶

1) เป็นความยุติธรรมเชิงสัมพัทธ์ (Relativism) เป็นความยุติธรรมที่มนุษย์หรือสังคมเป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้เป็นกฎเกณฑ์ที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน และความยุติธรรมพัฒนามาจากวัฒนธรรมของแต่ละสังคม ความยุติธรรมจึงมีความแตกต่างหรือเปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรมของแต่ละสังคม

2) เป็นความยุติธรรมแบบเด็ดขาด (Absolutism) เป็นความยุติธรรมที่ต้องสอดคล้องกับความเชื่อของศาสนา เพราะมีทฤษฎีที่เชื่อว่าความยุติธรรมมาจากเจตจำนงของศักดิ์สิทธิ์ ศาสนาคือความยุติธรรม ความยุติธรรมคือศาสนา และทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

3) เป็นความยุติธรรมที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (Naturalism) มีความเชื่อว่าความยุติธรรมต้องมีรากฐานมาจากกฎของธรรมชาติ ความยุติธรรมกับธรรมชาติต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่วนความยุติธรรมจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันก็ขึ้นอยู่กับแต่ละกรณี

2.2 หลักความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกและตะวันออก

หลักความยุติธรรมก็เป็นไปตามยุคตามสมัยของสังคม เพราะเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง หลักความยุติธรรมก็ต้องมีการพัฒนาหรือวิวัฒนาการเกี่ยวกับหลักความยุติธรรมก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม แต่ละสังคมก็มีหลักความยุติธรรมที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งแนวคิดหลักความยุติธรรมที่นักคิด นักปรัชญา ได้นำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ ไว้มากมายหลายท่านด้วยกัน หลัก

⁴⁶ เรืองเดียวกัน, หน้า 27.

ความยุติธรรมจึงแบ่งออกเป็น 2 พวก คือ หลักความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตก และหลักความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันออก

2.2.1 หลักความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตก

หลักความยุติธรรมตามแนวคิดของตะวันตกมีพัฒนาการแนวคิดนี้มาตั้งแต่หลายร้อยปีก่อนคริสตกาล ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ยุคด้วยกัน ดังนี้ หลักความยุติธรรมสมัยกรีกโบราณ (500 ปี ก่อนคริสตกาล) หลักความยุติธรรมสมัยกลาง (ค.ศ. 550 – 1550) หลักความยุติธรรมสมัยใหม่ (ค.ศ. 1600 – 1900)

2.2.1.1 หลักความยุติธรรมสมัยกรีกโบราณ

หลักความยุติธรรมในสมัยกรีกโบราณหรือประมาณ 500 ปี ก่อนคริสตกาล ในสังคมสมัยนั้นก็ได้มีการพูดถึงหลักความยุติธรรมเช่นกัน เพื่อค้นหาหลักความยุติธรรมที่แท้จริง มีนักปรัชญาที่ได้คิดเรื่องทฤษฎีหลักความยุติธรรมคือ โซเครตีส เพลโต และอริสโตเติล ถือว่าเป็นนักปรัชญาเมธีสำคัญในยุคกรีกโบราณ และแนวคิดดังกล่าวนี้นี้ก็ได้มีอิทธิพลต่อสังคมในปัจจุบันด้วย

อริสโตเติลจะพูดถึงเรื่องความยุติธรรมการปกครองหรือรูปแบบการครองที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมสิ่งสำคัญนอกจากอริสโตเติลจะพูดถึงเรื่องความยุติธรรมโดยผ่านรูปแบบการปกครองแล้ว ยังเน้นให้ความสำคัญเรื่องคุณธรรมของผู้ปกครองด้วย กล่าวคือการปกครองที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ผู้ปกครองต้องประกอบด้วยคุณธรรม ซึ่งรูปแบบการปกครองของอริสโตเติลสรุปผลออกมาว่าในโลกนี้มีรูปแบบการจัดการปกครองอยู่ 3 รูปแบบ คือ⁴⁷

- 1) รูปแบบของการปกครองที่ใช้อำนาจแต่เพียงผู้เดียว เช่น ระบบราชาธิปไตย (Monarchy) และระบบทรราชย์ (Tyranny)
- 2) รูปแบบของการปกครองที่คนกลุ่มน้อยมีอำนาจในการปกครอง เช่น ระบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy) และ ระบบอนาธิปไตย (Oligarchy)
- 3) รูปแบบของการปกครองที่คนส่วนมากมีอำนาจในการปกครอง เช่น ระบบประชาธิปไตย (Democracy) และระบบอนาธิปไตย (Anarchy)

ทรรศนะของ Aristotle ไม่เจาะจงลงไปว่าระบบใดระบบหนึ่งจะเป็นระบบที่ดีที่สุดหรือไม่ดีเลย ทั้งนี้ก็เพราะเห็นว่า ในแต่ละระบบก็จะมีโอกาสเป็นระบบที่ดีและระบบที่ชั่วได้เหมือนกัน ข้อสำคัญที่จะชี้ขาดว่าระบบใดจะดีหรือไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่ที่ว่าการปกครองระบบไหนผู้ปกครองประกอบด้วยคุณธรรมและได้ดำเนินการปกครองด้วยกฎหมายหรือตามกฎหมายของความเป็นธรรม จึงจะถือว่าเป็นระบบการปกครองที่มีความยุติธรรมมากที่สุดความยุติธรรมตามแนวคิดของอริสโตเติลสามารถสรุปสาระสำคัญของความยุติธรรมได้ดังนี้

⁴⁷ ปรีดี เกษมทรัพย์, *เรื่องเดิม*, หน้า 117–118.

- 1) ความยุติธรรมเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองที่ทำให้สังคมเกิดสันติสุข
- 2) ความยุติธรรมก็คือหลักคุณธรรมที่ใช้ในระบบการปกครอง
- 3) ความยุติธรรมคือกฎหมายหรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการปกครอง

จะเห็นได้ว่าความยุติธรรมตามทรรศนะของอริสโตเติล จะให้ความสำคัญในเรื่อง ทฤษฎี แนวคิด ตลอดถึงการวางรูปแบบของการปกครองเพื่อให้เป็นการปกครองที่เกิดความยุติธรรม ซึ่งความเป็นธรรมเป็นคุณธรรมขั้นสูงสุดอันอาจนำมาซึ่งความยุติธรรม ความเป็นธรรมนี้ถึงที่สุดแล้วก็คือความมีเหตุผลหรือสติปัญญานั้นเอง⁴⁸

2.2.1.2 หลักความยุติธรรมสมัยกลาง

หลักความยุติธรรมสมัยกลาง ช่วงระหว่าง ค.ศ. 550–1550 เป็นช่วงที่แนวคิดหรือหลักปรัชญาต่าง ๆ ได้รับอิทธิพลจากศาสนาเข้ามาครอบงำ และมีอิทธิพลในสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง การปกครอง ตลอดถึงด้านวิทยาการต่าง ๆ ปรัชญาหรือแนวคิดวิทยาการต่าง ๆ ได้รับการตีความภายใต้หลักคำสอนทางศาสนา โดยมีนักบวชที่มีบทบาทในการนำหลักคำสอนทางศาสนามาประยุกต์แนวคิดของฝ่ายศาสนจักรและอาณาจักรรวมเป็นหนึ่งเดียว เพื่อเป็นบรรทัดฐานหรือหลักการต่าง ๆ ในสังคม

ปรัชญาหรือหลักความยุติธรรมในช่วงสมัยกลางก็เช่นกัน กล่าวคือหลักความยุติธรรมก็ได้รับอิทธิพลทางศาสนา โดยนำเอาแนวคิดนักปรัชญาสมัยโบราณ มาตีความภายใต้คำสอนทางศาสนา เชื่อมโยงให้มีความสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับหลักศาสนา ทฤษฎีต่าง ๆ ก็ได้ถูกถ่ายทอดไปสู่สังคมโดยผ่านทางนักบวช เช่น เซนต์ออกัสติน (St. Augustine, ค.ศ. 354-430) และ เซนต์อาควีนัส (St. Thomas Aquinas, ค.ศ. 1224-1274)

หลักความยุติธรรมตามแนวคิดของเซนต์ออกัสติน คือ มนุษย์ต้องไม่มีการเบียดเบียนหรือทำร้ายซึ่งกันและกัน และทุกคนในสังคมก็ต้องได้ในสิ่งที่เขาควรจะได้ตามสัดส่วนของแต่ละคน นอกจากมนุษย์ทุกคนจะได้แล้วควรให้แก่พระเจ้าด้วย ในส่วนที่พระองค์ควรจะได้⁴⁹ ในฐานะที่พระเจ้าเป็นผู้สร้างทุกอย่าง เป็นผู้ที่มีความบริสุทธิ์ และเป็นผู้ที่มีความเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ทั้งนี้ ราชกรู ผู้ปกครอง ต้องมีความศรัทธาและเคารพพร้อมทั้งปฏิบัติตามเจตจำนงค์ของพระบัญญัติและอุทิศตนเพื่อพระเจ้าเป็นเจ้า และตัวแทนของพระเจ้าเป็นเจ้าคือฝ่ายศาสนจักร ราชกรูและผู้ปกครองก็ควรให้ความเคารพและศรัทธาด้วย⁵⁰

จากทรรศนะความยุติธรรมของออกัสตินจะมาจากหลักศาสนาหรือมาจากพระเจ้าเท่านั้น ซึ่งทำให้จะเห็นได้ว่าหลักความยุติธรรมอยู่ภายในหลักคำสอนทางศาสนาซึ่งในงานเขียนของ

⁴⁸ ปรีดี เกษมทรัพย์, *เรื่องเดิม*, หน้า 119.

⁴⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 151.

⁵⁰ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 150 – 151.

ออกัสตินเรื่อง “นครของพระเจ้า” เห็นได้ชัดเจนถึงเจตนารมณ์แนวคิดของออกัสตินที่พยายามเอาแนวคิดของหลักศาสนาให้มื่ออิทธิพลต่อสังคม อธิบายได้ดังนี้⁵¹

เมื่อวิเคราะห์จากงานเขียนของออกัสตินในเรื่อง นครของพระเจ้า (City of Good) เขียนขึ้นในระหว่างปี ค.ศ. 413-427 งานเขียนเรื่องให้มนุษย์ทุกคนควรปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา หรือปฏิบัติตามพระประสงค์ของพระเจ้าเป็นเจ้า เพราะถ้ามนุษย์ทำตามเจตจำนงของพระเจ้ามนุษย์ก็จะสามารถไปอยู่ในนครของพระเจ้าได้ แต่ถ้าไม่ทำตามมนุษย์ก็จะได้อยู่เพียงอาณาจักรแห่งในโลกมนุษย์เท่านั้น ด้วยหลักคิดที่กล่าวมานี้เองเป็นที่มาของความยุติธรรมตามทฤษฎีของออกัสติน กล่าวคือ ความยุติธรรมที่แท้จริงไม่มีอยู่ในอาณาจักรของโลกมนุษย์ ออกัสตินได้ให้เหตุผลว่าเมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในอดีตก็จะล่มสลายก็มาจากสาเหตุที่บ้านเมืองหรือสังคมไม่มีความยุติธรรม เพราะในสังคมไม่มีความสามัคคีปรองดอง ยึดมั่นแต่ในเหตุผลของผู้ปกครอง หรือกฎหมายจนเกินไป

ทั้งนี้ ความยุติธรรมตามทฤษฎีของออกัสตินจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อบ้านเมืองหรือสังคม ต้องมีความสามัคคีปรองดอง เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และความยุติธรรมที่แท้จริงเป็นคุณธรรมที่อยู่ในคำสอนของพระเจ้า เห็นได้ชัดจากการที่ออกัสตินได้นำเสนอว่าความยุติธรรมคือ คุณธรรมของพระดาวิด เช่น การไม่เสพของมีนเมา มีความสุขุมรอบคอบ และความอดทน ออกัสตินนั้นถือว่าเป็นนักคิดที่ให้ความสำคัญยิ่งยวดกับเรื่องของความยุติธรรม ดังที่เขาเคยกล่าวไว้ว่า ถ้าบ้านเมืองไหนสังคมไหนไม่มีความยุติธรรมก็ไม่ต่างจากฝูงโจรจำนวนมากมารวมกันเป็นอาณาจักรจากทฤษฎีความยุติธรรมของออกัสตินที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นสรุปได้ดังนี้

1) ความยุติธรรมต้องมาจากหลักคำสอนของคริสต์ศาสนา กล่าวคือ หลักความยุติธรรมต้องสอดคล้องหรือมีฐานมาจากหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ และเมื่อมนุษย์ได้นำหลักคำสอนนั้นมาประพฤติปฏิบัติก็จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง

2) ความสามัคคีจะทำให้เกิดความยุติธรรมและความยุติธรรมจะเป็นเครื่องมือทำให้อาณาจักรดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงกล่าวคือ เมื่อบ้านเมืองหรือสังคมมีความสามัคคีเกิดขึ้นก็จะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมได้อย่างแน่แท้ และความยุติธรรมเป็นตัวแปรที่สำคัญอันจะนำพาให้บ้านเมืองมีความเจริญรุ่งเรืองและสงบสุขได้

จะเห็นได้ว่าจากข้อสรุปแนวคิดของ ออกัสติน จะเป็นหนึ่งเดียวกับศาสนา ดังเช่น ออกัสตินเคยเสนอความเห็นเกี่ยวกับกฎหมายว่า กฎหมายที่ไม่ถูกต้องตามศาสนาเป็นกฎหมายที่ใช้

⁵¹ อานนท์ ภักดีวงศ์, วิฤตการเมืองโลก วิฤตการเมืองไทย 2551, ใน เอกสารประกอบการสัมมนา วิฤตโลก วิฤตไทย, วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2551 ณ วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต, ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://www.scribd.com/doc/3633184/-2551>

บังคับไม่ได้ ดังนั้นจึงบังคับให้รัฐอยู่ใต้อิทธิพลของศาสนา ตั้งแต่นั้นมากฎหมายในยุโรปก็มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกฎของศาสนา ซึ่งก็ยังผลประโยชน์ให้กับประชาชนเช่นกัน เนื่องจากกฎของศาสนาบังคับไม่ให้ผู้มีอำนาจดขี่ข่มเหงประชาชน⁵² ความยุติธรรมตามแนวคิดของอ็อกัสตินเช่นเดียวกัน กล่าวคืออ็อกัสตินสร้างแนวความคิดว่าด้วยเรื่องหลักความยุติธรรมขึ้นมาใหม่ โดยการประยุกต์หลักคำสอนทางศาสนาให้เป็นหนึ่งเดียวกับหลักความยุติธรรม และหลักความยุติธรรมก็อยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักศาสนาเท่านั้น

สำหรับนักปรัชญาเมธีในสมัยกลางนอกจากอ็อกัสตินก็ยังอีกคนที่ได้วางแนวคิดหลักความยุติธรรมคือ อาควินัสเป็นนักบวชจากคริสต์ศาสนา ถือว่าเป็นนักปรัชญาแห่งยุคที่มีความรู้ความสามารถซึ่งอาควินัสได้ค้นคว้าศึกษาปรัชญาในยุคของกรีกโบราณ โดยเฉพาะแนวคิดของอริสโตเติลเขาได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะหลักทฤษฎีต่าง ๆ ที่อาควินัสได้นำเสนอเขาได้นำหลักปรัชญาในยุคกรีกโบราณ โดยเฉพาะทฤษฎีและแนวคิดของอริสโตเติลนำมาบูรณาการให้สอดคล้องกับหลักศาสนาคริสต์หรือให้เป็นหนึ่งเดียวกับหลักของศาสนา

หลักความยุติธรรมตามแนวคิดของอาควินัสจะเห็นได้จากงานเขียนเล่มสำคัญเรื่อง⁵³ “Summa Theologica” งานเขียนเล่มนี้ทำให้เห็นแนวคิดของอาควินัสได้อย่างชัดเจน เขาพยายามนำหลักคริสต์ศาสนามาบูรณาการให้เข้ากับแนวคิดของอริสโตเติล กล่าวคือ อริสโตเติลมองว่า มนุษย์สามารถค้นพบกฎหมายธรรมชาติได้ต้องอาศัยเหตุผลในตัวของมนุษย์เอง จากหลักการนี้อาควินัสได้มาอธิบายต่อไปว่า เหตุผลที่อริสโตเติลได้กล่าวคือเป็นสิ่งเดียวกับเจตจำนงของพระเจ้าเป็นเจ้า และได้อธิบายว่าเหตุผลหรือเจตจำนงของพระเจ้าถือว่ามีความบริสุทธิ์ ถูกต้อง ชอบธรรม มากกว่าเหตุผลของมนุษย์ เพราะเหตุผลของมนุษย์อาจมีความบกพร่องหรือผิดพลาดกันได้ จากหลักการนี้เองทำให้อาควินัสได้กล่าวไว้ว่า “หลักธรรมหรือโอองการหรือเจตจำนงของพระเจ้าคือที่มาของกฎหมายธรรมชาติ”⁵⁴

แนวความคิดว่าด้วยเรื่องความยุติธรรมของอาควินัสก็เช่นกัน กล่าวคือ⁵⁵ อาควินัสได้นำหลักทฤษฎีของอริสโตเติลมาประยุกต์เข้ากับหลักศาสนาคริสต์เพราะความยุติธรรมตามแนวคิดของอาควินัสคือ ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตามกฎหมาย การจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ ผู้ปกครองและราษฎรต้องเคารพกฎหมาย ซึ่งอาควินัสได้แบ่งกฎหมายออกเป็น 4 คือ⁵⁶

⁵² จรัญ โฆษณานนท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 136.

⁵³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 137.

⁵⁴ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 137.

⁵⁵ อานนท์ ภักดีวงศ์, *เรื่องเดิม*, หน้า 9.

⁵⁶ คมกริช วัฒนเสถียร, *นิติปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร: เนติบัณฑิต, 2554), หน้า 40-41.

1) กฎหมายนิรันดร์ (Eternal Law) เป็นกฎหมายที่เกิดมาจากพระปัญญาของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของที่ใช้เป็นกฎเกณฑ์ควบคุมดูแลมนุษย์ มีแต่ปัญญาของพระเจ้าเท่านั้นที่จะเข้าถึงและรู้ได้

2) กฎหมายธรรมชาติ (Natural Law) เป็นกฎหมายส่วนหนึ่งของกฎหมายนิรันดร์ มนุษย์สามารถเข้าถึงและรู้ได้ด้วยเหตุผลของมนุษย์ที่มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดี

3) กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (Divine Law) เป็นกฎหมายที่มาจากหลักของศาสนาคริสต์ที่มนุษย์สามารถเข้าถึงและรู้ได้ตามคำภีร์ของคริสต์ศาสนา คือ บทบัญญัติ 10 ประการ

4) กฎหมายมนุษย์ (Human Law) เป็นกฎหมายที่รัฐอธิปไตยสร้างขึ้นใช้เป็นกฎเกณฑ์ของมนุษย์เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม แต่มีศักดิ์ต่ำกว่ากฎหมายที่มาจากพระเจ้า

ทั้งนี้ อาควินัส ได้ให้ความสำคัญกับกฎหมายเป็นอย่างมาก จะเกิดความยุติธรรมในสังคมได้ต้องใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการปกครองและที่สำคัญผู้ปกครองและประชาชนต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายและกฎหมายที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมมากที่สุดก็คือกฎหมายนั้นต้องมาจากกฎของพระเจ้าหรือมาจากหลักศาสนาคริสต์นั่นเอง ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากการที่อาควินัสพยายามบูรณาการกฎหมายกับหลักของศาสนาคริสต์ให้รวมเป็นหนึ่งเดียว เพื่อนำมาเป็นหลักเกณฑ์ของสังคมที่ทุกคนต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดความยุติธรรม และอาควินัสเห็นว่า⁵⁷ การปกครองที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ รัฐต้องออกกฎหมายมาเพื่อให้คนในสังคมได้มีโอกาสสร้างความดีร่วมกันและกฎหมายนั้นต้องมีไว้เพื่อจัดระเบียบ แบบแผนให้สังคมมีความสงบสุขเกิดขึ้น แต่ถ้ารัฐออกกฎหมายมาเพื่อให้ผู้ปกครองได้โกงหาผลประโยชน์เพื่อตนเองและพวกพ้องก็จะทำให้รัฐนั้นไม่มีความยุติธรรมและถือว่าเป็นการปกครองแบบทรราชย์ด้วย หลักความยุติธรรมตามแนวคิดของอาควินัสจึงสรุปได้ดังนี้

1) ความยุติธรรมต้องสอดคล้องกับกฎหมายธรรมชาติและต้องเป็นหนึ่งเดียวกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ กล่าวคือ กฎหมายที่ใช้บังคับในสังคมจะเกิดความยุติธรรมได้ต้องเป็นกฎหมายที่มาจากหลักคำสอนของศาสนาคริสต์

2) กฎหมายที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ต้องเป็นกฎหมายที่ทำให้คนในสังคมมีโอกาสได้ทำความดีร่วมกัน และกฎหมายนั้นต้องเป็นไปเพื่อความสงบสุขและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม

อย่างไรก็ตามหลักความยุติธรรมของ ออแกสตินและอาควินัสจะมีความเหมือนกันมากโดยเฉพาะการนำเอาหลักคริสต์ศาสนามาประยุกต์เป็นหลักเกณฑ์ของสังคม ทั้งออแกสตินและอาควินัสได้รับอิทธิพลแนวคิดจากอริสโตเติลเป็นอย่างมาก รวมถึงหลักความยุติธรรมที่พูดถึงการ

⁵⁷ อานนท์ ภัคดีวงศ์, *เรื่องเดิม*, หน้า 10.

ปกครอง การใช้กฎหมายในการปกครองของอริสโตเติลที่ทั้งสองได้นำมาประยุกต์ให้อยู่ภายใต้หลักคำสอนทางคริสต์ศาสนา โดยให้ฝ่ายอาณาจักรอยู่ภายใต้เงื่อนไขของฝ่ายศาสนจักรเท่านั้น

2.2.1.3 หลักความยุติธรรมสมัยใหม่

แนวคิดหลักปรัชญาต่าง ๆ ในสมัยกลางจะถูกครอบงำหรืออยู่ภายใต้ฝ่ายศาสนจักรอย่างเห็นได้ชัดเจน ในสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์เช่นนี้เองที่ปรัชญากฎหมายธรรมชาติได้สละตัวออกจากการครอบงำของศาสนจักรโรมันคาทอลิก และหันไปอิงกับแนวความคิดแบบเหตุผลนิยม (Ratio Nalism) ซึ่งถือว่าเหตุผลอันเกิดจากสติปัญญาของมนุษย์เท่านั้นที่เป็นบ่อเกิดของหลักกฎหมายธรรม”⁵⁸

หลักความยุติธรรมในสมัยใหม่ก็เช่นกัน กล่าวคือพยายามที่จะสร้างหลักความยุติธรรมที่ไม่ถูกครอบงำหรืออยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักคริสต์ศาสนา เมื่อเริ่มเข้าสู่สมัยใหม่ประมาณ ค.ศ. 1550-1660 แนวความคิดเรื่องความยุติธรรมก็มีนักปรัชญาเมธีสมัยใหม่ที่วางหลักความยุติธรรมไว้ เช่น โธมัส ฮอบส์ ที่คิดค้นทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contracttheory) และจอห์น รอลส์

โธมัส ฮอบส์ มีทรรศนะคติที่ว่ามนุษย์มีลักษณะเหมือนสัตว์เดียดรัจฉาน มีความเลว เห็นแก่ตัว มีจิตใจที่เหี้ยมโหด ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้มนุษย์ไม่รู้จักความถูกต้อง ชอบ ชั่วดี ไม่สนใจเรื่องของศีลธรรม ไม่เคารพกฎหมาย และมนุษย์ทุกคนล้วนมีสิทธิโดยธรรมชาติที่จะปกป้องตนเองให้พ้นจากภยันตรายที่เกิดขึ้นโดยผู้อื่นมาล่อลวงละเมิด⁵⁹ จากทรรศนะของโธมัส ฮอบส์ที่กล่าวมาส่งผลให้เกิดสัญญาประชาคมขึ้น กล่าวคือ ทุกคนในสังคมยอมสละสิทธิของตนเองที่มีอยู่ตามธรรมชาติยกให้คนใดคนหนึ่งมาเป็นผู้ปกครอง เพื่อที่จะใช้อำนาจควบคุมดูแลให้เกิดความสงบสุขขึ้นในบ้านเมือง⁶⁰ จากแนวคิดทฤษฎีสัญญาประชาคมของ โธมัส ฮอบส์จะเห็นได้ว่าหลักความยุติธรรมตามทฤษฎีสัญญาประชาคมมีลักษณะเป็นข้อตกลงร่วมกันรวมถึงการรักษาสัญญาซึ่งต้องประกอบไปด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง

ทั้งนี้ เมื่อวิเคราะห์จากงานเขียนของโธมัส ฮอบส์ในเรื่อง⁶¹ “Leviathan” ใน ค.ศ. 1651 เขาได้กล่าวถึงกฎ 3 ข้อซึ่งประกอบไปด้วย กฎข้อที่หนึ่งเป็นเรื่องของสิทธิทางธรรมชาติ กฎข้อที่สองเป็นเรื่องเสรีภาพ และกฎข้อที่สามเป็นเรื่องของความยุติธรรมหรือกฎของธรรมชาติกฎข้อที่สามว่าด้วยเรื่องความยุติธรรมถือว่าเป็นกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่ง จากคำกล่าวนี้โธมัส ฮอบส์ได้อธิบายขยายต่อไปว่า การที่ทุกคนได้ทำตามสัญญาประชาคมที่ได้ตกลงกันไว้ จึงจะถือว่าเป็นความยุติธรรม ส่วนความไม่ยุติธรรมนั้น ก็คือการที่มนุษย์ได้ตกลงทำสัญญากันแล้วแต่ไม่ทำตามที่ได้สัญญากันไว้ ที่

⁵⁸ จริญญา โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 140.

⁵⁹ ปรีดี เกษมทรัพย์, *เรื่องเดิม*, หน้า 199.

⁶⁰ ปรีดี เกษมทรัพย์, *เรื่องเดิม*, หน้า 200.

⁶¹ อานนท์ ภักดีวงศ์, *เรื่องเดิม*, 11.

สำคัญหลักการของความยุติธรรมหรือที่หลักการที่สังคมได้ทำสัญญาประชาคมต้องมีเหตุ มีผล ตามความเป็นจริง จากแนวคิดหลักความยุติธรรมของโรมัส ฮอบส์ จึงสรุปได้ดังนี้

- 1) ความยุติธรรมถือว่าเป็นกฎของธรรมชาติ เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ
- 2) ความยุติธรรมคือข้อตกลงร่วมกันของสังคม และต้องรักษาสัญญาตามที่ได้ตกลงกันไว้ด้วย

3) หลักการของความยุติธรรมต้องมีเหตุมีผลที่ถูกต้อง ชอบธรรม

อย่างไรก็ตามจากแนวคิดเรื่องความยุติธรรมของโรมัส ฮอบส์ หลักความยุติธรรมของโรมัสฮอบส์ จะให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของคนในสังคมโดยที่ทุกคนมีข้อตกลงร่วมกันจึงเกิดเป็นสัญญาขึ้น และทุกคนก็ได้ปฏิบัติตามสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้ ทฤษฎีนี้เรียกว่า “ทฤษฎีสัญญาประชาคม” อนึ่งหลักความยุติธรรมในสมัยใหม่นอกจากโรมัส ฮอบส์ ยังมีหลักความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ กล่าวไว้เช่นกันดังนี้

หลักความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับผลประโยชน์ทางสังคม หรือความร่วมมือของคนในสังคม จอห์น รอลล์ “มีความเห็นว่าหลักความยุติธรรมเกิดจากข้อตกลงทางสังคม เพื่อให้การกระจายผลประโยชน์และภาระหน้าที่ของความร่วมมือทางสังคมให้เป็นไปอย่างเหมาะสม โดยมอบหมายสิทธิและหน้าที่ตลอดระยะเวลาของการร่วมมือกัน โดยมีเงื่อนไขที่เรียกว่า สถานการณ์ของความยุติธรรม⁶²” กล่าวคือ คนที่อยู่ในสังคมแต่ละสังคมย่อมมีความเชื่อในทางศาสนา จารีตประเพณี รวมถึงมุมมองต่าง ๆ และการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันออกไป เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันในสังคมโดยทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนนั้นต้องใช้ในการดำเนินชีวิตที่มีจำนวนจำกัดส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาตินั้นไม่เพียงพอต่อความต้องการของมนุษย์ จอห์น รอลล์จึงได้แบ่งสถานการณ์ของการของความยุติธรรมนี้ออกเป็น 2 ประเภทด้วยกันดังนี้⁶³

1) สถานการณ์ที่เป็นภาวีสัย (Objective Circumstances) กล่าวคือ เป็นสถานะของความร่วมแรงร่วมใจของมนุษย์เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่มนุษย์มี สถานการณ์ดังกล่าวนี้เป็นสังคมที่ไม่ได้อุดมสมบูรณ์หรือขาดแคลนจนเกินไปแต่ก็เป็นสังคมที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำนวนจำกัดด้วยเหตุดังกล่าวนี้ในสังคมจึงมีความร่วมมือแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติ

⁶² เกษดา ทองเทพไพโรจน์, การวิเคราะห์เปรียบเทียบโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ กับพระพุทธศาสนา, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), หน้า 24.

⁶³ John Rawls. *A Theory of Justice* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971) pp. 126-127 อ้างถึงใน เกษดา ทองเทพไพโรจน์, การวิเคราะห์เปรียบเทียบโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ กับพระพุทธศาสนา, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), หน้า 24.

2) สถานการณ์ที่เป็นอัตวิสัย (Subjective Circumstances) กล่าวคือ เป็นสถานการณ์ที่คนในสังคมมีเป้าหมายและความชอบที่แตกต่างกัน เมื่อสมาชิกในสังคมมีทัศนคติ หรือการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ภาวะเช่นนี้จึงทำให้สมาชิกในสังคมที่แตกต่างกันเกิดการเรียกร้องในเรื่องการแบ่งปันทรัพยากรธรรมชาติหรือผลประโยชน์ทางสังคมขึ้น

ทั้งนี้ จุดเริ่มต้นของการรับรู้ถึงสถานการณ์ของความยุติธรรม มนุษย์จะพยายามพัฒนาในเรื่องของความดีงามทั้งมวลให้เป็นความดีที่สมบูรณ์ที่สุด ซึ่งการพัฒนาเรื่องของความดีงามทั้งหลายทั้งมวลนั้นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของความ “เที่ยงธรรม” โดยความเที่ยงธรรมนี้จะเข้มงวดหรือเป็นตัวกำหนดโครงสร้างพื้นฐานในด้านต่าง ๆ ของสังคม⁶⁴ อนึ่ง ความยุติธรรมตามแนวคิดของจอห์น รอลล์ เป็นความยุติธรรมเชิงสังคม กล่าวคือ ได้วางหลักการของความยุติธรรมเป็นโครงสร้างของสังคมไว้ โดยให้คนในสังคมมีความเสมอภาค หรือมีความเท่าเทียมกัน สังคมจึงจะเกิดความยุติธรรมขึ้นมาได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกันคือ ความเท่าเทียมกันของเสรีภาพ และความเท่าเทียมกันของโอกาสดังนี้⁶⁵

1) หลักความเท่าเทียมของเสรีภาพ (The Principle of Equal Liberty) กล่าวคือ บุคคลในสังคมมีเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน เป็นหลักเสรีภาพโดยมีเป้าหมายในสังคมประชาธิปไตย ให้ทุกคนนั้นได้มีเสรีภาพทางการเมืองอย่างเท่าเทียมกัน จอห์น รอลล์ ได้วางเสรีภาพขั้นพื้นฐานมี 6 ประการด้วยกันคือ⁶⁶

(1) เสรีภาพด้านมโนธรรม และอิสรภาพทางความคิด (Liberty of Conscience and Freedom of Thought) กล่าวคือ เสรีภาพด้านมโนธรรมนั้นเป็น“การเปิดโอกาสให้นับถือหรือปฏิเสธความเชื่อในสิ่งต่าง ๆ เช่นการนับถือศาสนา⁶⁷” ส่วนอิสรภาพทางความคิดก็คือสามารถที่จะแสดงความคิดเห็นได้ไม่ว่าจะเป็นความคิดเห็นทางการเมือง หรือในการเสนอความคิดเห็นต่าง ๆ ได้อย่างโดยไม่ถูกปิดกั้น

(2) อิสรภาพในการรวมตัวกัน (Freedom of Association) กล่าวคือ มีอิสระในการรวมกลุ่มกัน เช่น รวมกลุ่มกันเพื่อก่อตั้งพรรคการเมือง หรือรวมกลุ่มกันเพื่อแสดงความคิดเห็น ตลอดจนการรวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินกิจการต่าง ๆ ในทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

⁶⁷ Samvel Freeman, Rawls. (New York: Routledge 2007) pp. 47-50 อ้างถึงใน เกษดา ทองเทพไพโรจน์, การวิเคราะห์เปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ กับพระพุทธศาสนา, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), หน้า 26.

(3) เสรีภาพทางการเมืองที่เท่าเทียมกัน (Equal Political Liberties) กล่าวคือ “ประชาชนทุกคนมีสิทธิเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองอย่างเท่าเทียมกัน”⁶⁸ เช่น ทุกคนมีสิทธิในการไปใช้สิทธิเลือกตั้งอย่างเท่าเทียมกัน หรือมีสิทธิที่จะลงรับสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อย่างเท่าเทียมกันโดยไม่ถูกปิดกั้นให้เฉพาะคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม

(4) สิทธิและเสรีภาพที่จะปกป้องและยึดมั่นในหลักการ และอิสรภาพของบุคคล (The Rights and Liberties That Protect the Integrity and Freedom of the Person) กล่าวคือประชาชนนั้นมีสิทธิและเสรีภาพในการที่ประกอบอาชีพตามที่ตัวเองต้องการหรือถนัด รวมถึงทรัพย์สินที่หามาได้นั้นถือว่าเป็นกรรมสิทธิ์เป็นของตัวเอง

(5) สิทธิและเสรีภาพภายใต้หลักนิติธรรม (The Rights and Liberties Covered by the Rule of Law) กล่าวคือ ประชาชนทุกคนต้องได้รับความคุ้มครองด้านสิทธิ เสรีภาพ ภายใต้กฎหมายบัญญัติหรือภายใต้หลักนิติธรรมที่ได้กำหนดไว้

จะเห็นว่าเสรีภาพขั้นพื้นฐานของความยุติธรรมตามทฤษฎีของ จอห์น รอลล์ จะให้ความสำคัญตั้งแต่เสรีภาพทั้งภายใน เช่น ความเชื่อด้านศาสนา หรือการนับถือศาสนา และเสรีภาพภายนอก ก็คือการแสดงออกทางกาย วาจา ในทางการเมือง พร้อมทั้งครอบคลุมไปถึงเสรีภาพในการดำเนินชีวิต ประกอบอาชีพต่าง ๆ ของคนในสังคม ที่สำคัญทั้งเสรีภาพภายใน และเสรีภาพภายนอกได้ความคุ้มครองโดยกฎหมายภายใต้หลักนิติธรรมด้วย นอกจากความเท่าเทียมทางด้านเสรีภาพแล้ว จอห์น รอลล์ยังได้วางหลักความเท่าเทียมของโอกาสไว้ด้วย

2) หลักความเท่าเทียมกันของโอกาส (The Principle of Fair Equality of Opportunity) กล่าวคือ จอห์น รอลล์ ได้วางหลักไว้ว่าความเท่าเทียมทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อครบเงื่อนไข 2 ประการดังต่อไปนี้

(1) ทุกคนมีความเท่าเทียมกันในทุก ๆ ตำแหน่งคือ ตำแหน่งต่าง ๆ นั้น ทุกคนมีโอกาสที่จะสามารถไปอยู่ตรงจุดนั้นได้หากมีคุณสมบัติครบตามเงื่อนไข จะเอาตำแหน่งต่าง ๆ ให้เฉพาะบางกลุ่ม บางกลุ่มบุคคลไม่ได้ ตามข้อนี้เรียกว่า หลักความเท่าเทียมกันของโอกาส

(2) เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ที่มากที่สุดของกลุ่มบุคคลที่เสียเปรียบมากที่สุด กล่าวคือ ให้ทุกคนในสังคมได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันไม่หักกลุ่มใด กลุ่มหนึ่งในสังคมต้องเสียเปรียบ ตามข้อนี้เรียกว่า “หลักความแตกต่าง”

อย่างไรก็ตามหลักความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ ถือว่าเป็นการวางหลักการของความยุติธรรมที่เป็นโครงสร้างของสังคมที่อยู่บนฐานของสังคมในระบบประชาธิปไตยเห็นได้ อย่างชัดเจนประกอบไปด้วย ความยุติธรรมทางสังคม ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ และความยุติธรรม

⁶⁸ เรืองเดียวกัน, หน้า 26.

ทางการเมือง และแก่นสารของแนวคิดจอห์น รัสเซลล์ที่แท้จริงก็คือให้คนในสังคมมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกันจึงจะทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคมได้

2.2.2 หลักความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันออก

เมื่อพูดถึงหลักความยุติธรรมส่วนมากเราจะมุ่งศึกษาตามหลักคิดของฝั่งตะวันตก แต่ในอีกมุมหนึ่งคือหลักคิดของตะวันออกก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นกัน หลักปรัชญาด้านความยุติธรรมของฝั่งตะวันออกที่เห็นได้ชัดเจนซึ่งปรากฏอยู่ในประเทศจีนและประเทศอินเดีย สามารถแบ่งออกเป็น 2 ยุคด้วยกันคือ หลักความยุติธรรมสมัยโบราณ และหลักความยุติธรรมสมัยใหม่ดังนี้

2.2.2.1 หลักความยุติธรรมสมัยโบราณ

หลักความยุติธรรมของตะวันออกในยุคสมัยโบราณที่ได้กล่าวถึงหลักความยุติธรรมที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือหลักความยุติธรรมตามระบบชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์ (1,500 – 2,000 ปี ก่อน คริสตกาล) หลักความยุติธรรมตามแนวคิดของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของฮินดู สำนักนิติธรรมของ หัน เฟยจื่อ (280 – 282 ปี ก่อน คริสตกาล) และขงจื่อ (200 – 600 ปี ก่อน คริสตกาล)

1) หลักความยุติธรรมตามระบบชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ตามคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ (1,500 – 2,000 ปี ก่อน คริสตกาล)

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู นับว่าเป็นศาสนาที่แก่อีกศาสนาหนึ่งในโลก สันนิษฐานว่ากำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ 3,000 – 4,500 ปี แต่ก็ได้มีความเห็นจากท่าน ศาสตราจารย์ ดร.ราธกฤษณ์ อติตประธานาธิบดีของอินเดียได้สืบค้นข้อมูลไว้ว่า ถือกำเนิดเมื่อประมาณ 3,500 ปี เกิดก่อนพุทธกาลประมาณ 1,000 ปี⁶⁹ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีของอินเดียได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นอย่างมาก และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็ได้เป็นพื้นฐานทางด้านปรัชญาหรือเป็นบ่อเกิดของปรัชญาสำนักต่าง ๆ ในเวลาต่อมา

เมื่อพิจารณาถึงหลักความยุติธรรมตามหลักศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูก็จะไปผูกยึดกับคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ ถ้าเปรียบกับยุคปัจจุบันคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ก็เหมือนรัฐธรรมนูญที่เป็นกฎหมายสูงสุดทุกคนต้องปฏิบัติตามกฎหมายใดจะมาขัดหรือแย้งมิได้ เป็นแม่บทของกฎหมายทั้งปวงที่ใช้ในสังคม เฉกเช่นเดียวกันมานาวธรรมศาสตร์ก็ได้วางโครงสร้างทางสังคม กำหนดกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ให้ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ดังนั้นคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์จึงถือเป็นกฎหมายสูงสุดให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความยุติธรรม

คัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์นั้นเป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยเรื่องของกฎหมายและจัดอยู่ในสำนักธรรมเนียมหรือกฎหมายสำนักธรรมชาติตามแนวคิดของตะวันตก แต่จะแตกต่างจากตะวันตก

⁶⁹ สกิต วงศ์สวรรค์, ปรัชญาตะวันออก (อินเดีย, จีน, ญี่ปุ่น, ไทย) Eastern Philosophy, (กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, 2541), หน้า 13.

ตรงที่ว่ากฎหมายที่ปรากฏในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ “มีจุดหมายสุดท้ายเป็นจุดหมายทางศีลธรรม เพื่อให้ประชาชนมีความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า”⁷⁰ ซึ่งเป็นกฎหมายที่ถือธรรมะเป็นใหญ่เน้นให้ความสำคัญทางศีลธรรมเป็นอย่างเห็นได้ชัดเจนที่ปรากฏในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ดังเช่น “ธรรมะเป็นเพื่อนผู้เดียวที่ติดตามเราไปแม้เมื่อตายแล้ว สิ่งอื่นนั้นย่อมแตกทำลายไปพร้อมร่างกาย”⁷¹ และกฎหมายนั้นจะมีความเชื่อมโยงกับหลักศาสนาดังเช่น “วจนทั้งปวงในพระเวทเป็นที่มาของกฎหมาย ประเพณีและการประพฤติปฏิบัติของผู้รู้พระเวทก็เป็นกฎหมาย ประเพณีของคนดีและความพึงพอใจของบุคคลก็เป็นกฎหมายเช่นกัน”⁷² จากที่กล่าวมานี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของกฎหมายที่ปรากฏในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์มีความสอดคล้องกลมกลืนกับหลักศาสนา และศีลธรรมเป็นอย่างยิ่งตลอดถึงการให้ความสำคัญกับธรรมะเป็นอย่างมาก

ทั้งนี้ เดิมทีสังคมอินเดียสมัยโบราณก็อยู่กันแบบชนเผ่า แต่ละชนเผ่าก็จะมีวัฒนธรรม ประเพณี ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ของแต่ละชนเผ่าก็จะแตกต่างกันออกไป ซึ่งคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ยังได้ให้ความสำคัญด้านสังคมวิทยากฎหมายด้วยว่า “ประเพณีไม่ว่าจะเป็นของวรรณะทั้ง 4 หรือวรรณะผสมซึ่งได้สืบทอดกันมาในบ้านเมืองเหล่านั้น นับว่าเป็นประเพณีที่ดี”⁷³ “พระราชกษัตริย์เมื่อรู้ว่าจะอะไรคือธรรม พึงออกกฎหมายหลังจากได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้วถึงธรรมของวรรณะต่าง ๆ ขนบธรรมเนียมของท้องถิ่น กฎของอาชีพต่าง ๆ และกฎของตระกูลต่าง ๆ”⁷⁴ อะไรก็ตามที่สัตบุรุษและผู้เป็นทวิชาติปฏิบัติ พระราชาพึงถือทางปฏิบัตินั้นเป็นกฎหมาย หากไม่ขัดต่อกฎของท้องถิ่น ครอบครัวยุคและวรรณะ”⁷⁵

จะเห็นได้ว่าการบัญญัติกฎหมายที่ปรากฏในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ นอกจากจะเชื่อมโยงกับหลักคำสอนทางศาสนาหรือพระเวท ยังได้คำนึงถึงบริบททางสังคมด้วยว่าแต่ละสังคมมีประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจนหลักศีลธรรมอันดีของแต่ละสังคมเป็นเช่นไร ก็ให้บัญญัติกฎหมายให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมนั้น ๆ โดยไม่จำเป็นต้องให้ทุกสังคมมีกฎหมายที่เหมือนกันเสมอไป เพราะแต่ละสังคมมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และสภาวะของคัมภีร์มานวธรรม

⁷⁰ ปรีชา ช่างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 62.

⁷¹ Arthur Coke Burnell, *The Ordinances of Manu*, (London: Kegan Paul, Truch Triebner, 1891), pp.17 อ้างถึงในปรีชา ช่างขวัญยืน, ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 63.

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65

ศาสตร์นั้นทำให้กฎหมายและความยุติธรรมเป็นสิ่งเดียวกันไม่อาจแยกออกจากกันได้โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมอันดีงามของสังคมนั้น ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้หากสังคมได้ปฏิบัติและยึดถือตามคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ก็จะเกิดความยุติธรรมได้อย่างยิ่งโดยเฉพาะเรื่องของวรรณะ เพราะในศาสนาฮินดูวรรณะก็จะติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดทุกคน โดยมีความเชื่อว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเป็นสิ่งที่พระเจ้ากำหนดมาแล้วทุกคนต้องปฏิบัติตามเพื่อให้เกิดความยุติธรรม

อนึ่ง วรรณะทั้ง 4 ประกอบไปด้วย วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะไวยะ (แพศย์) วรรณะศูทร เป้าหมายของการให้มีวรรณะทั้ง 4 ก็เพื่อให้โลกมีการพัฒนาไปสู่ความเจริญ กล่าวคือวรรณะทั้ง 4 เป็นตัวแปรที่สำคัญจะทำให้โลกมีความเจริญได้⁷⁶ และสังคมไหนจะดีได้ต้องประกอบไปด้วยวรรณะทั้ง 4 ซึ่งวรรณะเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญที่ทุกสังคมต้องมีเพราะถือว่าเป็นกฎของธรรมชาติดังที่ ดร. ปัตวาราณ นักวิชาการของประเทศอินเดียได้อธิบายเรื่องวรรณะว่าเป็นกฎของธรรมชาติที่จำเป็นสำหรับทุกสังคม เพราะระบบวรรณะถือว่าเป็นโครงสร้างของสังคม และโครงสร้างนี้ถูกแบ่งโดยธรรมชาติ

อย่างไรก็ตามในคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ก็ได้กล่าวยืนยันหน้าที่ของแต่ละวรรณะไว้อย่างชัดเจน กล่าวคือ⁷⁷ พราหมณ์มีหน้าที่สอนหนังสือ ศึกษา เป็นเจ้าพิธีทางศาสนา กษัตริย์มีหน้าที่ในการป้องกันประชาชน บริจาคทาน วรรณะแพศย์มีหน้าที่ค้าขาย ทำการพาณิชย์การ และศูทรมีหน้าที่ประการเดียวคือรับใช้วรรณะทั้ง 3 ที่กล่าวมาด้วยความเต็มอกเต็มใจ จะเห็นได้ว่าแต่ละวรรณะถูกกำหนดให้ทำหน้าที่ของตัวเอง กล่าวคือ⁷⁸ ทุกคนถูกกำหนดหน้าที่จากพระผู้เป็นเจ้าโดยไม้อาจที่จะเปลี่ยนแปลงได้ เป็นระบบที่ถูกกำหนดมาจากเบื้องบนคือพระเจ้าและเป็นกลไกที่สำคัญของโครงสร้างสังคมที่ควบคุมไปถึง สังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมถึงคุณธรรม จริยธรรมของคนสังคมด้วย ทั้งนี้ตามหลักของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ จะเกิดความยุติธรรมได้โครงสร้างของสังคมต้องมีวรรณะทั้ง 4 เพราะ“ระบบวรรณะเป็นการแบ่งตามความจำเป็นของธรรมชาติ เพื่อแบ่งภาระหน้าที่ทางสังคม อุดมการณ์ทางสังคม”⁷⁹ ดังนั้นความยุติธรรมตามคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์นี้จะเป็นความยุติธรรมที่มาจากพระเจ้า และเป็นความยุติธรรมที่อิงอยู่บนพื้นฐานของหลักศีลธรรมทางศาสนาโดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขของคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์นั่นเอง

2) สำนักนิติธรรมของ หั่น เฟยจื่อ (280–282ปี ก่อน คริสตกาล) สำนักนิติธรรม ได้ถือกำเนิดขึ้นช่วงระหว่าง 280 - 282ปี ก่อน คริสตกาล ในประเทศจีน ซึ่งบริบททางสังคมใน

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

⁷⁹ ธนู แก้วโอภาส, **ปรัชญา-ศาสนา ตะวันออก ตะวันตก**, (กรุงเทพมหานคร: สากการศึกษ, 2529), หน้า 58.

จีนสมัยนั้นก็มีการแบ่งเป็นก๊ก เป็นแคว้น ๆ และมีการสู้รบทำสงครามกันตลอดเวลา สำนักนิติธรรม จึงได้คิดหลักปรัชญาเพื่อมาแก้ไขปัญหาสังคมในสมัยนี้โดยต่อต้านแนวคิดเดิมคือ ผู้ปกครองเป็นคนดี มีคุณธรรม ไม่สามารถที่จะนำมาปกครองประเทศจีนได้ในสถานการณ์ที่มีแต่ความวุ่นวาย แยกแยก สู้รบ ทำสงครามตลอดเวลา สำนักนิติธรรมจึงได้เสนอแนวคิดที่ว่า วิธีการที่จะปกครองได้ดีที่สุดก็คือ การใช้กฎหมายเป็นใหญ่ในการปกครองบ้านเมือง และกฎหมายที่จะนำมาใช้นั้นต้องสอดคล้องกับ บริบทของสังคม ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสภาพแวดล้อมของสังคมนั้นๆ⁸⁰

นักปรัชญาของสำนักนิติธรรมมีหลักคิดสำคัญที่ว่าให้กษัตริย์เป็นประมุข ผู้ปกครองประชาชนโดยมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน และก็มีนักปรัชญาในสำนักนี้หลายสายด้วยกันแต่ละสายก็มีแนวคิดที่แตกต่างกันออกไปเช่น สายแรกสนับสนุนการให้ผู้ปกครองใช้อำนาจ สายที่สอง สนับสนุนแนวคิดที่ว่าผู้ปกครองต้องมีศิลปะในการปกครอง และสายที่สามสนับสนุนรูปแบบการปกครองที่ถือกฎหมายเป็นใหญ่ใช้กลไกทางกฎหมายเป็นเครื่องมือวัดความผิดถูกอย่างเคร่งครัด ในเวลาต่อ หัน เฟย จื่อ ได้รวบรวมแนวคิดทั้งสามกลุ่มนี้เข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียวและเป็นที่ยึดถือและ ปฏิบัติได้ หัน เฟย จื่อ จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นศาสนาดาเอกของสำนักนิติธรรม⁸¹

ทั้งนี้ หัน เฟย จื่อ เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนที่เกิดมานั้นเป็นคนเลว เพราะธรรมชาติของมนุษย์มีส่วนเป็นคนเลว เขาจึงได้เสนอความเห็นให้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องบังคับมนุษย์ให้เลวลง เพราะการจะทำให้คนเป็นคนดี มีศีลธรรมเป็นสิ่งที่ยาก เพราะธรรมชาติของมนุษย์ทุกแม้จะมันในการทำความดีก็มีความชั่วแอบแฝงอยู่เบื้องหลังเสมอ⁸² และการจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้นั้น กษัตริย์หรือประมุขของรัฐต้องมีศิลปะในการใช้อำนาจในการปกครอง ทั้งใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือ และกลไกที่สำคัญในการปกครอง แก่นแท้แนวคิดของ หัน เฟย จื่อ จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ต้อง ถือกฎหมายเป็นใหญ่และตั้งมั่นปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด อนึ่ง จากแนวคิดดังกล่าวนี้แบ่ง ออกเป็น⁸³ กฎหมายกับประชาชน กฎหมายกับผู้ปกครอง และกฎหมายกับการพลวัติโครงสร้างทาง สังคม

1) กฎหมายกับประชาชน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายกับ ประชาชน หัน เฟย จื่อ มีความเห็นว่า กฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญของรัฐที่จะช่วยจัดระเบียบ และ

⁸⁰ เต้ซรี สุมิตร, **ประวัติอารยธรรมจีน**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518), หน้า 63.

⁸¹ เชียน ฉีระวิทย์, **วิวัฒนาการการปกครองจีน**, (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2517), หน้า 26.

⁸² นิวัต ทองวล, **การศึกษาเปรียบเทียบลัทธินิติธรรมนิยมของ หัน เฟย จื่อ กับลัทธิเหมา**, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535), หน้า 15.

⁸³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 16-27.

ควบคุมความประพฤติของประชาชน เพื่อให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคม แม้จะเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่ชอบก็ตาม เพราะประชาชนไม่ชอบการบังคับคำนี้ถึงแต่ความสุขสบายกายใจในปัจจุบันเท่านั้น แต่ประชาชนหาว่าไม่มีความสุขสบายใจในระยะยาวจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อต้องผ่านความยากลำบากทุกขร้อนในปัจจุบันไปให้ได้เสียก่อน ดังนั้นในปัจจุบันนี้ผู้ปกครองต้องตรากฎหมาย เพื่อบังคับให้ประชาชนต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ทั้งการกำหนดโทษให้ประชาชนเกิดความกลัวไม่กล้าทำผิดตลอดถึงเป็นการวางกติกามีให้ผู้ที่แข็งแรงกว่าทำร้ายผู้ที่อ่อนแอกว่า หรือไม่ให้คนหมู่มาก ทำร้ายคนหมู่น้อย สถานการณ์ปัจจุบันของประชาชนจึงต้องทนทุกข์ ยากลำบากที่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของกฎหมาย เมื่อประชาชนปฏิบัติตามกฎหมายและผ่านตรงจุดนี้ไปได้ความมั่นคงของชีวิต และความสงบสุขก็จะเกิดขึ้นกับประชาชนในระยะยาว

2) กฎหมายกับผู้ปกครอง กล่าวคือ กษัตริย์ในฐานะเป็นประมุขผู้ปกครองสูงสุดของรัฐ ต้องใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการปกครอง และใช้กฎหมายวางโครงสร้างของรัฐเพื่อให้ทุกคนต้องปฏิบัติตาม การที่กษัตริย์จะทำให้กฎหมายเกิดประสิทธิภาพในการบังคับใช้ให้เกิดผล กษัตริย์ต้องมีทหารที่คอยหนุนอยู่เบื้องหลัง การบังคับใช้กฎหมายถึงจะสัมฤทธิ์ผลได้ อนึ่ง การจะสร้างรัฐในอุดมคติขึ้นมาได้กษัตริย์ต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาในทางสงครามและกลีกรรมโดยใช้กลไกทางกฎหมายเป็นเครื่องมือในการ

3) กฎหมายกับการพลวัติโครงสร้างทางสังคมแบ่งได้ออกเป็น 4 ประการดังนี้

(1) ด้านการรูปแบบการปกครอง หัน เฟย จื่อ ได้เสนอให้ยกเลิกการปกครองระบบศักดินา เจ้าขุนมูลนาย ในประเทศจีนช่วงสมัยราชวงศ์โจว (Chou) และให้ยกเลิกการสืบทอด อำนาจกษัตริย์หรือประมุขของรัฐโดยทางสายโลหิต และได้แบ่งรูปแบบการบริหารราชการเป็นการปกครองในรูปแบบรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง ดังนั้นจึงได้มีการแบ่งส่วนราชการออกเป็น 2 ส่วนคือ การปกครองส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศทั้งเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารด้วย ซึ่งจะมีคณะรัฐมนตรีฝ่ายต่าง ๆ มาคอยดูแลควบคุมการบริหารราชการ

(2) ด้านสังคมและเศรษฐกิจ การถือครองกรรมสิทธิในที่ดินเดิมที่การปกครองในรูปแบบเจ้าศักดินาหรือเจ้าขุนมูลนายจะเป็นผู้ครอบครองที่ดิน แต่ หัน เฟย จื่อ ได้ให้ราษฎรทั่วไปสามารถมีสิทธิครอบครองที่ดินและเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ รวมทั้งมีอิสระในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้อย่างชอบธรรม แต่ก็ต้องนำผลผลิตที่ได้จากการประกอบกำรนั้นมาเสียภาษีให้กับรัฐ ส่วนในด้านทางสังคมก็ได้มีการรณรงค์หรือปลุกจิตสำนึกให้ประชาชนมีความเสียสละต่อส่วนรวมหรือมี รวมถึงการปลุกฝังชาตินิยมให้เกิดขึ้นในรัฐด้วย

(3) ด้านทหาร ในยุคของ จัน ซี ฮ่งเต๋ นั้นได้ขยายอาณาเขตของประเทศจีนอย่างยิ่งใหญ่ไพศาลและรวบรวมประเทศจีนจากก๊กหรือแคว้นต่าง ๆ ให้มีความเป็น

หนึ่งเดียว เพราะได้มีการฝึกการรบหรือวิชาการด้านทหารให้กับประชาชนจนมีความชำนาญการ จึงส่งผลทำให้ประเทศจีนมีความเข้มแข็งแกร่งไม่มีใครกล้ารุกรานและชนะในการทำสงครามทุกครั้ง

(4) ด้านแนวคิดประวัติศาสตร์กับสถานการณ์ปัจจุบันในการพลวัตประเทศ หลักคิดของ หัน เฟย จื้อ ต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมแบบประเพณีนิยมดั้งเดิมหรือประเพณีนิยมเก่า ๆ ให้หมดไป เพราะโลกสมัยใหม่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจึงไม่อาจที่จะไปยึดติดกับประวัติศาสตร์ได้ เพราะในสมัยนั้นของประเทศจีน ทั้งระบบรูปแบบการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังนั้นจึงควรที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้าน สังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมถึงระบบกฎหมายที่เป็นโครงสร้างของสังคมให้มีความเจริญก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลาและให้สอดคล้องกับบริบทของสังคม และให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของปัจจุบันด้วย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หัน เฟย จื้อ จะให้ความสำคัญกับสถานการณ์ของสภาพสังคมในปัจจุบันเป็นอย่างมาก การจะตรากฎหมายเพื่อบังคับใช้ก็ต้องดูบริบทของสังคมปัจจุบันเป็นพื้นฐานที่สำคัญอย่าไปยึดติดกับประเพณีหรือแนวคิดในประวัติศาสตร์ เพราะแนวคิดในสมัยนั้นก็จะสามารถใช้ได้เฉพาะในสมัยนั้นเท่านั้น เมื่อสังคมแปรเปลี่ยนไป ก็ไม่อาจที่จะเอาแนวคิดในอดีตมาใช้ได้กับสังคมปัจจุบันได้ และความยุติธรรมตามปรัชญาของสำนักนิติธรรมโดยมี หัน เฟย จื้อ เป็นนักปรัชญาที่สำคัญของสำนักนี้ การจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ก็แต่อาศัยการบังคับใช้กฎหมายให้สัมฤทธิ์ผล

4) หลักความยุติธรรมของขงจื้อ (600 – 200 ปี ก่อน คริสตกาล) แนวคิดของขงจื้อส่วนมากเน้นไปที่หลักการปกครองที่ดี กล่าวคือ ขงจื้อได้พยายามวางหลักการของผู้ปกครองว่าควรมีนโยบาย หรือหลักปฏิบัติของผู้ปกครอง ที่จะส่งผลให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง หรือประชาชนได้รับความเป็นธรรม อยู่ดี กินดี ดังนั้นหลักความยุติธรรมตามปรัชญาของขงจื้อก็คือ การปกครองให้เกิดความยุติธรรม ทั้งนี้การจะให้เกิดความยุติธรรมได้ ผู้ปกครองต้องมีคุณธรรม 5 ประการ ประกอบไปด้วย 1) เยิน (มนุษยธรรม) 2) อี้ (ความชอบธรรม) 3) ความรักของพ่อแม่ (Filial Piety) และความรักพี่น้อง (Brotherly Love) 4) ความรักต่อบุคคลอื่น และ 5) มารยาทและพิธีกรรม (Li) (ชนบธรรมจารีตประเพณี) ดังนี้⁸⁴

(1) เยิน ความเมตตา กล่าวคือ การดำเนินกิจการทางสังคมต้องประกอบไปด้วยความรัก ความเมตตา ให้เป็นธรรมชาติเหมือนที่มารดาที่ดูแลเลี้ยงลูกน้อย ให้มนุษย์ที่อยู่

⁸⁴ ปานทิพย์ ศุภนคร, **ปรัชญาจีน**, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554), หน้า 7-14.

ในสังคมช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยธรรมชาติ ยิ่งจึงเปรียบเหมือนสิ่งที่แฝงอยู่ในวิถีชีวิตดังกล่าว⁸⁵ ยิ่งจึงหมายถึงความรัก และความเต็มอกเต็มใจที่จะปฏิบัติต่อกันอย่างเห็นอกเห็นใจ เพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของส่วนรวม

(2) อี หมายถึงความถูกต้อง ชอบธรรม หรือ ความเหมาะสมจะกระทำสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ผลดีที่สุด ซึ่งขงจื๊อมีความเห็นว่าคนเรานั้นสามารถแบ่งแยกความถูกต้องได้ ซึ่งวิธีการจะให้เกิดความถูกต้องชอบธรรมได้ของจื๊อได้กล่าวไว้ว่า ให้ศึกษาจากอดีต เรียนรู้จากความถูกต้อง ดึงมาวัฒนธรรมประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต และขงจื๊อมีความเชื่อว่า สุภาพบุรุษ จะยกย่องความถูกต้องชอบธรรมไว้เหนือสิ่งอื่นใด

(3) ความรักของพ่อแม่ และความรักพี่รักน้อง ขงจื๊อเห็นว่าสถาบันครอบครัวสำคัญที่สุดต้องสามารถฝึกคุณธรรมเรื่องความรัก ความเมตตา (เอ็น) ให้เป็นอย่างดีโดยเริ่มจากความรักระหว่างบิดามารดากับบุตร ความรักของพี่น้องในครอบครัวตระกูลเดียวกันเพราะความรักนี้เป็นความรักที่เป็นธรรมชาติมากที่สุด เมื่อมีความรักในเครือญาติครอบครัววงศ์ตระกูล ก็ขยายไปเป็นความรักต่อเพื่อนมนุษย์ที่อยู่ในสังคมร่วมกัน ซึ่งขงจื๊อเห็นว่าความรักในสถาบันครอบครัวนี้เองจะเป็นจุดแข็งที่เชื่อมโยงไปสู่รัฐบาลได้ อันจะส่งผลให้ผู้นำหรือผู้ปกครองได้แผ่ความรักไปสู่ประชาชนอันจะส่งผลให้เกิดสังคมสันติสุขได้

(4) ความรักต่อบุคคลอื่นกล่าวคือ เมื่อมีความรักในสถาบันครอบครัวระหว่างบิดามารดากับบุตร รวมถึงความรักระหว่างญาติพี่น้องมิตรสหาย ถือว่าเป็นคุณธรรมในครอบครัว ส่วนความรักต่อคนอื่นจึงเป็นคุณธรรมสำหรับสังคม ซึ่งความรักต่อคนอื่นนั้นมี 2 ลักษณะด้วยกันคือ ความซื่อสัตย์ และการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ในทรรศนะของขงจื๊อความซื่อสัตย์หมายถึง การอุทิศตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและช่วยเหลือคนอื่น และความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่งานการของตนเองด้วย ส่วนการเอาใจเขามาใส่ใจเรานั้นหมายความว่าปฏิบัติต่อกันอย่างเห็นอกเห็นใจเป็นอย่างยิ่ง

(5) มารยาทและพิธีกรรม หรือขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ขงจื๊อมีความ เห็นว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องมีมารยาท จรรยา ทั้งงดงาม เพราะมีความสอดคล้องกับเอ็น กล่าวคือเมื่อมนุษย์มีความเท่าเทียมกันในคุณธรรมแห่งเอ็นที่แฝงอยู่กับทุกคน เมื่อมนุษย์มีความเมตตาต่อกันควรปฏิบัติต่อกันอย่างเคารพซึ่งกันและกัน เมื่อมนุษย์ทุกคนมีเอ็นและความเคารพก็จะส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขได้ โดยไม่มีความขัดแย้งใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งความเมตตาเป็นสิ่งที่อยู่ภายในใจ แต่ต้องแสดงออกมาภายนอกด้วยความเคารพส่วนพิธีกรรมหรือขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี

⁸⁵ Archie J. Bahm, **The Heart of Confucius** (Southern Illinois: University Press, 1977), p. 29 อ้างถึงใน ปานทิพย์ ศุภนคร, **ปรัชญาจีน**, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554), หน้า 7.

ขงจื้อได้ให้ความสำคัญไม่ใช่น้อยเหมือนกัน เพราะขงจื้อจะถือจารีตตามที่บรรพบุรุษหรือวัฒนธรรมประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างเคร่งครัด

อย่างไรก็ตามแนวความคิดการบริหารประเทศของขงจื้อนั้นจะเน้นคุณธรรมเป็นสาระสำคัญ เพราะปกครองที่ดีคือรัฐบาลหรือผู้ปกครองต้องมีคุณธรรม เมื่อผู้ปกครองมีคุณธรรมก็จะส่งผลให้ประชาชนหรือสังคมนั้นมีคุณธรรมไปด้วยดังคำที่ขงจื้อกล่าวว่า “การปกครองคือการตรงไปตรงมา ถ้าท่านไปทางตรงใครเล่าจะกล้าไปทางที่คดเคี้ยว”⁸⁶ และการปกครองประชาชนก็ต้องพัฒนาหรือทำให้จิตใจของประชาชนบริสุทธิ์ไม่ใช่การใช้อำนาจให้เขาหวาดกลัว อนึ่งหลักความยุติธรรมของขงจื้อคือการปกครองที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมต่อสังคม โดยต้องเริ่มจากสถาบันครอบครัวที่ต้องมีความรักความเมตตาต่อกัน และขยายไปสู่เพื่อนมนุษย์จนถึงผู้ปกครอง การแสดงความเมตตานี้ต้องแสดงออกด้วยความเคารพอ่อนน้อม มารยาทงดงามและผู้ปกครองหรือรัฐบาลต้องมีคุณธรรม ความถูกต้องชอบธรรม และต้องยึดตามหลักจารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมา สิ่งสำคัญความยุติธรรมของขงจื้อนั้นสิ่งที่เป็นสาระสำคัญคือความรัก ความเมตตา ความถูกต้อง ชอบธรรมของคนในสังคมเมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นก็จะส่งผลให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นตั้งแต่สถาบันครอบครัว สังคมจนส่งผลถึงความยุติธรรมระดับประเทศชาติต่อไป

2.2.2.2 หลักความยุติธรรมสมัยใหม่

หลักความยุติธรรมของตะวันตกในยุคสมัยใหม่นี้แนวคิดหรือหลักการส่วนใหญ่ที่เห็นได้ชัดเจนจะเน้นไปในทางการเรียกร้องความเท่าเทียมกัน ตลอดถึงการเรียกร้องให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคม เช่น ดร.เอมเบิร์ต การ์ มัทธะ คานธี และท่านพุทธทาสภิกขุ

1) หลักความยุติธรรมตามแนวทางของ ดร.เอมเบิร์ต การ์ ดร. เอมเบิร์ต การ์ เป็นคนในวรรณะศูทรครอบครัวลำบากยากจนมาก และคนในวรรณะศูทรนี้ในสังคมของฮินดูก็จะมองว่าเป็นกลุ่มคนที่สกปรกโสมนเป็นอัปมงคลแก่ผู้ที่ได้พบเห็นหรือเข้าใกล้⁸⁷ เพราะในสังคมฮินดูจะแบ่งออกเป็น 4 วรรณะ คือ วรรณะกษัตริย์ เป็นผู้ปกครอง นักรบที่ดูแลปกป้องประเทศ วรรณะพราหมณ์ มีหน้าที่สอนหนังสือทั้งหลักคำสอนทางศาสนาตลอดถึงทำพิธีกรรมทางศาสนาด้วย และวรรณะศูทรเป็นกรรมกร ซึ่งจะถูกมองว่าเป็นคนชั้นต่ำในสังคม ทั้ง 4 วรรณะนี้จะติดตัวมาตั้งแต่เกิดไม่อาจที่จะแก้ไขได้เลยโดยเฉพาะคนที่เกิด ในวรรณะศูทร ช่างเป็นวรรณะที่ต้องทนทุกข์ยาก ชื่นชม กับการใช้

⁸⁶ Arthur Waley, *The Analects of Confucius* (New York: Vintage Books, 1938), p.17 อ้างถึงใน ปานทิพย์ ศุภนคร, *ปรัชญาจีน*, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554), หน้า 12.

⁸⁷ วิรัช ธีรพันธุ์เมธี, *ดร.เอมเบิร์ต การ์ รัฐบาลจากสลัม*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533), หน้า 19.

ชีวิตเป็นอย่างยิ่ง ซึ่ง ดร.เอ็มเบ็ตกัร์เคยกล่าวไว้ว่าคนที่ถือกำเนิดในวรรณศุภรนั้น “ถูกเหยียดหยามว่าต่ำช้ากว่าสัตว์เดรัจฉาน”⁸⁸

แม้แต่ตัว ดร.เอ็มเบ็ตกัร์เองก็ถูกคนในสังคมฮินดูกระทำเหมือนกับว่า ดร.เอ็มเบ็ตกัร์ไม่ใช่มนุษย์กล่าวคือ⁸⁹ เวลาที่ไปเรียนหนังสือในโรงเรียนก็เหมือนใช้ชีวิตอยู่บนนรก เพราะครูหรือเพื่อนร่วมชั้นเรียนทุกคนล้วนมาแต่วรรณะพราหมณ์ทั้งสิ้น เวลาอยู่ในห้องเรียนก็ต้องแยกนั่งโดยนั่งหลบอยู่มุมห้องเรียน ทั้งยังต้องใช้กระสอบขาด ๆ เพื่อปูนั่ง ครูก็ไม่ยอมให้แตะต้องหนังสือเรียนและสมุดบันทึกได้ เมื่อเวลาอ่านบทโคลงภาษาสันสกฤตครูก็ไม่อนุญาตให้อ่าน เพราะภาษาสันสกฤตเป็นภาษาที่ศักดิ์สิทธิ์คนในวรรณะศุภรจะอ่านไม่ได้ หรือแม้แต่เวลากระหายน้ำก็ไม่มีสิทธิที่จะตักน้ำดื่มเองได้ ต้องขอร้องให้เพื่อนที่มีจิตใจเมตตาตักน้ำให้โดยที่ตัวเองต้องแหงนหน้าขึ้นแล้วให้เพื่อนค่อย ๆ เทน้ำลงใส่ปากเพื่อให้ร่างกายไม่ถูกกับภาชนะน้ำหรือร่างกายของเพื่อนที่ช่วยตักน้ำเทใส่ปากให้ ที่ทุกคนทำเช่นนี้กับ ดร.เอ็มเบ็ตกัร์ ก็เนื่องจากทุกคนที่อยู่ในสังคมฮินดูมีความเชื่อหากไปมีปฏิสัมพันธ์หรือถูกต้องเนื้อตัวกับคนในวรรณะศุภรก็จะเกิดความอัปมงคลและเป็นราศีต่อชีวิตและครอบครัวของตนเอง

จะเห็นได้ว่าชีวิตของ ดร.เอ็มเบ็ตกัร์นั้นไม่มีที่ยืนในสังคมได้เลย เพราะคนที่เกิดในวรรณะศุภรจะถูกกระทำเหมือนไม่ใช่มนุษย์และเลวร้ายไปยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉานเสียอีก ดร.เอ็มเบ็ตกัร์ “เขาคิดเสมอว่าแม้แต่สัตว์เดรัจฉานพวกอื่นก็ยังอนุญาตให้อยู่ในใต้ถุนบ้านของพวกเขาได้ ส่วนตัวเขาเองเป็นคนเหมือนกันแท้ ๆ กลับถูกรังเกียจและกีดกันถึงขนาดนี้ ดังนั้นเขาจึงมีสภาพเลวร้ายยิ่งกว่าสัตว์ในสายตาของชาวฮินดูผู้นับถือศาสนาเดียวกับเขา”⁹⁰ ดร.เอ็มเบ็ตกัร์จึงพยายามต่อสู้หรือทำทุกวิถีทางเพื่อให้ตัวเองได้มาซึ่ง สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ให้มีความเท่าเทียมเหมือนวรรณะอื่น ๆ เห็นได้จาก ดร.เอ็มเบ็ตกัร์พยายามดิ้นรนให้ตัวเองได้มีการศึกษาจนสำเร็จการศึกษาปริญญาเอก 2 ใบ คือ เศรษฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยลอนดอน และรัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยโคลัมเบีย รวมทั้งสำเร็จเป็นเนติบัณฑิต เหมือนเป็นการเตรียมอาวุธ กล่าวคือ ใช้ปัญญาเป็นอาวุธพร้อมทุกสถานการณ์ที่จะเผชิญหน้ากับความอยุติธรรมไม่ว่าจะเป็นทั้งด้านกฎหมาย การเมือง เศรษฐศาสตร์⁹¹ อย่างไม่เกรงกลัวต่ออำนาจใด ๆ ทั้งสิ้น เพื่อให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นในสังคม

ทั้งนี้ จุดมุ่งหมายอันแท้จริงในชีวิตของ ดร.เอ็มเบ็ตกัร์นั้นคือ “การทำลายความอยุติธรรมให้หมดไปจากสังคมฮินดู และยกระดับฐานะของฮินดูขึ้นให้เป็นที่ยอมรับว่าพวกเขา

⁸⁸วิรัช ธีรพันธุ์เมธี, **ชีวิตและงานของ ดร. เอ็มเบ็ตกัร์ นักปฏิวัติสังคมของอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2518), หน้า 29.

⁸⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า30-31.

⁹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

⁹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 101-102.

นั่นคือมนุษย์เหมือนคนในวรรณคดีอื่นเช่น กัน”⁹² แม้ว่าในประเทศอินเดียมีความเชื่อในเรื่อง “ความเป็นศุภเป็นรอมลทินอันน่าขยะแขยง มีชีวิตอยู่ที่ไม่ผิดไปจากสัตว์เดรัจฉานสืบต่อกันมานานเป็นพัน ๆ ปี”⁹³ ก็ตามเขาได้ทำทุกวิถีทางเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของตนเองเช่นกัน ดร.เอ็มเบ็ดกัรมีทรรศนะว่าการที่สังคมแบ่งชนชั้นไม่มีความเท่าเทียมกันเช่นนี้มีความเชื่อในศาสนาแบบผิด ๆ เพราะศาสนาที่แท้จริงต้องสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมซึ่ง ดร.เอ็มเบ็ดกัรให้ความเห็นว่า ⁹⁴ ศาสนาที่แบ่งแยกคนนับถือออกเป็นชนชั้นต่ำและชนชั้นสูง ศาสนาที่เหยียดหยามศาสนิกของตนเองให้มีสภาพเลวเสียยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน ศาสนาเช่นนี้ไม่ควรเรียกว่าศาสนา เพราะศาสนาที่แท้จริงต้องไม่สนับสนุนหรือส่งเสริมความอยุติธรรม ด้วยเหตุนี้ ดร.เอ็ดเบ็ดกัร ได้เสนอแนวคิดการปฏิรูปสังคม ดร. เอ็มเบ็ดกัรเห็นว่า ⁹⁵ ความหมายของคำว่า “ปฏิรูปสังคม” (Social Reform) ในทรรศนะของตานั้นมี 2 ความหมายด้วยกัน ความหมายแรกนั้นหมายถึง ปฏิรูปครอบครัวของชาวฮินดู ส่วนความหมายที่สองนั้นคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมฮินดู ซึ่งการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของฮินดูนั้นหมายถึงการ “ปฏิวัติสังคม” ก็ว่าได้

เมื่อ ดร.เอ็มเบ็ดกัรมีความแน่วแน่ว่าการจะทำให้วรรณศุภได้รับความยุติธรรมต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างหรือวิถีเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคมอินเดียให้ได้ ในปี ค.ศ. 1924 เขาได้เริ่มด้วยการจัดตั้งสถาบันสำหรับแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อขจัดทุกข์ บำรุงสุข รวมทั้งเป็นที่พึ่งของวรรณศุภจึงได้สถาปนาสถาบันโดยมีชื่อว่า “พาหิสกริต ฮิตการินี สภา” (Bahishkrit Hitakarini Sabha) วัตถุประสงค์ของสภานี้มุ่งเน้นทำให้คนในวรรณศุภลืมตาอ้าปากได้ ให้วรรณศุภมีความเท่าเทียมกับวรรณะอื่น ๆ ในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ตลอดจนเป็นการส่งเสริมการดำรงชีวิตของคนในวรรณศุภให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม สภานี้จึงเหมือนเป็นจุดเริ่มต้นที่จะปฏิวัติโครงสร้างของสังคมอินเดียให้มีความยุติธรรมเกิดขึ้น

การต่อสู้เพื่อให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นกับคนในวรรณศุภของ ดร.เอ็มเบ็ดกัรยังไม่จบเพียงเท่านั้นและในที่สุดประวัติศาสตร์ของอินเดียที่มีมาอย่างยาวนานมาเป็นพัน ๆ ปีก็ถูกทำลายลง แต่การทำลายครั้งนี้ เป็นสัญญาณจุดเริ่มต้นของความยุติธรรมที่จะเกิดขึ้นในกลุ่มของคนฮินดู เมื่อรัฐมี “พระราชบัญญัติกำจัดความเป็นศุภ” กล่าวคือ ⁹⁶ จะไม่มีศุภในสังคมอินเดียต่อไปอีกแล้ว ใครจะกระทำความชั่วหรือกลั่นแกล้ง ขัดขวางสิทธิต่าง ๆ โดยอ้างว่าพวกเขาเป็นศุภจะไม่สามารถทำได้อีกแล้ว ผลของพระราชบัญญัติฉบับนี้ทำให้คนในวรรณศุภมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคเท่า

⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 268-269.

เทียบกับคนในวรรณะอื่น ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ที่ได้ก็เพราะมาจากการผลักดันและต่อสู้ของ ดร. เอ็มเบ็ตกัรนั่นเอง ในเวลาต่อมาได้รับเลือกให้เป็นรัฐมนตรียุติธรรมคนแรกของอินเดียในระหว่างที่ดำรงตำแหน่ง ดร.เอมเบ็ตกัรก็ได้ผลักดันกฎหมายที่เขาต่อสู้และเรียกร้องมาร่วม 20 ปี ได้เป็นผลสำเร็จนั่นก็คือ“พระราชบัญญัติการเข้าวัด” (Temple Entry Bill) วัดอุประสงค์ที่ออกกฎหมายนี้เพื่อกำจัดความ อยุติธรรมทางสังคม⁹⁷ เพราะคนในวรรณะศุทรมไม่มีสิทธิแม้แต่จะเข้าไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนา อ่านคัมภีร์พระเวท เมื่อมีพระราชบัญญัติฉบับนี้คนในวรรณะศุทรมจึงมีสิทธิทัดเทียมกับวรรณะอื่น ๆ ได้ทุกประการในพิธีกรรมทางศาสนา

พระราชบัญญัติทั้งสองฉบับที่ ดร.เอมเบ็ตกัรเรียกร้องและผลักดันจนประสบผลสำเร็จ จึงเห็นได้ว่าการเรียกร้องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคทัดเทียมของคนในวรรณะศุทรมเหมือนวรรณะอื่น ๆ เริ่มเกิดขึ้นในสังคมอินเดียแล้วจากผลของพระราชบัญญัติทั้งสองฉบับนั้นทำให้ความเป็นศุทรมสาบสูญไปจากสังคมอินเดียรวมถึงสามารถทำพิธีกรรมทางศาสนาได้อย่างอิสระ ในเวลาต่อมา ดร.เอมเบ็ตกัรก็ได้รับเลือกให้เป็นประธานคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวนี้ 80 เปอร์เซนต์ ดร.เอมเบ็ตกัรเป็นผู้เขียนคนเดียวจึงได้รับยกย่องว่าเป็นสถาปนิกผู้ออกแบบกฎหมาย รัฐธรรมนูญอินเดีย รัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้เวลานานถึง 7 ปีในการจัดทำ และได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ดร.เอมเบ็ตกัรใช้เครื่องมือทางกฎหมายที่เป็นกลไกของสังคมที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามนำมาเป็นตัวสร้างความยุติธรรมให้กับคนในวรรณะศุทรมโดยให้ทุกคนในสังคมอินเดียเมื่อเกิดมาแล้วทัดเทียมกันทุกคนไม่มีการแบ่งชนชั้น กล่าวคือ วรรณะศุทรมจะถูกเอารัดเอาเปรียบด้วยการไม่มีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคทุกอย่างในสังคมเช่น การศึกษา การจะพัฒนาตนเองให้พ้นจากวรรณะศุทรม การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาฯ สิ่งเหล่านี้คนที่เกิดในวรรณะศุทรมไม่อาจจะทำได้เลย มากกว่านั้นคือถูกคนในวรรณะอื่นมองในเชิงลบเสมอว่าเป็นคนชั้นต่ำ ห้ามถูกต้องเนื้อตัวเพราะถูกมองว่าเป็นสิ่งอัปมงคลชั่วร้าย เลวร้ายยิ่งกว่าสัตว์เดรัจฉานใช้ชีวิตในสังคมเหมือนอยู่ในนรก แต่สิ่งเหล่านี้ ดร.เอมเบ็ตกัรก็ทำให้หมดสิ้นไปจากสังคมอินเดียได้ในที่สุด

2) หลักความยุติธรรมตามแนวทางของ มหาตมะ คานธี ท่านมหาตมะ คานธี ถือกำเนิดขึ้นในเดือนอาศวิน แรม 12 ค่ำ วิกรมศักราชปีที่ 1925 หรือวันที่ 2 ตุลาคม 1869⁹⁸ ที่ประเทศอินเดียเป็นนักต่อสู้เพื่อความยุติธรรมโดยใช้แนวทางอหิงสา และการกระทำของเขาได้กลายมาเป็นแรงบันดาลใจให้กับใคร่หลายคนที่ต่อสู้เพื่อความยุติธรรมในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ และ นางองซาน ซูจี ที่ใช้แนวทางอหิงสาตาม

⁹⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 277.

⁹⁸มหาตมะ คานธี, **ชีวประวัติของข้าพเจ้า My Life is My message** M. K. Gandhi แปลโดย กรุณา กุศลาสัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตะวันออก, 2552), หน้า 27-28.

แบบของมหาตมะคานธี จึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า “การกระทำโดยไม่กระทำ”⁹⁹ นั้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอย่างยิ่งใหญ่

ในสังคมอินเดียยุคนั้นต้องอยู่ภายใต้อำนาจของประเทศอังกฤษ ถูกเอารัดเอาเปรียบ กดขี่ข่มเหงอย่างมากหมาย รวมทั้งในประเทศแอฟริกาใต้ในช่วงนั้นก็ได้มีการเหยียดสีผิว กล่าวคือ คนผิวดำถือว่าเป็นทาส หรือเป็นชนชั้นล่างอีกกลุ่มหนึ่งในสังคม และมหาตมะ คานธี ก็ได้พบเจอเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ด้วยตนเอง จนต้องทำให้มหาตมะ คานธี ลุกขึ้นมาต่อสู้กับความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม เพื่อให้ทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคตลอดถึงได้รับความยุติธรรม มหาตมะ คานธี ที่สามารถเอาชนะความอยุติธรรมได้ โดยไม่ได้ใช้วิธีการที่รุนแรง เสียเลือดเนื้อแต่ประการใด แต่มหาตมะ คานธี ใช้วิธีการที่เรียกว่า อหิงสา หรือ สัตยานุเคราะห์

แนวทางอหิงสา หรือที่เรียกว่า “สัตยานุเคราะห์” หมายถึงแนวทางที่ไม่ใช้ความรุนแรง ตั้งมั่นในสัจจะ ความกล้าหาญ เป็นหลักการพื้นฐานที่สำคัญในการต่อสู้ กล่าวคือ สาระสำคัญของแนวทางอหิงสา หรือ “สัตยานุเคราะห์” ที่เป็นแนวทางจะทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นกับบุคคลและสังคม ในทรรศนะของมหาตมะ คานธีนั้นว่าเป็นความยุติธรรมที่เกิดจากความสงบ ความจริงใจ ความกล้าหาญในสิ่งที่ชอบธรรม โดยที่ไม่ต้องใช้ความรุนแรงโต้ตอบ แต่ให้ใช้สัจจะและความเมตตาธรรมก็จะสามารถชนะศัตรูได้และความยุติธรรมก็จะบังเกิดมีขึ้นได้ ดังที่มหาตมะ คานธีเคยกล่าวไว้ว่า “เมื่อศัตรูพยายามที่จะบดขยี้ท่าน ท่านก็จะโต้ตอบด้วยสัจจะและเมตตาธรรมอย่างสูงสุดเท่านั้น แม้กระนั้นก็ตามอาวุธเหล่านี้ก็สามารถบรรลุผลสำเร็จได้มากกว่าไฟหรือดาบเสียอีก”¹⁰⁰ และสาระสำคัญหรือแก่นแท้ที่เป็นวิธีการสำคัญที่มหาตมะ คานธี ยึดถือในการปฏิบัติมี 3 ประการ คือ¹⁰¹

1) สัจจะ หรือความจริง คือก่อนจะทำอะไรต้องรู้ความจริงทั้งหมด และต้องต่อสู้บนพื้นฐานของความสัตย์กล่าวคือ ก่อนจะลงมือทำอะไรต้องรู้ความเป็นไป เป็นมาของเรื่องนั้นอย่างถ่องแท้ รู้ถึงความจริงที่เกิดขึ้น และก็เอาความจริงเข้าสู่ และการกระทำทางกาย วาจาใจ ต้องอยู่บนพื้นฐานของความสัตย์จริง

2) อหิงสา ไม่เบียดเบียนให้เสียเลือดเนื้อ ไม่เอาความรุนแรง กล่าวคือ ไม่ใช้อาวุธ หรือความรุนแรงเพื่อให้ได้มาซึ่งความยุติธรรม แต่การกระทำนั้นต้องไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้าย ไม่กล่าวร้าย อยู่บนพื้นฐานของความสงบเป็นที่ตั้ง

⁹⁹วิทยากร เชียงกุล, **รวมภาพบันทึกชีวิตของที่สุดนักต่อสู้อหิงสา มหาตมะ คานธี The Soul of Mahatma Gandhi**, (กรุงเทพมหานคร: สายธาร, 2553), หน้า 5.

¹⁰⁰เมอเรย์ เยอร์ทูด, **มหาตมา คานธี (Gandhiji: The Story of His Lief)** แปลโดย เรืองอุไร กุศลาลัย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, 2554), หน้า 119.

¹⁰¹อานนท์ จิตรประภาส, **มหาตมะ คานธี มหาบุรุษแห่งสัตยาเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป, 2556), หน้า 69.

3) การดื้อแพ่ง คือไม่ปฏิบัติตาม ไม่เชื่อฟัง ไม่ใช้อำนาจรุนแรง สู้กับผู้ปกครอง เรียกสิ่งเหล่านี้ว่า สัตยาเคราะห์ เป็นการต่อสู้กับสิ่งที่อยู่ดีธรรม หรือไม่ชอบธรรม ที่เกิดขึ้นในสังคมด้วยการขัดขืนไม่ยอมปฏิบัติตาม

ตามหลักสัตยาเคราะห์ของมหาตมะ คานธี หลักการใหญ่ 3 ประการที่กล่าวคือ สัจจะ อหิงสา และการดื้อแพ่ง ยังมีวัตถุประสงค์ 2 ประการคือ เรียนรู้ ถึงวิธีรับใช้มาตุภูมิ และการรับใช้มาตุภูมิ และมีข้อกำหนดหรือข้อห้ามและข้อบำเพ็ญไว้ 2 อย่าง เรียกว่า ศีล และ พรต ซึ่งนักสัตยาเคราะห์ต้องปฏิบัติทั้งนี้ ศีล และพรต ในทรรศนะของท่านมหาตมะ คานธี มีความหมายดังนี้¹⁰²

- 1) ความตั้งมั่นอยู่ในสัจธรรม
- 2) ความตั้งมั่นอยู่ในอหิงสา
- 3) ความตั้งมั่นอยู่ในพรหมจรรย์
- 4) การสังวรล้น
- 5) การสังวรอธิษฐาน หมายความว่า การบริโภคนิสัยของที่เกินกว่า

ความจำเป็น

- 6) การไม่ถือตัวเป็นเจ้าของสิ่งใด และไม่แสวงหาสิ่งที่ไม่จำเป็น

ทั้งนี้ หลักการที่เรียนกว่า พรต หรือ กรณียกิจที่จะต้องบำเพ็ญ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของนักสัตยาเคราะห์ต้องปฏิบัติตามทรรศนะของท่านมหาตมะ คานธี ดังนี้

- 1) การใช้สิ่งของเฉพาะที่เกิด หรือประดิษฐ์ขึ้นในมาตุภูมิอินเดีย และตั้งมั่นอยู่ในวัฒนธรรมอินเดีย

- 2) ความไม่กลัวภัยจากรัฐบาล จนถึงความตาย

จะเห็นว่าท่าน มหาตมะ คานธี ได้วางแนวทางหรือกระบวนการในการต่อสู้กับความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมโดยให้ใช้แนวทางอหิงสา หรือ สัตยาเคราะห์ ที่ไม่นิยมใช้ความรุนแรงแต่ให้ยึดมั่นในหลักสันติ และคุณธรรมซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เกิดความสันติสุขขึ้น เฉกเช่นดังที่มหาตมะ คานธี กล่าวไว้ว่า “หากเราทุกคนดำเนินชีวิตอันเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมง่าย ๆ และมีสัจจะอย่างที่ท่านเองประพฤติปฏิบัติอยู่แล้วไซ้ อินเดียก็จะกลายเป็นเมืองสวรรค์โดยแน่แท้”¹⁰³ และมหาตมะ คานธี นอกจากจะได้นำแนวทาง การต่อสู้กับความอยุติธรรม แล้วยังได้กล่าวถึงสิ่งชั่วร้าย 7 ประการที่จะก่อให้เกิดอันตรายอย่างยิ่งในสังคมหรือส่งผลให้คนไม่ได้รับความยุติธรรม เพราะความชั่ว

¹⁰² สวามี สัตยานันทบุรี, มหาตมะคานธี ผู้ปฏิวัติอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ 5, (พระนคร: อักษรสารการพิมพ์, 2501), หน้า 328-329.

¹⁰³ เยอร์ทรูด เมอเรย์, เรื่องเดิม, หน้า 255.

ร้าย 7 ประการดังกล่าวนี้สามารถทำลายล้างมนุษย์และสังคมอย่างมหาศาลความชั่วร้ายเหล่านี้ประกอบไปด้วย¹⁰⁴

- 1) ร่ำรวยแต่ไม่ทำงาน
- 2) สุขสบายแต่ขาดหิริโอตตัปปะรู้ผิดชอบชั่วดี
- 3) เข้าใจแต่ปราศจากคุณสมบัติหรือความประพฤติ
- 4) คำขายโดยไร้ศีลธรรมหรือหลักจริยธรรม
- 5) เชี่ยวชาญในหลักการแต่ไม่มีความเป็นมนุษย์
- 6) ศาสนาที่ปราศจากการบวสรวงบูชา
- 7) การเมืองที่ปราศจากหลักการ

อนึ่งความชั่วร้าย 7 ประการ ตามทฤษฎีของมหาตมะ คานธี จะเห็นว่าความชั่วร้ายทั้งหมดนี้จะมีความเกี่ยวกับทางสังคมเป็นส่วนมากรวมถึงสภาพทางการเมืองด้วย ซึ่งในทฤษฎีของมหา ตมะคานธี มองว่าสิ่งที่จะมาแก้ไขความชั่วร้าย 7 ประการนี้คือ “มาตรฐานภายนอกที่ชัดเจนเปิดเผย โดยขึ้นกับหลักธรรมชาติและกฎหมาย มิใช่คุณค่าทางสังคม”¹⁰⁵

ดังนั้นความยุติธรรมตามทฤษฎีของมหาตมะ คานธี จะเห็นว่าเป็นความยุติธรรมทางสังคม กล่าวคือ บริบทของสังคมของอินเดีย ทั้งในแอฟริกาใต้ ในช่วงที่มหาตมะ คานธี ใช้แนวทางอหิงสา หรือ สัตยาเคราะห์ ต่อสู้กับสิ่งเหล่านี้ เป็นสังคมที่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ โดยเฉพาะเรื่องเหยียดสีผิว ใครเป็นคนผิวดำ ก็จะถูกสังคมมองว่าเป็นคนชั้นต่ำ และในประเทศอินเดียก็ถูกครอบงำด้วยประเทศมหาอำนาจคือประเทศอังกฤษที่กดขี่ เอารัดเอาเปรียบ มหาตมะ คานธี ก็ได้ลุกขึ้นมาเพื่อเรียกร้อง สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ให้ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ความยุติธรรมตามทฤษฎีของมหาตมะ คานธี จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสังคมนั้นมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกัน และหัวใจสำคัญคือการได้มาซึ่งความยุติธรรมนั้นต้องไม่ใช่ได้มาโดยวิธีการที่รุนแรง เสียเลือดเนื้อ แต่การจะบังเกิดความยุติธรรมขึ้นนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักอหิงสา หรือ สัตยาเคราะห์ เพราะจะส่งผลให้สังคมนั้นเกิดความสงบสุขตั้งแต่ภายในใจของประชาชนจนนำมาสู่ความสงบสุขของสังคมซึ่งถือว่าเป็นความยุติธรรมอย่างแท้จริง

3) ความยุติธรรมตามแนวทางของท่านพุทธทาสภิกขุ หลักความยุติธรรมตามแนวของท่านพุทธทาสที่ได้กล่าวถึงและเห็นได้ชัดเจนจะเป็นความยุติธรรมในลักษณะการวางโครงสร้างทางสังคม หรือเป็นความยุติธรรมทางสังคมนั่นเอง ซึ่งท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า “โลกใน

¹⁰⁴ ธงไชย พรหมปก, มหาตมะ คานธี นักสู้ อหิงสา, (กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม, 2544), หน้า 133-134.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133.

ปัจจุบันนี้ไม่มีความสุข เพราะการเมืองไม่เป็นไปอย่างถูกต้อง” ดังนั้นรูปแบบของระบบการเมืองที่ถูกต้องซึ่งจะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมกับสังคมได้ก็คือ “ธัมมิกสังคมนิยม”

ธัมมิกสังคมนิยมในทรรศนะของท่านพุทธทาสได้ให้ความหมายไว้คือ “ธัมมิก” มีความหมายว่า “ประกอบอยู่ด้วยธรรม”¹⁰⁶ และ “สังคมนิยม” มีความหมายว่า “ต้องเห็นแก่สังคม เพราะฉะนั้น เห็นแก่ตัวคนเดียวไม่ได้”¹⁰⁷ ดังนั้นความหมายของธัมมิกสังคมนิยมตามทรรศนะของท่านพุทธทาสคือ ให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวมของสังคมเป็นหลักยึดถือประโยชน์ของมหาชนเป็นพื้นฐานสำคัญ และให้ปัจเจกชนไม่ควรที่จะเห็นแก่ประโยชน์ของตนใหญ่ ไม่เห็นแก่ตัว โดยมุ่งหวังแต่ผลกำไรอย่างเดียว สารสำคัญคือทุกการกระทำต้องประกอบด้วยธรรม

1) องค์ประกอบของธัมมิกสังคมนิยมตามทรรศนะของท่านพุทธทาสมีดังนี้

(1) ต้องทำเพื่อประโยชน์ของมหาชน กล่าวคือต้องทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสังคม แต่ถ้ายึดถือประโยชน์ของตนเองเป็นใหญ่ก็จะกลายเป็นคนเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ในที่สุดก็จะเป็นตัวเลวร้ายที่ทำลายระบบสังคมเสียเอง ดังนั้นสังคมหรือการเมืองที่ดีต้องเริ่มต้นที่คนในสังคมมีความเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อส่วนรวมถือประโยชน์ของสังคมเป็นที่ตั้ง¹⁰⁸

(2) การครอบครองกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินโดยหลักธรรมชาติแล้วการถือครอบครองกรรมสิทธิ์เป็นเพียงแค่สิ่งที่สังคมสมมติขึ้นเท่านั้น จึงไม่มีใครที่อาจจะครอบครองกรรมสิทธิ์ยึดถือเป็นของตนเองได้ แม้แต่ตัวของเราเอง เราก็ไม่ใช่เจ้าของที่แท้จริง และกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินตามแนวคิดของธัมมิกสังคมนิยมให้ถือว่าทรัพย์สินเป็นสมบัติของสังคม เพียงแต่เราใช้เพื่อทำประโยชน์เท่านั้น¹⁰⁹

(3) การแบ่งปันที่ดินทำกินกล่าวคือ¹¹⁰ การจัดสรรที่ดินต้องเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในสังคมมีที่ทำกินพอเหมาะ พอสมควรเพื่อให้ทุกคนได้มีที่ทำกิน แต่จะถือการครองครองเป็นของตนแบบเด็ดขาดหาไม่ได้

(4) วัตถุประสงค์ของสหกรณ์ สหกรณ์นี้หมายถึง ต้องมีการร่วมกันของกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสติปัญญาของคนในสังคมมา เพื่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคี แล้วการทำเช่นนี้ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นกับสังคมก็จะมีพลังมากกว่าที่จะทำอย่างตัวใครตัวมัน และการ

¹⁰⁶ พุทธทาสภิกขุ, ธัมมิกสังคมนิยม, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2548), หน้า 83.

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 164.

¹⁰⁸ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2549), หน้า 489.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 459.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 497.

ดำเนินการต่าง ๆ ของสหกรณ์นั้น¹¹¹ ที่สำคัญทุกอย่างต้องเป็นธรรม มีถือธรรมเป็นใหญ่ เพราะถ้าไม่มีธรรมในหัวใจ ก็จะเป็นการร่วมกันทำความชั่วให้เกิดขึ้นในสังคม¹¹²

(5) การแก้ปัญหาสังคมโดยระบบคอมมูน ระบบคอมมูนคือเป็นการจัดระบบในการแก้ไขปัญหาของสังคมที่ให้อุดคล้องกับบริบทของสังคม ซึ่งแต่ละปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นไม่อาจที่จะแก้ไขด้วยวิธีการเดียวเพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นไม่ว่าจะเป็นกระทำ กริยาที่กระทำ วัตถุที่กระทำย่อมมีความแตกต่างกันไป¹¹³ เช่น คอมมูนที่ใช้ในการแก้ปัญหาของภาคอีสาน ก็คงไม่อาจจะนำมาเป็นคอมมูนแก้ปัญหาในภาคใต้ได้ เป็นต้น¹¹⁴

(6) การครองตนทั้งทางกายและใจ สมาชิกที่อยู่ในสังคมนั้นการประครองตนทางกายและใจต้องประกอบด้วยธรรม การประครองตนทางกายต้องมีวินัยที่คอยควบคุมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย และคนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข วินัยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทด้วยกัน

ก) วินัยอารยะกล่าวคือ การมีหิริโอตตปปะความละอายและเกรงกลัวต่อสิ่งที่ไม่ดี มีความรู้สึกผิดชอบชั่วดีว่าสิ่งไหนควรทำ ไม่ควรทำ โดยไม่ต้องมีกฎหมายหรือใครมาบังคับให้ต้องปฏิบัติ

ข) วินัยแบบต้องใช้แส้คุมเพื่อใช้กับคนที่ไม่มีจิตสำนึกรู้ชอบชั่วดี ซึ่งการทำให้เหล่านี้นำไปสู่ความวุ่นวายเดือดร้อนของคนในสังคม จึงจำเป็นที่จะต้องมีการมีกฎเกณฑ์เป็นลายลักษณ์อักษรที่มากับบังคับให้ต้องปฏิบัติตาม เช่น กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยขึ้นในสังคม

ส่วนการครองตนทางใจ ต้องทำจิตใจให้ตั้งมั่นเหมือนดังสมณะคือมีจิตใจที่บริสุทธิ์ สะอาด สว่าง สงบ และการกระทำที่เป็นกุศล ใช้ชีวิตประกอบไปด้วยธรรม แต่ถ้าจิตใจอยู่ฝ่ายตรงข้ามกับธรรม ก็คือฝ่ายอธรรมหรือฝ่ายมาร จิตใจก็จะเต็มไปด้วยกิเลส โทสะ โมหะ โลภะ ชีวิตก็มีติดบอด ดังนั้นระบบการเมืองจะได้ประชาชนและผู้นำต้องให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตที่ต้องประกอบไปด้วยธรรมเท่านั้น

2) สารสำคัญอันเป็นหลักการของธรรมมิกสังคมนิยมหลักการอันเป็นสารสำคัญของธัมมิกสังคมนิยมตามทฤษฎีของท่านพุทธทาสเน้นให้ความสำคัญตรงที่ว่าให้ทุกคนพยายามลด ละ เลิก ความเห็นแก่ตัว ไม่เป็นทาสของวัตถุนิยม แต่จงถือประโยชน์ส่วนรวมเป็นใหญ่ให้ความสำคัญกับศีลธรรม ท่านพุทธทาสเคยกล่าวไว้ว่า ศีลธรรมไม่กลับมา โลกาจะวินาศ ดังนั้น

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 498.

¹¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 499.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 505.

¹¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 510.

สาระสำคัญที่จะทำให้เกิดธัมมิกสังคมนิยม โดยทำให้เป็นสังคมและระบบการเมืองที่ดีที่ท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่าต้องประกอบไปด้วยดังนี้¹¹⁵

- (1) ให้ทุกคนยอมรับว่า การเมืองคือศีลธรรม ศีลธรรมคือการเมือง
- (2) ธรรมะกับการเมืองควรอยู่ด้วยกัน
- (3) ต้องถืออุดมคติของพระโพธิสัตว์
- (4) ควรพัฒนาจิตใจคนไม่ให้หลงความสุขของวัตถุ
- (5) สันติภาพควรเป็นไปตามหลักศาสนา
- (6) ธรรมะคือประโยชน์ที่แท้จริงที่จะได้
- (7) ไม่ให้การเมืองเป็นไปตามอำนาจกิเลสของตน
- (8) อำนาจสูงสุดควรเป็นความถูกต้อง
- (9) ไม่มีคอร์รัปชัน
- (10) ไม่มีการคุมพวกเข้าครองเมือง
- (11) ไม่ใช้อำนาจเป็นธรรมแต่ใช้ธรรมะเป็นธรรม
- (12) การศึกษาควรทำให้คนเข้าถึงธรรม
- (13) คนควรยอมรับว่าเกิดมาเพื่อรับใช้พระเจ้าหรือศาสนา
- (14) ไม่เป็นทาสทางวัตถุ
- (15) ศาสนาไม่ถูกใช้เพื่อประโยชน์ทางการเมืองสกปรก
- (16) ไม่ให้นักการเมืองมีกิเลสอยู่เหนือกฎหมาย
- (17) คนควรยอมรับว่าพระเจ้าเป็นสุดยอดของนักการเมือง
- (18) ประเทศเล็ก ๆ ไม่เป็นสุนัขรับใช้ประเทศมหาอำนาจ
- (19) ควรมีวิญญาณแห่งประชาธิปไตยโดยแท้
- (20) มีประชาธิปไตยที่ธรรมชาติกำหนด

จะเห็นว่าสาระสำคัญอันเป็นหลักการของธัมมิกสังคมนิยมคือ ธรรม กล่าวคือ ฐานทางสังคมไม่ว่าจะเป็น ทางด้านสังคม ทางด้านเศรษฐกิจ ทางด้านการเมือง ต้องถือธรรมเป็นใหญ่ มีธรรมเป็นแก่นสาร และต้องให้ความสำคัญกับศีลธรรม เพราะหากระบบการเมืองหรือการปกครองไร้ซึ่งศีลธรรม ก็จะทำให้สังคมเกิดความวุ่นวายและสามารถธำรงความยุติธรรมให้อยู่กับสังคมได้

ดังนั้นจะเห็นว่าความยุติธรรมตามแนวคิดของท่านพุทธทาสนั้นจะพูดในมิติของระบบการเมือง ซึ่งการเมืองในทรรศนะของท่านพุทธทาสต้องมีศีลธรรมเป็นฐานที่สำคัญ ท่านพุทธทาสจึงได้วางโครงสร้างและแนวทางที่จะทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ซึ่งตัวแปร

¹¹⁵ เรืองเดียวกัน, หน้า 217-238.

หรือกลไกที่จะทำให้เป็นสังคมที่ดีมีความยุติธรรมได้ หรือทำให้ระบบการเมืองมีความยุติธรรมก็คือ “ธัมมิกสังคมนิยม” ซึ่งโครงสร้างของสังคมนั้นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธัมมิกสังคมนิยมถึงจะทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นมาได้สิ่งสำคัญควรให้ทุกคนในสังคมมุ่งถือประโยชน์ของสังคมเป็นใหญ่และสังคมนั้นต้องประกอบไปด้วยศีลธรรม ธัมมิกสังคมนิยมจึงเปรียบเหมือนเป็นรัฐในอุดมคติที่จะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมตามพระคัมภีร์ของท่านพุทธทาสที่ว่าได้

อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าทั้งสังคมตะวันตก และสังคมตะวันออกต่างก็แสวงหาความยุติธรรมเพื่อธำรงไว้ในสังคมเช่นกัน ส่วนความยุติธรรมตะวันตกจะมุ่งเน้นองค์รวมวางโครงสร้างของสังคมในรูปแบบที่เป็นรูปธรรม เช่น กฎหมาย หรือคำสั่งต่าง ๆ เพื่อให้คนในสังคมได้รับความยุติธรรมอย่างเท่าเทียมกัน แต่สังคมตะวันออกจะเน้นไปที่ตัวบุคคลหรือผู้ปกครอง ต้องมีคุณธรรม ถ้าผู้ปกครองเป็นคนดีมีคุณธรรม ก็สามารถปกครองบ้านเมืองให้มีความยุติธรรมได้ ทั้งยังให้ความสำคัญในเรื่องของศีลธรรมที่มุ่งหวังให้คนในสังคมพัฒนาจิตใจของมนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีจิตใจที่ดีงาม เมื่อนุรักษ์เป็นคนดี มีศีลธรรม สังคมก็จะดีและมีความยุติธรรมตามไปด้วย อนึ่งในบทต่อไปจะได้กล่าวถึงหลักความยุติธรรมในพุทธศาสนาที่กำเนิดขึ้นในดินแดนอารยธรรมของตะวันออก หลักความยุติธรรมที่ถือว่าเป็นหลักสากล เป็นหลักความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ ศาสดาไม่ได้เป็นผู้บัญญัติหรือคิดขึ้นมาเอง ศาสดาเป็นแต่เพียงผู้ค้นพบแล้วนำมาบอกต่อเท่านั้นเอง

บทที่ 3

หลักความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นในสังคมที่เต็มไปด้วยความอยุติธรรม แบ่งแยกชนชั้นของคนในสังคม มนุษย์ทุกคนเกิดมาไม่มีความเท่าเทียมกัน หลักความยุติธรรมในพุทธศาสนาจึงเปรียบเหมือนเทียนที่ถูกจุดขึ้นในท่ามกลางความมืดมิด ให้มนุษย์ได้มีแสงสว่างส่องนำทางชีวิตอยู่บนหนทางแห่งปัญญา อันจะส่งผลให้สังคมเกิดความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้จะได้กล่าวถึงความเป็นมา ความหมาย ประเภท หลักการว่าด้วยความยุติธรรม และวิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวทางของพุทธศาสนา

3.1 แนวคิดพระพุทธศาสนากับความยุติธรรม

พระพุทธศาสนานั้นถือกำเนิดขึ้นเมื่อประมาณ 2,600 ปีมาแล้ว ในแผ่นดินชมพูทวีป ในปัจจุบันก็คือประเทศอินเดีย เนปาล และพระพุทธศาสนาก็ได้เข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัย ซึ่งก่อนพระพุทธศาสนาจะกำเนิดขึ้นคือสมัยก่อนพุทธกาลในสังคมชมพูทวีปส่วนมากจะนับถือศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และในสังคมภายใต้แนวคิดของศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู จะไม่มีความเท่าเทียมของสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และความยุติธรรม แต่เมื่อพระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นมาพร้อมกับแนวคิดที่มีความเท่าเทียมกันในเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค เพราะมนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ

ทั้งนี้หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นสังฆธรรม กล่าวคือ¹¹⁶ หลักธรรมทั้งปวงนั้นไม่ใช่มนุษย์เป็นผู้บัญญัติขึ้น และพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้บัญญัติขึ้นมาเอง แต่เป็นกฎของธรรมชาติ หรือถ้าว่าเป็นการบัญญัติ ก็ถือว่าธรรมชาติบัญญัติ แล้วพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ค้นพบจึงเอามาบอกต่อตามที่เป็นจริง ไม่ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมหรือใส่ความคิด ความเห็นของตนเองเข้าไปทั้งนั้น และก็ไม่มีเหตุผลของมนุษย์รวมอยู่ในนั้นด้วย แต่หลักธรรมทั้งปวงคือความจริงที่ได้เดาใจของธรรมชาติทั้งสิ้น

¹¹⁶ พุทธทาสภิกขุ, ตุลาการิกธรรม คำบรรยายหลักพุทธศาสนา อบรมผู้จะทรงโปรดเกล้า ฯ

เป็นตุลาการ เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ 2543), หน้า 354.

3.1.1 ความเป็นมาของความยุติธรรม

ในประเทศอินเดียถือว่าเป็นดินแดนที่กำเนิดศาสนาหลายศาสนาด้วยกันหนึ่งในนั้นก็คือ พระพุทธศาสนาหรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นแหล่งกำเนิดปรัชญาตะวันออกก็ได้ ซึ่งภาพรวมของ ปรัชญาอินเดียไม่ได้มุ่งสอนให้รู้แต่เพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งเสริมให้มีการนำไปปฏิบัติด้วย¹¹⁷ ปรัชญา กับการดำเนินวิถีชีวิตจึงมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากคติปรัชญาโบราณของอินเดียที่ กล่าวว่า “จงเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ แต่คิดให้สูง ๆ”¹¹⁸ จากคำกล่าวนี้ทำให้เห็นว่าปรัชญาอินเดียมุ่งสอนให้ มนุษย์นั้นดำเนินวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย แต่ให้ความสำคัญกับการฝึกฝนพัฒนาจิตใจของตนให้ดียิ่ง เพราะเมื่อเราได้พัฒนาจิตใจของเราดีแล้ว หรือรู้เรื่องของตัวเราดีแล้ว เรื่องโลกหรือเรื่องอื่น ๆ ใน สังคมก็ย่อมรู้และสามารถทำความเข้าใจได้โดยง่าย¹¹⁹

ทั้งนี้สังคมอินเดียสมัยก่อนยุคพุทธกาล แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อสังคมคือคัมภีร์พระเวท หรือ อาจกล่าวได้ว่า “แหล่งกำเนิดแนวความคิดของอินเดีย ได้แก่ คัมภีร์พระเวท”¹²⁰ และยุคของพระเวท (Vedic Period) “เริ่มตั้งแต่ประมาณ 1,000 ปี ถึง 100 ปี ก่อนพุทธกาล”¹²¹ แต่ก็ได้นำนักวิชาการที่ ศึกษาด้านประวัติศาสตร์ของปรัชญาอินเดียคือ “ศาสตราจารย์ ดร. ราชกฤษณ์ท์ ได้ให้ทัศนะว่า ปรัชญาพระเวทเกิดก่อนพุทธกาลประมาณ 1,000 ปี”¹²² แต่สำหรับคัมภีร์พระเวทถือกำเนิดขึ้นหรือ เรียกว่า “ยุคพระเวท เริ่มตั้งแต่ 2,000 – 800 ปี ก่อนคริสตกาล”¹²³

สำหรับคัมภีร์พระเวทนั้นไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือศาสดาผู้ก่อตั้ง¹²⁴ แต่ก็ได้นำนักประวัติศาสตร์ ได้ศึกษาเพื่อหาที่มาของคัมภีร์พระเวทซึ่งก็มีหลากหลายความคิดด้วยกัน ซึ่งบางประวัติศาสตร์ก็บอก ว่าคัมภีร์พระเวทเป็นคำสอนหรือโอองการของพระเจ้าที่ได้มาบอกแก่ฤาษีแล้วฤาษีก็ได้นำคำสอนนั้นมา บอกแก่พวกอารยัน หรือตามหลักฐานที่เล่าสืบต่อกันมาว่า ฤาษีเวทวยาสะ เป็นแต่งคัมภีร์พระเวท

¹¹⁷ อดิศักดิ์ ทองบุญ, **ปรัชญาอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 3.

¹¹⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 2.

¹¹⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 6.

¹²⁰ **สารัตถปรัชญาอินเดีย**, แปลจาก The Essentials of Indian Philosophy แปลโดย สุขุม ศรีบุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2531), หน้า 1.

¹²¹ สุนทร ฦ รังสี, **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 3.

¹²² ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, 2535), หน้า 37.

¹²³ ประยงค์ แสนบุราณ, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2547), หน้า 6.

¹²⁴ ทองหล่อ วงษ์ธรรมา, *เรื่องเดิม*, หน้า 21.

ขึ้นมา หรือคัมภีร์พระเวทนั้นเป็นคัมภีร์ที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่นโดยที่อาจารย์ถ่ายทอดให้แก่ลูกศิษย์ และก็จดจำกันมา แต่สำหรับพวกพราหมณ์ถือว่า พระเวทเกิดขึ้นจากการฟังจากพระพรหม คือ พระพรหมเป็นผู้ประทานให้โดยผ่านทางพราหมณ์¹²⁵

ซึ่งคัมภีร์พระเวทจะเป็นคัมภีร์ที่วางกฎเกณฑ์ทางสังคม ตลอดถึงรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ความเชื่อและสถาบันต่าง ๆ¹²⁶ กล่าวคือถ้าเปรียบเทียบกับคัมภีร์พระเวทในยุคปัจจุบันนี้ ก็คือรัฐธรรมนูญ เพราะคัมภีร์พระเวทจะกำหนดโครงสร้างของสังคม วิธีระเบียบปฏิบัติต่าง ๆ ของสังคม โดยเฉพาะกำหนดเรื่องวิถีชีวิตของคนในสังคมอินเดียในสมัยนั้นด้วย เช่นเรื่องกำหนดชนชั้นของคนในสังคม โดยเฉพาะในช่วงระยะเวลา 100 ปีก่อนพุทธกาล ได้เกิดวรรณะทั้ง 4 ขึ้น¹²⁷ มีดังนี้¹²⁸

1) วรรณะกษัตริย์ เป็นวรรณะของผู้ปกครอง หรือนักรบที่มีหน้าที่ปกป้องบ้านเมือง ทำศึกสงครามป้องกันประเทศเวลามีภัยหรือศัตรูรุกราน

2) วรรณะพราหมณ์ มีหน้าที่ทำพิธีหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้านศาสนา และทำหน้าที่ศึกษาพระเวทตลอดถึงการสืบทอดคัมภีร์พระเวท

3) วรรณะแพศย์ เป็นพวกที่มีอาชีพเกษตรกร ทำการค้าขาย หรือผู้ประกอบการต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นวรรณะของคนส่วนใหญ่ในสังคม

4) วรรณะศูทร เป็นวรรณะที่ใช้แรงงานหนัก และเป็นพวกรับใช้หรือรับจ้างทำงานให้กับวรรณะอื่น ๆ

วรรณะทั้ง 4 นี้เป็นบัญญัติไว้ในคัมภีร์พระเวท และเป็นคัมภีร์ที่ศาสนาพราหมณ์ยึดถือปฏิบัติตาม และทุกคนจะต้องปฏิบัติตามด้วยเช่นกัน ในคัมภีร์ของพระเวทยังได้กล่าวถึงคนทั้ง 4 วรรณะเกิดมาจากไหน เช่น วรรณะกษัตริย์เกิดจากพาหาพระพรหม วรรณะพราหมณ์เกิดมาจากพระโอษฐ์ของพระพรหม วรรณะแพศย์เกิดจากส่วนร่างกายของพระพรหม และวรรณะศูทรเกิดจากเท้าของพระพรหมจึงเป็นวรรณะที่ต่ำสุดแต่ก็ได้มีอิทธิพลคือเป็นพวกที่เกิดจากการแต่งงานข้ามวรรณะทั้ง 4 เรียกว่า วรรณะจัณฑาล ถือว่าเป็นวรรณะนอกวรรณะในสังคมและเป็นที่ยกเว้นของวรรณะอื่น ๆ

บริบทของสังคมก่อนสมัยพุทธกาลจะเห็นว่าคัมภีร์พระเวทมีอิทธิพลมากต่อวิถีชีวิตและระบบของสังคมในอินเดีย แต่สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือเรื่องชนชั้นของคนในสังคมที่แสดงออกผ่านทางวรรณะทั้ง 4 ชี้ให้เห็นว่าไม่มีความเท่าเทียมของสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค มีแต่ความอยุติธรรมในสังคมอินเดีย วรรณะนั้นเปรียบเสมือนเป็นตัวละครชีวิตของคนในอินเดียทุกอย่าง เช่น การจะดื่มน้ำ

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

¹²⁶ ประยงค์ แสนบุราณ, เรื่องเดิม, หน้า 6.

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

¹²⁸ สุนทร ฌ รังสี, **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537), หน้า 23-24.

ขึ้นมาดื่ม การร่วมรับประทานอาหาร จะแต่งงานกับใคร ตลอดถึงสิทธิที่จะมีโอกาสในการได้เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนสิ่งเหล่านี้จะถูกกำหนดหรือวางกฎเกณฑ์ไว้โดยวรรณะ¹²⁹ หรือในคัมภีร์ฮินดูโบราณคือ¹³⁰ คัมภีร์มานูสมูติ และโคตมธรรมศาสตร์ได้บัญญัติข้อปฏิบัติ ไม่อนุญาตให้วรรณะศูทร และจัณฑาลครอบครองสมบัติได้มากไปกว่าสุนัขและปลาและไม่สามารถที่จะศึกษาหรือเข้าถึงคัมภีร์พระเวทได้เลย หากผู้ใดละเมิดก็มีบทลงโทษตามที่บัญญัติไว้ดังนี้

- 1) หากมันผู้นั้นบังอาจเจตนาลอบฟังพระเวท หูของมันจักต้องถูกรอกด้วยตะกั่ว
- 2) หากมันผู้นั้นบังอาจสวดมนต์พระเวท ลิ้นของมันจักต้องถูกตัด
- 3) หากมันผู้นั้นบังอาจท่องจำพระเวท ร่างของมันจักต้องถูกสับออกเป็นสองท่อน

ดังนั้นสังคมอินเดียเป็นสังคมที่ไม่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันเต็มไปด้วยความอยุติธรรม เพราะชีวิตของคนในสังคมอินเดียถูกบล็อกไว้ในคำภีร์พระเวทไม่อาจที่จะกำหนดหรือลิขิตชีวิตของตนเองได้ไม่มีใครที่อาจจะปฏิเสธระบอบวรรณะได้ แต่การปฏิวัติระบอบวรรณะเริ่มเกิดขึ้นโดยการปฏิวัติครั้งสำคัญเมื่อพระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นโดยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วยกับระบอบวรรณะทั้ง 4 พระพุทธศาสนามีแนวคิดที่ตรงข้ามกับศาสนาพราหมณ์ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องวรรณะพระพุทธศาสนาก่อกำเนิดขึ้นเพื่อปฏิรูป และยกเลิกการฆ่าสัตว์และมนุษย์ในพิธีบูชายันตามแนวคิดของศาสนาฮินดูและยกเลิกการเข้มงวดในเรื่องวรรณะต่าง ๆ ตามที่บัญญัติไว้ในคัมภีร์พระเวทที่คนในอินเดียต้องถือปฏิบัติ¹³¹ โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าหรือเรื่องพระพรหมตามแนวคิดของพราหมณ์พระพุทธศาสนาปฏิเสธเรื่องนี้โดยสิ้นเชิงเพราะหลักคำสอนหรือ “หลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาตรงตามความเป็นจริงตามความเจริญทางวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ 20 นี้”¹³² เพราะมนุษย์จะดีจะชั่วจะมีคุณค่าหรือไม่ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดตามชนชั้นวรรณะตามหลักการของวรรณะพราหมณ์ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า¹³³

¹²⁹ นเรนทรา จาดฮาล, *Untouchables*, แปลโดย วีระยุทธ เลิศพูลผล, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, 2550), หน้า 18.

¹³⁰ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 15-16.

¹³¹ A. L. Bashma, *The Wonder that was that was India* (Delhi: Rupa, 1974), p. 258 อ้างถึงใน ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง, *ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์, 2530), หน้า 17.

¹³² Sarvepalli Radhakrishnan, *Indian Philosophy Volume 2*, (New York, NY: Oxford University Press, 1996) p. 342 อ้างถึงใน ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง, *ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2530), หน้า 17.

¹³³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 17.

“มนุษย์ไม่ได้เป็นคนชั่ว เพราะชาติกำเนิดไม่ได้เป็นคนดี เพราะชาติกำเนิดแต่เป็นคนชั่ว ก็เพราะการกระทำเป็นผู้ประเสริฐ ก็เพราะการกระทำ”¹³⁴ “หวานพีชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้นผู้ทำกรรมดีย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”¹³⁵

จะเห็นว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นคนชั่วหรือคนดีเพราะเกิดตามชนชั้นวรรณะต่าง ๆ ตามแนวคิดของวรรณะที่ได้แบ่งคนออกเป็น 4 วรรณะแต่มนุษย์จะดีจะชั่วหรือจะมีคุณค่าขึ้นอยู่กับที่การกระทำของคน ๆ นั้น เพราะดีชั่วอยู่ที่ตัวทำ สูงต่ำอยู่ที่ทำตัว จึงอาจกล่าวได้ว่า “พระพุทธเจ้าเป็นผู้สร้างสันติภาพให้แก่อินเดียและแก่อีกโลกเพราะพระพุทธเจ้าสอนถึงหลักแห่งความเสมอภาค และภราดรภาพ”¹³⁶ ทำให้คนอินเดียสามารถใช้ชีวิตในสังคมอย่างเท่าเทียมกันมีอิสรภาพในการที่จะลิขิตชีวิตของตนเองได้ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนานั้นได้รับการยกย่องว่าเป็นประทีปแห่งชีวิต คือเป็นหลักปฏิบัติที่ใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อนำไปสู่ความเจริญความสุขและความดีงามของคนในสังคม¹³⁷

ที่สำคัญพระพุทธศาสนาไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงธรรมหรือบรรลุธรรมได้ จะเห็นได้ว่าความเท่าเทียมกันเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคในสังคมอินเดียเริ่มกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับพระพุทธศาสนาแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่พูดไว้โดยตรง แต่ข้อปฏิบัติหรือหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นชี้ให้เห็นชัดว่าทุกคนในสังคมมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกัน¹³⁸ อธิบายได้ดังนี้คือ

1) สิทธิ หมายถึง “ประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้แก่บุคคลในอันที่จะกระทำการเกี่ยวกับทรัพย์สินหรือบุคคลอื่น”¹³⁹ กล่าวคือมีสิทธิในชีวิตร่างกายตลอดถึงทรัพย์สินของตนเอง ทั้งนี้ สิทธิในทางพระพุทธศาสนานั้นหมายถึง มนุษย์ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการที่จะดูแลตัวเองไม่ให้ทุกข์ ตลอดถึงสิทธิในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้เขาพ้นจากความทุกข์ สาธิตะของสิทธิตามแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา คือ “การให้” ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างในสมัยพุทธกาลมีเหตุการณ์

¹³⁴ ชุ.ชา.สตตติ. (ไทย) 25/142/532

¹³⁵ ส.ส. (ไทย) 15/256/347

¹³⁶ วิรัช ธีรพันธ์เมธี, *ชีวิตและงานของ ดร.เอ็มเบ็ตก้าร์ นักปฏิวัติสังคมอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2518), หน้า 149.

¹³⁷ สารัตถปรัชญาอินเดีย, *เรื่องเดิม*, หน้า 62.

¹³⁸ สโรช สันตะพันธุ์, *พระพุทธศาสนากับหลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน*, ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=931>

¹³⁹ มานิตย์ จุมปา, *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), หน้า 105.

ที่แสดงความหมายของคำว่า “สิทธิ”¹⁴⁰ ได้อย่างชัดเจน เป็นเหตุการณ์ที่เจ้าชายเทวทัตต์กับเจ้าชายสิทธิธัตถะแย่งความเป็นผู้มีสิทธิในหงส์ตัวหนึ่ง กล่าวคือ ครั้นเจ้าชายสิทธิธัตถะพระชนมายุ 12 พรรษา ทรงเสด็จประพาสอุทยาน พร้อมพระสหายหนึ่งคนในนั้นมีเจ้าชายเทวทัตต์ด้วย ทั้งเจ้าชายเทวทัตต์กับเจ้าชายสิทธิธัตถะเป็นญาติใกล้ชิด คือเป็นลูกพี่ลูกน้องกัน แต่ทั้ง 2 พระองค์มีอัธยาศัยที่แตกต่างกันเป็นอย่างมาก เจ้าชายสิทธิธัตถะเป็นมีที่มีความเมตตากรุณา และคอยช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากอยู่เสมอ ส่วนเจ้าชายเทวทัตต์เป็นคนเกเร มีจิตใจที่โหดเหี้ยม ชอบฆ่าสัตว์

ในวันนั้นเจ้าชายเทวทัตต์ได้ใช้ธนูยิงหงส์ตัวหนึ่งที่อยู่ในอุทยาน ลูกศรได้ถูกตรงปักหงส์ ทำให้หงส์ตกลงบนพื้นและเจ้าชายสิทธิธัตถะได้เห็นหงส์ตัวนี้จึงรีบช่วยเหลือหงส์ด้วยถอดลูกศรออกจากปีกแล้วใช้ใบไม้ที่เป็นยาไล่บาดแผลเพื่อรักษาหงส์ให้หายจากอาการบาดเจ็บ เมื่อเจ้าชายเทวทัตต์มาพบจึงได้ขอหงส์ตัวนี้คืน เพราะตนเองเป็นผู้ยิงหงส์ตัวนี้ได้ แต่เจ้าชายสิทธิธัตถะก็ไม่ยอมคืนให้พร้อมทรงตรัสว่า “การให้ชีวิตจึงได้ชื่อว่ามีสิทธิเป็นเจ้าของชีวิตของสัตว์นั้นส่วนผู้หวังฆ่าทำลายชีวิต ไม่สมควรมีสิทธิเป็นเจ้าของชีวิตนั้น”

เรื่องนี้จึงไม่ยุติและได้เชิญนักปราชญ์มาช่วยตัดสิน ที่ประชุมก็ได้มีการถกเถียงและมีความเห็นเป็นสองฝ่าย ฝ่ายแรกก็เห็นว่าหงส์ตัวนี้ควรเป็นของเจ้าชายเทวทัตต์เพราะเจ้าชายเทวทัตต์เป็นผู้ยิงมันตกลงมา หรืออีกฝ่ายก็เห็นว่าหงส์ตัวนี้ควรจะเป็นของเจ้าชายสิทธิธัตถะเพราะเป็นผู้ได้ช่วยเหลือชีวิตหงส์ไว้ ในที่สุดนักปราชญ์ในที่ประชุมทั้งหมดจึงได้ลงความเห็นตามถ้อยคำประกอบด้วยเหตุและผลที่เที่ยงธรรมของนักปราชญ์หนุ่มท่านหนึ่งที่กล่าวว่า “ชีวิต แน่แน่นอนว่าต้องเป็นของผู้ที่พยายามช่วยเหลือ ชีวิตต้องไม่ตกเป็น ของผู้ที่หวังจะทำลาย” จะเห็นว่าสารัตถะที่สำคัญของสิทธิในทางพระพุทธศาสนา คือ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในการจะทำให้ตัวเองพ้นทุกข์ และช่วยเหลือให้คนอื่นพ้นจากความทุกข์ ช่วยเหลือให้เขามีชีวิตอยู่บนหนทางแห่งความดีงาม นอกจากนี้ในคำสอนของพระพุทธศาสนาก็ได้มีข้อปฏิบัติหรือคำสอนที่ไม่ให้ละเมิดสิทธิของผู้อื่น และเป็นการให้เคารพต่อสิทธิของผู้อื่น ให้เคารพต่อสิทธิในร่างกาย ทรัพย์สิน ชื่อเสียง ของผู้อื่น เป็นข้อปฏิบัติของ ศีล 5¹⁴¹ ประกอบไปด้วย 1) ปาณาติบาต ห้ามฆ่าสัตว์ 2) อทินนาทาน ห้ามลักทรัพย์ 3) กาเมสุมิจฉา จารา ห้ามละเมิดภรรยาผู้อื่น 4) มุสาวาท ห้ามพูดเท็จ 5) สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา (มชชปาณา สณฺณ

¹⁴⁰ พุทธศาสนิกฯ, **พุทธประวัติ สำหรับเยาวชน**, ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?t=7822>

¹⁴¹ ที.สี. (ไทย) 9/7-10/3-4.

โม โย จ)¹⁴² ห้ามตีเมื่อน้ำเมาจะเห็นได้ว่าศีล 5 ให้ความสำคัญเรื่องความเท่าเทียมกันในเรื่องสิทธิของมนุษย์เป็นอย่างมากคือ¹⁴³

- 1) ทุกคนในสังคมต้องเคารพสิทธิ ในชีวิตร่างกายของเพื่อนมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ ด้วย กล่าวคือ เว้นจากการเบียดเบียนและทำร้ายซึ่งกันและกัน
- 2) ทุกคนในสังคมต้องเคารพสิทธิ ในทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยไม่ไปละเมิด หรือทำให้ทรัพย์สินของบุคคลอื่นต้องเสียหาย
- 3) ทุกคนในสังคมต้องเคารพสิทธิ ในสามภรรยารวมถึงบุคคลอันเป็นที่รัก และหวงแหนของผู้อื่นไม่ไปทำในทางที่เสื่อมเสียทาง ล่วงละเมิดลูกเมียผู้อื่น
- 4) ทุกคนในสังคมต้องเคารพสิทธิ ไม่ดูหมิ่น หรือกล่าวร้ายต่อผู้อื่นด้วย ข้อความอันเป็นเท็จหรือไม่พูดในสิ่งที่เบียดเบียนผู้อื่น หรือในทางที่เสียหาย

หลักการของศีล 5 จะเห็นได้ชัดเจนและเป็นหลักสำคัญของการเคารพในเรื่องสิทธิ หรือทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันซึ่งสิทธิในมโนทัศน์ของพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ สิทธิตามธรรมชาติ และสิทธิที่ได้มาจากสิทธิตามธรรมด¹⁴⁴

1) สิทธิตามธรรมชาติกล่าวคือสิทธิชนิดนี้ได้มาตั้งแต่กำเนิดซึ่งถือว่าเป็นสิทธิที่มีอยู่ตามธรรมชาติ นั่นก็คือสิทธิในชีวิต แม้นมนุษย์มีความแตกต่างในด้านวัฒนธรรม ประเพณี ศาสนา ฐานะจนหรือรวย ตลอดถึงความสมบูรณ์ของร่างกายหรือพิการ แต่สิ่งที่มนุษย์ทุกคนมีเหมือนกันก็คือรักชีวิตของตัวเอง คนอื่นจะมาทำอะไรมิได้ พร้อมทั้งจะปกป้องไม่ให้คนอื่นมาละเมิดต่อชีวิตร่างกายของตัวเองหรือมากล่าวหาหมิ่นประมาทศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ หรือกล่าวให้ร้ายในสิ่งที่ไม่ชอบธรรมหรือไม่ถูกต้อง จะกระทำมิได้เพราะ “ความแตกต่างกันนั้นไม่ใช่สาระสำคัญของความเป็นมนุษย์ พุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์ทุกคนเป็นคนเท่าเทียมกัน”¹⁴⁵ ซึ่งสิทธิตามธรรมชาติดังกล่าวนี้ได้ อยู่ศีลข้อที่ 1 และ 4

2) สิทธิที่ได้มาจากสิทธิตามธรรมชาติ เป็นสิทธิสืบเนื่องจากสิทธิตามธรรมชาติเป็นพื้นฐานแล้วใช้สิทธิดังกล่าวนี้ให้ได้มาซึ่งทรัพย์สิน หรือสิ่งของต่าง ๆ หรือ “อ้างการเป็นเจ้าของในทรัพย์สิน พุทธศาสนาเรียกว่า เป็นของของตนหรือตนเป็นเจ้าของ และเป็นของที่พึงพึงจนเกิด

¹⁴² มงคลดิลกทีปนี (ทติโย ภาโค), พิมพ์ครั้งที่ 16, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2551), หน้า 127.

¹⁴³ ประชา หุตานุวัตร, พุทธศาสนากับความยุติธรรมทางสังคม และสังคมที่พึงปรารถนา ในทัศนะของชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลซีมทอง, 2533), หน้า 7-8.

¹⁴⁴ วันนร จจะนุ, มโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท, (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 56.

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

หรือเกิดโดยอาศัยตน”¹⁴⁶ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาก็มีการกล่าวเรื่องไว้อย่างชัดเจนว่า “..ด้วยโรค ทรัพย์ ที่ตนมาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สังสมขึ้นด้วยกำลังแขน มีเหงื่อไคลท่วมตัว เกิดขึ้นโดยชอบ ได้มาโดยถูกต้อง... สาวกผู้เจริญในธรรมวินัยนี้ย่อมเลี้ยงตนเองให้เป็นสุข เอื้ออำนวยการให้เป็นสุขโดยชอบ เลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข...เลี้ยงบุตร ภรรยา คนใช้ คนงาน และบริวารให้เป็นสุข...เลี้ยงสหาย เพื่อนฝูงให้เป็นสุข เอื้ออำนวยการ... ย่อมใช้ป้องกันอันตรายทั้งหลายที่เกิดแต่ไฟ น้ำ...”¹⁴⁷ จะเห็นได้ว่าสัทธิที่ได้มาจากธรรมชาติก็คือการที่ตนเองแสวงหาทรัพย์สิน หรือสิ่งของต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในการดำเนินชีวิตตลอดถึงการมีภรรยาสิ่งที่กล่าวมานี้ต้องได้มาโดยถูกต้องชอบธรรม สิ่งเหล่านี้ใครจะมาละเมิดมิได้ ถือว่าเป็นสัทธิของเรา

ดังนั้นจะเห็นว่าในเรื่องศีล 5 ถือว่าเป็นหลักสากลของคนในสังคมไม่ว่าคนในสังคมจะแตกต่างกันด้าน เพศ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีหรือสังคมที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย และเผด็จการ หรือแม้แต่ชนเผ่าต่าง ๆ ที่ยังอาศัยอยู่ในป่า ตลอดถึงสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด จะมีสิ่งที่เหมือนกันนั่นก็คือ ไม่ชอบให้ผู้ใดอื่นมาทำไม่มีดีกับชีวิตร่างกายขมอยทรัพย์สินของตนที่หามาได้ ล่วงเกินลูกเมียของคนอื่น พุดโกหกหลอกลวงหมิ่นประมาท ตลอดถึงเสพของมีนเมาจนนำไปสู่การทำผิดทั้ง 4 อย่างที่กล่าวมา จึงกล่าวได้ว่า 5 ข้อนี้เป็น “หลักสากล” ที่คนในสังคมตลอดทั้งสัตว์เดรัจฉาน ยอมรับนับถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องตรงกัน ถ้าบุคคลใดมาทำผิด 5 ข้อนี้หรือล่วงเกินละเมิดสัทธิของตนเอง ทุกคนนั้นย่อมไม่ชอบใจกันทั้งนั้น หลักสากล 5 ประการนี้เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบเมื่อ 2,600 กว่าปีมาแล้วนั่นเอง¹⁴⁸ ในหลักทางพุทธศาสนามีได้แต่กล่าวไว้ในเรื่องสัทธิเท่านั้น ยังได้กล่าวถึงเรื่องเสรีภาพไว้ด้วย มโนทัศน์เรื่องเสรีภาพในพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ¹⁴⁹ เสรีภาพทางปัญญา เสรีภาพในการนับถือพุทธศาสนา เสรีภาพในการดำเนินชีวิต

2) เสรีภาพ กับแนวคิดพระพุทธศาสนาเสรีภาพ หมายถึง “ภาวะของมนุษย์ที่ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของผู้อื่น มีอิสระที่จะกระทำการหรืองดเว้นกระทำการ”¹⁵⁰ กล่าวคือ เป็นสัทธิของบุคคลที่จะกระทำการใด ๆ ได้อย่างอิสระโดยไม่เป็นการล่วงล้ำสัทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น และไม่เป็น

¹⁴⁶ พระมหาอุทัย ญาณธโร, พุทธวิธีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสาร, 2538), หน้า 228.

¹⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 229.

¹⁴⁸ อุดมมงคล, ศาสนากับปัญหาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, 2523), หน้า 124 - 125.

¹⁴⁹ เกษดา ทองเทพไพโรจน์, เรื่องเดิม, หน้า 55-58.

¹⁵⁰ มานิตย์ จุมปา, เรื่องเดิม, หน้า 105.

การขัดต่อกฎหมาย”¹⁵¹ ซึ่งหลักแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องเสรีภาพของพุทธศาสนาก็ได้มีการใช้คำว่าเสรีในหลายที่เช่น “...เขาอาศัยยานั้น หายจากโรคเรื้อน ไม่มีโรคมีสุข เสรี ไปไหน มาไหนได้ตามพอใจ”¹⁵² หรือ “มฤคในป่าอันเครื่องผูกอะไร มิได้ผูกไว้ ท่องเที่ยวไปหาอาหารตามประสงค์ฉันใด นรชนที่เป็นผู้รู้เมื่อหวังความเสรี พึงเที่ยวไปผู้เดียว ดุจนนอแรด”¹⁵³ หรือ “..จะเป็นประโยชน์อะไรแก่ท่านผู้นี้ซึ่งสมานานอารัญญิภุตงค์ที่จะอยู่เสรีผู้เดียวในป่า”¹⁵⁴ ดังนั้นจึงสามารถแบ่งประเภทของเสรีภาพทางพุทธศาสนาได้ดังนี้

1) เสรีภาพทางปัญญา หมายถึง “การไม่ถูกบีบคั้นจากความไม่รู้ มีความรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เป็นปัญญาของผู้บรรลุนิพพาน”¹⁵⁵ กล่าวคือพุทธศาสนานั้นมีเสรีภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลจะไม่มีใครบังคับ ในเรื่องของความรู้หรือปัญญาเป็นเสรีภาพของแต่ละบุคคลที่จะแสวงหาเพราะหลักของพุทธศาสนามีเสรีภาพในเรื่องปัญญา หรือความเชื่อ พระพุทธเจ้าไม่ได้วางหลักให้เชื่อหรือตัดสินใจด้วยสติปัญญาของตัวเองจะไม่มีใครบังคับ เช่น พระพุทธเจ้าไม่บังคับให้ทุกคนต้องนับถือ และไม่บังคับให้ต้องเชื่อในสิ่งที่พระพุทธเจ้าได้สอนหรือแนะนำ แต่ให้พิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญด้วยสติปัญญาของตัวเอง ตลอดถึงการนำสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไปปฏิบัติทดลองดูก่อนหรือให้ค้นหาความจริงด้วยตัวเอง ซึ่งหลักนี้ได้ปรากฏในเกสปุตติสูตรที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก่ประชาชนชาวเมืองกาลามะดังนี้¹⁵⁶

- 1) อย่าเชื่อเพราะการฟังตามกันมา
- 2) อย่าเชื่อเพราะการถือสืบต่อกันมา
- 3) อย่าเชื่อเพราะการเล่าลือ
- 4) อย่าเชื่อเพราะการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- 5) อย่าเชื่อเพราะการคิดเอาเองตามตรรกะ
- 6) อย่าเชื่อเพราะการอนุমান

¹⁵¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, 2552), หน้า 118.

¹⁵² พระมหาอุทัย ญาณธโร, *เรื่องเดิม*, หน้า 237.

¹⁵³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 237.

¹⁵⁴ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 237.

¹⁵⁵ พระมหาพรหมพริ้ง กวีวิโส (ศรีสุเมธิตานนท์), *การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสิทธิของจอห์น ล็อก กับพุทธปรัชญาเถรวาท* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548), หน้า 70.

¹⁵⁶ อัง.ต.ก. (ไทย) 20/505/256-257.

- 7) อย่าเชื่อเพราะการคิดไตร่ตรองตามแนวเหตุผล
- 8) อย่าเชื่อเพราะเข้าใจกับทฤษฎี
- 9) อย่าเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะมีโอกาสที่จะเป็นไปได้
- 10) อย่าเชื่อเพราะท่านเป็นสมณะหรือครูบาอาจารย์ของเรา

จะเห็นว่าพุทธศาสนามีเสรีภาพเรื่องของการเรียนรู้ หรือไม่มีการบังคับด้านปัญญา ตลอดถึงความเชื่อ ซึ่งหลักของพระพุทธศาสนาจะให้เรียนรู้ด้วยตัวเอง ตลอดถึงการตัดสินใจ คิด และเชื่อ ด้วยสติปัญญาของตัวเอง ในทางพุทธศาสนาแม้จะมีเสรีภาพในการใช้ปัญญาหรือเชื่อสิ่งใดก็ตามแต่เรื่องดังกล่าวนี้ก็ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมที่เป็นกุศล

2) เสรีภาพในการดำเนินชีวิต เป้าหมายสูงสุดของการดำเนินชีวิตในทางพระพุทธศาสนานั้นคือ พระนิพพาน แต่พระพุทธเจ้าก็ไม่บังคับให้ทุกคนนั้นต้องปฏิบัติจนถึงพระนิพพาน เพราะพุทธศาสนาให้เสรีภาพในการดำเนินชีวิต สามารถที่จะเลือกวิถีหรือแนวทางการดำเนินชีวิตของตัวเองได้อย่างอิสระ พระพุทธเจ้าเป็นแต่เพียงผู้วางแนวทางหรือหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตไว้เท่านั้น ส่วนเราจะเลือกการดำเนินชีวิตแบบไหนเป็นเสรีภาพของตัวเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นไร ย่อมได้ผลเช่นนั้น” หรือ “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” หรือ “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นต้น จากพุทธพจน์แสดงให้เห็นว่าแม้เรามีเสรีภาพในการดำเนินชีวิต ถ้าเราเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตเช่นไรหรือกระทำแบบไหนก็จะได้รับผลเช่นนั้น

3) เสรีภาพทางปัญญา กล่าวคือเสรีภาพทางพุทธศาสนานั้นเป็นเสรีภาพตั้งแต่ภายในคือเรื่องของปัญญา ความรู้ ซึ่งเป็นเสรีภาพของแต่ละคนที่จะแสวงหาไม่มีการบังคับใด ๆ ทั้งสิ้น นำมาสู่เสรีภาพภายนอกคือการกระทำ เพราะมนุษย์แต่ละคนสามารถเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตได้อย่างเสรีภาพ ดังนั้นแก่นแท้ของของเสรีภาพของพุทธศาสนานั้นจะมีลักษณะ “เป็นเสรีภาพทางใจ เป็นเสรีภาพของจิตที่ไม่ถูกยึดเหนี่ยวไว้ด้วยขั้น 5 อันเป็นเครื่องยึดมั่นถือมั่นเป็นเสรีภาพที่แท้จริง”¹⁵⁷ และในทางพุทธศาสนาก็ได้มีหลักเรื่องความเสมอภาคไว้เช่นกันดังนี้

3) ความเสมอภาค กับแนวคิดพระพุทธศาสนาความเสมอภาค หมายถึง “บุคคลจะต้องปฏิบัติต่อสิ่งที่มีสาระสำคัญเหมือนกันให้เท่าเทียมกันหรืออย่างเดียวกัน และปฏิบัติต่อสิ่งที่มีสาระสำคัญไม่เหมือนกันให้แตกต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะของเรื่องนั้น”¹⁵⁸ กล่าวคือบุคคลมีความเท่าเทียมกันและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งความเสมอภาค ตามแนวคิดของพุทธศาสนาจะเห็นได้ชัดเจน จากการที่พระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นในสังคมที่เต็มไปด้วย

¹⁵⁷ ลอ อารุณยะวนิช, พุทธศาสนาและการอยู่รอดของชาติไทย, (พิษณุโลก: ธรรมะโลก, 2519), หน้า 153-154.

¹⁵⁸ สุริยา ปานแป้น และอนวัตน บุนนันท, คู่มือสอบกฎหมายรัฐธรรมนูญ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม, 2553), หน้า 31.

ชนชั้นวรรณะความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม แต่พระพุทธศาสนาปฏิเสธเรื่องวรรณะ ซึ่งตามหลักพระพุทธศาสนามนุษย์ทุกคนที่เกิดมามีความเท่าเทียมกันตามกฎหมายของธรรมชาติเหมือนกันคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกคนต้องอยู่ภายใต้อำนาจของกฎธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้¹⁵⁹ กล่าวคือทุกคนที่เกิดมาบนโลกใบนี้มีความเสมอภาคกันซึ่งหลักพุทธศาสนาได้วางไว้อย่างชัดเจนหลักความเสมอภาคทางพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อยด้วยกัน คือ ความเสมอภาคที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และความเสมอภาคในโอกาส¹⁶⁰

1) ความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ พุทธศาสนาได้กล่าวไว้เพื่อยืนยันถึงความเท่าเทียมกันของมนุษย์ในสุดตติยชาติกล่าวว่า “ในหมู่มนุษย์ หากมีรูปร่างสัณฐานตามกำเนิดที่แตกต่างกันมากมาย (ที่จะแบ่งได้ว่าไม่ใช่พวกเดียวกัน) ... มนุษย์มีอวัยวะทุกส่วนเหมือนกัน”¹⁶¹ หรือในอุปนิสสกล่าวว่า “การงาน ความรู้ คุณธรรม การควบคุม ตนเอง และการมุ่งพัฒนาชีวิตที่ประกอบในหมู่มนุษย์ทำให้มนุษย์มีความบริสุทธิ์ ไม่ใช่ด้วยโคตร หรือด้วยทรัพย์”¹⁶² จากคำกล่าวนี้จะเห็นว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมามีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน จะเกิดในครอบครัวที่ยากจนหรือร่ำรวย หรือในตระกูลผู้ดีหรือตระกูลชาวไร่ชาวนา ก็ไม่ได้ทำให้ความเป็นมนุษย์นั้นแตกต่างกันไป มนุษย์ทุกคนจึงมีความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ด้วยกันทั้งสิ้น ดังเมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วจะไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะเหมือนดังเช่นศาสนาพราหมณ์ หลักคำสอนของพุทธศาสนาทุกคนเกิดมาแล้วมีความเท่าเทียมกันดังที่ปรากฏในเสฏฐสูตรดังนี้¹⁶³

ดูก่อนวาเสฏฐะ ในหมู่มนุษย์ผู้ใดอาศัยโคเลี้ยงชีพ เธอจงเข้าใจว่าบุคคลนั้นเป็นชาวนา ไม่ใช่พราหมณ์

ดูก่อนวาเสฏฐะ ในหมู่มนุษย์ผู้ใดเลี้ยงชีวิตด้วยศิลปะ เธอจงเข้าใจว่าบุคคลนั้นเป็นช่างศิลปะ ไม่ใช่พราหมณ์

ดูก่อนวาเสฏฐะ ในหมู่มนุษย์ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยการค้าขาย เธอจงเข้าใจว่าบุคคลนั้นเป็นพ่อค้า ไม่ใช่พราหมณ์

ดูก่อนวาเสฏฐะ ในหมู่มนุษย์ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยกรับใช้ผู้อื่น เธอจงเข้าใจว่าผู้นั้นเป็นคนรับใช้ ไม่ใช่พราหมณ์

¹⁵⁹ เสน่ห์ จามริก, *พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2531, หน้า 7.

¹⁶⁰ เกษดา ทองเทพไพโรจน์, *เรื่องเดิม*, หน้า 58-61.

¹⁶¹ พระมหาอุทัย ญาณธโร, *เรื่องเดิม*, หน้า 238.

¹⁶² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 238-239.

¹⁶³ ม.ม. (ไทย) 13/457/576-577.

ดูก่อนวาเสฏฐะ ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย เธอจงเข้าใจว่าบุคคลนั้นเป็นโจร ไม่ใช่พราหมณ์

ดูก่อนวาเสฏฐะ ในหมู่มนุษย์ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยการอาศัยศัสตราวุธ เธอจงเข้าใจว่าบุคคลนั้นเป็นทหาร ไม่ใช่พราหมณ์

ดูก่อนวาเสฏฐะ ในหมู่มนุษย์ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยการงานเป็นปุโรหิต เธอจงเข้าใจว่าบุคคลนั้นเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ไม่ใช่พราหมณ์

ดูก่อนวาเสฏฐะ ในหมู่มนุษย์ผู้ใดเลี้ยงชีพด้วยการปกครองบ้านเมือง เธอจงเข้าใจว่าบุคคลนั้นเป็นพระราชา ไม่ใช่พราหมณ์

จากที่กล่าวไว้ใน เสฏฐสูตร จะเห็นว่ามนุษย์เมื่อเกิดมาแล้วมีความเสมอภาคในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เหมือนกัน และแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มาจากวรรณะทั้ง 4 ก็ไม่แตกต่างกันไม่มีใครมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เหนือกว่าคนอื่นหรือมีคุณค่ามากกว่ากัน แต่หลักของพุทธศาสนาจะถือเรื่องกรรมคือการกระทำทางกาย การกระทำทางวาจาและการกระทำทางใจใช้เป็นเครื่องมือหรือเกณฑ์ตัดสินและเป็นตัววัดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ดังพุทธพจน์ที่ว่า “บุคคลหวานพีชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว”¹⁶⁴ หรือที่กล่าวไว้ว่า “กษัตริย์ก็ตาม... พราหมณ์ก็ตาม... แพศย์ก็ตาม... ศูทรก็ตาม.. นักบวชก็ตาม.. ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต .. หลังจากตายแล้วย่อมเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ทั้งสิ้น.. ประพฤติกายสุจริต.. วจิสฺสุจริต.. มโนสุจริต หลังจากตายแล้วย่อมเกิดใน สุกตฺโลกสววรรคทั้งสิ้น... ประพฤติกรรมทั้งสองด้วยกาย.. ด้วยวาจา .. ด้วยใจ.. หลังจากตายแล้วย่อมได้รับสุขบ้าง ทุกข์บ้างทั้งสิ้น”¹⁶⁵

ดังนั้นจะเห็นว่าเมื่อมนุษย์เกิดมาทุกคน ทุกชาติ ทุกเพศ ทุกศาสนา มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และเมื่อเกิดมาแล้วมนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคในการตัดสินใจที่กระทำอะไรก็ได้ แต่ต้องพร้อมที่จะรับผลตามมา ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม” ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้บัญญัติหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตทั้งของ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งทางแห่งความเสื่อม หรือทางแห่งความเจริญ ขึ้นอยู่ว่าเมื่อเกิดมาแล้วเราจะเลือกทางเดินของชีวิตแบบไหน เพราะมนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคในการที่จะลิขิตทางเดินของตัวเองได้นอกจากเรื่องความเสมอภาคความเท่าเทียมกันในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หรือทุกคนมีความเสมอภาคในการกระทำ หลักของพระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึงความเสมอภาคของโอกาสไว้อย่างชัดเจนเช่นกัน

2) ความเสมอภาคในโอกาสตามหลักพุทธศาสนา “พระพุทธองค์ทรงถือว่าทุกคนมีโอกาสเข้าถึงชีวิตที่ดี และโลกุตระธรรมเป็นสมบัติของทุก ๆ คนจะเอาชนชั้นวรรณะมาจำกัด

¹⁶⁴ ส.ส. (ไทย) 15/256/347.

¹⁶⁵ พระมหาอุทัย ญาณธโร, *เรื่องเดิม*, หน้า 239.

มิได้”¹⁶⁶ กล่าวคือเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือ พระนิพพาน พระพุทธเจ้าเปิดโอกาสให้กับมนุษย์ทุกคนอย่างเท่าเทียมกันที่ต้องการจะพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น หรือจนถึงขั้นพระนิพพาน ไม่ว่าจะเกิดมาวาระไหนก็ตามโอกาสตรงนี้มีกับมนุษย์ทุกคนดังเช่นที่กล่าวว่า “กษัตริย์พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจัณฑาล และคนเทยยะ มีความเพียร มีจิตมุ่งพระนิพพาน มีความบากบั่นเป็นนิตย์ ถึงความหมดจดอย่างยั่งยืนได้เหมือนกัน”¹⁶⁷

ดังนั้นแนวคิดด้วยเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค กับหลักของพุทธศาสนาจากที่กล่าวมานั้นจะแสดงให้เห็นได้ว่าสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคตามหลักพุทธศาสนาเป็นทั้งนามธรรม และรูปธรรม คือมีการแสดงตัวตนตั้งแต่ภายใน นำมาสู่ภายนอก ซึ่งจะเห็นว่าข้อปฏิบัติหรือหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาสนับสนุนให้เกิดสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคในสังคมอย่างชัดเจนสิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคมเพราะความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค เกิดขึ้นหรือแสดงตัวตนร่วมกัน¹⁶⁸ กล่าวคือในสังคมใดเปิดพื้นที่ให้ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค เกิดขึ้นหรือเห็นได้ชัดเจนสังคมนั้นก็จะนำมาซึ่งความยุติธรรม ดังเช่นพระพุทธเจ้าปฏิเสธระบบวรรณะ เพื่อเปิดพื้นที่ให้เกิด และคืนความเป็นธรรมให้แก่คนในอินเดีย เพื่อให้คนในอินเดีย มีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค¹⁶⁹ ให้เกิดความยุติธรรมในสังคมอินเดียขึ้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งความยุติธรรมโดยแท้จริง

3.1.2 ความหมายของความยุติธรรม

ความหมายของความยุติธรรม “สำหรับพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกไม่ปรากฏคำว่า ยุติธรรม”¹⁷⁰ แต่เมื่อดูความหมายความยุติธรรมในบริบทของสังคมไทย ในราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายคือ “ความเที่ยงธรรม, ความชอบธรรม, ความชอบด้วยเหตุผล, ความเที่ยงธรรม, ความไม่เอนเอียงเข้าข้างใดข้างหนึ่ง, ชอบด้วยเหตุผล” จากความหมายที่ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายไว้จะเห็นว่าความหมายนั้นได้ไปสอดคล้องกับคำศัพท์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งคำศัพท์ว่า “ยุติธรรม” เมื่อแยกศัพท์แปลตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา คือ ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายคำว่า “ยุติ” มาจากคำว่า “ยุติ” ในภาษาบาลี แปลว่า “ชอบ” เมื่อนำมาผสมกับคำว่า “ยุติธรรม” จึงสามารถแปลได้ว่า

¹⁶⁶ เสน่ห์ จามริก, *เรื่องเดิม*, หน้า 8.

¹⁶⁷ พระมหาอุทัย ญาณธโร, *เรื่องเดิม*, หน้า 239.

¹⁶⁸ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ปาฐกถาพิเศษ ความยุติธรรมในมุมมองของพุทธศาสตร์, ในงานครบรอบวันสถาปนา 2 ปี คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 3 ธันวาคม 2555, ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร.

¹⁶⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 41.

¹⁷⁰ เกษดา ทองเทพไพโรจน์, *เรื่องเดิม*, หน้า 2.

“ความชอบธรรม” และในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอีกอันคือ ในอรรถกถาสุมังคลวิลาสินี คำว่า “ยุติ” แปลว่า “ข้อสรุป หรือข้อตกลง” หมายถึง สิ่งที่น่าไปสู่ข้อสรุปและข้อตกลง” หรือ ข้อสรุป หรือ ข้อตกลงที่เป็นธรรมหรือโดยชอบ” ดังนั้นคำว่า ยุติ มีความหมายครอบคลุมถึงความหมายที่ว่า “เลิก แล้วต่อกัน” หรือ “จบถ้วนกระบวนความ” ฉะนั้นแล้วคำว่า “ยุติธรรม” จึงหมายความว่า “ธรรมที่ นำไปสู่ข้อสรุป หรือข้อตกลง ซึ่งจะก่อให้เกิดบรรยากาศของการเลิกแล้วต่อกัน หรือจบถ้วนกระบวน ความ” หรืออาจจะแปลโดยความว่า “การตกลงโดยอาศัยธรรม หรือยุติโดยอิงอาศัยธรรม”¹⁷¹

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า “ความยุติธรรม” ในมุมมองหรือตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา เทียบเคียงคำว่ายุติธรรมในความหมายของวินัย และตามความหมายของพระสูตรได้ดังนี้¹⁷²

ความยุติธรรมในความหมายของวินัย หมายถึง “ความชอบธรรม” หรือประกอบด้วยธรรม ในภาษาบาลีใช้คำว่า “ธัมมิกะ” และในวินัยก็ได้กล่าวถึงเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้เช่นกัน กรณีการตัดสินหลัก อธิกรณ์ กล่าวคือกรณีตัดสินเมื่อมีปัญหา หรือความวุ่นวายขึ้นในหมู่สงฆ์ตลอดถึงเวลาที่พระสงฆ์ทำผิด วินัยด้วย ให้ใช้วิธีการที่ชอบธรรม หรือตัดสินให้เกิดความเป็นธรรมแก่คู่กรณีทุกฝ่าย ที่สำคัญคือผู้ พิจารณาคดีหรือระงับอธิกรณ์ต้องเป็นบุคคลที่ชอบธรรม (ธัมมิกบุคคล) คือเป็นบุคคลที่ทรงธรรมและ ตั้งอยู่ในธรรมนั่นเอง

ความยุติธรรมในความหมายของพระสูตร ซึ่งปรากฏอยู่ในทศพิธราชธรรม 10 ประการ อยู่ใน ข้อที่ 10 คือ อวิโรธนะ หมายถึง ความเที่ยงธรรม หรือ ความไม่คลาดเคลื่อนจากธรรม กล่าวคือ หมายถึง ความถูกต้องนั่นเอง ทศพิธราชธรรม เป็นธรรมสำหรับผู้ปกครองที่ต้องยึดถือเพื่อใช้เป็นหลัก ปกครองบ้านเมืองให้เกิดความความสงบสุข ซึ่งคำว่าเที่ยงธรรมในบริบทนี้ หมายถึง ความหนักแน่น ยึดหลักความถูกต้องเป็นสำคัญ ผู้ปกครองต้องไม่มีใจเอนเอียงเข้าข้างหรือหวั่นไหวจนเกิดอคติในการ ปกครอง หรือผู้อยู่ใต้ปกครองต้องได้รับความเป็นธรรมจากผู้ปกครองจะเห็นว่า “การขาดความ ยุติธรรม หรือเที่ยงธรรมเป็นผลอันเนื่องมาจากสภาพจิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่งคลาดเคลื่อนจากธรรม คือ เที่ยงธรรมด้วยอิทธิพลของอคติ”¹⁷³

จะเห็นได้ว่าความหมายของคำว่า “ความยุติธรรม” ตามโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาที่ได้ อธิบาย ซึ่งความหมายตามภาษาบาลีและอรรถกถาหมายถึง ข้อยุติที่ชอบธรรม กล่าวคือ ข้อตกลง หรือข้อสรุป ต้องประกอบด้วยความชอบธรรม (ความถูกต้อง) และเป็นธรรม ส่วนความหมายในพระ วินัย หมายถึงการ การยุติข้อพิพาทด้วยวิธีที่เป็นธรรม เมื่อมีกรณีพิพาทเกิดขึ้นการตัดสินนั้นต้องใช้วิธี ที่ชอบธรรม ให้คู่กรณีทุกฝ่ายได้รับความเป็นธรรม กล่าวคือคู่กรณีรู้สึกดีร่วมกันทุกฝ่ายกับการตัดสิน

¹⁷¹ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ความยุติธรรมในมุมมองของพุทธศาสตร์, คำนวนที่ 13 มกราคม 2556 จาก <http://www.mcu.ac.th/site/>

¹⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

¹⁷³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

นั้น ที่สำคัญบุคคลที่มาทำหน้าที่ตัดสินข้อพิพาทดังกล่าวต้องเป็นคนที่ตั้งอยู่ในธรรมหรือเป็นคนที่มีธรรม และสุดท้ายความยุติธรรมตามความหมายในพระสูตร หมายถึง ความเที่ยงธรรม ตามบริบทของคำว่า ความเที่ยงธรรม ในทศพิธราชธรรม หมายถึงการที่จะเป็นผู้ปกครองต้องปกครองด้วยความเป็นธรรมตั้งมั่นอยู่ในความถูกต้องเมื่อพิจารณาความหมายของ “ความยุติธรรม” ตามแนวพระพุทธศาสนาตามบริบทของสังคมหรือในเชิงสังคมวิทยาในยุคปัจจุบัน ความยุติธรรมที่หมายถึง “ความเที่ยงธรรม” ก็คือการทำให้อำนาจของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ใต้อำนาจได้รับความเป็นธรรมอย่างเท่าเทียมกัน เช่น ผู้ปกครองต้องจัดสรรผลประโยชน์ของกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ใต้อำนาจให้ได้อย่างเท่าเทียมกัน เพื่อให้กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นมหาชน เอกชน หรือประโยชน์ส่วนบุคคลและประโยชน์ของส่วนรวมต้องทำให้เกิดดุลยภาพขึ้นในสังคมและความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาก็ได้แบ่งออกเป็นหลายประเภทด้วยกัน เช่น ความยุติธรรมทางสังคม ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ และความยุติธรรมทางการเมือง ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

3.1.3 ประเภทของความยุติธรรม

ความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาวิธีการที่จะทำให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมได้จึงต้องมีหลักธรรมใช้ยึดถือปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคม ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวนี้เปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือหรือกลไกที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นได้ แบ่งความยุติธรรมออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน คือ ความยุติธรรมทางสังคม ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ และความยุติธรรมทางการเมือง

3.1.3.1 ความยุติธรรมทางสังคม

ในสังคมสิ่งที่สำคัญที่สุดหรือสิ่งที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับสังคมคือ ความยุติธรรม เพราะสังคมใดขาดความยุติธรรม สังคมนั้นก็จะเกิดแต่ความวุ่นวาย ไม่สงบสุข แต่แนวคิดทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับดำรงความยุติธรรมให้อยู่กับสังคม โดยได้กำหนดหลักปฏิบัติหรือเพื่อให้บุคคลในสังคมหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมที่หลากหลายและแตกต่างกัน เป็นแนวยึดถือปฏิบัติอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อก่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคม คือ หลักหน้าที่ กับหลักการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

1) หลักหน้าที่ กล่าวคือ¹⁷⁴ ตามหลักพุทธศาสนาก็ได้มีการแบ่งหรือกำหนดสิทธิและหน้าที่ของแต่ละบุคคลที่อยู่ในสังคมที่มีบทบาทแตกต่างกันออกไป เช่น ครูกับศิษย์ เพื่อนกับเพื่อน สามีกับภรรยา นายจ้างกับลูกจ้าง พ่อแม่กับลูก หรือกล่าวอีกอย่างคือ “เป็นเกณฑ์ในการวัดว่า

¹⁷⁴ ประชา หุตานุวัตร, *เรื่องเดิม*, หน้า 8.

การจัดสรรผลประโยชน์ในสังคม โดยยึดหลักความเสมอภาคและความต้องการดังกล่าว”¹⁷⁵ ได้กำหนดไว้ในสาคาโลวาทสูตร คือ ทิศ 6¹⁷⁶ ดังนี้

(1) ปุรัตถิมทิศ คือทิศเบื้องหน้า มารดาบิดา บุตรพี่นาง

ก) ท่านได้เลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ

ข) ทำกิจของท่าน

ค) ดำรงวงศ์สกุล

ง) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก

จ) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

มารดาบิดาได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตร

ก) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

ข) ให้ตั้งอยู่ในความดี

ค) ให้ศึกษาศิลปวิทยา

ง) หาภรรยาที่สมควรให้

จ) มอบทรัพย์ให้ในสมัย

(2) ทักขิมทิศ คือทิศเบื้องขวา อาจารย์ ศิษย์พี่นาง

ก) ด้วยลูกขึ้นยืนรับ

ข) ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้

ค) ด้วยเชื้อฟาง

ง) ด้วยอุปัฏฐาก

จ) ด้วยศิลปวิทยาโดยเคารพ

อาจารย์ได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์ศิษย์

ก) แนะนำดี

ข) ให้เรียนดี

ค) บอกศิลปให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง

ง) ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

จ) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย

(3) ปัจฉิมทิศ คือทิศเบื้องหลัง ภรรยา สามีพี่นาง

ก) ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา

¹⁷⁵ วันนร จะนู, เรื่องเดิม, หน้า 86.

¹⁷⁶ ที.ปา. (ไทย) 11/266-275/212-219.

ข) ด้วยไม่ดูหมิ่น

ค) ด้วยไม่ประพาศติลวงใจ

ง) ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้

จ) ด้วยให้เครื่องแต่งตัว

ภรรยาได้รับบำรุณณะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามี

ก) จัดการงานดี

ข) สงเคราะห์คนข้างเคียงของผัวดี

ค) ไม่ประพาศติลวงใจผัว

ง) รักษาทรัพย์ที่ผัวหามาได้ไว้

จ) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

(4) อุตตรทิส คือทิศเบื้องซ้าย มิตร กุลบุตรพึงบำรุณ

ก) ด้วยให้ปัน

ข) ด้วยเจรจาถ้อยคำไพเราะ

ค) ด้วยประพาศติประโยชน์

ง) ด้วยความเป็นผู้มีตนเสมอ

จ) ด้วยไม่แก้งกล่าวให้คลาดจากความเป็นจริง

มิตรได้รับบำรุณณะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร

ก) รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว

ข) รักษาทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้ว

ค) เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งพำนักได้

ง) ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ

จ) นับถือตลอดถึงวงศ์มิตร

(5) เภฏฐิมทิส คือทิศเบื้องต่ำ บ่าว นายพึงบำรุณด้วยสถาน 5

ก) ด้วยจัดการงานให้ทำตามสมควรแก่กำลัง

ข) ด้วยให้อาหารและรางวัล

ค) ด้วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บป่วย

ง) ด้วยแจกของมีรสแปลกประหลาดให้กิน

จ) ด้วยปล่อยยให้สมัย

บ่าวได้รับบำรุณณะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์นาย

ก) ลูกขึ้นทำการงานก่อนนาย

ข) เลิกการงานทีหลังนาย

ค) ถือเอาแต่ของที่นายให้

- ง) ทำการงานให้ดีขึ้น
- จ) นำคุณของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ
- (6) อุปริมาทิส คือทิสเบื่องบน สมณพราหมณ์ กุลบุตรพึงบำรุง
 - ก) ด้วยกายกรรม คือทำอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา
 - ข) ด้วยวจีกรรม คือพูดอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา
 - ค) ด้วยมโนกรรม คือคิดอะไรๆ ประกอบด้วยเมตตา
 - จ) ด้วยความเป็นผู้ไม่ปิดประตู คือมิได้ห้ามเข้าบ้านเรือน
 - ง) ด้วยให้อาามิสทาน
 สมณพราหมณ์ได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตร
 - ก) ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว
 - ข) ให้ตั้งอยู่ในความดี
 - ค) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
 - ง) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
 - จ) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม
 - ฉ) บอกทางสวรรค์ให้

ตามเจตนารมณ์หรือตัวแก่นแท้ของหลักธรรม ทิส 6 จะเห็นได้ว่า “ตั้งอยู่พื้นฐานของการไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน เคารพซึ่งกันและกัน เกื้อกูลซึ่งกันและกัน รวมทั้งผูกน้ำใจซึ่งกันและกันอย่างละเอียดอ่อน หลักความยุติธรรมอันเป็นแก่นเหล่านี้ย่อมไม่มีล้าสมัยแม้ในยุคปัจจุบัน” กล่าวคือ เป็นการจัดสรรผลประโยชน์ของบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันซึ่งจะต้องปฏิบัติต่อกันเพื่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคม เช่น ลูกจ้างมีสิทธิได้ค่าจ้างแรงงานจากนายจ้างซึ่งเป็นรายได้จากการทำงานที่ยุติธรรม หรือถ้าใช้สำนึกระหว่างลูกจ้างกับนายจ้างและทำตามหลักของทิส 6 ความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้นในสังคม¹⁷⁷ นอกจากหลักหน้าที่ของบุคคลในสังคมที่จะยึดถือร่วมกัน ยังมีหลักของการอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อให้เกิดความยุติธรรมเช่นกัน

2) หลักการอยู่ร่วมกันเมื่อทุกคนมาอยู่ร่วมกันถ้าต่างคนต่างอยู่โดยไม่มีกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติร่วมกันในสังคมนั้นก็จะเกิดความสงบ ดังนั้นสังคมจึงต้องมีหลักปฏิบัติที่ให้แก่คนในสังคมยึดถือร่วมกันเพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของคนในสังคม ตลอดจนความเป็นระเบียบเรียบร้อยหรือความสงบสุขในสังคม พุทธศาสนาก็ได้มีหลักที่ให้คนในสังคมได้ปฏิบัติร่วมกันเพื่อให้เกิดความยุติธรรมขึ้นของกลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกันคือ สาราณียธรรม 6¹⁷⁸ ดังนี้

¹⁷⁷ ชะวัชชัย ภาคินธู, สิทธิมนุษยชนกับหลักการแห่งพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2546), หน้า 76.

¹⁷⁸ ที.ปา. (ไทย) 11/317/257.

สาราณียธรรม 6 หมายถึงธรรมอันส่งเสริมในการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามของคนในสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่งผลทำให้เกิดพลังความสามัคคีธรรมขึ้นในสังคมมีอยู่ 6 ประการด้วยกันดังนี้

1) กายธรรม กล่าวคือ การกระทำทางกายที่อยู่บนฐานของความเมตตา เช่น ช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อคนรอบข้าง

2) วชิรกรรม กล่าวคือ การกระทำทางวาจาที่อยู่บนฐานของความเมตตาพูดจาสุภาพอ่อนหวาน อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ทำให้อันอื่นเดือดร้อนเพราะการพูดของตนเอง

3) มโนกรรม กล่าวคือ การกระทำทางใจที่อยู่บนฐานของความเมตตา เช่น ไม่มีใจที่เป็นอกุศล ใจตั้งมั่นอยู่ในธรรม ไม่พยาบาท อาฆาต อิจฉาริษยา ใจต้องเป็นกุศล

4) สาธารณโภคี กล่าวคือ การช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันข้าวปลาอาหาร สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตามโอกาสหรือความเหมาะสม

5) สีสสัมมัญญตา กล่าวคือ คือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ ประพฤติปฏิบัติภายใต้กติกาของสังคม หรือไม่ละเมิดกฎหมายและศีลธรรมของสังคม

6) ทิฏฐิสามัญญตา กล่าวคือ มีความเห็นไปในทางที่ถูกต้อง ชอบธรรม มีความเห็นที่แตกต่างได้แต่ไม่แตกแยก เปิดใจกว้างรับฟังคนอื่น

จะเห็นได้ว่า หลักสาราณียธรรม 6 ประการที่กล่าวมานั้นจะเป็นหลักที่ทำให้คนในสังคมที่อยู่ร่วมกันใช้ยึดถือประพฤติปฏิบัติต่อกัน เพราะในสังคมมีความหลากหลาย ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันไม่เอารัดเอาเปรียบ อาศัยความมีเมตตากรุณา มีคารวธรรมมีความรักความเคารพต่อกันในสังคมนั้นก็จะไม่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้น¹⁷⁹ อันจะนำมาให้คนในสังคมนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีที่สำคัญสังคมนั้นก็จะเกิดความยุติธรรมขึ้น

ดังนั้นความยุติธรรมทางสังคมตามแนวพุทธศาสนาจากหลักการทั้ง 2 ประการที่กล่าวมาคือ หลักหน้าที่ และหลักการอยู่ร่วมกัน ของคนในสังคม ก็คือกำหนดหน้าที่และสิทธิของบุคคลในสังคมอย่างเท่าเทียมกัน ตลอดจนการแบ่งปันหรือจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ หรือผลประโยชน์ กล่าวคือเป็นสิ่งที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ควรจะได้รับอย่างเท่าเทียมกันซึ่งจะนำมาให้เกิดความยุติธรรมทางสังคมขึ้น และในสังคมที่ควรจะต้องทำให้เกิดความเป็นธรรมคือเศรษฐกิจ เป็นเรื่องของปากท้อง ที่ทุกคนในสังคมต้องกินต้องใช้ หรือเป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตที่สำคัญ พุทธศาสนาจึงได้วางหลักความยุติธรรมทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อให้เกิดความยุติธรรมในด้านเศรษฐกิจขึ้นในสังคม

¹⁷⁹ พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **ลักษณะของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลมคิมทอง, 2527), หน้า 65.

3.1.3.2 ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ

เรื่องเศรษฐกิจถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมากเพราะการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นจำเป็นต้องอาศัยปัจจัย 4 เมื่อระบบเศรษฐกิจไม่ดีก็จะส่งผลถึงวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก ในทางพุทธศาสนาแม้เรื่องเศรษฐกิจจะไม่ใช่มุ่งหมายสูงสุดของชีวิต เพราะพุทธศาสนาให้ความสำคัญในเรื่องของศีลธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญกว่าเศรษฐกิจ แต่ถ้าเศรษฐกิจไม่ดี การรักษาศีลธรรม จริยธรรม ก็จะเกิดขึ้นได้ยาก ดังนั้นจึงถือว่าเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานที่สำคัญจะทำให้มนุษย์บรรลุจุดหมายทางศีลธรรม จริยธรรมได้¹⁸⁰ พุทธศาสนาจึงได้วางหลักทางเศรษฐกิจไว้เช่นกันคือ หลักความมั่นคงและส่งเสริมทางเศรษฐกิจ และหลักการสงเคราะห์ดังนี้

1) หลักการส่งเสริมและความมั่นคงทางเศรษฐกิจของสังคมเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อเศรษฐกิจมั่นคงหรือมีการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจที่ดีชีวิตของคนในสังคมก็จะมั่นคงไปด้วย ในทางพุทธศาสนาก็ได้วางหลักเกณฑ์หรือวิธีการที่จะส่งเสริมระบบเศรษฐกิจไว้ในกฎทันทสูตร¹⁸¹ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความผาสุกหรือความกินดีอยู่ดีของคนในสังคม อันจะนำมาให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคม โดยมีเรื่องอยู่ว่าพราหมณ์ปุโรหิตได้กราบทูลพระเจ้ามหาวชิตรว่า บ้านเมืองของเราตอนนี้กำลังเกิดความวุ่นวาย มีการเบียดเบียน ขว้ายากมากแถม ผู้คนทุกข์ยากลำบากยิ่งนัก จึงถือว่าสังคมเกิดวิกฤตพระองค์ควรมีพระราชดำริดังนี้

(1) ขอให้พระองค์พระราชทานเงินทุนแก่ประชาชนผู้ที่มีความเพียรขยันทำมาหากิน ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและปศุสัตว์

(2) ขอให้พระองค์พระราชทานเงินทุนแก่ประชาชนผู้ที่มีความเพียรในการประกอบอาชีพพาณิชย์กรรมต่าง ๆ

(3) ขอให้พระองค์พระราชทานเงินเดือนพร้อมทั้งข้าวปลาอาหารแก่ข้าราชการที่มีความขยันขันแข็งในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อบ้านเมือง

เมื่อพระองค์ทรงทำเช่นนี้แล้วจะส่งผลให้ราษฎรขยันทำมาหากินและสุจริตในการทำหน้าที่ของตนเอง จะส่งผลให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ประชาชนอยู่ดีกินดี มีความสุขกันทุกคนรอบครัว ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย เมื่อพราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลเป็นที่เรียบร้อยแล้วพระเจ้ามหาวชิตราก็ทรงรับเอาคำแนะนำจากพราหมณ์ปุโรหิตไปดำเนินการ และผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามที่ปุโรหิตคาดการณ์ไว้ทุกอย่าง

¹⁸⁰ ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 26-27.

¹⁸¹ ที.สี. (ไทย) 9/350-354/147-148.

ดังนั้นจะเห็นว่าหลักการส่งเสริมเศรษฐกิจในกฎหมายรัฐธรรมนูญ จะเห็นได้ว่าเป็น การส่งเสริมเศรษฐกิจที่เป็นการกระจายเสรีภาพทางเศรษฐกิจ¹⁸² เช่น การส่งเสริมให้เกษตรกร หรือ ประชาชน ชำราสการ ที่ขยันหมั่น เพียรในหน้าที่ของตนเอง ประกอบการงานที่ชอบและสุจริต แต่ เป็นวิธีการส่งเสริมที่สนับสนุนเศรษฐกิจโดยการฝึกให้มนุษย์พัฒนาศักยภาพของชีวิตด้วยตนเอง เพราะในทางพระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้มนุษย์มีความโลภในด้านวัตถุ แต่เน้นที่คุณภาพของชีวิตคือ การพัฒนาทางด้านจิตใจมากกว่า เพราะฉะนั้นความยุติธรรมทางเศรษฐกิจมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะหากรัฐบาลส่งเสริมด้านเศรษฐกิจให้เกิดความยุติธรรม คือทำให้ประชาชนอยู่ดี กินดี สังคมก็จะ เกิดความผาสุกแต่ถ้าการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจไม่ยุติธรรม ก็จะทำให้เกิดความเอารัดเอาเปรียบ การค้าขายก็จะมีการคดโกง ลักขโมย ละเมิดสิทธิเสรีภาพของกันและกัน เพื่อความอยู่รอดของตนเอง

หลักการในพระพุทธศาสนาเมื่อมีการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจยังได้วางหลัก ความมั่นคงทางเศรษฐกิจไว้เช่นเดียวกัน ซึ่งหลักความมั่นคงทางเศรษฐกิจพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงตรัสไว้ มีอยู่ว่า¹⁸³ ครั้นสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้ประทับอยู่ ณ นิคมของชาวโกฬิยะ ชื่อว่ากักรปัตตะ ใน เหตุการณ์ครั้งนั้นมีชายหนุ่มคนหนึ่งชื่อทิมชาณู หรืออีกชื่อหนึ่งว่า พยัคฆปัชชะ ได้เข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าแล้วทรงกราบทูลถามพระองค์ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคฤหัสถ์ ยังต้องทำมาหากิน หรือ ทำมาหารายได้เลี้ยงครอบครัว ยังต้องการเงินทอง ขอให้พระองค์ทรงแสดงพระธรรมที่เหมาะสมกับการ ดำเนินชีวิต ให้มีความมั่นคงในทรัพย์สินเงินทอง และเพื่อความสุขและประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและ ภายหน้าด้วย พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์จึงได้ตรัสแก่ พยัคฆปัชชะ การจะทำให้มีความมั่นคงทาง เศรษฐกิจ หรือเป็นประโยชน์และมีความสุขในปัจจุบันดังนี้

- 1) อุฏฐานสัมปทา ขยันหา กล่าวคือ มีเพียร วิริยะ อุตสาหะ ขยัน ทำมาหากิน หรือประกอบอาชีพด้วยความสุจริต ทำหน้าที่ของตัวเองในการงานให้ถึงพร้อม
- 2) อารักขสัมปทา รักษาดี กล่าวคือ เมื่อหาเงินมาได้แล้วต้อง บริหารจัดการให้ดี แบ่งเก็บ แบ่งใช้ ประหยัด อดออม รักษาทรัพย์สินที่หามาได้ไว้ให้ดี
- 3) กัลยาณมิตตตา มีกัลยาณมิตร กล่าวคือ ควรคบกับแต่คนที่ไม่ ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข ถ้าคบเพื่อนที่กินแต่เหล้า ดิตการพนัน ก็จะชักชวนเราไปทำในสิ่งเหล่านั้นด้วย
- 4) สมชีวิตาใช้ชีวิตอย่างพอเพียงกล่าวคือ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย ไม่ ดำรง ชีวิตเกินฐานะารูปของตนเอง ใช้ชีวิตให้สมเหตุ สมผล อยู่บนพื้นฐานของความพอดี แลพอเพียง

¹⁸² เกษดา ทองเทพไพโรจน์, *เรื่องเดิม*, หน้า 75.

¹⁸³ อัง.อุฎฐก. (ไทย) 23/54/340-342.

จากหลักที่กล่าวมานั้นสามารถนำไปเป็นหลักในการทำให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับครอบครัวจนถึงระดับประเทศได้ เพราะเศรษฐกิจดี ความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตของคนในสังคมก็จะดีตามไปด้วย เพราะจะไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ หรือทุจริตคดโกงกันในสังคม ละเมิดทรัพย์สินเงินทอง สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคมได้

ดังนั้นเรื่องการส่งเสริมและความมั่นคงทางเศรษฐกิจจากหลักการทั้ง 2 ประการ ถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่จะทำให้ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น เพราะในทางพุทธศาสนาได้วางแนวทางการแก้ปัญหาตั้งแต่ต้นเหตุ จากหลักการในกฎทันทสุตรจะเห็นได้ว่า “การส่งเสริมทางเศรษฐกิจในพระพุทธศาสนาจึงมีลักษณะป้องกันมากกว่าปราบปราม”¹⁸⁴ เมื่อได้วางแนวทางการป้องกันไม่ให้ความอยุติธรรมเกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจก็ได้วางหลักความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจ อันจะส่งผลทำให้ประชาชน อยู่ดีกินดี ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน ไม่มีการละเมิดทรัพย์สิน แต่ในความเป็นจริงของสังคมแม้ประชาชนจะอยู่ดีกินดี ก็ยังต้องมีผู้ที่ขาดโอกาสทางเศรษฐกิจทำให้เกิดต้องการความช่วยเหลือจากสังคม พุทธศาสนาก็ได้วางหลักการสงเคราะห์ให้กับบุคคลกลุ่มนี้เช่นกัน

2) หลักการสงเคราะห์ เป็นส่วนหนึ่งของความยุติธรรมทางเศรษฐกิจตามหลักพุทธศาสนา เพราะในปัญหาของสังคมส่วนหนึ่งก็คือเรื่องของความยากจน หรือขาดปัจจัย 4 ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นในการดำเนินชีวิต “พระพุทธศาสนายอมรับและยืนยันถึงความจำเป็นทางวัตถุ โดยเฉพาะปัจจัย 4 เช่น พุทธพจน์ที่ตรัสบ่อย ๆ ว่า “สพเพ สตตะ อหารภูติกา” สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร”¹⁸⁵ จะทำให้เกิดความยุติธรรมทางเศรษฐกิจอย่างสมบูรณ์ได้นอกจากจะส่งเสริมแล้ววางหลักความมั่นคงไว้ ก็ต้องสงเคราะห์สำหรับบุคคลที่ไม่มีโอกาสทางเศรษฐกิจโดยอาศัยสังคหวัตถุ 4¹⁸⁶ เป็นหลักในการสงเคราะห์เพื่อให้เกิดความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ

สังคหวัตถุ 4 หมายถึง¹⁸⁷ หลักการสงเคราะห์ หรือเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมหล่อหลอมให้เป็นหนึ่งเดียวมี 4 ประการด้วยกันดังนี้

1) ทาน คือ การให้ แบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ ช่วยเหลือด้วยปัจจัย 4 ตลอดถึงทรัพย์สินเงินทอง วัตถุสิ่งของรวมถึงให้ความรู้ ความเข้าใจในด้านต่าง ๆ

¹⁸⁴ เกษดา ทองเทพไพโรจน์, *เรื่องเดิม*, หน้า 75.

¹⁸⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก), 2549, หน้า 791.

¹⁸⁶ ที.ปา. (ไทย) 11/210/170.

¹⁸⁷ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตดีงาม*, พิมพ์ครั้งที่ 83, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2548), หน้า 25.

2) ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน พูดด้วยคำสุภาพไพเราะ ให้กำลังใจ พูดให้เกิดความรักความเข้าใจจนนำไปสู่ความสามัคคี ตลอดถึง การแนะนำสิ่งดี ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ พร้อมทั้งแนะแนวทางเพื่อชีวิตที่ดีงาม กล่าวโดยสรุปคือการช่วยเหลือถ้อยคำ

3) อตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ เป็นการเสียสละช่วยเหลือด้วยกำลังกาย เช่น ช่วยเหลือด้านกิจการงานต่าง ๆ ตลอดถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ด้วย เป็นการช่วยเหลือด้วยกำลังงาน

4) สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ วางตนให้ถูก เป็นการวางตนให้ถูกกาลเทศะ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือให้เหมาะสมกับสถานะตัวเอง ให้เสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติให้สม่ำเสมอต่อคนทั้งหลายไม่เอาเปรียบ

จะเห็นได้ว่าหลักการสงเคราะห์เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ เพราะในสังคมทุก ๆ สังคมย่อมมีความแตกต่างกันด้านฐานะหรือชั้นชนด้านปัจจัย 4 หลักความยุติธรรมทางเศรษฐกิจตามแนวทางของพุทธศาสนาจึงวางหลักสังคหวัตถุ 4 ประการที่กล่าวมา เพื่ออุดช่องว่างของสังคม ส่งผลให้เกิดความยุติธรรมทางเศรษฐกิจอย่างเท่าเทียมกันของคนในสังคม

ดังนั้น หลักความยุติธรรมทางเศรษฐกิจตามหลักการพุทธศาสนาประกอบไปด้วย 2 ประการ คือหลักความมั่นคงและส่งเสริมทางเศรษฐกิจ และหลักการสงเคราะห์ แต่สิ่งสำคัญความยุติธรรมทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นได้ ต้องมีระบบเศรษฐกิจหรือนโยบายด้านเศรษฐกิจที่เที่ยงธรรมถูกต้อง กล่าวคือ ระบบเศรษฐกิจต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรม เพราะหลักธรรมสอดคล้องและเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ที่สำคัญเคารพต่อชีวิตสรรพสัตว์ทั้งหลายและมีความเมตตากรุณาต่อกัน ตลอดถึงให้ความสำคัญของมิติทางจิตวิญญาณด้วย ซึ่งระบบเศรษฐกิจทั่ว ๆ ไปมองข้ามไม่ให้ความสำคัญหรือไม่คำนึงถึงเท่าที่ควรเพราะมุ่งถึงแต่ประโยชน์แต่ผลกำไรเกินไป¹⁸⁸ ระบบเศรษฐกิจจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี มีสุข แต่ในสังคมยุคปัจจุบันองค์กรที่มีบทบาทวางนโยบายหรือกำหนดทิศทางการระบบเศรษฐกิจก็คืออำนาจทางการเมือง พุทธศาสนาจึงได้วางหลักความยุติธรรมทางการเมืองโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนด้วยกันคือ อำนาจทางการเมืองหรือรูปแบบของการปกครอง และคุณสมบัติของผู้ปกครอง 2 ส่วนนี้เป็นครรลองคลองธรรมที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมทางการเมืองขึ้นได้

3.1.3.2 ความยุติธรรมทางการเมือง

อำนาจทางการเมืองเป็นกลไกสำคัญในการวางนโยบายตลอดถึงเข้ามาทำหน้าที่บริหารประเทศ หรืออาจกล่าวได้ว่าการเมืองเป็นเรื่องของผลประโยชน์ แต่ผลประโยชน์ในที่นี้หมายถึง

¹⁸⁸ พระเดชุฎี เมธงกูโร, การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลคิมทอง, 2532), หน้า 11.

ผลประโยชน์ของประชาชนกล่าวคือ เข้ามาบริหารหรือทำให้ผลประโยชน์เกิดแก่ส่วนรวมหรือมหาชนให้มากที่สุด และที่สำคัญต้องจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างเอกชนกับมหาชนให้เกิดดุลยภาพ ในหลักพุทธศาสนาก็ได้มีแนวคิดเรื่องความยุติธรรมทางการเมือง คือการจัดรูปแบบการปกครองอธิปไตย 3 เป็นหลักการปกครองที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมทางการเมือง ตลอดถึงหลักปฏิบัติของผู้ปกครองหรือนักการเมืองคือทศพิธราชธรรม 10 ประการ ซึ่งหลักดังกล่าวนี้จะส่งผลให้ผู้ปกครองดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมทางการเมืองอันจะนำความสันติสุขมาสู่มวลมหาชน

1) อำนาจในการปกครองกล่าวคือเป็นอำนาจทางการเมืองที่ได้กำหนดไว้ซึ่งในทางพุทธศาสนาก็ได้กำหนดรูปแบบการปกครองเพื่อให้ผู้ปกครองใช้อำนาจการปกครองตามรูปแบบของระบอบการปกครองที่ได้กำหนดไว้ให้เกิดความยุติธรรมในการใช้อำนาจ เรียกว่า อธิปไตย¹⁸⁹ ได้กำหนดไว้ในอาธิปไตยสูตร ซึ่งอธิบายได้ดังนี้¹⁹⁰ อธิปไตย 3 หมายถึง ความเป็นใหญ่ภาวะที่ถือเอาเป็นใหญ่

- (1) อัตตาธิปไตย คือ การถือตนเป็นใหญ่
- (2) โลกาธิปไตย คือ การถือโลกหรือเสียงข้างมากเป็นใหญ่
- (3) ธัมมาธิปไตย คือ การถือความถูกต้อง ชอบธรรมเป็นใหญ่

จะเห็นได้ว่าอำนาจอธิปไตย คือรูปแบบการปกครองทั้ง 3 รูปแบบที่กล่าวมานั้น พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้กำหนดไว้ว่ารูปแบบการปกครอง แบบไหนดีที่สุด เพราะการปกครองทุกระบบนั้นสามารถปรับปรุงหรือแก้ไขในส่วนที่บกพร่องเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนได้ทั้งสิ้น¹⁹¹ แต่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ผู้ปกครองถือธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือถือความถูกต้อง ความเที่ยงธรรม ความจริงใช้เหตุผลที่ประกอบด้วยธรรมเป็นใหญ่ ทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนเป็นสำคัญ และประโยชน์ของส่วนรวมหรือประโยชน์ของมหาชนเป็นที่ตั้ง จึงจะถือว่าเป็นการปกครองที่ยุติธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนา¹⁹² เช่นในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงใช้หลักธัมมาธิปไตยปกครองสังคมสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาลปรากฏในจกกวัตติสูตร¹⁹³ กล่าวว่าไว้ว่าพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแลผู้ทรงธรรม เป็นธรรม ราชาทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมโดยธรรม

¹⁸⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/56/270.

¹⁹⁰ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2551), หน้า 483.

¹⁹¹ ปรีชา ช่างขวัญยืน, **เรื่องเดิม**, หน้า 110.

¹⁹² เกษดา ทองเทพไพโรจน์, **เรื่องเดิม**, หน้า 82.

¹⁹³ ที.ปา. (ไทย) 11/84/62.

ดังนั้นการปกครองที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมทางการเมืองคือการปกครองแบบธรรมาธิปไตย กล่าวคือถือธรรมเป็นใหญ่ เพราะการปกครองสองระบบแรกคือ อัตตาธิปไตย และโลกาธิปไตย เป็นเพียงแต่บุคคลสมมุติขึ้นเท่านั้น ส่วนอย่างที่สองเป็นการปกครองที่เป็นเรื่องของ “ธรรม” ฉะนั้นแล้วการจะปกครองในรูปแบบไหนก็ตาม แต่ให้ยึดถือ “ธรรม” เป็นใหญ่ในการปกครอง อันจะนำมาให้เกิดความยุติธรรมทางการเมือง เมื่อทราบถึงรูปแบบการปกครองตามแนวคิดของพุทธศาสนาที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมทางการเมือง สิ่งหนึ่งที่ขามิได้ก็คือ คนที่จะไปดูแลหรือไปใช้ระบบนั้น ๆ ต้องมีหลักประพฤติปฏิบัติสำหรับผู้ปกครองหรือคุณสมบัติของผู้ปกครองที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมคือ ทศพิธราชธรรม 10 ประการ

2) คุณสมบัติของผู้ปกครองการปกครองที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมมากที่สุดคือการปกครองแบบธรรมาธิปไตย แต่สิ่งสำคัญอีกอย่างคือ ตัวบุคคลหรือผู้ปกครองตามหลักพุทธศาสนาต้องมีคุณสมบัติตามหลักทศพิธราชธรรม 10 ประการ¹⁹⁴ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของผู้ปกครองที่ต้องยึดถือเพื่อปกครองบ้านเมืองให้เกิดความยุติธรรม ซึ่งในพระไตรปิฎกก็ได้ปรากฏใน มหาหังสชาดก เป็นการสนทนาระหว่างพระยาหังสกับพระเจ้ากาสิ กล่าวคือพระเจ้ากาสิตอบคำถามของพระยาหังสว่า พระองค์มีอายุยืนยาว สุขภาพร่างกายแข็งแรง ประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองก็มีความอุดมสมบูรณ์อยู่ กินดี บ้านเมืองก็มีความเจริญรุ่งเรือง หมู่เหล่าอำมาตย์ เสนาบดี ข้าราชการบริวาร ก็จงรักภักดีพร้อมทั้งปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสมบูรณ์ ส่วน พระมเหสี พระโอรส ก็ทรงเชื่อฟังและเป็นไปตามพระราชอัธยาศัย ก็เพราะพระองค์ตั้งอยู่ในธรรม 10 ประการ คือ¹⁹⁵ ทศพิธราชธรรมซึ่งเป็นธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ประกอบไปด้วย 1) ทาน การให้ 2) ศีล ความประพฤติที่ดีงาม 3) ปริจาคะ บริจาค 4) อาชวระ ความซื่อตรง 5) มัทวะ ความอ่อนโยน 6) ตปะ ความเพียร 7) อักโกธะ ความไม่โกรธ 8) อหิงสา ความไม่เบียดเบียน 9) ขันติ ความอดทน 10) อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรมดา

จะเห็นได้ว่าทศพิธราชธรรม 10 ประการเป็นหลักของผู้ปกครอง กล่าวคือผู้ปกครองต้องไม่ประมาทในการที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้สังคมเกิดความเรียบร้อยสงบสุขพร้อมทั้งจัดสรรสภาพแวดล้อมของสังคมให้เกื้อกูลต่อความอยู่ดีมีธรรม และการแสวงหาศีลธรรมให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนในสังคม¹⁹⁶ เมื่อพิจารณาจากทศพิธราชธรรม โดยเฉพาะข้อที่ 10 อวิโรธนะ คือความเที่ยงธรรม ไม่คลาดไปจากธรรม แสดงให้เห็นได้ชัดเจนว่าเป็นหลักที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมสำหรับผู้ปกครอง เพราะผู้ปกครองต้องบริหารจัดการบ้านเมืองให้เกิดความเที่ยงธรรม ถ้าในสังคม

¹⁹⁴ ชุ.ชา.อสีติ. (ไทย) 28/179/112.

¹⁹⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 240-241.

¹⁹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร, สหธรรมิก, 2549), หน้า 70/50.

สมัยปัจจุบันผู้ปกครองประเทศก็ต้องจัดสรรจัดสรรผลประโยชน์ของกลุ่มคนในสังคมที่หลากหลาย ซึ่งเติมไปด้วยกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ต้องทำให้เกิดความสมดุล โดยเฉพาะผลประโยชน์ของมหาชนหรือประโยชน์ส่วนรวมของสังคมเป็นสำคัญโดยอาศัยหลักทศพิธราชธรรมในการเป็นผู้ปกครองจึงจะทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นมาได้

ดังนั้นความยุติธรรมทางการเมืองตามหลักแนวคิดของพุทธศาสนาประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือ อำนาจของผู้ปกครอง โดยจะเกิดความยุติธรรมได้ก็ต้องใช้รูปแบบการปกครองโดยระบบธรรมาธิปไตยและคุณสมบัติของผู้ปกครอง จะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมได้ก็ต้องอาศัยทศพิธราชธรรม เป็นเครื่อง มือหรือกลไกในการทำให้ผู้ปกครอง ปกครองบ้านเมืองให้เกิดความยุติธรรม สังเกตเห็นได้ว่าความยุติธรรมทางการเมืองมีความสำคัญต่อโครงสร้างของสังคมเป็นอย่างมากกล่าวคือ ถ้าในสังคมยุคปัจจุบันก็คือหมายถึงรูปแบบของการปกครองและมีคณะรัฐบาลเป็นตัวควบคุมหรือมีอำนาจสูงสุดในการบริหาร เมื่อทางการเมืองขาดความยุติธรรม ก็จะทำให้ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจและสังคมรับผลกระทบไปด้วย

ประเภทของความยุติธรรมตามหลักพุทธศาสนาที่กล่าวมาทั้ง 3 ประเภท คือ ความยุติธรรมทางสังคม ความยุติธรรมทางเศรษฐกิจ และความยุติธรรมทางการเมือง สิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ “พุทธศาสนานั้นครอบคลุมกว้างขวางทุกแง่มุม ตั้งแต่ลักษณะปัจเจกชน ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ เช่น ครอบครัว กลุ่มเพื่อน เจ้านายบ่าวไพร่ ผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครอง กลุ่มเศรษฐกิจ กลุ่มอนามัย และกลุ่มสันตนาการ ผลกระทบต่อบุคคล ต่อความสัมพันธ์ทางสังคม”¹⁹⁷ และหลักความยุติธรรมของแนวพุทธศาสนาก็ควบคุมโครงสร้างของสังคมเช่นกัน จุดเด่นของความยุติธรรมตามแนวพุทธศาสนาเป็นความยุติธรรมที่ออกมาจากภายในคือจิตต้องเป็นกุศล อันจะส่งผลให้ความยุติธรรมภายนอกเกิดขึ้นรูปธรรม และความยุติธรรมยังอยู่บนพื้นฐานของความเมตตาอารี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ประเภทของความยุติธรรมตามแนวพุทธศาสนาทั้ง 3 ประเภทที่กล่าวมานั้นจึงเป็นความยุติธรรมที่จะหล่อหลอมสังคมให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน “เป็นความยุติธรรมนำไปสู่สันติ และสันติเป็นมูลฐานแห่งการพัฒนา”¹⁹⁸ ทั้งทางด้านจิตใจและวัตถุควบคู่กันไปใน ซึ่งจะทำให้สังคมเจริญรุ่งเรือง เกิดความสงบสุขและโดยหลักการของความยุติธรรมตามหลักพุทธศาสนาที่เป็นแก่นแท้ของความยุติธรรมก็ได้กล่าวไว้เช่นกันคือ อกติ 4 พรหมวิหาร 4 และหิริโอตตปปะ ซึ่งถือว่าเป็นจิตวิญญาณของความยุติธรรมทั้งปวง

¹⁹⁷ สัณญา สัณญาวิวัฒน์, พุทธสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2533), หน้า 123.

¹⁹⁸ ปวย อึ้งภากรณ์, ศาสนธรรมกับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลมคิมทอง, 2530), หน้า 45.

3.2 หลักการว่าด้วยความยุติธรรม

หลักการว่าด้วยความยุติธรรมของพุทธศาสนาเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ถูกต้อง เทียบธรรม อันจะทำให้เกิดความยุติธรรมในสังคมได้ เพราะลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาก็คือ “การสอนแต่ความจริงที่เป็นประโยชน์และเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ในปัจจุบัน”¹⁹⁹ เมื่อเราได้เดินบนวิถีแห่งธรรมอย่างมั่นคงความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

3.2.1 หลักธรรมที่สัมพันธ์กับความยุติธรรม

หลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับความยุติธรรมประกอบไปด้วย อคติ 4 พรหมวิหาร 4 ถือว่าเป็นหลักความยุติธรรมที่เป็น อากาลิโก สามารถทำให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา ทุกสังคมอย่างไม่จำกัดกาลเวลา กล่าวคือ²⁰⁰ เป็นหลักสากลหรือเป็นธรรมะสากลที่สามารถใช้ได้กับทุกสังคมเมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมที่กล่าวมานี้ก็จะเป็นที่พึงอันจะทำให้เกิดความยุติธรรม และทำให้เกิดความถูกต้องได้อย่างแท้จริง

3.2.1.1 อคติ 4 กล่าวคือ ความยุติธรรมไม่เกิดขึ้นในตัวมนุษย์เพราะว่ามนุษย์คลาดเคลื่อนไปจากธรรม คือไม่เที่ยงตรงต่อธรรม จิตใจเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เรียกว่ามี “อคติ 4”²⁰¹ ซึ่งเป็นเหตุให้มนุษย์ตายไปจากความยุติธรรม หรือความยุติธรรมจะเกิดไม่ได้เมื่อมนุษย์มีอคติ 4 ประการดังนี้

1) ฉันทาคติ ไม่ลำเอียงเพราะรัก กล่าวคือ เลือกปฏิบัติด้วยเหตุที่เขาคือญาติพี่น้อง หรือคนรักของเรา เมื่อมีใจที่เอนเอียงเกิดขึ้นเพราะความรักก็จะทำให้ใจของเราไม่ความเป็นกลาง และรักษาความยุติธรรมไว้ไม่ได้

2) โทสาคติ ไม่ลำเอียงเพราะโกรธ กล่าวคือ จะไม่เลือกปฏิบัติเพราะความเกลียด โกรธ อาฆาต พยาบาท ก็จะทำให้สูญเสียความยุติธรรมได้ ต้องมีจิตใจที่หนักแน่นปราศจากอคติด้วยความโกรธจึงจะดำรงความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้

3) โมหาคติ ไม่ลำเอียงเพราะหลง กล่าวคือ กระทำไปเพราะความไม่รู้หรือไม่มีการพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญให้ดีเสียก่อน ขาดความสุขุมรอบรอบ ต้องมีสติทุกขณะจิตปัจจุบันกระทำด้วยปัญญาที่รู้แจ้งเห็นจริงจึงจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้

¹⁹⁹ พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), *ลักษณะของพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลนคิมทอง, 2527), หน้า 25.

²⁰⁰ พุทธทาสภิกขุ, *ตุลาการภิธรรม คำบรรยายหลักพุทธศาสนา อบรมผู้จะทรงโปรดเกล้า ฯ เป็นตุลาการ เล่ม 3*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา 2544), หน้า 250.

²⁰¹ อด.จตุกก. (ไทย) 13/17/29.

4) ภัยาคติ ไม่ลำเอียงเพราะความกลัว กล่าวคือ กระทำลงไปเพราะหวาดกลัวต่ออำนาจมืด หรืออันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตัวเองและครอบครัว เพื่อจะรักษาความยุติธรรมให้อยู่คู่กับสังคมต้องกระทำด้วยความกล้าหาญในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม

หลักของอคติ 4²⁰² ที่กล่าวมานั้นได้นำมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นหลักที่ถือว่าเป็นหลักธรรมที่สอดคล้องและเป็นหนึ่งเดียวกับกฎของของธรรมชาติ ที่สำคัญเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณของมนุษย์เป็นอย่างดี เพราะหลักอคติ 4 “หลักนี้เป็นหนึ่งเดียวและใช้กับมนุษย์ทุกคนโดยไม่ได้แบ่งแยกเชื้อชาติ ชาติพันธุ์แต่ประการใด หลักนี้จึงมีลักษณะเป็นหลักสากล”²⁰³ อนึ่งหนทางที่จะทำให้มนุษย์ไม่ลำเอียงไปตามอคติ 4 นั้น มนุษย์ต้องตั้งมั่นในคุณธรรม 3 ประการด้วยกันคือ ²⁰⁴ ต้องไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในความเห็นของตน²⁰⁵ (สักยาธิฐิ) ไม่มีความลังเลสงสัยในหนทางแห่งความดี (วิจิกิจฉา) และตั้งมั่นในศีลหรือบำเพ็ญเพียรทางกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์²⁰⁶ (สัลลพตปรามาส) ซึ่งหลักคุณธรรมทั้ง 3 ประการที่กล่าวมานี้ถือว่าเป็นหนทางที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำจัดหรือตัดหนทางของอคติให้ตายไปจากใจของเราได้

ทั้งนี้เมื่อเราพยายามละกิเลสอย่างสม่ำเสมอทำเป็นปกติอยู่แล้ว สิ่งที่เราเรียกว่าอคติก็จะหมดกำลังไปในตัว แม้เราไม่ได้ระมัดระวังอคติก็จะเกิดขึ้นไม่ได้อีกเลย เมื่อเราได้ฝึกใจอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งได้ตระหนักถึงการละความเห็นแก่ตัว ละการลังเลในหนทางแห่งความดี ละการลังเลในการจะละความชั่ว ละการลังเลในการบำเพ็ญความดี และเป็นผู้ที่ไม่มีความสงสัยในกฎระเบียบข้อปฏิบัติของการบรรลุถึงความดีซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นหนทางที่จะกำจัดอคติให้ตายไปจากใจของเราได้อย่างสิ้นเชิง เพราะหากเป็นผู้ไม่ความเห็นแก่ตัวก็สามารถป้องกันอันตรายและโทษาคติได้ หรือเป็นผู้ที่ไม่มีความมกมายไปตามความเชื่อหรือสิ่งยึดถือต่าง ๆ ที่ไม่มีเหตุ ไม่มีผลย่อมจะป้องกันภัยาคติและโมหาคติได้²⁰⁷ เป็นต้น

²⁰² ประสิทธิ์ โฉมวิไลกุล, **ปริมลทลแห่งกฎหมาย**, (กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม 2554), หน้า 97.

²⁰³ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 97.

²⁰⁴ พุทธศาสนิก, **ตุลาการภิธรรม คำบรรยายหลักพุทธศาสนา อบรมผู้จะทรงโปรดเกล้า ฯ เป็นตุลาการ เล่ม1**, (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร 2517), หน้า 240-241.

²⁰⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2553), หน้า 410.

²⁰⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 418.

²⁰⁷ พุทธศาสนิก, **ตุลาการภิธรรม คำบรรยายหลักพุทธศาสนา อบรมผู้จะทรงโปรดเกล้า ฯ เป็นตุลาการ เล่ม1, เรื่องเดิม**, หน้า 241.

อย่างไรก็ตามเมื่อเราปฏิบัติเช่นนี้ให้เป็นปกติของวิถีชีวิตก็ย่อมเป็นการกำจัดอคติต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไปได้ เราจะไม่มีโอกาสที่จะพลาดพลั้งหรือเผลอตักเป็นฝ่ายแพ้ต่อกิเลสได้เลยฉะนั้นแล้วจะเห็นได้ว่า หลักอคติ 4 เป็นพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ที่เป็นกลไกทำให้มนุษย์มาอยู่รวมกันในสังคมโดยไม่คลาแคลื่อนไปจากธรรม เทียงตรงต่อธรรม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมในสังคม และทำให้กลุ่มคนในสังคมสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

3.2.1.2 พรหมวิหาร 4 กล่าวคือ หลักการที่ประสานความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมให้เกิดความยุติธรรม เรียกว่า พรหมวิหาร 4²⁰⁸ หมายถึง²⁰⁹ ธรรมอันประเสริฐที่เป็นหลักปฏิบัติหรือหลักความประพฤติที่ดีงาม ถูกต้อง เป็นตัวควบคุมให้มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันปฏิบัติตาม ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นสมบูรณ์ด้วยการที่เที่ยงตรงต่อธรรมอันจะส่งผลให้มนุษย์ได้ปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่นโดยเที่ยงธรรม เพราะตามหลักพรหมวิหาร 4 คือ “เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา หรือธรรมที่ว่า การทำตนเป็นคนที่ดีสมบูรณ์”²¹⁰ ความสมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์จะทำให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นในตัวมนุษย์ หลักพรหมวิหาร 4 อธิบายได้ดังนี้

- 1) เมตตา หมายถึง มีความปรารถนาดีอยากให้คนอื่นมีความสุข มีจิตใจที่เป็นเต็มเปี่ยมไปด้วยกุศลธรรม
- 2) กรุณา หมายถึง ช่วยเหลือ เกื้อกูล ปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนให้เขาพ้นทุกข์ และมีความสุข
- 3) มุทิตา หมายถึง ความยินดี มีจิตเป็นปิติ ชื่นชม เมื่อคนอื่นเขามีชีวิตที่เจริญก้าวหน้าพลอยยินดีกับเขาเมื่อเขามีความสุขหรือชีวิตเขาไปได้ดี
- 4) อุเบกขา หมายถึง ความวางใจให้เป็นกลาง มีจิตใจที่เที่ยงธรรมดุจตราขังไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง จิตใจต้องตั้งมั่นให้เที่ยงต่อธรรมอยู่เสมอ

จะเห็นว่าเมื่อมนุษย์ในสังคมมาอยู่รวมกันเป็นสังคมสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้คือการมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันพรหมวิหาร 4 จึงเป็นหลักที่จะประสานใจของคนในสังคมให้รวมเป็นหนึ่งเดียวจึงสามารถแยกประเภทความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองได้ ๓ สถานการณ์ด้วยกันคือ²¹¹ 1) ในช่วงเวลาที่ชีวิตเขาเป็นปกติสุขดี เราก็ต้องมีจิตใจที่มีความปรารถนาดีต่อกัน เรียกว่า ความเมตตา 2) ในช่วงเวลาที่ชีวิตเขาตกต่ำทุกข์ยากเดือดร้อน เราก็ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้น เรียกว่า

²⁰⁸ องค์ก.อ. (ไทย) 2/31/111-112.

²⁰⁹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546)

²¹⁰ ชะวัชชัย ภาคินธู, **เรื่องเดิม**, หน้า 78.

²¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด**, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว, 2550), หน้า 37.

กรุณา 3) ในช่วงเวลาที่ชีวิตเขาสูงขึ้นมีความเจริญรุ่งเรือง ประสบผลสำเร็จในชีวิต เราก็คงต้องมีจิตใจที่ชื่นชม ปิติ ยินดีกับเขา เรียกว่า มุทิตา

จาก 3 สถานการณ์ที่กล่าวมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองเป็นหลักธรรมที่วางไว้ให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันกล่าวคือ เวลาที่เขาปกติก็เมตตา เวลาที่เขาลำบากหรือตกต่ำก็ต้องกรุณา และในเวลาที่เขาชีวิตที่ดีขึ้นก็คือมุทิตา นอกจากมนุษย์จะมีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ยังต้องมีความสัมพันธ์ต่อกฎของธรรมชาติด้วยนั่นก็คือสถานการณ์ที่ 4 คือ อุเบกขา

สถานการณ์ที่ 4 เป็นตัวแปรที่สำคัญที่สุดที่จะรักษาความสมดุลของสังคมไว้ได้ เพราะสถานการณ์ที่ 1-3 เป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง แต่ในเวลาเดียวกันมนุษย์นอกจากจะมีความสัมพันธ์ต่อกันแล้วมนุษย์ยังต้องมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วย ดังนั้นสถานการณ์ที่ 4 จึงเป็นกฎเกณฑ์ที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ กล่าวคือ²¹² เมื่อมนุษย์ละเมิดต่อธรรม หรือสมควรรับผิดชอบต่อธรรม เราก็คงต้องมีอุเบกขาวางใจให้เป็นกลางโดยปล่อยให้เขาต้องรับผิดชอบต่อธรรม เพื่อดำรงไว้ซึ่งความสมดุล ผลทั้งนี้เบื้องหลังของสังคมยังมีธรรมรองรับอยู่ คือหลักการแห่งความเป็นจริงไปตามกฎธรรมชาติคือ ความเป็นไปตามเหตุตามผล หรือตามเหตุตามปัจจัยทั้งหลาย เพราะมนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมมีความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันแล้ว ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ ถ้าในสังคมไม่มีสถานการณ์ที่ 4 มารองรับหรือเป็นตัวรักษาธรรมไว้ ในสังคมก็จะเกิดแต่ความอยุติธรรม และความวุ่นวายเกิดขึ้นในสังคม

ทั้งนี้จึงต้องมีสถานการณ์ที่ 4 เพื่อเป็นตัวรักษาธรรมของสังคมไว้ เพราะในความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั้ง 3 สถานการณ์ที่กล่าวมาหากไปละเมิดต่อธรรมแล้ว ก็จะต้องมีอุเบกขา เป็นตัวหยุดความสัมพันธ์คือ วางใจให้เป็นกลาง วางเฉย ไม่ช่วยเหลือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต้องหยุด เพื่อรักษาธรรมของสังคมไว้ แล้วถือธรรมเป็นใหญ่ และปฏิบัติต่อธรรม คือเฉยต่อคนแต่ให้เที่ยงต่อธรรม ด้วยเหตุที่กล่าวมานี้จึงต้องมีสถานการณ์ที่ 4 คืออุเบกขาไว้เป็นเครื่องมือควบคุมความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ อันจะส่งผลให้ชีวิตของมนุษย์ได้รับสิ่งดีงามและดำรงความยุติธรรมไว้ในสังคมได้ อุเบกขา คือจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญทำให้เกิดดุลยภาพในจิตใจของมนุษย์ได้ และก็จะช่วยทำให้เกิดผลภายนอก 3 ประการด้วยกันดังนี้

1) ช่วยรักษาบุคคล กล่าวคือช่วยสร้างโอกาสให้มนุษย์ได้รู้จักมีความรับผิดชอบต่อเหตุหรือผลตามความเป็นจริงของชีวิต เช่น พ่อแม่ช่วยดูแลให้ลูกของตนทำการงานบ้าง จะเป็นการช่วยฝึกให้ลูกได้มีพัฒนาทักษะชีวิต และสามารถดำรงชีวิตโดยพึ่งตนเองได้

²¹² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ 13, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2555), หน้า 104-109.

2) ช่วยรักษาสังคม กล่าวคือ ให้ทุกอย่างเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังคมที่มีกติกาวางไว้โดยให้ทุกคนต้องปฏิบัติตาม เพื่อให้ทุกคนมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน เช่น ใครทำผิดตามกติกาของสังคม ก็ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตัวเอง

3) ช่วยรักษาศรัทธา กล่าวคือ เมื่อมีการทำให้ทุกคนปฏิบัติตาม ก็จะไม่ใคร่ล่วงละเมิดธรรมหรือกฎกติกาของสังคม อันจะดำรงไว้ซึ่งความถูกต้อง ชอบธรรม หรือความสมเหตุสมผล

อย่างไรก็ตาม อุเบกขา จึงเป็นตัวที่ทำให้เกิดดุลยภาพในจิตใจของมนุษย์รวมถึงทำให้เกิดดุลยภาพในสังคมมนุษย์ด้วย เพราะทำให้มนุษย์อยู่ในสังคมบนฐานของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล และมีตัวอุเบกขาคอยเป็นเครื่องมือควบคุมความถูกต้องและความสมเหตุสมผลอันจะทำให้มนุษย์กับธรรมมีความกลมกลืนเกิดความสมดุลขึ้น เพื่อรักษาศรัทธาไว้ให้อยู่คู่กับสังคมอยู่ตลอดเวลา

3.2.2 หลักกฎแห่งกรรม

กฎแห่งกรรมคือ เป็นกฎของการกระทำเพราะกรรมในหลักการทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำ แบ่งการกระทำออกเป็น 3 ทางด้วยกันคือการกระทำทางกาย การกระทำทางวาจา และการกระทำทางใจ กล่าวคือ²¹³ กรรมในที่นี้หมายความว่า เป็นการกระทำที่เป็นการทำงานอาชีพต่าง ๆ ซึ่งเป็นขั้นของการกระทำที่ปรากฏออกมาภายนอกมองเห็นได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการกระทำในอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้นก็คือกรรมทั้งสิ้น แต่ถ้าเราพิจารณาให้ลึกเข้าไป หรือมองลึกให้เข้าไปถึงจิตใจ ก็จะพบว่าเจตนาคือตัวกรรม ดังพุทธพจน์ที่ได้กล่าวถึงความหมายของกรรมไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม (เจตนาหิ ภิกษเว กम्मํ วทามิ)”²¹⁴

ทั้งนี้ เจตนาคือ ตัวความคิดจิตใจ เจตจำนง ความตั้งใจ คิดมุ่งหมายที่กล่าวมานี้เรียกว่าเป็นกรรมเมื่อใครมีเจตนาเป็นอย่างไรแล้ว ก็จะแสดงออกมาให้เห็นเป็นการกระทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง และทางใจบ้าง ดังพุทธพจน์ในพินเพธิกสูตรที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ เรากล่าวว่าเจตนาเป็นตัวกรรมบุคคลคิดดีแล้ว จึงกระทำด้วยกาย วาจา ใจ”²¹⁵ ทั้งหมดนี้คือความหมายของกรรมที่แท้จริง ฉะนั้นความหมายของกรรมจึงมองได้ 2 ประการด้วยกันคือ ถ้ามองแบบหยาบ ๆ และเห็นได้ชัดเจนก็คือการกระทำที่แสดงออกมาภายนอก เช่นการดำเนินวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ และการทำงานต่าง ๆ เป็นต้น แต่ถ้ามองให้ลึกเข้าไปถึงแก่นของใจ กรรมก็คือตัวเจตนา²¹⁶

²¹³ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **เชื่อกฎ ฐักรรรม แก่กรรรม**, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2551), หน้า 50.

²¹⁴ วิ.มท.(ไทย) 1/167/139.

²¹⁵ อ.จ.ก.ก.(ไทย) 22/63/577.

²¹⁶ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), **เชื่อกฎ ฐักรรรม แก่กรรรม, เรื่องเดิม**, หน้า 51.

อย่างไรก็ตามในหลักการของพระพุทธศาสนานั้นจะมุ่งสอนให้เชื่อในเรื่องผลของกรรมคือ “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (กल्याณการี กल्याณํ ปาปการี จ ปาปกั)”²¹⁷ ที่สำคัญการกระทำจะเป็นเครื่องมือในการแยกความดีความเลวของมนุษย์ทั้งหลายให้มีความแตกต่างกัน²¹⁸ เพราะบุคคลกระทำการกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลกรรมเช่นนั้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น”²¹⁹ อนึ่ง “กฎแห่งกรรมเป็นสิ่งที่เป็นกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่วในตัวมันเอง อยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ มนุษย์จะรับรู้ว่ามีกฎนี้หรือไม่ก็ตาม มันก็ยังทำงานของมันอยู่นั่นเอง”²²⁰ หลักการของพระพุทธศาสนามีกรรมอยู่ 2 แบบคือ²²¹ กรรมในธรรมที่เป็นกฎธรรมชาติ และกรรมในวินัยหรือกฎหมาย ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยสมมติ ดังนี้

1) กรรมในธรรม ที่เป็นกฎธรรมชาติกล่าวคือ เป็นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติ ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยเพราะทุกอย่างที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดด้วยบังเอิญ แต่มีเหตุมีปัจจัยเกื้อกูลให้เกิด ผลมาจากเหตุ เหตุนำพาให้เกิดผล ซึ่งกรรมในธรรมที่เป็นกฎธรรมชาติเรียกว่า นิยาม มี 5²²² ประการด้วยกันดังนี้

(1) อุตุนิยาม (Physical Laws) คือกฎธรรมชาติ ที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด เช่น ปรากฏการณ์ทางดินฟ้า อากาศฟ้าร้องฟ้าผ่า รวมถึงการเกิดดับของโลกและจักรวาลล้วนเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

(2) พืชนิยาม (Biological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ เช่น เราปลูกมะม่วงผลออกมาก็ต้องเป็นมะม่วง วัวออกลูกมาก็ย่อมเป็นลูกวัว

(3) จิตนิยาม (Psychological Laws) คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับกลไกการทำงานของจิต จิตจึงเป็นตัวควบคุมกลไกของชีวิต ชีวิตจะเป็นเช่นไรจึงขึ้นอยู่กับ การปรุงแต่งของจิต

(4) กรรมนิยาม (Moral Laws) คือ กฎแห่งกรรม ทั้งนี้กรรมหมายถึงการกระทำ ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ทำกรรมเช่นไรก็จะได้รับผลเช่นนั้น

²¹⁷ ส.ส.(ไทย) 11/256/374.

²¹⁸ ม.อ. (ไทย) 14/297/356.

²¹⁹ อ.ป.ญจ.(ไทย) 22/57/101.

²²⁰ พระไพศาล วิสาโล, “กฎแห่งกรรมกับความเป็นธรรม”, มติชนรายวัน, (17 สิงหาคม 2551): 6.

²²¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), นิติศาสตร์แนวพุทธ, เรื่องเดิม, หน้า 89.

²²² พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 32, (กรุงเทพมหานคร: ผลิติม 2555), หน้า 235-236.

(5) ธรรมนิยาม (Causal Laws) คือกฎธรรมชาติที่มีความเป็นเหตุ เป็นผลของสรรพสิ่งทั้งหลาย เป็นหลักการสากลที่ครอบคลุมความเป็นไปทั้งจิตและวัตถุ กฎตามข้อนี้จึงมีขอบเขตครอบคลุมทั้งหมดของกฎทั้ง 4 ข้อที่กล่าวมาสรุปรวมมาอยู่ในข้อธรรมนิยามนี้ทั้งสิ้น

ฉะนั้น ตาม“กฎทั้งหลายล้วนสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ทำให้เกิดน้ำท่วม ฝนไม่ตก ซึ่งเป็นจากกรรมนิยามที่สะท้อนมาจากพีชนิยาม ปรากฏการณ์คลื่นสึนามิก็น่าเป็นอุตุนิยาม แต่เมื่อมีคนเสียชีวิต เกิดความเศร้าสลด เกิดเป็นจิตนิยามที่สะท้อนมาจากอุตุนิยาม”²²³ จะเห็นว่ากรรมในธรรม ที่เป็นกฎธรรมชาติ มนุษย์ไม่อาจที่จะกำหนดกฎเกณฑ์ได้เลย แต่ทุกอย่างเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป เป็นไปตามหลักของอิทัปปัจจตา เป็นกฎเหนือกฎทั้งปวง เมื่อมีเหตุ ย่อมมีผล เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด ซึ่งถือว่าเป็นสัจธรรมความจริงอย่างแน่แท้

2) กรรมในวินัยหรือกฎหมาย ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยสมมติกล่าวคือ มนุษย์เป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเช่น กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อเป็นกติการ่วมกันของสังคมล้วนอยู่ภายใต้การควบคุมของมนุษย์ แต่ถ้าในมิติของสงฆ์นั้นก็คือการบัญญัติขึ้นมาเพื่อเป็นโครงสร้างและแบบแผนของสังฆะ และกรรมในทางวินัยนี้ถ้าพระทำผิด ก็ให้นำวินัยที่บัญญัติไว้มารจัดการได้เลย กรรมในวินัยก็จะส่งผลทันที โดยไม่ต้องรอกรรมในธรรมชาติ สิกขาบทหรือที่เรียกว่าวินัยของพระภิกษุสงฆ์มี 227 ข้อ²²⁴ เมื่อพระภิกษุสงฆ์กระทำความผิดก็จะได้รับผลกระทบตามวินัยซึ่งเป็นกรรมโดยสมมติ

จะเห็นว่าเมื่อมีอิทธิพลเกิดขึ้นก็จะดำเนินคดี จะไม่ปล่อยทุกอย่างทิ้งไว้อย่างนั้น แต่จะดำเนินคดีลงโทษตามที่วินัยได้บัญญัติไว้ จะไปอ้างว่าไม่ต้องทำอะไรขอให้เขาได้รับผลกระทบของเขาเองเป็นวิธีคิดที่ผิดไปจากหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะตามหลักการทางพระพุทธศาสนาวินัยไม่รอดด้วย วินัยก็จะทำหน้าที่ด้วยการส่งผลกระทบในวินัยได้ทันที

อย่างไรก็ตามแม้พระพุทธศาสนาจะมีกรรมอยู่ 2 ประการที่กล่าวมานั้น แต่จะมีความสมดุลและเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นหนึ่งเดียว กล่าวคือ กรรมในธรรม ที่เป็นกฎของธรรมชาติ เป็นกฎที่เป็นสากลมีอยู่ในธรรมชาติ การจะทำให้ได้ประโยชน์จากกฎในธรรมชาตินี้ ก็ต้องมีกฎโดยสมมติขึ้นมานั้นก็คือวินัยหรือกฎหมาย เพื่อใช้เป็นกฎเกณฑ์ที่จะให้มนุษย์ได้รับประโยชน์จากธรรมชาติ แต่วินัยหรือกฎหมายนั้นก็มิเงื่อนไขอยู่ว่า วินัยหรือกฎหมายต้องมีธรรมเป็นพื้นฐาน และมีธรรมเป็นเป้าหมาย วินัยหรือกฎหมายนั้นถึงจะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมอย่างเที่ยงแท้และได้รับประโยชน์จากธรรม

²²³ สม สุจิรา, กฎธรรมชาติตามหลักพุทธศาสนา นิยาม 5, ใน เกิดเพราะกรรมหรือความชวย, ค้นวันที่ 20 สิงหาคม 2557, จาก <http://guru.google.co.th/guru/thread?tid=566d506daf5b72b1>

²²⁴ วิ.ม. (ไทย) 2/655/427.

ดังนั้นจะเห็นว่ากฎแห่งกรรม คือหลักการของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุด ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สัตย์โลก ย่อมเป็นไปตามกรรม”²²⁵ เพราะความยุติธรรมตามกฎหมาย หรือ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของมนุษย์ก็อาจจะมีช่องว่างของความยุติธรรมเกิดขึ้นได้อยู่ตลอดเวลา แต่หลักการทางพระพุทธศาสนาแม้จะหลุดรอดจากกรรมโดยสมมติของมนุษย์แต่ก็ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงความยุติธรรมที่เป็นกฎธรรมชาติไปได้ทุกอย่างในจักรวาลล้วนเป็นไปตามกฎแห่งกรรมทั้งสิ้น

3.2.3 เป้าหมายของความยุติธรรม

ความยุติธรรมในพระพุทธศาสนามีเป้าหมาย 4 ประการด้วยกันคือ เพื่อไม่ให้มนุษย์เอาเปรียบซึ่งกันและกันเพื่อที่จะให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันและกันในเชิงบวกเพื่อสร้างความสัมพันธ์ให้คนในสังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพื่อให้มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพของตนเองซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีงามดังนี้

1) เพื่อไม่ให้มนุษย์เอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน โดยมุ่งหวังเพื่อที่จะให้มนุษย์มีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกัน อันจะทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นมาได้อย่างแท้จริง กล่าว คือ หากเปิดพื้นที่ให้สิทธิ เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพได้สำแดงตัวเองออกมาในเชิงบวกมากยิ่งขึ้นเท่าไร ความยุติธรรมก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนเช่น พระพุทธเจ้าปฏิเสธรบอบช่นชั้นของวรรณะในศาสนาพราหมณ์ หรือที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สูตร กรณีที่แต่งตั้งคนกลางที่ได้รับเลือกมาจากมวลมหาชนเพื่อให้มาทำหน้าที่ในการดูแลเขตแดน หรือข้าวนาสี ของคนในสังคม เพื่อไม่ให้มีการเอารัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน หรือไปละเมิดสิทธิของคนอื่น อันจะส่งผลให้สังคมเกิดความสงบสุข พร้อมทั้งความเป็นระเบียบเรียบร้อยในบ้านเมือง

2) เพื่อที่จะให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันและกันในเชิงบวกมุ่งหวังที่จะให้มนุษย์ตั้งอยู่ในพรหมวิหารธรรม คือให้มนุษย์ทุกคนได้ปฏิบัติต่อกันด้วยความรัก ความเมตตา เคารพ ให้เกียรติซึ่งกันและกัน ให้เห็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างเท่าเทียมกัน กล่าวคือ “เรารักความสุข เกลียดกลัวความทุกข์ ฉันใด คนอื่นๆ ก็รักความสุขเกลียดกลัวความทุกข์ ฉะนั้นเหมือนกัน” ดังตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าทำให้ดูเป็นแบบอย่าง กรณีที่พระองค์ทรงปฏิบัติกับพระเทวทัต แม้ว่าพระเทวทัตจะคิดไม่ดี คิดปรองร้ายหมายจะเอาชีวิตพระองค์ให้ตาย แต่พระองค์ก็ยังตรัสว่า “เรารักราหูลูกของเรายังไง เรากรักเทวทัตอย่างนั้นเช่นกัน” เมื่อมนุษย์มีความเข้าใจเช่นนี้ ก็จะทำให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่แสดง

²²⁵ ม.ม. (ไทย) 13/460/582; ขุ.สุ. (ไทย) 25/660/654; อภิ.ก. (ไทย) 37/785/821.

ออกต่อกันในเชิงบวก โดยไม่ไปเบียดเบียนเขา ละเมิดสิทธิ เสรีภาพของคนอื่น ก็จะทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นในสังคม²²⁶

3) เพื่อสร้างความสัมพันธ์ให้คนในสังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมุ่งหวังเพื่อที่จะให้คนในสังคมตั้งแต่สถาบันครอบครัวจนถึงสถาบันทางสังคมต่าง ๆ ให้มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จะเห็นได้จากหลักธรรมที่สัมพันธ์กับความยุติธรรม เช่น ทิฐิ 6 พรหมวิหาร 4 เป็นต้น ตลอดถึงเป็นตัวแปรที่สำคัญทำให้กลุ่มคน หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดดุลยภาพ มีความสมดุลในสังคมอย่างลงตัวดังเห็นได้จากในอัครคัมภีร์สูตร ที่สังคมมีมติให้มีตัวแทนของมวลมหาประชาชนมาทำหน้าที่เพื่อให้จัดสรรผลประโยชน์ของกลุ่มคนในสังคมต่าง ๆ ให้เกิดดุลยภาพ ทั้งนี้จะทำให้คนในสังคมมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และกลุ่มคนในสังคมมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย

4) เพื่อให้มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพของตนเองซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตที่ดีงามโดยมุ่งหวังที่จะให้มนุษย์ได้พัฒนาตนเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบาน เพราะในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย ผู้ฝึกตนดีแล้วย่อมเป็นผู้ประเสริฐ ดังตัวอย่างที่เห็นชัด ดร.เอ็มเบ็ดการ์เกิดในวรรณะศูทร ที่ไม่อาจจะมีสิทธิใด ๆ ในสังคมได้ แต่เมื่อ ดร.เอ็มเบ็ดการ์ได้ศรัทธาและเห็นคุณค่าในความยุติธรรมของพระพุทธศาสนา และก็ใช้ความวิริยะ อุตสาหะ พัฒนาการตนเองจนได้กลายมาเป็นประธานร่างกฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศอินเดียฉบับแรกและฉบับเดียวที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ และมนุษย์ก็สามารถที่จะพัฒนามีสติปัญญาของตนเองจนเข้าถึงความจริงสูงสุดคือพระนิพพาน ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

อย่างไรก็ตามเป้าหมายของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนา จะมุ่งหวังให้คนในสังคมมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันอยู่บนพื้นฐานของธรรม ตลอดทั้งให้กลุ่มคนและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมเกิดดุลยภาพ ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าย้ำเตือนว่า "ธรรมนั้นแล ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" เพราะเมื่อใดก็ตามที่เราให้ความใส่ใจ และรักษาความยุติธรรม หรือเที่ยงต่อธรรม เมื่อนั้น ความยุติธรรมที่เราเพียรพยายามที่จะปฏิบัติหน้าที่อย่างเที่ยงตรงนั้นจะทำหน้าที่รักษาชีวิต และสังคมให้เกิดดุลยภาพอย่างแท้จริง จะเห็นว่าความยุติธรรมจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญอันจะนำพาให้สังคมเกิดความสงบสุข หรือทำให้โลกเกิดสันติภาพได้

3.3 วิธีการสร้างความยุติธรรม

วิธีการสร้างความยุติธรรมตามหลักการทางพระพุทธศาสนานั้นผู้เขียนจะได้นำเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในชาดกคัมภีร์โศกบัณฑิต และเรื่องที่ปรากฏในพระสูตรคือในอัครคัมภีร์สูตร รวมถึงหลักการที่กล่าวถึงกระบวนการวินิจฉัยที่ทำให้เกิดความยุติธรรมในอภิปรัชญา

²²⁶ พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, ความยุติธรรมในมุมมองของพุทธศาสตร์, คำนวณที่ 13

3.3.1 วิธีการสร้างความยุติธรรมในมโหสถชาดก

มโหสถบัณฑิต²²⁷ เป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ได้เกิดเป็นมหาบัณฑิตที่มีปณิธานที่จะบำเพ็ญ ปัญญาบารมี ใช้สติปัญญาในการช่วยเหลือแก้ไขปัญหาของสังคม เพื่อให้มนุษย์ได้หลุดพ้นจากความทุกข์ยากเดือดร้อน และมโหสถบัณฑิตก็ได้ใช้สติปัญญาตัดสินคดีความต่าง ๆ มากมายที่เกิดขึ้นในสังคมให้เกิดความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่งยวด ผู้เขียนก็จะยกบางคดีความที่มโหสถบัณฑิตได้ตัดสินเพื่อมาเป็นตัวอย่างให้เห็นถึงวิธีการสร้างความยุติธรรม คือ คดีเรื่อง โจรขโมยโค เรื่องมีอยู่ว่า²²⁸

วิธีที่ 1 ถือธรรมเป็นใหญ่ ชี้อธรรม ไม่ชี้คน

มีชายคนหนึ่งได้นำโคไปเลี้ยงกลางทุ่งนา ในเวลานั้นเองเขาก็ได้ไปนั่งอยู่ใต้ร่มไม้จึงทำให้เขาเผลอหลับไป ในขณะที่ได้มีโจรคนหนึ่งมาขโมยโค เมื่อชายชาวนาผู้เป็นเจ้าของโคตื่นขึ้นมาไม่เห็นโคของตนเอง จึงตกใจมากและรีบออกตามหา จึงไปพบโจรกำลังจูงโคของตนไป หลังจากนั้นชายชาวนาผู้เป็นเจ้าของโค กับโจร ต่างคนก็ต่างอ้างว่าโคเป็นของตนเอง จึงเกิดการโต้เถียงกันอย่างรุนแรง ทำให้คนที่เห็นเหตุการณ์ดังกล่าวได้มาลงตุ๋นอย่างมากมาย

ในขณะที่เหตุการณ์ทุกอย่างกำลังดำเนินไปด้วยความวุ่นวายโกลาหล มโหสถเห็นเหตุการณ์จึงได้เรียกคนทั้งสองมา เมื่อมโหสถเห็นปฏิกริยาอาการของทั้งสองคน ก็หยั่งรู้ได้ว่าใครคือโจร และใครคือเจ้าของโคแต่หมโหสถก็นิ่งเฉยทำเป็นไม่รู้เรื่องอะไรจะเห็นได้ว่าการที่มโหสถบัณฑิตรู้แล้วว่าใครคือโจรแต่ก็นิ่งเฉย เป็นการชี้ให้เห็นว่ามโหสถบัณฑิตถือนธรรมเป็นใหญ่ใช้วิธีการชี้อธรรม ไม่ชี้คน กล่าวคือมโหสถจะไม่เป็นคนชี้ว่าใครเป็นคนผิด คนถูก แต่จะให้ความจริงปรากฏเสียก่อน ธรรมจะเป็นตัวชี้เองว่าใครคือเจ้าของโค และใครคือโจร

วิธีที่ 2 คนกลางต้องเป็นที่ยอมรับของคู่กรณี และต้องสัญญาต่อหน้าคู่กรณีว่าจะทำหน้าที่ด้วยความเป็นกลางไม่มีอคติ

มโหสถเริ่มด้วยการถามชายทั้งสองคนถึงสาเหตุของการทะเลาะกันเจ้าของโคก็ตอบว่า “ข้าพเจ้าซื้อโคมาจากคนชื่อนี้ แล้วนำไปเลี้ยงกลางทุ่งหญ้า ข้าพเจ้าเผลอหลับ จึงถูกขโมยหนีไป ชาวบ้านต่างรู้ว่าข้าพเจ้าซื้อโคนี้มา” ส่วนโจรก็แย้งว่า “โคตัวนี้เกิดในบ้านของข้า มันโกหกอย่าไปเชื่อมัน” การถามเช่นนี้เป็นการถามเพื่อเสาะหาสาเหตุที่แท้จริงของการทะเลาะกันก่อนจะเริ่มทำการพิจารณาตัดสินใครคือเจ้าของโคที่แท้จริง

อย่างไรก็ตามมโหสถบัณฑิตทราบถึงสาเหตุอย่างถ่องถ้วนแล้วก็ไม่เริ่มทำการค้นหาความจริงว่าใครคือเจ้าของโคที่แท้จริงจะเห็นได้จากคำถามต่อจากนี้คือ มโหสถบัณฑิตถามชายทั้งสองว่า “จะยอมรับในคำตัดสินหรือไม่หากยอมรับ ก็จะตัดสินโดยยุติธรรม” จากคำถามนี้มีนัยยะ 2 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรก คนกลางที่จะทำหน้าที่สร้างความยุติธรรมต้องเป็นคนที่คู่กรณียอมรับ

²²⁷ พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 63/331.

²²⁸ พุ.ชา.ม.อ. (ไทย) 63/335.

และศรัทธา ประเด็นที่สอง คนกลางที่จะทำหน้าที่สร้างความยุติธรรมต้องให้คำมั่นสัญญาว่าจะตัดสิน ด้วยความเป็นกลางไม่ใช่อคติเพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่คู่กรณี

วิธีที่ 3 ชี้คน ชี้โทษ ชี้ทางออก

ทั้งนี้เมื่อชายทั้งสองตกลงที่จะยอมรับความตัดสิน มโหสถบัณฑิตก็เริ่มด้วยคำถาม ด้วยการถามโจรว่า “ท่านเอาอะไรเลี้ยงโค” โจรตอบว่า “ข้าพเจ้าให้โคดื่มยาคุ ให้กินงา แป้ง และขนม กุมาส” เมื่อโจรตอบคำถามเสร็จ มโหสถบัณฑิตก็ถามเจ้าของโค เจ้าของโคก็ตอบว่า “ข้าพเจ้าเป็นคน จน จึงไม่มีข้าวยาคุเลี้ยงโค ข้าพเจ้าเลี้ยงโคด้วยหญ้า”

คำถามเช่นนี้เป็นการชี้หาทางออกให้ทั้งสองคนเพื่อจะทำให้ได้รู้ความจริงว่าเจ้าของโคที่แท้จริงคือใคร เพราะหลังจากนั้นมโหสถจึงให้คนที่มุงดูอยู่ ให้นำใบประยงค์มาตำในครกผสมกับ น้ำแล้วเทใส่ภาดให้โคดื่ม ปรากฏว่าโคสำรอกออกมาเป็นหญ้า เมื่อเห็นเป็นนี้ทำให้จะสามารถชี้คนได้ว่าชายชวานาคือเจ้าของโคที่แท้จริง

เมื่อความจริงปรากฏเป็นนี้ มโหสถจึงนำหญ้าที่โคสำรอกออกมาไปให้หมาชนที่รุม ล้อมดู แล้วก็ได้ถามโจรว่า “เจ้าเป็นโจรใช่ไหม” ผู้คนมากมายที่กำลังมุงดูอยู่ตรงนั้นก็ได้รับรู้ประชา ทัศน์ที่ยุติธรรมจึงได้รับบาดเจ็บ มโหสถจึงได้ข้อร้องให้ทุกคนหยุดทำร้าย จึงได้กับโจรกับสิ่งที่เกิดขึ้นว่า “นี่คือผลกรรมที่ท่านได้ทำในชาตินี้ แต่ในชาติหน้าท่านจะได้รับผลกรรมในนรกที่ทุกข์ทรมานมากกว่า นี้” คำกล่าวนี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงโทษของการกระทำของตนเอง จะสังเกตเห็นได้ว่านอกจากจะชี้ ทางออกของปัญหาแล้วยังชี้ทางออกให้กับผู้ที่ทำผิดด้วยการให้โจรยึดศีล 5 เป็นหลักในการดำเนินชีวิต เป็นการชี้ทางออกของชีวิตให้พบแสงสว่างมีธรรมนำพาในการดำเนินชีวิตต่อไป

3.3.2 วิธีสร้างความยุติธรรมในอัครัญญสูตร

อัครัญญสูตร²²⁹ ว่าด้วยการกำเนิดขึ้นของโลกกล่าวคือในสมัยที่โลกเสื่อมหรือพินาศ แต่ก็ได้มี พรหมจากชั้นอาภัสสรพรหมจุติลงมาเกิดในโลกช่วงระยะเริ่มแรกซึ่งในขณะนั้นทั่วจักรวาลยังเป็นน้ำ มืดไปหมด ยังไม่มีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ยังไม่มีเพศหญิง เพศชาย เข้าใจแต่เพียงว่าเป็นสัตว์เท่านั้น เมื่อเวลาผ่านไปบนโลกเกิดมีจวันดิน สัตว์ทั้งหลายที่อยู่บนโลกก็ใช้จวันดินกินเป็นอาหาร ในเวลา ต่อมาจวันดินได้หมด ก็เกิดมีสะเก็ดดินขึ้นก็ใช้สะเก็ดดินกินเป็นอาหาร เมื่อสะเก็ดดินหมด ก็เกิดมีเครือไม้ และกินเครือไม้เป็นอาหาร เมื่อเครือไม้หมด จึงเกิดข้าวสาละขึ้นมาแทนและก็ได้กินข้าวสาละเป็นอาหาร

ทั้งนี้ผู้เขียนจะได้วิเคราะห์ถึงประเด็นสร้างความยุติธรรมมี 2 ประเด็นด้วยกัน ประเด็นแรกใช้ วิธีการสร้างความยุติธรรมโดยคนกลางที่ได้รับความไว้วางใจจากมวลมหาชน และต้องทำหน้าที่ด้วยความ เป็นกลางไม่มีอคติ ประเด็นสองใช้วิธีการสร้างความยุติธรรมโดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ประโยชน์ส่วนรวมต้องมาก่อน

²²⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/130-131/96-97.

วิธีที่ 1 ใช้คนกลางที่ได้รับมติจากมวลมหาชน และต้องทำหน้าที่ด้วยความเป็นกลาง ปราศจากอคติทั้งปวง

เมื่อกำเนิดข้าวสาลีขึ้น ตรงจุดนี้เองทำให้เห็นถึงการให้คนกลางโดยเป็นมติของมหาชนขึ้นมาทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของมวลมหาชน กล่าวคือ ข้าวสาลีที่ใช้เป็นอาหารนั้นมีจุดพิเศษคือถ้าต้นไหนถูกเก็บผลตอนเช้า ตอนเย็นผลก็จะออก แต่ถ้าถูกเก็บผลตอนเย็น ตอนเช้าก็จะออกผลขึ้นมาใหม่ ใครหิวตอนไหนก็สามารถไปเก็บกินได้ตอนนั้นเลยโดยจะไม่มีใครสะสมไว้ แต่บางพวกเริ่มมีการสะสมเกิดขึ้น ปรากฏว่าข้าวสาลีที่ใช้เป็นอาหารก็เริ่มมีจำนวนน้อยลงจนทำให้มวลมหาชนทั้งหลายได้ตระหนักและคิดว่าข้าวสาลีจะหมดไป เมื่อมวลมหาชนทั้งหลายตระหนักถึงอนาคตที่จะเกิดขึ้นแน่นอน ถ้าปล่อยไว้ให้เป็นเช่นนี้ข้าวสาลีที่ใช้กินเป็นอาหารก็คงจะหมดไป

ดังนั้นมวลมหาชนจึงได้มีการประชุมเพื่อหาทางแก้ไขโดยแบ่งสรรที่ดินให้แต่ละคนได้ใช้เพื่อทำมาหากิน และมวลมหาชนก็ได้มีการลงประชามติให้คนกลางขึ้นมาหนึ่งคนเพื่อปกครองดูแลให้เกิดความสงบสุขตลอดถึงลงโทษหรือขับไล่ผู้ที่กระทำความผิดที่ไม่ชอบธรรม และคนกลางที่ได้รับเลือกจากมวลมหาชนนั้นจะต้องทำหน้าที่ด้วยความเป็นกลางและปราศจากอคติด้วย

วิธีที่ 2 ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ประโยชน์ส่วนรวมต้องมาก่อน

เมื่อมวลมหาชนมีมติให้ผู้ใดก็ตามมาทำหน้าที่ในการเป็นคนกลางเพื่อดูแลผลประโยชน์ของมวลมหาชนคน ๆ นั้นก็จะถูกเรียกว่า “มหาสมมต” เพราะเกิดจากการแต่งตั้งของมวลมหาชนและต้องทำหน้าที่โดยถือประโยชน์ของมหาชนเป็นใหญ่ กล่าวคือทำหน้าที่ด้วยการไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้อง แต่ต้องยึดถือประโยชน์ของส่วนรวมและผลประโยชน์ของประเทศชาติเป็นสำคัญ เมื่อผู้ปกครองทำหน้าที่โดยชอบธรรมจนทำให้ประชาชนที่อยู่ใต้การปกครองพอใจจึงเรียกว่า “ราชา” และด้วยเหตุที่กล่าวมาจึงทำให้กลุ่มมวลมหาชนเรียกว่า กษัตริย์

จะเห็นว่าในอัครคัมภีร์สุตตราเหตุที่อาหารแต่ละชนิดต้องหมดไป เกิดจากการที่มนุษย์มีความโลภ ความเห็นแก่ตัวเพราะอาหารแต่ละชนิดเปรียบเหมือนเป็นของกลางหรือสมบัติสาธารณะที่ทุกคนมีสิทธิจะได้รับประโยชน์เมื่อมนุษย์มีความโลภจึงแย่งชิงหรือนำสมบัติสาธารณะมาเป็นของตนเอง ทำให้คนอื่นขาดโอกาสในการเข้าถึงสมบัติสาธารณะในส่วนที่เขาพึงมีพึงได้ มวลมหาชนจึงได้มีมติตั้งคนกลางขึ้นมาเรียกว่า “มหาสมมต” เพื่อมาทำหน้าที่เป็นผู้นำหรือคนกลางรักษากฎเกณฑ์หรือกติกาของสังคม เพื่อให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นแก่มวลมหาชน ให้ทุกคนมีสิทธิเข้าถึงหรือได้รับผลประโยชน์จากสมบัติสาธารณะ อย่างเสมอภาค เท่าเทียมกันเมื่อคนกลางหรือผู้นำได้ทำหน้าที่โดยปราศจากอคติคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งยึดมั่นความยุติธรรมเป็นสัจธรรมในการปฏิบัติหน้าที่ มวลมหาชนที่อยู่ใต้การปกครองก็จะเรียกว่า “ราชา”

3.3.3 วิธีสร้างคามยุติธรรมตามหลักการของอิทธิธรรม

หลักการของอิทธิธรรม 7²³⁰ เป็นเรื่องวิธีพิจารณาความของสงฆ์เมื่อมีอิทธิธรรมเกิดขึ้น กล่าวคือ อิทธิธรรมหมายถึงเรื่องหรือคดีที่เกิดขึ้นแล้วสงฆ์จะต้องดำเนินการมี 4 ประการ²³¹

1) วิวาทิทธิธรรม หมายถึงการถกเถียงกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัยว่าสิ่งนั้นเป็นธรรม เป็นวินัยหรือสิ่งไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย

2) อนุวาทิทธิธรรม หมายถึงการโจทและกล่าวหากันด้วยอาบัติต่างๆ

3) อาบัติตติทธิธรรม หมายถึงการต้องอาบัติ เช่น การปรับอาบัติ และการแก้ไขตนให้พ้นจากอาบัติ

4) กิจจาทิทธิธรรม คือกิจธุระต่างๆ ที่สงฆ์จะต้องทำ เช่น การให้อุปสมบท และให้ผ้ากฐิน เป็นต้น

ทั้งนี้อิทธิธรรมหมายถึง เมื่อมีคดีเกี่ยวกับสงฆ์เกิดขึ้นจะต้องพิจารณาไต่สวนตัดสินคดีหรือดำเนินการใด ๆ ในแสวงหาความจริงกับคดีที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความยุติธรรม ต้องดำเนินการตามวิธี การของหลักอิทธิธรรมมี 7 ประการด้วยกันดังนี้²³²

1) สัมมุขาวินัย หมายถึงการตัดสินคดีที่เกิดขึ้นต้องทำในที่พร้อมต่อหน้า ในที่พร้อมหน้านี้แบ่งออกเป็น 5 ประการด้วยกัน

(1) สังขสัมมุขตา คือตัดสินคดีต่อหน้าสงฆ์กล่าวคือต้องมีสงฆ์เข้าร่วมประชุมครบองค์สงฆ์ตามกิจนั้น ๆ

(2) บุคคลสัมมุขตา คือตัดสินคดีต่อหน้าบุคคล กล่าวคือต้องมีบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือคู่กรณีทุกฝ่ายอยู่พร้อมหน้ากันในขณะนั้น

(3) วัตถุสัมมุขตา คือตัดสินคดีต่อหน้าวัตถุ กล่าวคือต้องพิจารณาไต่สวนตัดสินคดีให้ตรงตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น

(4) ธรรมสัมมุขตา คือตัดสินคดีต่อหน้าธรรม กล่าวคือต้องนำเอาหลักการของธรรมมาวินิจฉัยว่าถูกต้องตามธรรมหรือไม่

(5) วินัยสัมมุขตา คือตัดสินคดีต่อหน้าวินัย กล่าวคือต้องนำเอาหลักการของวินัยมาวินิจฉัยว่าถูกต้องตามพระวินัยหรือไม่

2) สติวินัย หมายถึง การตัดสินคดีด้วยการถือเอาสติเป็นหลักในการวินิจฉัยกล่าวคือเป็นวิธีการวินิจฉัยคดีที่เกิดขึ้นในกรณีที่มิกล่าวว่าพระอรหันต์กระทำความผิด ที่ประชุมสงฆ์พิจารณา

²³⁰วิ.จ. (ไทย) 6/228-229/334.

²³¹วิ.จ. (ไทย) 6/215/330-332.

²³²วิ.จ. (ไทย) 6/215/333-335.

เห็นว่าผู้ที่ถูกกล่าวหาเป็นพระอรหันต์ไม่อยู่ในฐานะที่จะต้องทำผิดตามที่ผู้กล่าวหา จึงประกาศให้สติวินัยนี้ไว้แก่พระอรหันต์รูปนั้น แล้วยกฟ้องเสีย

3) อมูหวินัย หมายถึง การตัดสินคดีสงฆ์ในกรณีที่พระภิกษุหายเป็นบ้าแล้ว กล่าวคือพระภิกษุผู้กระทำความผิดพระวินัยในขณะที่เป็นบ้าจะได้รับการยกเว้นโทษทางวินัย เมื่อพระภิกษุรูปนั้นหายเป็นบ้าแล้ว ยังมีโจทก์มาร้องขอให้ลงโทษในความผิดที่กระทำในขณะที่เป็นบ้า จึงให้ยกฟ้องคำร้องของโจทก์เสีย

4) ปฏิญญาตกรณะ หมายถึง การตัดสินคดีสงฆ์ตามคำรับสภาพของพระภิกษุผู้กระทำความผิดกล่าวคือ เมื่อที่ประชุมสงฆ์ได้วินิจฉัยคดีโดยการสอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด และพระภิกษุผู้กระทำความผิดก็ยอมรับสารภาพตามความสัตย์จริง ก็ลงโทษตามที่ยอมรับสารภาพนั้น

5) ตัสสปापियสิกา หมายถึง การตัดสินคดีแก่พระภิกษุผู้ที่ทำผิดแต่ไม่ยอมรับ กล่าวคือ เมื่อสงฆ์ประชุมพิจารณาคดี แต่ผู้กระทำความผิดให้การกลับไปกลับมาทวน ปฏิเสธบ้าง รับสารภาพบ้าง พุดกลบเลื่อนจากการซักถามบ้าง ตลอดถึงการพุดมุสาบ้าง ให้สงฆ์ลงโทษตามความผิดนั้น แม้ว่าจะไม่ยอมรับก็ตาม หรืออาจจะเพิ่มโทษในความนั้นก็ได้

6) เภยยุยสิกา หมายถึง การตัดสินคดีสงฆ์โดยการถือเอาตามเสียงข้างมาก กล่าวคือ การตัดสินในกรณีที่ประชุมสงฆ์พิจารณาคดีมีความเห็นไม่ลงรอยกันแตกออกเป็นสองฝ่าย ให้ตัดสินโดยถือเอาเสียงข้างมาก แต่วิธีการตัดสินเช่นนี้ให้ใช้เฉพาะสำหรับวิธีพิจารณาคดีที่เกิดจากการวิวาทอย่างเดียว

7) ตินวัตถถารวินัย หมายถึง การตัดสินคดีด้วยการประณิประยอมของคู่พิพาท กล่าวคือเป็นการตัดสินคดีที่เป็นความผิดลหุกาบัติ เป็นเรื่องของพระภิกษุจำนวนมาก ต่างฝ่ายต่างก็กระทำไม่เหมาะสม และพูดกล่าวหากันไปมาเรื่องสับสนวุ่นวายไปหมด อาจจะนำไปสู่การทะเลาะวิวาทกันหนักขึ้นกว่าเดิม เพราะถ้าจะระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นด้วยวิธีอื่นยิ่งจะทำให้ปัญหาลุกลามใหญ่โตมากขึ้น ดังนั้นจึงให้ใช้วิธีระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นด้วยการประณิประยอมความ

ดังนั้นวิธีการสร้างความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาเมื่อวิเคราะห์ในซาดกเรื่องของมโหสถบัณฑิต ในพระสูตรเรื่องอัครัญญสูตร และในหลักการของพระวินัยโดยการวินิจฉัยพิจารณาตัดสินคดีที่เกิดขึ้นคือหลักของอิทธิธมมละ 7 จะเห็นว่าวิธีในการสร้างความยุติธรรมที่หลากหลายไม่ตายตัวปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์เพื่อที่จะให้สอดคล้องกับคู่พิพาทหรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นแต่หลักการทุกอย่างยังเหมือนเดิม และเป็นวิธีการสร้างความยุติธรรมให้เกิดทั้งในระดับบุคคลและส่วนรวม ซึ่งสารัตถะอันจะสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงนั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “ไม่ต้องทำอะไรมาก หรือไม่ต้องอะไรเลย นอกจากเป็นอยู่ให้ถูกต้อง มีชีวิตอยู่ให้ถูกต้อง หายใจเข้าออกอยู่ให้

ถูกต้อง แล้วกิเลสก็จะได้กินอาหารเลย แล้วมันก็จะพอมลงและหมดไปในที่สุด”²³³ จะเห็นว่าแม้จะมีวิธีการสร้างความยุติธรรมต่าง ๆ สิ่งสำคัญคือตัวบุคคลหรือมนุษย์ต้องตั้งมั่นอยู่ในธรรม มีวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงาม สิ่งเหล่านี้ก็จะสามารถเอาชนะความอยุติธรรมที่อยู่ในใจของเราให้หมดไปได้

อย่างไรก็ตามหลักความยุติธรรมตามพระพุทธศาสนากล่าวคือ หลักการหรือเครื่องมือในทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ใช่ทฤษฎี ที่มนุษย์เป็นผู้คิดขึ้นมาเอง แต่เป็นความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ มีเหตุมีผล และได้มุ่งหวังเพียงแค่วางโครงสร้างของสังคมเพื่อให้เกิดความยุติธรรมเท่านั้น แต่มุ่งเน้นไปที่ตัวมนุษย์เพราะต้นเหตุของปัญหาล้วนเกิดจากตัวมนุษย์ทั้งสิ้น ส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีโอกาสพัฒนาจิตใจและปัญญาเมื่อวางระบบของสังคมดีแล้ว และมนุษย์ก็ได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจและปัญญาก็จะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมได้ ดังเช่นหลักความยุติธรรมในสังคมไทยในอดีตตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง แต่เมื่อมีการปฏิรูปกฎหมายหลักความยุติธรรมตามปรัชญากฎหมายดั้งเดิมที่เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมะของไทยก็ได้ถูกทำลายด้วยการรับเอาหลักความยุติธรรมของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยซึ่งจะได้กล่าวในเนื้อหาบทต่อไป

²³³ พุทธทาสภิกขุ, ตุลาการิกธรรม คำบรรยายหลักพุทธศาสนา อบรมผู้จะทรงโปรดเกล้า ฯ

บทที่ 4

แนวคิดที่มีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายไทย

ราชธานีแห่งแรกของประเทศไทย หรือยุคเริ่มต้นประวัติศาสตร์ก็คือกรุงสุโขทัย เมื่อวิเคราะห์ถึงสภาพบริบทของสังคม วิถีชีวิตของคนในสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันล้วนได้รับอิทธิทธิของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากกระบบกฎหมายก็เช่นกัน ในอดีตนั้นจะยึดตามหลักของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาเป็นหลักความยุติธรรมของไทย แต่สิ่งเหล่านี้ก็ได้สาบสูญไปจากสังคมไทยตามกาลเวลา ทั้งนี้ระบบกฎหมายของไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ถึงปัจจุบันแบ่งออกเป็น 3 ยุคด้วยกันคือ ยุคธรรมนิยม ยุคอิทธิพลของตะวันตกในช่วงการล่าอาณานิคม และยุคการค้าเสรีและทุนนิยม

4.1 ยุคธรรมนิยม

กฎหมายยุคธรรมนิยม ซึ่งจะอยู่ในช่วงยุคตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนที่จะมีการปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นยุคที่กฎหมายได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากเพราะในยุคนี้แนวคิดด้านกฎหมายของไทยก็คือหลักธรรมะเป็นสิ่งสูงสุด ไม่ว่าจะเป็นการปกครองหรือระบบกฎหมายตลอดถึงวิถีชีวิตและความเป็นไปของบริบทสังคมต้องสอดคล้องกับธรรมะ²³⁴

ในช่วงระหว่างยุคของธรรมนิยม แนวคิดของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายของไทยผ่านทางคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เดิมคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นแนวคิดของศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์ แต่เมื่อประเทศไทยได้นำคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาเป็นหลักในการบัญญัติกฎหมายก็ได้พัฒนาคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ให้เป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่า²³⁵ กฎหมายกับธรรมะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบ่งแยกกันไม่ได้ เพราะคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นหลักในเรื่องของธรรมะ เป็นสิ่งสูงสุด และศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่ใช้บังคับทุกคนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษาและพระมหากษัตริย์

²³⁴ กิตติศักดิ์ ปรกติ, การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2553), หน้า50.

²³⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า52.

ดังนั้นในช่วงยุครธนนิยมจะเห็นได้ว่าแนวคิดของพระพุทธศาสนามีอิทธิตอบริบทของสังคมตลอดถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมเป็นอย่างมากโดยเฉพาะผู้ปกครอง หลักกฎหมาย หลักความยุติธรรมจะไปในทิศทางเดียวกันคือมีหลักของธรรมะเป็นแกนกลางในการที่จะรวมสิ่งเหล่านี้ให้เป็นหนึ่งเดียว โดยเฉพาะหลักกฎหมายกับหลักความยุติธรรมจะมองว่าเป็นสิ่งเดียวกันไม่แยกออกจากกันและรากเหง้าของกฎหมายไทยดั้งเดิมนั้นมาจากหลักธรรมะ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในช่วงยุคกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนที่จะมีการปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5

4.1.1 สมัยกรุงสุโขทัย

สมัยกรุงสุโขทัยหรือแคว้นสุโขทัยได้เริ่มกำเนิดขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ 18²³⁶ จึงถือว่าเป็นราชธานีแห่งแรกของประเทศไทย และรูปแบบของการปกครองในสมัยนั้นมีลักษณะพ่อปกครองลูก โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นพ่อเมือง และเป็นผู้นำเวลาต่อสู้กับข้าศึกตลอดถึงทำหน้าที่ให้คำปรึกษาและพิจารณาตัดสินคดีที่เกิดขึ้นบ้านเมืองตลอดถึงปัญหาคดีที่มีประชาชนมาร้องทุกข์²³⁷ ซึ่งกฎหมายที่ใช้ในสมัยสุโขทัยมีลักษณะเป็นกฎหมายชาวบ้าน (Volksrecht)²³⁸ กล่าวคือเป็นกฎหมายหรือระเบียบกฎเกณฑ์ที่นำมาใช้ในสังคมนั้นเป็นสิ่งที่พัฒนาการมาจากเหตุผลธรรมดาของสามัญชนหรือสามัญสำนึก (Simple Natural Reason) เป็นทัศนคติหรือความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งกฎเกณฑ์เหล่านี้มีพื้นฐานมาจากจารีตประเพณีตลอดถึงได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมะ และศีลธรรมนั่นเอง²³⁹ จึงอาจกล่าวได้ว่า “ปรัชญากฎหมายสมัยสุโขทัยเป็นแบบธรรมะนิยม” หรืออาจเรียกปรัชญากฎหมายในแนวทางนี้ว่า “ปรัชญาพุทธเชิงธรรมชาต”²⁴⁰

4.1.1.1 ปรัชญากฎหมายไทยในยุคกรุงสุโขทัย

ปรัชญากฎหมายมีพื้นฐานคิดมาจากศีลธรรมที่คนในสังคมยอมรับและเป็นสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลายาวนานจนกลายเป็นจารีตประเพณีซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอิทธิพลของคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของฮินดูได้นำมาเป็นหลักเกณฑ์ในการออกกฎหมายหรือกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ทาง

²³⁶ จรัญ โฆษณานันท์, **ปรัชญากฎหมายไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), หน้า 42.

²³⁷ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2555), หน้า 61.

²³⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 61.

²³⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 61.

²⁴⁰ คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 2 ปีการศึกษา 2/2554, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์แนะแนวกฎหมายนิติศาสตร์ (ลุงขาวใต้), 2554, หน้า 7-8.

สังคมในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นอย่างมาก เช่น ในสมัยกรุงสุโขทัยได้กำหนดไว้ในกฎหมายว่า²⁴¹ เมื่อมีผู้กระทำความผิดหากจะปรับใหม่ให้ปรับตามที่กำหนดไว้ในพระราชสาส์น และพระธรรมศาสตร์

สืบเนื่องจากสังคมไทยนั้นไม่ว่าจะเป็นด้านวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ รวมทั้งกฎหมายด้วย ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ซึ่งเดิมทีในเรื่องของกฎหมายจะเป็นแนวคิดของฮินดูเป็นส่วนมาก แต่ภายหลังได้นำมาพัฒนาหรือประยุกต์ให้เข้ากับคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผ่านทางคัมภีร์พระธรรมศาสตร์²⁴²

ทั้งนี้คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ถือกำเนิดขึ้นในสมัยของพระเจ้ามหาสมุทรราช ในสมัยนั้นมีอำมาตย์ของสมเด็จพระมหาสมุทรราช ได้เห็นความทุกข์ยาก ลำบาก ของหมู่มนุษย์ทั้งหลายและมีความตั้งใจอยากจะทำให้พระเจ้าสมุทรราชทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม จึงได้กราบทูลลาออกไปบวชเป็นฤาษีอาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ กินพืชผลไม้เป็นอาหาร เจริญภาวนาได้อภิญญา 5 อรรถสมบัตติ 8 ได้มีเทพกนิรี กนิษฐ มาเป็นบริวาร ต่อมาฤาษีก็ได้อยู่กินกับนางกนิษฐนางหนึ่งเป็นเป็นผัวเมียกัน มีบุตร 2 คน คนแรกชื่อ ภัทรกุมาร อีกคนชื่อ พระมโนสาร ลูกทั้งสองก็ได้บวชเป็นฤาษีอยู่กับบิดาจำศีลเจริญภาวนาและอุปัฏฐากดูแลบิดา มารดา จนกระทั่งบิดา มารดาได้ถึงแก่ความตาย เมื่อบิดาและมารดาถึงแก่ความตาย ภัทรกุมาร และมโนสาร ทั้งสองจึงได้ละเพศฤาษี ไปรับใช้พระเจ้าสมุทรราช โดยภัทรกุมารมีความรู้ด้านพระเวทย์ จึงมีหน้าที่สั่งสอนพระเจ้าสมุทรราช ส่วนมโนสารพระเจ้าสมุทรราชได้ให้ทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษา

ครั้งเมื่อมโนสารทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษา มีคดีหนึ่งซึ่งมีข้อเท็จจริงอยู่ว่า ชาย 2 คนทำไร่แต่งงานติดกัน จึงใช้วิธีเอาดินมาพูนกลั่นกลางระหว่างไร่แต่งงาน ต่อมาเถาแตงได้เลื้อยมาพันกันจนกลายเป็นต้นเดียวกัน และมีผลแตงเกิดขึ้น ชายทั้งสองก็ต่างอ้างสิทธิของตนว่าผลแตงที่เกิดขึ้นเป็นผลแตงของตนเอง จนเกิดเหตุทะเลาะกันพระเจ้าสมุทรราชจึงให้มโนสารไปทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาคัดสินคดีนี้ เมื่อมโนสารได้ไปตรวจดูสวนแตงก็ได้ตัดสินว่า ผลแตงอยู่ในที่ของใคร คนนั้นก็คือเจ้าของผลแตงเมื่อมโนสารตัดสินเช่นนี้ ชายทั้งสองเจ้าของสวนแตงก็ไม่พอใจจึงได้อุทธรณ์คำตัดสินของมโนสารไปยังพระเจ้าสมุทรราช พระเจ้าสมุทรราชจึงได้ให้อำมาตย์อีกคนไปดูและตัดสิน อำมาตย์ท่านนี้จึงไปแยกเถาแตงออกจากกันเพื่อให้รู้ว่าลูกแตงนั้นเป็นผลมาจากต้นไหน และแตงต้นดังกล่าวอยู่ฝั่งของใคร ผู้นั้นก็เป็นเจ้าของผลแตง ชายทั้งสองเจ้าของไร่แต่งงานจึงพอใจในคำตัดสินของอำมาตย์ประชาชนจึงได้พากันติฉินนินทาพระมโนสารว่า ไม่มีความยุติธรรม ตัดสินโดยมีอคติ 4 จากเหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้พระมโนสารเกิดความเสียใจและรู้สึกผิดกับการทำหน้าที่ของตนเอง จึงได้หนีออกไปบวชเป็นฤาษี ตั้งใจเจริญจิตภาวนาจนได้อภิญญา 5 อรรถสมบัตติ 8 มีความปรารถนาที่อยากจะ

²⁴¹ กำธร กำประเสริฐ และสุเมธ จานประดับ, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและระบบกฎหมายหลัก, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547, หน้า 19.

²⁴² จรัญ โฆษณานันท์, เรื่องเดิม, 2550, หน้า 48.

ให้พระเจ้าสมมุตราชทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม 10 ประการ พระมโนสารจึงได้พาไปที่พักแวง จักรวาลมีปริมลพาทกาย คชสาร แล้วได้จดเอาบาลีคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เพื่อมาสั่งสอนพระเจ้าสมมุตราชให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เพื่อความเจริญ สงบสุขของบ้านเมือง

เมื่อพิจารณาจากที่มาของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์สิ่งที่สะท้อนให้เห็นชัดเจนคือเรื่องเจตนารมณ์ของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เพราะเจตนารมณ์หรือวัตถุประสงค์ของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ถือกำเนิดเกิดขึ้นเพื่อมาให้ผู้ปกครองได้นำไปเป็นหลักในการปกครองเพื่อให้เกิดความยุติธรรมหรือความเจริญรุ่งเรืองและทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นในบ้านเมือง เพราะสาระสำคัญของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับผู้ปกครอง และตัวบทกฎหมาย เมื่อเทียบกับยุคปัจจุบันคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ก็เปรียบเสมือนรัฐธรรมนูญ

4.1.1.2 กฎหมายในยุคกรุงสุโขทัยที่ได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนา

ในยุคกรุงสุโขทัยกฎหมายที่ใช้ในสมัยนั้นมีอยู่ 3 ฉบับด้วยกันคือ²⁴³ กฎหมายพ่อขุนรามคำแหง กฎหมายลักษณะโจรสมัยกรุงสุโขทัย (ศิลาจารึกหลักที่ 38) และกฎหมายมังรายศาสตร์ (กฎหมายของพระเจ้ามังราย) แต่จะกล่าวถึงเฉพาะกฎหมายที่ได้รับแนวคิดจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น

เมื่อกล่าวถึงสมัยกรุงสุโขทัย ก็ต้องพูดถึงเรื่องหลักศิลาจารึกเพราะหลักศิลาจารึกถือเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ไทย เพราะทำให้ทราบถึงบริบทของสังคมในสมัยนั้นด้วย นักวิชาการหลายท่านก็ได้พยายามตีความจากหลักศิลาจารึกว่าเป็นกฎหมายที่เป็นเป็นรูปธรรมที่สุดและก็ถือว่าเป็นรากเหง้าของกฎหมายไทยมาจนถึงยุคปัจจุบัน แต่เมื่อพิจารณาจากหลักศิลาจารึกในสมัยสุโขทัยแล้วประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์กฎหมายและได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามีอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ²⁴⁴ เรื่องสถานภาพของบุคคล เรื่องเกี่ยวกับการพิจารณาคดีและการลงโทษผู้กระทำความผิด และเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง

1) เรื่องสถานภาพของบุคคล เรื่องสถานนี้ดังกล่าวนี้ก็คือเป็นเรื่องสถานะของบุคคลทางสังคมเพราะในสมัยกรุงสุโขทัยนั้นได้มีการตั้งประเด็นว่ามีการแบ่งชนชั้นกันหรือไม่ หรือมีทาส หรือไม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นตัวชี้ว่าสถานะของคนในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นเช่นไร แต่ถ้ามาพิจารณาตามหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงจะพบข้อความที่น่าสนใจมีอยู่ว่า “ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนพิแล ผิดแผก แสกว้างกัน สนวนดูแท้จึงแล่งความ แก่ข้าด้วยชื่อ..” โดยเฉพาะคำที่ว่า “ลูกเจ้า

²⁴³ สุเมธ จานประดับ และคณะ, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), หน้า 9.

²⁴⁴ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, เรื่องเดิม, หน้า 63 – 73.

ลูกขุน” หมายถึง เจ้าขุนมูลนายหรือขุนนาง²⁴⁵ กล่าวคือเป็นชนชั้นของผู้ปกครองและก็มีผู้อยู่ใต้ปกครองคือประชาชน ซึ่งก็มีนักวิชาการหลายท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่าในสมัยสุโขทัยนอกจากชนชั้นผู้ปกครองแล้ว ยังมีชนชั้นที่ต่ำลงมานั้นก็คือ “ทาส” หรือไม่

เมื่อพิจารณาทางด้านบริบทของสังคมในสมัยสุโขทัยการที่จะสรุปว่า²⁴⁶ “สังคมสุโขทัยมีทาสหรือไม่ คงอยู่ที่การให้ความหมายของคำว่า “ทาส” ด้วยถ้าหากจะถือว่าทาสเป็นเพียงสิ่งมีชีวิตที่ไม่มีสถานภาพของความเป็นคนแบบที่สังคมดั้งเดิมในโลกตะวันตกเรียกว่า Slave และถือว่า Slave มีสภาพเหมือนสัตว์หรือทรัพย์สินที่จะทำอะไรแก่ทาสเหล่านั้นก็ได้ แม้แต่จะฆ่าทิ้งก็ได้ ทาสในสังคมดั้งเดิมของไทยคงไม่มีสภาพเช่นนั้น” แม้ว่าทาสในสมัยสุโขทัยอาจจะถูกมองว่าเป็นคนชั้นต่ำหรือถูกเกณฑ์มาใช้แรงงาน และบางครั้งอาจจะถูกทำร้าย ทารุณ แต่บุคคลเหล่านี้ก็ยังมีสภาพความเป็นมนุษย์และที่สำคัญเมื่อบุคคลเหล่านี้ได้ทำความดีความชอบเวลาเกิดสงครามแล้วทำศึกชนะ ก็จะมีโอกาสเลื่อนสถานภาพของตนเองด้วย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้ไปสอดคล้องกับทฤษฎีของ บาทหลวงบัลเลอว์ซ์ได้เคยบันทึกไว้ว่า “ทาสในเมืองไทยได้รับการปฏิบัติเลี้ยงดูอย่างดีด้วยมนุษยธรรม”²⁴⁷

จะเห็นได้ว่าจากทฤษฎีของบาทหลวงบัลเลอว์ซ์แสดงให้เห็นชัดว่า สถานภาพของทาสในเมืองไทยกับตะวันตกนั้นแตกต่างกัน เพราะทาสในสมัยสุโขทัยมีลักษณะเป็นผู้รับใช้นายเท่านั้น หรืออาจเรียกบุคคลประเภทนี้ว่า “บ่าว” ซึ่งคำดังกล่าวนี้ก็จะไปตรงกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเรื่องของทิศหก ได้มีการบอกถึงหน้าที่ของแต่ละคน ในทิศเบื้องล่างได้บอกถึงหน้าที่ของนายที่ทำต่อบ่าว และหน้าที่ของบ่าวที่ต้องทำต่อนาย ดังนั้นเรื่องสถานภาพของบุคคลในสมัยสุโขทัยได้นำเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องของทิศ 6 บัญญัติเป็นหลักในการปฏิบัติระหว่างชนชั้นผู้ปกครองกับบ่าว หรือผู้รับใช้กับนาย ให้อยู่บนพื้นฐานของความมีเมตตากรุณาต่อกันซึ่งจะแตกต่างไปจากสังคมของตะวันตก

2) เรื่องที่เกี่ยวกับการพิจารณาคดีและการลงโทษผู้กระทำความผิด การพิจารณาคดีของสมัยกรุงสุโขทัยเมื่อพิจารณาจากหลักศิราจาหลักพ่อขุนรามคำแหง ดังข้อความที่ว่า “ลูกเจ้าลูกขุนมิแล ผิดแพกแสกว้างกัน สนวนดูแท้แล้ว จึงแล่งความแก่ข้าด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลัก มักผู้ซ่อน” ทั้งนี้ยังมีข้อความต่อไปอีกว่า “เห็นข่าวท่านบ่ใคร่พินเห็นสินท่านบ่ใคร่เดือด” หมายถึงการพิจารณาคดีสินพิพาทคดีต้องตัดสินด้วยความซื่อสัตย์สุจริตอย่าเห็นแก่ทรัพย์สินเงินทอง ไม่ว่าคู่พิพาทจะเป็นระหว่างเจ้าขุนมูลนายกับราษฎรสามัญชนคนธรรมดาถือเอาได้เข้าข้างใดฝ่ายหนึ่งพึงทำหน้าที่โดย

²⁴⁵ หลวงสุทิวาหนฤพุฒิ, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2511), หน้า 46.

²⁴⁶ แสง บุญเฉลิมวิภาส, *เรื่องเดิม*, หน้า 65.

²⁴⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 65.

ปราศจากอคติ²⁴⁸ ซึ่งหลักพิจารณาของตุลาการในสมัยสุโขทัยได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาผ่านทางคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ กล่าวคือได้นำเอาหลักการในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาเป็นกฎเกณฑ์ในการทำหน้าที่ของตุลาการเพื่อให้เกิดความยุติธรรม

ส่วนการลงโทษผู้กระทำความผิดในสมัยสุโขทัยเมื่อพิจารณาจาก กฎหมายลักษณะโจรสมัยกรุงสุโขทัย (ศิลาจารึกหลักที่ 38) “ถือได้ว่าเป็นกฎหมายโดยแท้จริง เพราะเป็นบทบัญญัติที่มาจากองค์อธิปัตย์ คือเป็นกฎหมายที่พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระบรมราชโองการให้บัญญัติขึ้นมา”²⁴⁹ ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นกฎหมายลักษณะอาญาซึ่งสันนิษฐานว่าจารึกขึ้นระหว่าง พ.ศ. 1856 – 1976²⁵⁰ กฎหมายลักษณะโจรแม้จะเป็นกฎหมายอาญาที่ว่าด้วยเรื่องของผู้กระทำความผิดต้องได้รับโทษอย่างไรบ้าง เช่น โทษจำคุก โทษปรับ แต่ปรากฏว่าไม่ประหารชีวิต เพราะเวลามีผู้ฝ่าฝืนกฎหมายหรือกระทำความผิดกฎหมาย ก็จะได้รับโทษที่ไม่รุนแรง คือไม่มีโทษประหารชีวิตหรือทรมานใด ๆ ทั้งสิ้นแต่บทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎหมายหรือกระทำความผิดกฎหมายนั้นก็จะมีบทลงโทษด้วยการให้ฟังธรรมเทศนาจากพระภิกษุเพื่อเตือนสติให้สำนึกผิดและกลับตัวกลับใจเป็นคนดี²⁵¹

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากฎหมายลักษณะโจรได้นำเอาหลักการของพระพุทธศาสนาไปเป็นแม่แบบในการลงโทษผู้กระทำความผิด ดังสุภาษิตที่ว่า “ทนต์ เสฏฐ มนุสเสสุ” ผู้ฝึกตนย่อมเป็นผู้ประเสริฐ เพราะเชื่อว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนากลับตัวกลับใจเป็นคนดีได้ และที่สำคัญการฆ่าในทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นบาปส่วนจะบาปหนักเบา ก็ขึ้นอยู่กับเจตนาที่กระทำ พร้อมทั้งเป็นการส่งเสริมให้น้อมนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนาไปยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิตซึ่งจะนำไปสู่หนทางแห่งความเจริญ

3) เรื่องที่เกี่ยวกับการปกครอง ในสมัยกรุงสุโขทัยสิ่งที่ต้องต้องจดจำไปตลอดนั้นคือรูปแบบการปกครอง เพราะสมัยนั้นได้มีรูปแบบการปกครองมีลักษณะพ่อปกครองลูก อยู่กันด้วยความรักความเมตตา กล่าวคือพ่อเมืองหรือพระมหากษัตริย์ก็วางตัวกับราษฎรเสมือนเป็นพ่อกับลูก ทั้งกฎหมายและแนวทางการปกครองบ้านเมืองก็จะได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก อย่างเช่นในเรื่องของกฎหมาย ปรากฏข้อความในหลักศิลาจารึกหลักที่ 38 กล่าวว่า “อนึ่งไซ้รัแม่นผู้ใด...ใหญ่ สู้วจะเข สงคินข้าท่าน และไว้.... เลยว่าท่านจัก...ด้วยในขนาน ในราชศาสตร์ ธรรมศาสตร์ แลละท่านจักสอดสินไหม ดุจดั่งขโมยอันลักคบท่าน และไปทันเอาออกจากเมืองนั้นแลและหนีไว้ในกลางเมือง” กล่าวคือสาระสำคัญให้ปฏิบัติยึดถือตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ที่เปรียบเหมือนเป็น

²⁴⁸ หลวงสุทิวาทนฤพุด, *เรื่องเดิม*, หน้า 54-55.

²⁴⁹ กำธร กำประเสริฐ และสุเมธ จานประดับ, *เรื่องเดิม*, หน้า 18.

²⁵⁰ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, *เรื่องเดิม*, หน้า 67.

²⁵¹ คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 2 ปีการศึกษา 2/2554, *เรื่องเดิม*, หน้า 7-8.

รัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดในสมัยนั้น ตลอดทั้งพระราชศาสตร์ เป็นกฎเกณฑ์หรือข้อกำหนดที่พระมหากษัตริย์มีพระบรมราชโองการให้ทุกคนต้องปฏิบัติตาม สิ่งเหล่านี้ล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ทั้งนี้โดยเฉพาะเรื่องของการปกครองเพราะในสมัยกรุงสุโขทัยผู้ปกครองก็คือพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์รวมอำนาจทั้ง บริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ซึ่งกฎหมายที่ใช้ในบ้านเมืองมาจาก คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ และพระราชศาสตร์ซึ่งเป็นพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ที่จะต้องให้ทุกคนปฏิบัติตาม จึงแสดงให้เห็นว่าอำนาจในการปกครองประเทศทุกอย่างอยู่ที่พระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว แต่พระมหากษัตริย์ใช้ว่าจะทำทุกอย่างตามอำเภอใจได้ก็ต้องอยู่ภายใต้หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเช่นกัน โดยยึดหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นเกณฑ์ในการทำหน้าปกครองบ้านเมืองเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองในสมัยกรุงสุโขทัยก็คือ วรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วง เป็นวรรณกรรมที่ได้กล่าวถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ถือได้ว่าเป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครอง พร้อมทั้งได้กล่าวถึงความเป็นผู้ปกครองที่เมตตากรุณาต่อประชาราษฎร์เปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์กล่าวคือพระมหากษัตริย์ต้องตั้งอยู่ในธรรม ประกอบไปด้วยความเมตตา กรุณาต่อประชาชน หลักธรรมในส่วนนี้ก็ได้ปรากฏในไตรภูมิพระร่วงเช่นกัน ได้กล่าวถึงการใช้อำนาจการปกครองที่ทำให้เกิดความยุติธรรมดังนี้²⁵²

- 1) ผู้ปกครองต้องมีความเมตตาต่อประชาทุกคนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน และจะต้องไม่เบียดเบียนต่อทำร้ายผู้อื่น ใช้ชีวิตตั้งมั่นในกุศลธรรม
- 2) ผู้ปกครองต้องถือธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือ ต้องถือความถูกต้องชอบธรรมในการกระทำต่าง ๆ ตลอดถึงการตัดสินคดีให้เกิดความยุติธรรมโดยเร็ว
- 3) ผู้ปกครองควรรับฟังและปฏิบัติตามที่นักปราชญ์ได้แนะนำ หรือให้ความเห็นซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และที่ชอบธรรม
- 4) ผู้ปกครองต้องดำรงชีวิตโดยยึดมั่นตามหลักของศีล 5 จะทำการใด ๆ ต้องไม่ละเมิดศีล 5 และตั้งมั่นอยู่ในธรรมไม่ทำความชั่วทั้งปวง
- 5) ผู้ปกครองต้องไม่กระทำการเบียดเบียนหรือขูดรีดทรัพย์และแรงงานจากประชาชน ต้องมีจิตใจที่เมตตาปฏิบัติตามครรลองครองธรรม
- 6) ผู้ปกครองควรเก็บภาษีจากราษฎรในอัตราที่เป็นธรรม กล่าวคือต้องเรียกเก็บภาษีตามธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติมาเท่านั้น
- 7) ผู้ปกครองควรช่วยเหลือหรือให้ทุนแก่พ่อค้า ประชาชน หรือคนที่ยากไร้ โดยไม่คิดดอกเบี้ยเพื่อจะได้มีทุนใช้ในการประกอบกิจการต่าง ๆ

²⁵² จรัสญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 102 – 105.

8) ผู้ปกครองควรแบ่งทรัพย์สินให้แก่ข้าราชการ หรือข้าราชการบริพาร รวมถึงคนที่สนองงานในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นกำลังใจในการทำงาน

9) ผู้ปกครองต้องสำรวมกาย สำรวมวาจา และสำรวมใจ พร้อมทั้งต้องทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีด้วยความถูกต้อง เที่ยงธรรม

10) ผู้ปกครองต้องให้การอุปถัมภ์พร้อม รวมทั้งเวลาจะกระทำการใด ๆ ควรปรึกษาขอคำแนะนำจากสมณะและนักปราชญ์

11) ผู้ปกครองควรให้รางวัลหรือสิ่งตอบแทนสินน้ำใจแก่ผู้ที่มีความประพฤติดีงามดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม หรือทำคุณประโยชน์เพื่อส่วนรวม

ดังที่กล่าวมาทั้ง 11 ข้อจะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นหลักการของผู้ปกครองหรือเป็นกรอบบังคับในการกระทำของผู้ปกครองพร้อมทั้งในการออกกฎหมายที่จะมาบังคับใช้ ซึ่งเงื่อนไขทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้บนพื้นฐานของปรัชญาแบบธรรมนิยมล้วนได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น และถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญในการที่จะทำให้เกิดความยุติธรรม และสิ่งที่เป็นหัวใจสำคัญของปรัชญากฎหมายในสมัยสุโขทัยก็คือ ทศพิธราชธรรมกล่าวคือ²⁵³ ทศพิธราชธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่มีรากฐานมาจากคัมภีร์ชาดกในพระพุทธศาสนา มี 10 ประการประกอบไปด้วย²⁵⁴ การให้ ความประพฤติที่ดีงาม การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยนความเพียร ความไม่โกรธ การไม่เบียดเบียน และความเที่ยงต่อธรรม

เมื่อพิจารณาจากหลักธรรม 10 ประการของทศพิธราชธรรม หากมองแค่ภายนอกก็จะเห็นว่าเป็นเพียงคุณธรรมหรือหลักธรรมของผู้ปกครองเท่านั้น ไม่มีเนื้อหาใดที่ไปเกี่ยวข้องกับทางด้านนิติศาสตร์แม้แต่น้อย แต่ถ้าหากมองถึงเจตนารมณ์ของทศพิธราชธรรมรวมทั้งบริบทของสังคมรูปแบบการเมืองการปกครองในสมัยสุโขทัยก็จะเห็นได้ว่า ทศพิธราชธรรมนี้เองเป็นหัวใจสำคัญของปรัชญากฎหมายในสมัยนั้น กล่าวคือทศพิธราชธรรมจะอยู่เบื้องหลังของการใช้อำนาจทางกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นนิติบัญญัติหรือการบังคับใช้กฎหมาย เพราะทศพิธราชธรรมเป็นสาระตะในปรัชญากฎหมายของไทย²⁵⁵ หลักธรรม 10 ประการจึงเป็นบทบัญญัติที่กำหนดให้ผู้ปกครองหรือพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยต้องปฏิบัติตามไม่ว่าจะกระทำการโดยใช้อำนาจหรือมีพระบรมราชโองการทางด้านบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของทศพิธราชธรรม โดยเฉพาะการที่จะตรากฎหมายเจตนารมณ์ของกฎหมายนั้นก็ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของทศพิธราชธรรมจึงถือได้ว่าทศพิธราชธรรมเป็นปรัชญากฎหมายของสมัยกรุงสุโขทัยที่สำคัญมาก

²⁵³ ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, เรื่องเดิม*, หน้า 78 – 79.

²⁵⁴ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 240-241.

²⁵⁵ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 98.

นอกจากกฎหมายที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง หรือในวรรณคดีเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่ได้กลายมาเป็นกฎเกณฑ์หรือเปรียบเสมือนกฎหมายซึ่งได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา แต่ยังมีกฎหมายมังรายศาสตร์ หรือกฎหมายของพระเจ้ามังรายศาสตร์ที่ใช้ในสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเช่นกัน ในสมัยนั้นนอกจากอาณาจักรสุโขทัยแล้วยังมีอาณาจักรไทยอื่น ๆ อีกรวมทั้งอาณาจักรล้านนาไทยด้วย มีพระเจ้ามังรายศาสตร์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงตั้งเมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 1839 และทรงได้บัญญัติกฎหมายมังรายศาสตร์เพื่อใช้ในการปกครองประชาชนของอาณาจักรล้านนาด้วย²⁵⁶

กฎหมายมังรายศาสตร์ก็นำเอาหลักการที่อยู่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาเป็นรากฐานในการบัญญัติกฎหมาย โดยเฉพาะประเด็นของการตัดสินว่าได้เป็นผู้กระทำความผิด ซึ่งโดยปกติกฎหมายอาญาในปัจจุบันจะไม่ลงโทษผู้ที่คิดจะกระทำความผิด เพราะถือว่ายังไม่เป็นผู้กระทำความผิด เพราะเป็นแค่เพียงคิดในใจอยู่เท่านั้น แต่กฎหมายมังรายศาสตร์แม้แต่เพียงคิดจะกระทำความผิดก็ถือว่าเป็นผู้กระทำความผิดและต้องถูกลงโทษ²⁵⁷ ทั้งนี้โดยหลักของพระพุทธศาสนากการกระทำมี 3 อย่างด้วยกันคือกระทำทางกาย วาจา ใจ และการคิดจะกระทำผิดก็ถือว่าเป็นการกระทำความผิดทางใจคือมโนสุจริตจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าในการตรากฎหมายมังรายศาสตร์ได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

4.1.2 สมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อกรุงสุโขทัยล่มสลายในปี พ.ศ. 1981 กรุงศรีอยุธยาก็ได้เป็นศูนย์รวมอำนาจของชนชาติไทยในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา การที่สุโขทัยได้มาเป็นส่วนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้อาณาจักรรัฐไทยได้มีความมั่นคงเข้มแข็งและมีความเป็นปึกแผ่นมากขึ้น แต่อาณาจักรกรุงศรีอยุธยาได้มีการสถาปนาอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 1893²⁵⁸ ทั้งนี้ กฎหมายที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นแนวคิดกฎหมายโบราณซึ่งจะมีความหมายต่างจากกฎหมายในยุคปัจจุบันกล่าวคือ กฎหมายในอดีตของไทยนั้นก็คือธรรม โดยถือว่ากฎหมายกับธรรมะเป็นหนึ่งเดียวกัน แยกออกจากกันไม่ได้ แต่ในรูปแบบรัฐสมัยใหม่นั้นเมื่อพูดถึงกฎหมายก็จะเข้าใจกันว่า กฎหมายคือสิ่งที่รัฐตราขึ้นโดยบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อมาบังคับใช้²⁵⁹

²⁵⁶ กำธร กำประเสริฐ และสุเมธ จานประดับ, *เรื่องเดิม*, หน้า 18.

²⁵⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 24.

²⁵⁸ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 143.

²⁵⁹ ปรีดี เกษมทรัพย์, *นิติปรัชญา*, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 37-38.

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นสิ่งเดียวกับธรรมะไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เป็นการให้ความสำคัญในเรื่องของศีลธรรมเป็นอย่างยิ่ง และกฎหมายต้องมาจากพื้นฐานหรือรากเหง้าของศีลธรรมทางสังคมเท่านั้น โดยเฉพาะในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้รับอิทธิพลแนวคิดจากพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงเป็นเหตุให้มองเรื่องของธรรมะกับกฎหมายเป็นหนึ่งเดียวกันโดยแยกออกจากกันไม่ได้

4.1.2.1 ปรัชญากฎหมายไทยในยุคกรุงศรีอยุธยา

เมื่อพิจารณาจากบริบทของสังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็จะมีความแตกต่างกับสมัยกรุงสุโขทัยมากพอสมควร ซึ่งในสมัยสุโขทัยผู้ปกครองกับประชาชนยังใกล้ชิดกันมากเหมือนพ่อปกครองลูก ดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่าแม้แต่การลงโทษโดยการให้ผู้กระทำความผิดฟังเทศน์จากพระภิกษุหรือแห่งประธานให้รู้สึกอับอายไม่ยากกรทำความผิดอีก²⁶⁰

แต่สังคมในสมัยกรุงศรีอยุธยามีประชากรเป็นจำนวนมาก และก็ได้มีชาวต่างชาติเข้ามาทำการค้าขายมากกว่าเดิม รวมทั้งสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นกว่าสมัยกรุงสุโขทัยอีกด้วย และสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ได้รับเอาแนวความเชื่อเรื่องสมมุติเทพหรือลัทธิเทวราชาของศาสนาพราหมณ์จึงส่งผลให้ผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครองมีช่องว่างซึ่งจะไม่ใกล้ชิดกันเหมือนสมัยกรุงสุโขทัย ส่วนในด้านกฎหมายก็มีพัฒนาการเพื่อให้เข้ากับสังคมในสมัยอยุธยา เช่น สมัยกรุงศรีอยุธยามีประชากรเป็นจำนวนมากและหลากหลาย การปกครองก็ต้องมีความเข้มงวดและเด็ดขาดมากขึ้น โดยความเข้มงวดเด็ดขาดจะเกิดขึ้นได้ก็ต้องเน้นให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างผู้ปกครองกับประชาชนหรือผู้ถูกปกครอง และสิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างหรือแบ่งชนชั้นก็คือทำให้ลัทธิเทวราชามีความชัดเจนดังที่ปรากฏในสมัยกรุงศรีอยุธยา ด้วยเหตุนี้เองเมื่อการปกครองได้รับอิทธิพลจากลัทธิเทวราชาซึ่งทำให้ผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองถูกมองว่าเป็นคนละชนชั้นซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจน ดังนั้นกฎหมายที่ผู้ปกครองเป็นผู้กำหนดที่นำมาบังคับใช้ในสังคมก็ต้องมีความชัดเจนและมีโทษที่รุนแรงตามไปด้วย เพื่อให้เกิดความเคารพยำเกรงในความต่างของชนชั้นไปด้วย²⁶¹

ทั้งนี้ แม้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา “สำหรับกฎหมายซึ่งถือเป็นแม่บทอันสำคัญก็คือ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์”²⁶² เพราะคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เปรียบเสมือนเป็นรัฐธรรมนูญในสมัยนั้น แต่รูปแบบการปกครองเป็นสมบูรณาญาสิทธิราช นอกเหนือจากพระมหากษัตริย์จะยึดตามหลักคัมภีร์พระธรรมศาสตร์แล้ว แต่พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ยังถือว่าเป็นกฎหมายด้วยซึ่งเรียกว่า

²⁶⁰ คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 2 ปีการศึกษา 2/2554, เรื่องเดิม, หน้า 7-8.

²⁶¹ คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 3 ปีการศึกษา 2/2554, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์แนะแนวกฎหมายนิติศาสตร์ (ลุงชาวใต้), 2554, หน้า 2.

²⁶² แสวง บุญเฉลิมวิภาส, เรื่องเดิม, หน้า 84.

พระราชศาสตร์ แต่การตรากฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ยังได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา อยู่มากเช่นกันอาจกล่าวได้ว่าเป็นยุครัตนนิยม คือนิยมในคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งกฎหมาย ภายใต้อุคธรรมะนิยมดังกล่าวนี้ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักจตุรธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย²⁶³

- 1) ผู้ปกครองจะใช้กฎหมายตามอำเภอใจไม่ได้ และกฎหมายต้องยึด หลักการตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ หรือกฎหมายต้องเป็นหนึ่งเดียวกับหลักธรรม
- 2) ผู้ปกครองจะบัญญัติกฎหมายตามอำเภอใจไม่ได้พร้อมทั้งกฎหมายนั้น ต้องไม่ขัดหรือแย้งกับหลักคำสอนของศาสนาหรือหลักศีลธรรม
- 3) เจตนารมณ์ของกฎหมายต้องมุ่งหลายเพื่อประโยชน์ของมหาชน ทั้งนี้ แม้ว่ากฎหมายไม่ขัดต่อศาสนาหรือศีลธรรม ถ้ากฎหมายนั้นไม่ได้ก่อให้เกิดแก่ประโยชน์ต่อมวล มหาชนก็ไม่ควรประกาศใช้กฎหมายนั้น
- 4) ผู้ปกครองเป็นคนออกกฎหมาย แต่กฎหมายนั้นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไข ของหลักทศพิธราชธรรม เพราะกฎหมายที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของทศพิธราชธรรมจึงจะทำให้กฎหมาย นั้นเกิดความยุติธรรมและเป็นประโยชน์ต่อมวลมหาชนได้อย่างแน่แท้

จะเห็นได้ว่าหลักจตุรธรรม 4 ประการที่กล่าวเป็นหัวใจสำคัญของการตรากฎหมาย เพราะการบัญญัติกฎหมายต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว ซึ่งจะทำให้เห็นชัดว่ากฎหมายต้อง สอดคล้องกับธรรมะหรือธรรมะกับกฎหมายต้องเป็นหนึ่งเดียวไม่สามารถแยกออกจากกันได้ หลักจตุร ธรรมสามารถเรียกได้ว่า²⁶⁴ เป็นหลักนิติธรรม (The Rule of Law) เป็นอุดมการณ์ของกฎหมายไทย สมัยกรุงศรีอยุธยาอยู่บนพื้นฐานภายใต้เงื่อนไขของอิทธิพลหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และเป็น สิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงจิตวิญญาณหรือรากเหง้าแห่งปรัชญากฎหมายไทย ตามหลักจตุรธรรมหาก กฎหมายได้อยู่ภายใต้เงื่อนไขทั้ง 4 ประการดังกล่าวถือว่ากฎหมายนั้นเป็นธรรม หรือกฎหมายนั้นมี ความยุติธรรม ในมุขกลับกันหากกฎหมายไม่ได้อยู่ในเงื่อนไขหลักจตุรธรรมก็ถือว่าเป็นกฎหมายที่ไม่ เป็นธรรม และไม่ถือว่าเป็นกฎหมายที่บังคับได้ด้วย ซึ่งจะสอดคล้องกับหลัก “Lex Injusta Non Est Lex” (An Unjust Law is Not a Law) หมายความว่า “กฎหมายที่ไม่เป็นธรรมไม่ถือว่าเป็น กฎหมาย”²⁶⁵ เป็นหลักคิดของตะวันตกในสำนักกฎหมายธรรมชาติ หรือหากกฎหมายใดอยู่ภายใต้ เงื่อนไขของหลักจตุรธรรมถือว่าเป็นกฎหมายที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ของมหาชนอย่างแท้จริง หลักคิดนี้ เองก็จะไปตรงกับงานเขียนของเพลโตเรื่อง “กฎหมาย” (Laws) เคยกล่าวไว้ว่า “บทกฎหมายใด ๆ ที่

²⁶³ คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 4 ปีการศึกษา 2/2554, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์แนะแนวกฎหมายนิติศาสตร์ (ลุงชาว์ใต้), 2554, หน้า 6.

²⁶⁴ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 203.

²⁶⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 204.

มิได้ตรารึขึ้นเพื่อตรารึขึ้นเพื่อร่วมกันของชุมชนทั้งหมด หาได้เป็นกฎหมายอันแท้จริงไม่”²⁶⁶ สิ่งทีกล่าวมาจึงสะท้อนให้เห็นชัดว่าหลักจตุรธรรม เป็นปรัชญากฎหมายไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาอย่างแท้จริง

4.1.2.2 กฎหมายในยุคกรุงศรีอยุธยาที่ได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนา

กฎหมายที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นส่วนมากมาจากพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ทรงประกาศใช้ต่อมากฎหมายประเภทนี้เรียกว่าพระราชสาส์ตนั้นเอง ซึ่งในพระราชสาส์ตจะเริ่มต้นด้วยการกล่าวอ้างถึงพระธรรมศาสตร์ฉบับของพระมนูเป็นแม่บท เป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่ากฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาใช้พระธรรมศาสตร์และพระราชสาส์ตเช่นเดียวกับกฎหมายสุโขทัย²⁶⁷ และในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ถือว่าเป็นแม่บทแห่งความคิดทางกฎหมายซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งพุทธปรัชญา²⁶⁸

ฉะนั้นกฎหมายที่ใช้ในสมัยอยุธยาคือพระราชสาส์ตซึ่งมีมากมายหลายฉบับด้วยกัน แต่กฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ไม่ได้หลงเหลือให้เห็น คงเป็นเพราะโดนพม่าเผ่าทำลายพระราชสาส์ตต่าง ๆ จึงถูกทำลายไปด้วย และกฎหมายแต่ละฉบับที่ประกาศออกมาใช้ก็จะมีแค่เพียง 3 ฉบับเท่านั้น คือ²⁶⁹ 1) หอเครื่อง เป็นห้องที่พระมหากษัตริย์ทรงงานเป็นฉบับที่พระมหากษัตริย์ทรงอ่าน 2) หอหลวงฉบับนี้จะถูกเก็บไว้ที่หอหลวงเก็บไว้สำหรับให้ขุนนาง ข้าราชการทั่ว ๆ สามารถเข้าไปอ่านและอนุญาตให้คัดลอกเอาไปได้ 3) ศาลหลวง และอีกฉบับจะถูกเก็บไว้ที่ศาลหลวงเอาไว้สำหรับผู้พิพากษาตุลาการหรือผู้ที่ทำหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคัดสินคดีอ่าน

ดังได้กล่าวมาแล้วว่ากฎหมายที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเรียกว่าพระราชสาส์ตซึ่งอยู่ภายใต้เงื่อนไขของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ถือว่าเป็นการได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก แต่ในพระราชสาส์ตที่เป็นกฎหมายเป็นรูปธรรมที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็จะเห็นได้ชัดเจนเช่นกันที่ได้นำหลักคำสอนทางพุทธศาสนาบัญญัติเป็นกฎหมายดังนี้²⁷⁰

1) หลักอินทภาษหรือกฎหมายลักษณะอินทภาษ กล่าวคือกฎหมายลักษณะอินทภาษโดยแก่นเนื้อหาหัวใจสำคัญก็ถือเป็นการบัญญัติถึงลักษณะหรือธรรมของตุลาการที่ใช้ในการพิจารณาพิพากษาคัดสินคดี นั่นก็คือ อคติ 4 ประกอบไปด้วย 1) ฉันทาคติ ไม่ลำเอียงเพราะรัก 2) โทษาคติ ไม่ลำเอียงเพราะโกรธ 3) ะยาคติไม่ลำเอียงเพราะกลัว 4) โมหาคติ ไม่ลำเอียงเพราะหลง

²⁶⁶ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 204.

²⁶⁷ พระวรภักดีพิบูลย์, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 13.

²⁶⁸ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 211.

²⁶⁹ พระวรภักดีพิบูลย์, *เรื่องเดิม*, หน้า 13.

²⁷⁰ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 211 – 226.

ในกฎหมายลักษณะอินทภาษดังกล่าวนี้ไม่ได้กล่าวถึงแต่เพียงหลักอินทภาษเท่านั้น แต่ยังได้กล่าวถึงหลัก “อุเบกขาธรรม” เป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อยู่ในพรหมวิหาร 4 อุเบกขาธรรมหมายถึง วางตัวให้เป็นกลาง กล่าวคือการวางตัวเป็นกลางตามอุเบกขาถือว่าเป็นหลักความยุติธรรมอย่างแท้จริง เพราะต้องวางตัวให้เที่ยงต่อธรรมแม้จะผิดคนก็ตาม แต่ถ้าเป็นการวางตัวให้เที่ยงต่อคนแต่ผิดต่อธรรมก็ไม่ใช่ว่าความหมายตามอุเบกขาธรรมนี้ และในกฎหมายลักษณะอินทภาษได้ให้ความสำคัญต่อหลักอินทภาษเป็นอย่างมากดังมีความตอนหนึ่งกล่าวไว้ว่า

“อนึ่ง ให้ผู้พิพากษาถือเอาซึ่งแว่นแก้ว คือหลักอินทภาษนี้แล้วเอาพระธรรมสารทปนจักขุซ้ายขวา เอาพระราชกฤษฎีกาเป็นเขาพระสุเมรุราชหลักโลกอันมั่นคง...”²⁷¹

จากข้อความดังกล่าวทำให้เห็นถึงโครงสร้างทางกฎหมายของอยุธยาได้เป็นอย่างดี อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดทางกฎหมายของกรุงศรีอยุธยาที่ว่าได้ และทำให้เห็นถึงระดับความสำคัญของกฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย กล่าวคือ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นหลักชัยแห่งความยุติธรรม ถือว่าเป็นกฎหมายสูงสุดเปรียบเหมือนรัฐธรรมนูญในปัจจุบัน ลำดับรองลงคือหลักอินทภาษที่เปรียบเหมือนเป็นเครื่องมือหรือกลไกที่ทำให้เกิดความยุติธรรม โดยผ่านทางผู้พิพากษาหรือผู้ใช้กฎหมายต้องยึดตามหลักอินทภาษในการปฏิบัติหน้าที่ ส่วนลำดับสุดท้ายคือ คือตัวบทกฎหมาย หรือพระราชกฤษฎีกาเป็นส่วนที่พระมหากษัตริย์ตราตราขึ้นและเรียกว่าพระศาสตร์ ซึ่งเป็นบทบัญญัติหรือขอกกฎหมายต่าง ๆ ที่เป็นข้อห้ามหรือความผิดต่าง ๆ ที่มาบังคับใช้ในสังคม

ทั้งนี้จะเห็นว่าหลักอินทภาษมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะผดุงความยุติธรรมไว้ ดังข้อความที่ว่าพระธรรมศาสตร์เป็นดวงตา มีหลักอินทภาษเป็นแว่นแก้วใช้ส่องขยายหาความจริงเพื่อให้เกิดความยุติธรรม ส่วนพระราชกฤษฎีกาเปรียบเหมือนเขาพระสุเมรุซึ่งหมายถึงภูเขาที่อยู่บนชั้นฟ้า ดาวดึงส์ กล่าวคือพระราชกฤษฎีกาหรือกฎหมายข้อบัญญัติต่าง ๆ ของแผ่นดินชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและสูงส่งของกฎหมายที่ทุกคนต้องเคารพและปฏิบัติตาม

ดังนั้นกฎหมายลักษณะอินทภาษซึ่งมีหลักอินทภาษและอุเบกขาธรรมเป็นแก่นสาร และถือว่าเป็นเครื่องมือที่เป็นกลไกทำให้เกิดความยุติธรรม สิ่งนี้เองที่ทำให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ส่งผลถึงการบัญญัติกฎหมายเพราะทั้งหลักอินทภาษหรือที่เรียกว่า อกติ 4 และอุเบกขาธรรม ล้วนเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

2) อิทธิพลของหลักศีล 5 และความเชื่อเกี่ยวกับบุญ – กรรมในพระพุทธศาสนา กล่าวคือกฎหมายในสมัยอยุธยาที่ได้นำเอาหลักการเรื่องของศีล 5 ไปเป็นหลักเกณฑ์ในการบัญญัติกฎหมายก็จะปรากฏในพระอัยการลักษณโจรซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนดังนี้²⁷²

²⁷¹ กรมศิลปากร, *เรื่องกฎหมายตราสามดวง*, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2521), หน้า 32.

²⁷² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 433.

“อนึ่ง มีพระราชบัญญัติไว้แก่อธิบดี ศรีนครบาลผู้บริหารพิจารณาบันดาความโจรทั้งปวงไซ้ จงมีใจซื่อตรงคงในเบญจศีล 5 คืออย่าให้ฆ่าสัตว์ อย่ากำหนดในทรัพย์ท่าน อย่าทำทราจารล่วงประเวณี อย่ากล่าววะจีกรรมมุขาวาท จงปราษจากสุราบาเลจงกำหนดการเพณินิจ...”จากบทบัญญัติในพระอัยการลักษณโจรได้นำเอาเรื่องของเบญจศีลหรือศีล 5 มาเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมที่ให้ทุกคนต้องปฏิบัติ ให้มีความตั้งมั่นในศีล 5 ซึ่งประกอบไปด้วย 1) ปาณาติปาตาเวรมณี จดเว้นจากการฆ่าสัตว์รวมถึงการทำร้ายร่างกาย หรือทำให้เสียหายแก่ชีวิตร่างกายด้วย 2) อทินนาทานาเวรมณี จดเว้นจากการลักทรัพย์รวมถึงการทำให้เสียหายแก่ทรัพย์สินด้วย 3) กาเมสุมิฉฉาจาราเวรมณี จดเว้นจากการประพฤติดีกาม ผิดลูกผิดเมีย หรือเป็นการห้ามกระทำละเมิดทางเพศนั่นเอง 4) มุสาวาทาเวรมณี จดเว้นจากการพูดเท็จรวมถึงการห้ามพูดดูถูกเหยียดหยาม ดูหมิ่น ใส่ร้ายป้ายสี นินทาว่าร้าย 5) สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานาเวรมณี จดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัยรวมถึงการห้ามเสพสิ่งเสพติดต่าง ๆ ด้วย

ทั้งนี้จากที่กล่าวมานั้นทำให้เห็นชัดได้ว่าในพระอัยการลักษณโจรได้นำเอาบทบัญญัติของศีล 5 ไปเป็นข้อห้ามในทางกฎหมาย นอกจากในพระอัยการลักษณโจรที่ได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนากฎหมายอีกฉบับถัดมาจากพระอัยการลักษณโจรคือ พระอัยการลักษณผัวเมียก็ได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเช่นกันในการนำไปเป็นหลักเกณฑ์ในการบัญญัติกฎหมายโดยนำเอาหลักการของศีลข้อที่ 3 ห้ามละเมิดลูกเมียผู้อื่น ได้นำฐานคิดตรงนี้ไปบัญญัติเป็นความผิดฐาน “ทำชั่ว” ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายหญิงหรือชายที่มีชู้ถือว่ากระทำความผิดต้องถูกลงโทษและปรับโทษด้วยกันทั้งสิ้น ดังเช่นมีบทบัญญัติว่า

“มาตราหนึ่ง ผู้ใดทำชู้ด้วยเมียท่าน แลชายชู้นั้นจะเอาเมียท่านมาเปนเมียตน ท่านว่าอย่าพึงให้ ให้ส่งหญิงนั้นให้แก่ผัวมันจงได้ ข้าเมียแลบาทเบีย้เท่าใดให้ไหมเท่านั้น ให้แก่เจ้าผัวจงสิ้น”²⁷³ จากบทบัญญัตินี้ดังกล่าวได้รับหลักการมาจากศีลข้อที่ 3 ประพฤติในกามโดยการล่วงเกินลูกเมียผู้อื่นเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาให้ความสำคัญในเรื่องของศีลธรรมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องการหย่าหรือการสิ้นสุดแห่งการเป็นสามีภรรยาบทบัญญัติในส่วนนี้ก็ได้รับหลักการมาจากหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเช่นในบัญญัติไว้ในพระอัยการลักษณผัวเมียในบทที่ 67 บัญญัติว่า

“มาตราหนึ่ง ภริยาสามีมิชอบเนื้อพึงใจกัน เขาจะหย่ากันใช้ตามน้ำใจเขา เหตุว่าเขาทั้งสองนั้นสิ้นบุญกันแล้ว จะจำใจให้อยู่ด้วยกันมิได้”²⁷⁴ จากบทบัญญัตินี้ดังกล่าวประเด็นอยู่ที่คำว่า เหตุว่าเขาทั้งสองนั้นสิ้นบุญกันแล้ว จะจำใจให้อยู่ด้วยกันมิได้ ตรงนี้เองที่รับเอาแนวคิดเรื่องบุญกรรม

²⁷³ 200 ปี กฎหมายตราสามดวง, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2547), หน้า 16.

²⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

ในทางพระพุทธศาสนาบัญญัติเป็นกฎหมาย ซึ่งจะตรงกับคำที่ว่า ปุพเพสันนิวาส และ ปุพเพกตปุญญตา

3) คำอวยพรสักขีพยานที่กล่าวแต่ความสัจใน “พระไอยการลักษณะญาณ” กล่าวคือเป็นกฎหมายที่เป็นการปฏิบัติตัวของพยานก่อนจะให้โดยได้มีบทบัญญัติได้กล่าวอวยพรแก่ผู้ที่พูดแต่ความจริงเป็นการกล่าวที่อิงต่อหลักของพระพุทธศาสนาดังมีบัญญัติว่า “ถ้าแลผู้เป็นสักขีพยานกล่าวแต่ตามสัจตามจริงใช้ แลเกิดมาในภพใด ๆ ถ้าเป็นบุรุษจะบริสุทธฺิไปด้วยรูปโฉมพรรณสัณฐานอันประเสริฐ...แลผลแห่งตนอันมีความสัจนั้นไปในอนาคตจะทรงพระไตรปิฎกธรรมอันเป็นที่ยกเออตะทัคคะในพระพุทธศาสนาสมเด็จพระศรีอาริยมตไตรยเจ้าอันจะมาตรัสในภายภาคหน้า แลจะบ่ายหน้าเข้ายังพระอมิตะมหานครนฤพานนั้นแล”²⁷⁵ จากบทบัญญัตินี้เป็นการอวยพรให้ผู้ที่เป็นพยานแล้วพูดตามความเป็นจริง จากผลของการพูดความจริงขอให้ได้พบพระศรีอาริยมตไตรย และหากมีความตั้งใจใฝ่ศึกษาปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาก็ขอให้ถึงพระนิพพาน

4) การอุปสมบทและสิทธิประโยชน์ที่ตามมาในทางกฎหมายการอุปสมบทนั้นเป็นประเพณีมาตั้งแต่โบราณว่าเมื่อมีลูกชาย และอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์จะต้องอุปสมบทเป็นพระภิกษุเพื่อศึกษาธรรม ก่อนที่จะออกมาครองเรือน ทั้งยังเชื่อว่าการอุปสมบทเป็นการบวชเพื่อทนแทนบุญคุณบิดามารดา ซึ่งในสมัยอยุธยาได้มีการตรากฎหมายในพระไอยการทาส ให้สิทธิประโยชน์ต่อผู้ที่อุปสมบทเป็นอย่างมากดังมีบัญญัติว่า “มาตราหนึ่ง ผู้ใดศรัทธาต่อพระศาสนาโปรดให้ทาสบวชเป็นภิกษุเป็นสามเณร เปนรูปชีในพระศาสนาแล้ว ถึงจะลาออกจากศาสนาเล่าก็ดี เจ้าทาสจะเอาทาสคืนนั้นมิได้ ถ้าเจ้านี้ลูกนียอมให้บวชแล้ว จะเอาคืนนั้นก็มิได้” เมื่อบุคคลใดได้เข้าสู่ร่มผ้ากาสาวพัตน์ไม่ว่าจะเป็นพระภิกษุหรือสามเณร หากลาสิกขาออกมาแล้วก็หลุดพ้นจากความเป็นทาสได้ โดยไม่ต้องกลับไปเป็นทาสอีก และการบวชนั้นหากเป็นผู้มีหนี้สิน เมื่อเจ้านี้อนุญาตให้บวชแล้ว หนี้นั้นก็ถือว่าเป็นอันหมดไปโดยปริยาย

5) การคำนวณค่าปรับไหมในการลงโทษโดยอาศัยคติในพุทธศาสนาในพระไอยการพรมศักดิ์ได้มีการกำหนดอัตราโทษซึ่งเอาหลักการทางพระพุทธศาสนามาคำนวณเป็นอัตราโทษดังมีบทบัญญัติว่า “พระมนัสสาราจารย์ท่านกล่าวไว้ว่า ถ้าเจ้าทำพรมศักดิ์ให้ตั้งทศกุศลกรรมบถ 10 ลงเอาเอกจิต 1 บวก แล้วเอาปัญจอินทรี 5 คูณ เปนมะโนทุจริต เกณเลมิตตราไว้แล้ว ตั้งเกณเลมิตลงเอาปัญจอินทรี 5 หารลัพได้ 11 เปนเกณวิจิตรจิตดำท่าน จึงตั้งเกณเลมิตเอา 11 หารลัพนั้นเอาออกตั้ง 9 ถาน ถานแรกเอา 5 คูณ เปนเกณกายทุจริต”²⁷⁶

6) การห้ามมีเพศสัมพันธ์กับชาวต่างประเทศพระไอยการอาชญาหลวงได้บัญญัติถึงการไปมีความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติโดยไม่ให้ไปยุ่งเกี่ยวกับบุคคลเหล่านี้ดังมีบัญญัติว่า

²⁷⁵ กรมศิลปากร, *เรื่องเดิม*, หน้า 214.

²⁷⁶ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 99.

“มาตราหนึ่ง ราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทมอน บมียำบมิกลัวพระราชอาญาพระราชกำหนดกฎหมาย เหน็บสตุข้าของเงินทองของมฤดาภิธินมาค้าขายแต่นานาประเทศ นอกต่างแดน แลยกลูกสาว ยกหลานสาวให้เป็นเมียฝรั่งอังกฤษวิลันดาความลาญอันต่างศาสนา แลให้เข้ารีตถืออย่างมฤดาภิธิน นอกพระศาสนา ท่านว่าผู้นั้นเปลี่ยนนามในแผ่นดินแลมันเอาใจไปแฝงเพื่อแก้ประจามิตฆ่าศึกศัตรู หมูร้ายท่านให้ลงโทษ...”²⁷⁷ เป็นบทบัญญัติที่ห้ามให้คนไทย คนมอญลูกสาว หลานสาวให้ไปเป็น ภรรยาของคนต่างชาติดศาสนาอื่นที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนาบุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็นพวกมิจฉาภิธิน คือ ฝรั่ง อังกฤษ ฯ หากกระทำเช่นนั้นผู้นั้นเปรียบเหมือนเป็นเปลี่ยนนามในแผ่นดินที่เห็นแก่เงินทองทรัพย์สมบัติของคนนอกศาสนา

ทั้งนี้ยังได้บัญญัติถึงความผิดการไปมีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวกับพวกนอก ศาสนาหรือต่างชาติที่ไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา มีบทบัญญัติอยู่ว่า “ด้วยสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาตำหรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งว่าทุกวันนี้แขกฝรั่งอังกฤษคลุมละลาญนานาประเทศเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารเปนอันมาก แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้ไทยมอญลอบไปลักไปช้อง เสพเมถุนธรรมด้วยแขกฝรั่งอังกฤษคลุมละลาญซึ่งถือฝ่ายมิดฉาภิธิน เพื่อจะมีให้ฝูงทวยราษฎรไปสู่ อบายทุกข ให้อยู่ตามสัมมาภิธินอย่าให้ระคนปนกัน...”²⁷⁸ เป็นการห้ามไม่ให้คนไทย และคนมอญไปมีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวหรือเสพเมถุนกับคนต่างชาติคือ แขก ฝรั่ง และอังกฤษ

7) ความรุนแรงของโทษในความผิดเกี่ยวกับการทำลายหรือดูหมิ่นพุทธ ศาสนาพระไอยการกระบาศักเป็นบทบัญญัติที่ให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้มีการ กำหนดผิดต่อผู้ที่คิดไม่ดีต่อพระพุทธศาสนา มีบทบัญญัติอยู่ว่า “...ปล้นตีอาวาสเผาพระอุโบสถ แลสังฆาราม จับพระสงฆ์ สามเณร..กระทำกาสาหัสเร่งรัดเอาทรัพย์สิ่งของโดยทารุณการะกำหยาบฆ่าฆ่าสมณ สามเณร แลเจ้าทรัพย์ด้วยประการใดก็ดี...”ใครที่ผิดไม่ดีต่อพระพุทธศาสนาโดยการทำลาย พระอุโบสถ รวมทั้งศาสนาวัตถุต่าง ๆ ภายในอาราม รวมทั้งลักทรัพย์ของพระภิกษุสามเณร หรือ กรรมใช้กำลังประทุษร้ายต่อพระภิกษุ สามเณรเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินนั้น และความผิดนี้ก็ได้มีอยู่ใน พระพระไอยการลักษณโจรด้วยมีบทบัญญัติว่า “อันว่าโจรสาระนั้น คือว่าลักทรัพย์อันเป็นแก่นสาร ลักพระพุทธรูป แลลอกทอง พระพุทธรูปพระสถูป พระเจดีย์เป็นมิจฉาภิธินอกอุกฤษโทษ”²⁷⁹ ผู้ใดคิดไม่ดี ลักทรัพย์ที่เป็นศาสนวัตถุเช่น พระพุทธรูป เจดีย์ พระสถูปต่าง ๆ รวมทั้งลักลอกทองคำจาก พระพุทธรูป

8) ทศพิธราชธรรม หลักธรรมที่เป็นปรัชญากฎหมายเชิงอุดมคติทาง กฎหมายเชิงพุทธ กล่าวคือในสมัยอยุธยาเป็นการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีพระหา

²⁷⁷ กรมศิลปากร, *เรื่องเดิม*, หน้า 480.

²⁷⁸ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 663 – 664.

²⁷⁹ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 432.

กษัตริย์เป็นศูนย์รวมอำนาจ พระบรมราชโองการถือว่าเป็นกฎหมาย แต่ก็จะมีหลักที่ให้พระมหากษัตริย์ต้องยึดมั่นหรือทำตามหลักที่กำหนดไว้นั้นคือ “ทศพิธราชธรรม” รวมไปถึงการจะบัญญัติกฎหมายใด ๆ ก็ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขหรือออกกฎหมายมาเพื่อให้เป็นไปตามหลักของทศพิธราชธรรมเท่านั้น

4.1.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

เมื่อกรุงศรีอยุธยาล่มสลายโดยการพ่ายแพ้สงครามแก่พม่า พระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงกอบกู้เอกราชบ้านเมืองขึ้นมาใหม่ได้ โดยการตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีใหม่ของรัฐไทย ระหว่าง พ.ศ. 2310 - 2325 ระยะเวลา 15 ปี มีพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวคือพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระเจ้าตากสินมหาราช) ในช่วงระยะเวลา 15 ลักษณะแห่งปรัชญากฎหมายก็รับยังคงแบบธรรมเนียมที่เข้มข้น²⁸⁰ไว้เหมือนยุคสุโขทัย อยุธยาเหมือนเดิมสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งมั่นในศีลธรรมหรือความมั่นคงในพระพุทธศาสนาของพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏในพระราชดำรัสเป็นพระปณิธานของพระองค์ในการเป็นพระมหากษัตริย์ว่า²⁸¹

“...เป็นสัจแห่ง ข้าฯ ทำความเพียรมิได้คิดแก่กายและชีวิตทั้งนี้ จะปรารถนาสมบัติพิสดารอันใดหามิได้ ปรารถนาแต่จะให้สมณชีพรรคมงคล สัตว์โลกเป็นสุข อย่าให้เบียดเบียนกันให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมปฏิบัติเพื่อจะเป็นปัจจัยแก่โพธิญาณสิ่งเดียว ถ้าและผู้ใดอาจสามารถจะอยู่ในราชสมบัติ ให้สมณพราหมณ์ประชาราษฎรเป็นสุขได้จะยกสมบัติทั้งนี้ให้แก่บุคคลผู้นั้น แล้ว ข้าฯ จะไปสร้างสมณธรรมแต่ผู้เดียว ถ้ามีฉะนั้นจะปรารถนาศรัทธาและหทัยวัตถุสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็จะให้แก่ผู้นั้น...”

จากพระราชดำรัสของพระองค์ทำให้เห็นถึงความยึดมั่นในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และพระองค์ทรงได้พระราชนิพนธ์ตำราการทำสมาธิชื่อว่า “พระบรมราชาธิบายว่าด้วยลักษณะการปฏิบัติธรรมชั้นสูง” เป็นสิ่งที่ตอกย้ำว่าพระองค์ทรงมีความศรัทธาและปฏิบัติตามหลักของพระพุทธศาสนาทั้งนี้ในด้านปรัชญากฎหมายที่แสดงให้เห็นถึงยุคธรรมนิยมของพระองค์แบบเข้มข้นดังที่พระองค์ทรงตรากฎหมายห้ามคนไทยนับถือศาสนาด้วยเหตุที่ว่าพระองค์ไม่พอใจที่พวกนับถือศาสนาอะหะหมัดมีความเห็นเกี่ยวกับการฆ่าสัตว์ว่าไม่เป็นบาป ตรงนี้เองที่ไปขัดกับหลักพระพุทธศาสนาพระองค์จึงออกประกาศพระราชโองการดังนี้ “ห้ามคนไทยและมอญมิให้เข้ารีตและนับถือศาสนาอะหะหมัดมีวางโทษถึงประหารชีวิต ทั้งคนชักชวนและคนไทยคนมอญที่ไปเข้ารีตและนับถือศาสนาอะหะหมัด”²⁸²

²⁸⁰ จรัญ โฆษณานันท์, ปรัชญากฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), หน้า 282.

²⁸¹ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 65 เล่มที่ 40, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, 2512), หน้า 1-2.

²⁸² วิชา มหาคุณ, “กฎหมายและคดีสำคัญสมัยกรุงธนบุรี”, วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 8 (กุมภาพันธ์ 2527): 72.

ในสมัยของพระองค์การจะตรากฎหมายหรือพระราชกำหนดต่าง ๆ ก็ยังให้ความสำคัญต่อคัมภีร์พระธรรมศาสตร์²⁸³ โดยการตรากฎหมายแต่ละครั้งก็ยังคงอ้างอิงถึงคัมภีร์หรือโบราณราชนิติพระเพณีสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา ดังนั้นจะเห็นว่ายุคของพระเจ้าตากสินมหาราชปรัชญาทางด้านกฎหมาย และความยุติธรรม ล้วนแสดงให้เห็นถึงความมั่นคงและยึดมั่นในพระพุทธศาสนาและมีจุดยืนด้านธรรมนิมด้วย²⁸⁴

เมื่อผ่านยุคกรุงธนบุรีก็เข้าสู่ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ สถาปนาขึ้นเมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2325 โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ถือว่าเป็นราชธานีแห่งที่ 4 ของไทยนับตั้งแต่กรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา และกรุงธนบุรี เป็นต้นมา เป็นสิ่งที่แน่นอนว่าระบบกฎหมายที่ได้นำมาใช้ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ก็รับมาจากกรุงศรีอยุธยา เพราะกฎหมายที่ได้นำมาใช้เป็นกฎหมายดั้งเดิมที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ก็ได้คัดลอกมาจากฉบับที่สมบูรณ์เพราะครั้งกรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้ต่อพม่าเอกสารกฎหมายทั้งหลายในกรุงศรีอยุธยาก็ถูกไฟเผาเสียหายไปหมด กล่าวคือ²⁸⁵ ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระบรมราชโองการให้รวบรวมกฎหมายของกรุงศรีอยุธยาที่ยังเหลืออยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น นครศรีธรรมราช นครราชสีมา เพชรบูรณ์ เป็นเมืองที่ไม่ได้เสียแก่พม่าครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา ได้นำมารวบรวมจนเป็นกฎหมายตราสามดวงขึ้นและก็ได้มีการตรากฎหมายขึ้นมาใหม่ด้วย แต่ก็อยู่ภายใต้อิทธิพลของพระพุทธศาสนา และยังคงมั่นคงในรูปแบบของธรรมนิมเหมือนเดิม

4.1.3.1 ปรัชญากฎหมายไทยในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ปรัชญากฎหมายไทยในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วงระหว่างรัชกาลที่ 1 – 3 ก่อนที่จะมีการจดสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 3 และช่วงก่อนปฏิรูปกฎหมายในช่วงรัชกาลที่ 4 – 5 ปรัชญากฎหมายของไทยนั้นก็ยังคงมีจุดยืนในรูปแบบธรรมนิมเช่นเคย หรือการตรากฎหมายก็ยังคงได้รับอิทธิพลแนวคิดจากพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความยึดมั่นต่อ “พระธรรมศาสตร์” ซึ่งได้บัญญัติไว้เป็นส่วนแรกในกฎหมายตราสามดวงที่รวบรวมขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ จึงถือได้ว่าเป็นหลักฐานที่มั่นคงที่สุดของการมีอยู่แห่งปรัชญากฎหมายแบบธรรมนิมในยุครัตนโกสินทร์

ทั้งนี้จะเห็นได้อย่างชัดเจนในบทนิพนธ์ของพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นอธิบดีศาลฎีกาคนแรกและถือว่าเป็นปรมาจารย์ด้านกฎหมายของไทย บทนิพนธ์ดังกล่าวนี้พระองค์ทรงเชื่อมโยงเรื่องกฎหมาย ความยุติธรรมและธรรมะเข้าด้วยกัน ให้เป็นหนึ่งเดียว บทนิพนธ์เรื่องนี้มีชื่อว่า “ธรรมสาร วินิจฉัยว่าด้วยยุติธรรมเป็นอย่างไร” โดยเริ่มอธิบายคำว่า “ความยุติธรรม”

²⁸³ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 289.

²⁸⁴ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 286.

²⁸⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 292.

หมายถึง “ถูกต้องตามธรรม” โดยที่ยุติธรรมนี้มุ่งหมายต่อสิ่งที่เรียกว่า ธรรมเนียมหรือธรรมเนียม “ประชุมนิยมถือกันเป็นหมู่ ๆ พร้อมกัน” เพื่อความอยู่รอดหรือความสุขความเจริญ ของประชาชน พระองค์ยังได้ขยายคำว่าธรรมเนียมออกเป็น 4 ประการเพื่อให้เห็นชัดเจน และเป็นรูปธรรมและนำไปปฏิบัติได้จริงธรรม 4 ประการดังกล่าวนี้เรียกว่า “ธรรมสาร” มีดังนี้²⁸⁶

1) ซีโวปรณกมม ธรรมที่เป็นเครื่องเลี้ยงหมายถึงธรรมที่ก่อเกิดให้เกิด อาหาร เครื่องอุปโภค บริโภค ที่อยู่อาศัย ตลอดจนการประกอบอาชีพต่าง ๆ เพื่อเลี้ยงชีพชีวิตของมนุษย์

2) พหุลธมม ธรรมที่เป็นเครื่องทำให้มากให้บริบูรณ์ หมายถึงธรรมที่ทำให้ประชาชนทั้งบ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ สามารถดำรงชีวิตได้ในเวลาที่เกิดสงครามหรือเวลาที่บ้านเมืองเดือนร้อน

3) ดุลยธมม ธรรมอันเสมอหมายถึงธรรมที่ทำให้กลุ่มคนหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน หรือทำให้กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมเกิดดุลยภาพ

4) ทพฺพรุกฺขิตธมม ธรรมอันมั่นคงไม่อันตราย หมายถึง ธรรมที่เป็นตัวส่งเสริมให้อำนาจอธิปไตยเกิดความมั่นคง เพื่อที่จะปกป้องภัยร้ายจากศัตรูทั้งในและนอกอาณาจักรพร้อมทั้งรักษาความสงบสุขของบ้านเมือง

หลักธรรมสาร 4 ประการของกรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นจิตวิญญาณของกฎหมาย ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดประโยชน์สุขของคนในสังคมได้อย่างเท่าเทียมกัน ในช่วงยุคของธรรมนิยมนับทกฎหมายต่าง ๆ ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีต้องมีวัตถุประสงค์เป็นไปเพื่อบำรุง “ธรรมสาร” ทั้ง 4 ประการ ธรรมสารจึงเปรียบเสมือนเป็น “หลักนิติธรรมหรือหลักกฎหมาย (The Rule of Law) และเป็นหลักพื้นฐานอันสำคัญของความยุติธรรม” หรือกรณีที่ผู้พิพากษาจะทำหน้าที่พิจารณาพิพากษา อรรถคดี นอกจากจะยึดมั่นในหลักอรรถคดี 4 คือ ไม่ลำเอียงเพราะรัก ไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่ลำเอียงเพราะโกรธ และไม่ลำเอียงเพราะกลัว นอกจากนั้นสิ่งสำคัญที่ผู้พิพากษาต้องยึดเป็นหลักในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นก็คือ “หลักธรรมสาร” จึงอาจกล่าวได้ว่าหลักธรรมสารคือ “ยุติธรรม” โดยนัยนี้ความยุติธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการปรับใช้กฎหมายให้ถูกต้องตามความเป็นจริงโดยปราศจากอคติ 4 ประการ และสาระสำคัญคือต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมหรือยึดตามหลักธรรมสาร²⁸⁷

4.1.3.2 กฎหมายในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนา

กฎหมายที่ใช้ในกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนที่จะมีการปฏิรูปกฎหมายอย่างจริงจังในช่วงรัชกาลที่ 5 กฎหมายที่ใช้ก็คือกฎหมายตราสามดวงแบบเดียวกับกฎหมายที่ใช้ในสมัยกรุงศรี

²⁸⁶ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 383.

²⁸⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 384.

อยุธยาซึ่งรวบรวมได้มาบางส่วนที่เหลือจากการถูกทำลายของพม่า นอกเหนือจากกฎหมายตราสามดวงแล้วในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ในสมัยของรัชกาลที่ 1 ก็ยังได้มีพระราชกำหนดใหม่ และพระราชบัญญัติดังกล่าวนี้ก็ได้นำเอาแนวคิดหรือคำสอนทางพระพุทธศาสนาไปบัญญัติเป็นกฎหมายหลายเรื่องด้วยกันดังนี้

1) การให้ยึดมั่นในพระรัตนตรัยยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด ในพระราชกำหนดใหม่ได้มีการห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์เพื่อบูชาต่อเจ้าที่ เทวตาศาลพระภูมิ ทั้งมิให้ไปขอพรอ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงการห้ามบูชาสิ่งซึ่งเป็นลักษณะไปในทางทิ้งมลาย แต่ให้ยึดมั่นในพระรัตนตรัยคือมีพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ซึ่งจะปรากฏในพระราชกำหนดปี พ.ศ. 2325 ได้บัญญัติไว้ในตอนท้ายคือ²⁸⁸

“ปรลั้กหักพังนั้นบริบูรณ์แลแต่งเครื่องพระยาบวดผลไม้ถั่วงาเป็นต้น แลรูปเทียรของบูชาพื่อนรำบาวงสรวงพะลิกาม ถวายสิ่งซึ่งอันสมควรแก่เทพารักษ์ แต่อย่านับถือว่ายิ่งกว่าพระไตรสรณาคม ห้ามอย่าให้พลิกามด้วยฆ่าสัตว์ต่าง ๆ มีโคกระบือสุกรเปดไก่เปนต์นบูชางจะไปสู่อบายภูมิเสียแลให้กระทำบุญให้ทานรักษาศิล...”

จากบทบัญญัติพระราชกำหนดปี พ.ศ. 2325 กฎหมายฉบับนี้เห็นได้ชัดเจนว่าให้ความสำคัญ ต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง เพราะบัญญัติให้ทุกคนยึดมั่นในพระรัตนตรัย นั้นหมายถึงให้ดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยมิให้เชื่อหรือมลายในเรื่องพระภูมิ ผีสางต่าง ๆ ทั้งมิให้อ้อนวอนขอพรต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ให้เชื่อในเรื่องผลของกรรม กรรมคือการกระทำให้ยึดมั่นในกรรมดี ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั่นเอง

2) พระบรมราชาโฆวาทนโยบายด้านพระพุทธศาสนาได้มีพระบรมราชาโฆวาทต่อข้าราชการ ขุนนาง และประชาชนเกี่ยวกับนโยบายด้านพระพุทธศาสนาสรุปได้มี 3 ประการด้วยกันคือ

(1) ให้ทำนุบำรุง อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา มีพระบรมราชาโฆวาทว่า “โดยพุทธโฆวาทปาฏิโมกษะ อันสมเด็จพระพุทธิเจ้าทั้งหลายมากกว่าเลตทรายในท้องพระมหาสมุทรนั้นย่อมตรัสไว้ว่าพระพุทธศาสนาสอนสัตว์ด้วยพระธรรมสามบท ๆ หนึ่ง คือกริยามิได้กระทำซึ่งบาปมากทั้งปวง หนึ่งคือให้บริบูรณ์ด้วยกุศลธรรมอันปราศจากโทษ หนึ่งคืออุสาหะหมั่นทรมานจิตรอันร้ายช้วนันให้ดีขึ้น หนึ่งธรรมสามประการนี้ชื่อว่าพระพุทธศาสนาเหตุธรรมทั้งสามบทนี้รวบองศีลคือพระวินัย สมาธิ คือพระสูตรปัญญาคือพระบรมัต อยู่ในธรรมสามบทนี้สิ้นผู้ใดปฏิบัติได้ ๆ ซึ่งอำภบบำรุงพระศาสนา ผู้ใดมิได้ปฏิบัติตามพระธรรมสามบทนี้ ได้ชื่อว่ามิได้ภบบำรุงพระศาสนา...”²⁸⁹

จากพระบรมราชาโฆวาทเป็นบัญญัติที่มุ่งให้ ข้าราชการ ขุนนาง และประชาชน ได้น้อมนำหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ถึง

²⁸⁸ กรมศิลปากร, *เรื่องเดิม*, หน้า 755.

²⁸⁹ กรมศิลปากร, *เรื่องเดิม*, หน้า 751.

จะเรียกว่าบำรุงหรืออุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่ได้นำมาบัญญัติเป็นข้อปฏิบัติให้ทุกคนต้องทำตาม

(2) ให้ตั้งมั่นอยู่ในทศกัศณกรรมบถ ดังพระบรมราชาโวาทว่า “แต่นี้สืบไปเมื่อนำ ให้ข้าทูลละออง ฯ ทังปวง ผู้ใหญ่ผู้น้อย ฝ่ายทหารพลเรือนข้างหน้าข้างใน ผู้รักษาเมืองผู้รั้งกรมการอนาปรการาษฎรปฏิบัติตาม ให้ตั้งอยู่ในทศกัศณกัมมบถ วินัยทั้งสิบประการ คือกายกัมมสาม วจีกัมมสี่ มโนกัมมสาม เปนสิบประการ...”²⁹⁰

การปฏิบัติตนตั้งมั่นในหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่บำรุงและอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา หลักธรรมที่พระองค์ทรงมีพระบรมราชาโวาทให้ต้องยึดมั่นหรือน้อมนำไปปฏิบัตินั้นก็คือ ทศกัศณกรรมบถ ประกอบไปด้วย กายกรรมสาม คือเป็นการกระทำผิดทางกายมี 3 ประการ 1) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นการฆ่าหรือเบียดเบียนสัตว์ 2) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์ 3) กาเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นการประพฤติดูผิดในกาม วจีกรรมสี่ คือเป็นการกระทำผิดด้วยทางวาจามี 4 ประการ 1) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ 2) ปิสุณาย วาจา เวรมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด 3) ผรุสสาย วาจา เวรมณี เว้นจากการพูดคำหยาบ 4) สัมผัปปลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ และมโนกรรมสาม คือเป็นการกระทำผิดด้วยทางวาจามี 3 ประการ 1) อนภิชฌา ไม่มีใจโลภอยากได้ของเขา 2) อพยาปาท ไม่มีใจพยาบาทปองร้ายเขา 3) สัมมาทิฏฐิ มีใจเห็นชอบตามคลองธรรม

จากหลักธรรมที่มีพระบรมราชาโวาทให้ข้าราชการบริพาล ขุนนางและประชาชน ให้ยึดมั่นเป็นหลักใจในการปฏิบัติหน้าที่ดำเนินชีวิตจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่บำรุง อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นหลักธรรมที่ควบคุมให้ทุกคนทำดีจากภายในสู่ภายนอกคือ ให้ทำดีทั้งกาย กาย วาจา และใจทั้งหมด 10 ประการด้วยกัน

(3) กำหนดให้รักษาศีลแปด ศีลสิบ ดังพระบรมราชาโวาทที่ว่า “...ครั้งถึงวาระวันแปดค่ำวัน 14 ค่ำ วันสิบห้าค่ำ ให้รักษาศีลแปดศีลสิบประการ เปนอะติเรกศีลชวนกันทำบุญให้ทาน สดับฟังพระธรรมเทศนาจำเริญธรรมภาวนา ให้เปนอาริยุบโสรฐจำเริญอนิสงยิ่งขึ้นไป”²⁹¹

นอกจากจะมีพระบรมราชาโวาทกำหนดให้ยึดมั่นในหลักทศกัศณกรรมบถแล้วยังมีข้อกำหนดให้ข้าราชการบริพาล ขุนนาง และประชาชน รักษาศีลหรือถือศีลแปด ศีลสิบ ในวันพระ แปดค่ำ สิบสี่ค่ำ สิบห้าค่ำ ที่สำคัญคือให้ทุกคนทำทานด้วยการไปทำบุญในวันพระพร้อมทั้งให้ฟังพระธรรมเทศนาถือได้ว่าเป็นการกำหนดให้ข้าราชการบริพาล ขุนนาง และประชาชน ดำเนินชีวิตหรือให้วิถีชีวิตสอดคล้องต่อหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

²⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 752.

²⁹¹ กรมศิลปากร, เรื่องเดิม, หน้า 752.

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าจากพระบรมราโชวาทที่พระองค์ทรงบัญญัติให้เป็นกฎหมายให้ข้าราชการบริพาล ขุนนาง และประชาชนต้องปฏิบัติตามสรุปแล้วมี 3 ประการด้วยกันคือ ศील หมายถึง การสำรวมกาย วาจา ใจ เป็นกรอบบังคับให้เราเข้าถึงธรรม ทาน หมายถึงการทำให้เป็นคนมีจิตใจเมตตาอารี ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันซึ่งกันและกัน และที่สำคัญคือภาวนาเป็นการ ทำให้จิตใจมั่นคง หนักแน่น จิตใจไม่ไหลไปตามกิเลสที่เป็นอกุศล ให้มีสติในการทำหน้าที่ของตัวเอง แม้ว่า การที่มีพระบรมราชโองการจะต้องให้คนตั้งมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนาจะไม่มีบทลงโทษที่ชัดเจนหรือรุนแรง แต่ในความตอนท้ายของพระบรมราโชวาทก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้โดยมีคำว่า “...ถ้าผู้ใดละเมิดเสียมิได้ปฏิบัติตามพระราชโองการกำหนดกฎหมายนี้ จะเอาตัวไปโทษตามโทษานุโทษ”²⁹² ทั้งนี้แม้ไม่ได้มีบทลงโทษที่ชัดเจนแน่นอนแต่ก็มีผลสภาพบังคับทางกฎหมายพอสมควร

3) เปลี่ยนแปลงพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา เป็นการให้ขุนนาง ได้สัญญาจะทำหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต หากไม่ได้ทำตามนี้จะขอให้มือนเป็นไปเดิมที่การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาจะต้องเริ่มจากการแสดงความเคารพต่อพระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยให้เริ่มต้นด้วยการแสดงความเคารพบูชาต่อพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น ดังปรากฏข้อความที่ว่า

“...เข้าไปสู่อาคารระหว่วบันบถือรูปพระเชษฐรัตนนั้นคือรูปพระพเจ้ารามาริบดีก่อน แล้วจึงไปคารพนบถือพระรัตนไตรต่อเมื่อพายหลัง...กระทำสำมาการะรูปตนก่อนพระรัตนไตรอันทรงโลกุตรคุณประเสริฐกว่าไตรภพโลกยังสามฉะนี้ เพราะทูลมานะมาก จะให้เปนเกียดยศแก่พระองค์มิได้มีวิจารณ์ปัญหาพิจารณาเห็นโทษ...ครั้งจะกระทำตามก็จะขาดพระไตรสรณาคมเปนมฤตชาติแลหม่นหมองพระไตรสรณาคม”²⁹³

“แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ครั้งพิธีตรุดสารทจะถือน้ำพระพิพัฒน์แล้วให้ข้าทูลละออง ฯ ทั้งปวง มีเครื่องสการบูชาแลเครื่องโปรคมแด่สังข์ ปี่พาท้องไชยประโคมสำเร็จแล้วจึงกราบณมัสการพระพุทธปรดิมากรพระแล้วมรกฎแลพระสาริริกะธาตุเจดีย์ พระพุท พระธรรม พระสงฆ...”²⁹⁴

จะเห็นว่าเดิมการทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาต้องเคารพแต่พระมหากษัตริย์องค์ก่อน ๆ เป็นลำดับแรกการกระทำดังกล่าวนี้ทรงเห็นว่าเป็นประเพณีปฏิบัติที่ไม่ถูกต้อง เพราะให้ความสำคัญต่อพระมหากษัตริย์มากกว่าพระรัตนตรัย จะส่งผลให้พระมหากษัตริย์มีมัจฉาทิฐิ และทำให้เกิดความหม่นหมองต่อพระรัตนตรัย ภายหลังได้มีการแก้ไขประเพณีหรือธรรมเนียมปฏิบัติเสียใหม่โดยการให้เคารพต่อพระรัตนตรัยเป็นเบื้องต้น ดังนั้นการบัญญัติกฎหมายเช่นนี้ถือว่าเป็นการ

²⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 753.

²⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 767.

²⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 768.

ยกฐานะของพระพุทธศาสนาหรือธรรมะให้อยู่สูงกว่ารัฐาธิปัตย์²⁹⁵ หรือทำให้เห็นได้ว่าวิธีปฏิบัติของบ้านเมืองรวมถึงกฎหมายจะขัดหรือแย้งกับธรรมะมิได้เลยแม้แต่น้อย

4) ออกกฎหมายห้ามกระทำการเกี่ยวกับอบายมุขต่าง ๆ ตามพระราชบัญญัติใหม่นั้นได้มีการตรากฎหมายให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามซึ่งได้นำเอาหลักคำสอนหรือแนวคิดทางพระพุทธศาสนามาเป็นพื้นฐานในการตรากฎหมายดังนี้

ห้ามข้าราชการ ขุนนางเสพสุราเมรัย รวมทั้งห้ามเล่นเบี้ยด้วยมีบทบัญญัติว่า “บันดาเสวกามาตราขบวรพลั้วฝ่ายหน้า แลท้าวนางชะแม่พระสนมกำนันทนายเรือนจำโจลนแลข้าหลวงกรมพระราชวังบวร ฯ ข้าเจ้าต่างกรมแลหากรมมิได้ ผู้รักษาเมืองกรมการทั้งปวงให้ตั้งดำรงจิตรอยู่ในคดียุติธรรมทั้งสี่แลรักษาศิลสนั้นให้บริสุทธิ์”

“ตั้งแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าผู้ใดยังเสพสุราเหล้าเบียร์บ่อน (แทง กำ) ในสถานที่แห่งใด ๆ ก็ดี มีผู้ร้องฟ้องว่ากล่าวพิจารณาเปนสัจ จะให้ลงพระราชอาญาเขียนสามยก เพิ่มโทษเข้าอีกจะสักกักไว้ที่หน้าผาก ฝ่ายนายบ่อนหัวเบียร์ (ไทย จีน) เปนใจให้เข้าเหล่านแลตรองจะเอาตัวนายบ่อนหัวเบียร์ลงพระราชอาญาเขียน 30 ทีตามโทษานุโทษ”²⁹⁶

จากบทบัญญัติที่กล่าวมาจะเห็นว่าได้นำเอาหลักการของพระพุทธศาสนา มาบัญญัติเป็นกฎหมายข้อห้าม กล่าวคือห้ามดื่มสุราเมรัย รวมถึงการห้ามเล่นการพนันอีกด้วย แต่ให้ตั้งตนอยู่ในศีลในธรรมรักษาใจของตนเองให้บริสุทธิ์ นอกจากนี้ยังห้ามถึงการเบียดเบียนสัตว์ เช่น นำไก่หรือนกมาชนกัน ดังมีข้อบัญญัติที่ว่า “แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้ผู้ใด ๆ คบหาชักชวนกัน ชนไก่ชนนุกุ่มชนนกกระทาชนนกศรีษะหมู แลจับปลาให้กัดพินันกันเปนอันตรายทีเดียว ถ้าผู้ใดมีฟังจับพิจารณาเปนสัจ จะให้ลงพระราชอาญาขับเขียนปรับไหมตามโทษานุโทษ”²⁹⁷ เป็นการห้ามจับกลุ่มหรือชักชวนกันเพื่อนำสัตว์ต่าง ๆ มาชนกันไม่ว่าจะเป็น ไก่ นก หรือปลากัด สิ่งเหล่านี้เป็นการรังแกหรือเบียดเบียนสัตว์ รวมถึงห้ามการเล่นการพนันขึ้นต่อด้วย ถือว่าได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเช่นกัน

ทั้งนี้ยังได้มีพระราชกำหนดห้ามลักลอบต้มกลั่นน้ำสุรา ดังบทบัญญัติที่ว่า “...หย่างทำเนียมโบราณราชสืบมา ตั้งแต่ นายอากรอนต้มสุราสำหรับพระนคร เพื่อจะได้จำหน่ายบำบัดโรค แลกิจการณรงสงคราม แลทรัพย์นั้นจะได้เอามาแจกจ่ายทะเลแล้วยทหารผู้มีบำเหน็จความชอบ...”

²⁹⁵ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 299.

²⁹⁶ กรมศิลปากร, *เรื่องเดิม*, หน้า 704.

²⁹⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 770.

“...สันดานคนพาลจะเมินพระราชกำหนดกฎหมายเสียไม่กลัวความพินาศ นิบหาย ลอบลักต้มกลั่นน้ำสุราซื้อขายเปนอนาปโรย ครั้นจะมีเอาโทษอายพวกนี้จะมีน้ำใจกำเริบ ลอบลักต้มกลั่นสุราปลอมปนซื้อขายมากมายไป พรเวณี บุราณจะพินเพื่อนเสีย”²⁹⁸

เดิมทีในสมัยนั้นมีการอนุญาตให้ต้มเหล้าได้ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นพระเพณี โบราณที่ทำสืบต่อกันมาเพื่อใช้เป็นยารักษาโรค รวมถึงการนำเอาทรัพย์สินหรือรายได้จากการต้มเหล้าไปช่วยสนับสนุนกิจการทางทหารและให้เป็นรางวัลและบำเหน็จแก่ทหารกล้าผู้ที่มีความดีความชอบ เท่านั้น แต่ก็ได้มีคนลักลอบต้มเหล้าเพื่อขายซึ่งเป็นการทำผิดวัตถุประสงค์

ดังนั้นกฎหมายที่ออกมาห้ามกระทำความผิดเกี่ยวกับอบายมุข เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาในการบัญญัติกฎหมายเป็นอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการห้ามข้าราชการ ขุนนาง ดื่มสุราเมรัย เล่นการพนัน ห้ามไม่ให้จับสัตว์มาชนกัน เช่น นำไก่ นก หรือปลา มาชนกันแล้วยังมีการพนันขึ้นต่ออีกด้วยสิ่งเหล่านี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการตรากฎหมายหรือยึดมั่นในธรรมะเป็นอย่างมาก

4.2 ยุคอิทธิพลของตะวันตกในช่วงการล่าอาณานิคม

ปรัชญาแนวคิดกฎหมายของไทยนับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงรัตนโกสินทร์ กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นช่วงสมัยรัชกาลที่ 1-3 ก็ยังได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยจะเห็นได้การที่ทรงยึดหลักของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นแม่บทของกฎแต่เมื่อเข้าสู่ยุคของปลายรัชกาลที่ 3 คือสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แนวคิดเรื่องของธรรมะนิยมดังกล่าวเริ่มมีบทบาทน้อยลงเพราะเป็นยุคที่ได้รับอิทธิพลของตะวันตก

ยุคอิทธิพลของตะวันตก กล่าวคือ เป็นยุคเข้าสู่สมัยใหม่ช่วงศตวรรษที่ 16 - 18²⁹⁹ เป็นช่วงสมัยที่มีการพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยี หรือเป็นยุคที่เริ่มให้ความสำคัญด้านการพัฒนาทางด้านวัตถุนิยมเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้เองจึงส่งผลถึงระบอบการปกครอง กฎหมาย ต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไปด้วย โดยเฉพาะเรื่องของกฎหมายถือว่าได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้ในบริบทของสังคมไทยก็เช่นเดียวกันได้รับอิทธิพลเป็นอยากรมาเพราะในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 คือสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ได้มีพวกฝรั่งมาจากยุโรปได้เข้าเพื่อล่าอาณานิคม ทั้งได้นำแนวคิดไม่ว่าจะเป็นการเมืองการปกครอง รวมทั้งกฎหมายของตะวันตกมาเผยแพร่ในสังคมไทยด้วย

²⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 750.

²⁹⁹ แสง บุญเฉลิมวิภาส, เรื่องเดิม, หน้า 133.

4.2.1 ยุคทำสัญญาเบาว์ริง ในสมัยรัชกาลที่ 3 – 4

ในยุคที่ตะวันตกคืออังกฤษ ฝรั่งเศส ได้เข้ามาในประเทศไทยเพื่อล่าอาณานิคม คือยึดประเทศไทยเป็นเมืองขึ้น และประเทศต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับประเทศไทยไม่ว่าจะเป็น กัมพูชา ลาว เวียดนาม หรือแม้แต่ประเทศจีน ก็ถูกเป็นเมืองขึ้นทั้งนั้นโดยให้เหตุผลว่าเป็นประเทศล้าหลังไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครอง หรือกฎหมาย ตลอดถึงวัฒนธรรมประเพณี

ทั้งนี้ประเทศไทยก็ตกอยู่ในสภาพนี้เช่นกันตั้งแต่สมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ถูกประเทศอังกฤษกดดันนานา ๆ นับประการเพื่อให้ต้องทำสนธิสัญญา หากไม่ทำตามข้อเสนอดังกล่าวประเทศไทยก็จะถูกยึดเป็นเมืองขึ้น และในที่สุดในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ก็ต้องจำยอมทำสนธิสัญญากับอังกฤษโดย เซอร์ เจมส์ บรุ๊ค ทูตของประเทศอังกฤษ ได้เดินทางมาเพื่อเจรจาทำสนธิสัญญา ในปี ค.ศ. 1851 (พ.ศ. 2394) แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จในการเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญากับไทยในครั้งนี้ เมื่อผ่านยุคสมัยของรัชกาลที่ 3 เข้าสู่ยุคสมัยของรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยก็ยังไม่รอดพ้นจากการที่ต่างชาติจะเข้ามายึดเป็นเมืองขึ้น โดยเฉพาะอังกฤษก็ยังพยายามบีบคั้นประเทศไทยให้ยินยอมในการแก้ไขสนธิสัญญา เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2398 (ค.ศ. 1855) ประเทศอังกฤษก็ได้ส่ง เซอร์ จอห์น เบาว์ริง คณะทูตเดินทางเข้ามาประเทศไทยและในที่สุด เซอร์ จอห์น เบาว์ริง ก็ได้ทำการเจรจาและสามารถแก้ไขสนธิสัญญาประสบผลสำเร็จเมื่อวันที่ 18 เมษายน 2398 ซึ่งในสัญญาดังกล่าวนี้นี้มีทั้งหมด 21 ข้อ แยกออกเป็นสนธิสัญญาทางการเมือง 12 ข้อ สนธิสัญญาเกี่ยวกับข้อกฎหมาย 6 ข้อ และเกี่ยวกับสินค้าหรือการค้าขายอีก 3 ข้อ และในการลงนามสนธิสัญญาเบาว์ริงครั้งนี้ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง มีความพอใจกับข้อตกลงในครั้งนี้เป็นอย่างมาก³⁰⁰ จากข้อตกลงในสนธิสัญญาเบาว์ริงในครั้งนี้อาจสรุปสาระสำคัญของสนธิสัญญาเบาว์ริงมีดังนี้³⁰¹

- 1) ประเทศไทยและประเทศอังกฤษจะเป็นมิตรไมตรีต่อกันรวมทั้งคนไทยจะต้องปฏิบัติต่ออังกฤษเยี่ยงชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง
- 2) คนอังกฤษที่เข้ามาในประเทศไทยมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา และได้รับอนุญาตให้ทำการค้าได้พร้อมทั้งให้อังกฤษตั้งสถานกงสุลขึ้นในกรุงเทพมหานครได้ และอนุญาตให้คนอังกฤษสามารถซื้อที่ดินได้

³⁰⁰ ปิยนาค บุณนาค, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงถึงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516), พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 38 – 45.

³⁰¹ เพ็ญศรี ตุ๊ก, การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม), พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชัน, 2544), หน้า 7.

3) ไทยให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritoriality) แก่คนอังกฤษที่มาอยู่ในประเทศไทย กองสุลต่านอังกฤษมีอำนาจพิจารณาตัดสินคดีต่าง ๆ ทั้งคดีแพ่งและอาญากรณีของคนอังกฤษเป็นจำเลย ลงโทษตามกฎหมายอังกฤษ ส่วนกรณีที่คนอังกฤษเป็นโจทก์ฟ้องและคนไทยเป็นจำเลยก็นำคดีขึ้นศาลไทยได้ ลงโทษตามกฎหมายไทยได้ แต่ต้องให้กองสุลต่านอังกฤษเข้าร่วมองค์คณะในการพิจารณาตัดสินคดีด้วย

4) ฝิ่น เงินแท่งหรือทองแท่ง เดิมที่เป็นสินค้าต้องห้าม จะได้รับอนุญาตให้นำเข้าในไทยได้ และไทยต้องยกเลิกภาษีปากเรือและภาษีประเภทอื่น ๆ ส่วนที่เคยเก็บก็ให้เก็บภาษีได้เฉพาะขาเข้าในอัตราร้อย 3 เท่านั้น สำหรับภาษีขาออกให้เก็บภาษีได้เพียงครั้งเดียวตามอัตราสินค้าที่กำหนด และพ่อค้าอังกฤษมีสิทธิที่จะทำการซื้อขายโดยตรงกับประชาชนได้

5) รัฐบาลไทยสงวนสิทธิห้ามนำเข้า เกลือ และปลาออกนอกประเทศได้ หากเกิดการขาดแคลนสินค้าดังกล่าว

6) สนธิสัญญาจะบอกเลิกไม่ได้ และการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัญญา จะกระทำได้ต่อเมื่อเวลาผ่านไป 10 ปี แต่ต้องได้รับความเห็นชอบของทั้งสองฝ่าย และต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้าก่อน 1 ปี

4.2.1.1 ผลดีและผลดีของสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ส่งผลต่อประเทศไทย

สนธิสัญญาเบาว์ริงที่ประเทศไทยได้ยินยอมตกลงทำกับประเทศอังกฤษนั้น เป็นสนธิสัญญาที่กล่าวได้ว่าประเทศไทยไม่เต็มใจหรือมีความยินดีในการที่จะทำ แต่ด้วยถูกบีบคั้นจากตะวันตกโดยเอาเอกราชของประเทศเป็นตัวประกัน แน่นนอนว่าสนธิสัญญาเบาว์ริงไทยต้องเสียเปรียบเป็นอย่างมากเพราะประเทศไทยอยู่ในสถานะที่ไม่มีสิทธิจะต่อรองอะไรได้ แต่เมื่อพิจารณาอีกมุมของสนธิสัญญาดังกล่าวนี้นี้ก็ยังมีผลดีกับประเทศไทยอยู่บ้างถึงแม้จะไม่มากก็ตามซึ่งสรุปได้ดังนี้³⁰²

1) ผลเสียของสนธิสัญญาเบาว์ริง

(1) เสียอำนาจอธิปไตยทางศาลให้กับต่างชาติ โดยที่ต่างชาติไม่ยอมรับในระบบกระบวนการยุติธรรมของไทยกล่าวหาว่าล่าสมัย ไม่สามารถที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ ดังนั้นคนที่อยู่ในบังคับของอังกฤษ ไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายและอำนาจศาลของประเทศไทย เพราะมีเวลามีข้อพิพาทก็นำคดีให้ศาลกงสุลของประเทศอังกฤษตัดสินได้เอง ทั้งนี้จากกระทำดังกล่าวของประเทศอังกฤษได้ส่งผลให้ประเทศอื่น ๆ เช่นฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา โปตุเกส ฯ ได้ทำสนธิสัญญาให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหมือนประเทศอังกฤษเช่นกัน

(2) เสียอำนาจอธิปไตยในทางการค้าให้กับต่างชาติเดิมที่ทางการค้าของไทยนั้นจะถูกผูกขาดอยู่กับพระคลังสินค้าจึงถูกยกเลิกระบบนี้ไป และได้มีการกำหนดอัตราราคาต่าง ๆ

³⁰² ปิยนาค บุณนาค, *เรื่องเดิม*, หน้า 46-47.

ทั้งค้าส่งสินค้าออก และนำสินค้าเข้ามาในประเทศ เช่น กรณีนำสินค้าเข้ามาเก็บภาษีได้ไม่เกินร้อยละ 3 และภาษีสินค้าขาออกต้องไปตามที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญาเบาว์ริงเท่านั้น

(3) การจะให้ได้มาซึ่งอำนาจอธิปไตยทางศาลเป็นสิ่งที่ยากเพราะแต่ละประเทศที่ได้ทำสนธิสัญญาไม่ว่าจะเป็นเรื่องอำนาจทางศาล ทางการค้า ไทยตกอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบ ต่างชาติได้ผลประโยชน์จึงไม่ยอมแก้ไขสนธิสัญญาให้กับไทย

2) ผลดีของสนธิสัญญาเบาว์ริง

(1) ประเทศไทยไม่ต้องเสียเอกราชหรือเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงครั้งนี้ ประเทศไทยได้เอาประเทศไทยเป็นตัวประกันก็ว่าได้ เพราะการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงไทยต้องถูกบีบคั้นให้ยินยอมตกลงทำสนธิสัญญา ถ้าหากประเทศไทยไม่ยอมทำตามข้อเรียกร้องของอังกฤษก็จะส่งผลทำให้ไทยเสียเอกราชและเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ดังนั้นการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นผลดีให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการเสียเอกราชให้อังกฤษ

(2) เดิมการค้าขายของประเทศไทยเป็นการค้าขายแบบผูกขาด ไม่เปิดประเทศให้ต่างชาติได้เข้ามาลงทุนทางด้านเศรษฐกิจ จึงเป็นการส่งผลดีในด้านเศรษฐกิจ เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบผูกขาดมาเป็นระบบการค้าแบบเสรี จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจโดยเฉพาะทางการค้า มีชาวต่างชาติได้เข้ามาค้าขาย และลงทุนในประเทศไทยมากขึ้นจึงทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว

4.2.1.2 ปรัชญากฎหมายของประเทศไทยในยุคอิทธิพลของตะวันตก

ปรัชญากฎหมายในยุคที่อยู่ภายใต้ความกดดันของประเทศมหาอำนาจที่ต้องการประเทศไทยเป็นเมืองขึ้น และแนวคิดกฎหมายในสมัยใหม่แบบของตะวันตกก็ได้เข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยด้วยดังเห็นได้จาก ความคิดในไตรภูมิพระร่วงที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดของกฎหมายไทยมาตลอด แต่ก็ได้ถูกปฏิเสธ ซึ่งถูกมองว่าเป็นเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ เพราะพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงได้ยึดถือตามหลักคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ของตะวันตกจึงได้ปฏิเสธเรื่องนรก สวรรค์ ที่ปรากฏ ในไตรภูมิพระร่วง พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นความเชื่อที่มลายไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นได้จริงซึ่งสิ่งเหล่านี้ขัดต่อหลักพุทธศาสนาแบบมนุษยนิยมและวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์ จึงนำไปสู่วิธีคิดแบบตะวันตกคือ อำนาจที่มาจากรัฐเป็นอำนาจสูงสุดและเป็นอำนาจอย่างแท้จริง³⁰³

ด้วยวิธีคิดที่มองว่าอำนาจที่มาจากรัฐเป็นอำนาจสูงสุด ซึ่งจะแตกต่างในอดีตตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัย ถึง รัตนโกสินทร์ตอนต้นที่เชื่อว่าอำนาจสูงสุดมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ จะกระทำอะไร หรือออกกฎหมายใด ก็ให้เป็นไปตามที่คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้กำหนดไว้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนครั้งที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยืมและหัวเราะกับเรื่องเล่าต่าง ๆ เกี่ยวกับพระมนูในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นเรื่องตลกไรสาระ รวมทั้งพระองค์ทรงรู้สึกว่าจะไม่ต้องไปยึดถือหรือ

³⁰³ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 325.

ปฏิบัติตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าเป็นกฎหมายเก่า ไม่เหมาะกับยุคกับสมัย³⁰⁴ จากแนวความคิดของพระองค์ถือว่าเป็นสิ่งที่แปลกไปจากเดิม เพราะพระองค์ไม่ได้ยึดมั่นหรือเคร่งครัดในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เหมือนในอดีต ดังนั้นความคิดทางด้านปรัชญากฎหมายของสังคมไทยเปลี่ยน แปลงเห็นได้อย่างชัด จึงส่งผลให้ความคิดทางปรัชญากฎหมายของไทยหรือการบัญญัติข้อกฎหมายต่าง ๆ ก็เพื่อความยุติธรรม ความจำเป็นของสังคมหรือเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมซึ่งในอดีตกาลการออกกฎหมายต้องเป็นไปตามเจตนารมณ์ของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เท่านั้น จะเห็นว่าในยุคนี้ผู้ปกครองเริ่มใช้อำนาจในการบัญญัติกฎหมายอย่างจริง³⁰⁵

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในยุคนี้ได้เริ่มรับแนวคิดการกำเนิดกฎหมายแบบสมัยใหม่ของตะวันตกมาใช้ในการบัญญัติกฎหมายของไทย โดยมีหลักคิดที่ว่ากฎหมายที่มาจากรัฐเป็นกฎหมายที่แท้จริง และผู้ปกครองหรือรัฐมีอำนาจที่จะออกกฎหมายได้โดยไม่ต้องยึดหลักคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เหมือนในอดีต แต่การออกกฎหมายนั้นให้คำนึงถึงแต่ความยุติธรรม ความจำเป็น หรือเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคมเท่านั้น ซึ่งในยุคนี้ก็ได้มีการออกกฎหมายที่สอดคล้องกับแนวคิดของกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกด้วย เพราะเชื่อว่าแนวคิดของตะวันตกนั้นเป็นแนวคิดที่มีการพัฒนามาเป็นพันปี ผ่านการเรียนรู้ และปรับปรุงเหมาะสมกับยุค กับสมัย ดังที่ท่านอาจารย์ปรีดี เภษมทรัพย์ ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่าช่วงศตวรรษที่ 18 “นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่น่ามหัศจรรย์ในตำนานอันยาวนานของประวัติศาสตร์มนุษยชาติและถือกันว่าเป็นความสำเร็จอันใหญ่หลวงที่น่าภูมิใจของวัฒนธรรมตะวันตก ปรากฏการณ์ที่สำคัญเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นในวันสองวัน แต่เป็นผลจากเหตุอันการ ทั้งในทางความคิดในทางสถาบัน และในทางเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างสลับซับซ้อน...”³⁰⁶ อาจคงเป็นเพราะเหตุผลดังกล่าวนี้ทำให้ในยุคของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทรงรับเอาแนวคิดกฎหมายสมัยใหม่เข้ามาใช้ในสังคมไทย และสิ่งสำคัญที่พระองค์ทรงต้องรับเอาแนวคิดของกฎหมายสมัยใหม่คือ ต้องรับแรงปรับตัวของสังคมไทยเพื่อไม่ให้พวกตะวันตกที่มักใช้ข้ออ้างว่าเป็นสังคมที่ล้าสมัย ป่าเถื่อน เพื่อจะยึดเป็นเมืองขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องของกฎหมาย เพราะกฎหมายนั้นเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาประเทศ หากกฎหมายของไทยถูกมองว่าล้าหลัง ป่าเถื่อน ไม่ทันต่อสังคมโลก ก็จะมีผลเสียต่อประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกมีลักษณะที่สำคัญดังนี้³⁰⁷

³⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 328.

³⁰⁵ ร.เลงกาต์, เรื่องเดิม, หน้า 51.

³⁰⁶ ปรีดี เภษมทรัพย์, นิติปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม, 2552), หน้า 178.

³⁰⁷ แสง บุญเฉลิมวิภาส, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2555), หน้า 134 – 136.

สถานะของบุคคลมีความเท่าเทียมกันในทางกฎหมายคือ มนุษย์ทุกคนถือว่าเป็นตัวการของกฎหมาย (Subject of Law) สิทธิของมนุษย์ถูกรับรองไว้โดยกฎหมายอย่างเท่าเทียมกันหรือที่เรียกว่า ศักดิ์ศรีและคุณค่าของมนุษย์จะเปรียบเทียบเหมือนวัตถุหรือทรัพย์สินมิได้ โดยเฉพาะในระบบทาสก็ต้องยกเลิกเพราะขัดต่อหลักดังกล่าวนี้ คนทุกคนเกิดมาต้องมีสิทธิเท่าเทียมกันในทางกฎหมายดังคำกล่าวที่ว่า หลักความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย (Equality Before the Law)

กรรมสิทธิในทรัพย์สินถือว่าทรัพย์สินเป็นสิทธิที่สมบูรณ์และเด็ดขาดที่สุดในบรรดาสิทธิของเอกชนทั้งหลาย รัฐในความคิดสมัยใหม่นี้ประชาชนหรือเอกชนย่อมที่จะมีกรรมสิทธิในทรัพย์สินและห้ามมิให้บุคคลอื่นหรือรัฐเข้ามาแทรกแซงเป็นการรับรองหลักความศักดิ์สิทธิ์ของบุคคลในทรัพย์สินนั้น ซึ่งมาจากแนวคิดที่ว่าชีวิตของมนุษย์ทุกคนในสังคมมีเขตแดน (Sphere) เป็นสิ่งที่กฎหมายต้องรับรองและคุ้มครองว่าเป็นเขตอิสระของเอกชนที่จะทำการใด ๆ ตามใจสมัครของตนได้เป็นดินแดนที่เรียกว่า แดนอิสระของเอกชน (Spheres of Private Autonomy) เป็นดินแดนที่รัฐไม่อาจจะเข้าไปแทรกแซงได้ในเรื่องของการทำมาหากิน ประกอบอาชีพการค้าขายต่าง ๆ การคบค้าสมาคม รวมถึงการเลือกคู่ครองและมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาด้วย

กฎหมายอาญาและวิธีพิจารณาความอาญา ในอดีตนั้นบุคคลที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดต้องได้รับความเดือนร้อนเป็นอย่างมาก เพราะเมื่อใครถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดก็จะต้องทรมานอย่างทารุณ ป่าเถื่อน เพื่อให้ยอมรับผิดในที่สุดผู้ถูกกล่าวหาแม้จะมีได้กระทำความผิดก็ต้องยอมรับผิดเพราะทนต่อความเจ็บปวดจากการทรมานดังกล่าวไม่ได้ เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ วิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ก็ได้ถูกพัฒนาการมาเป็นลำดับไม่ว่าจะเป็นเรื่องการจัดตั้งบุคคลผู้กระทำความผิด ต้องปรากฏว่าการกระทำนั้นมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นความผิดและมีโทษกำหนดไว้ ดังสุภาษิตกฎหมายที่ว่า ไม่มีโทษ โดยไม่มีกฎหมาย (Nulla Poena, Sine Lege) และกระบวนการพิจารณาคดีก็เช่นกัน กล่าวคือ การจะพิจารณาคดีแบบทรมาน โหดร้ายทารุณ จะกระทำมิได้ การพิจารณาคดีต้องเปิดเผย ให้คู่กรณีได้รับโอกาสในการต่อสู้คดี หรือพิสูจน์ตนเอง โดยให้ถือหลักที่ว่าผู้ต้องหาหรือจำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ จนกว่าจะได้พิสูจน์โดยปราศจากข้อสงสัยว่าผู้นั้นกระทำความผิดจริง

แนวคิดทางด้านกฎหมายมหาชนกล่าวคือการปกครองหรือบริหารราชการแผ่นดินต้องเป็นไปด้วยชอบด้วยกฎหมาย เจ้าหน้าที่ พนักงานของรัฐ จะกระทำการใด ๆ มีอำนาจทำตามเท่าที่กฎหมายกำหนดให้ให้อำนาจไว้เพื่อเป็นหลักประกันไม่ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ที่มีอำนาจเหนือประชาชน ไปละเมิดสิทธิ เสรีภาพของประชาชน จะกระทำการละเมิดสิทธิเสรีภาพเพียงแต่ที่กำหนดกำหนดไว้เท่านั้น และในรัฐรูปแบบสมัยใหม่การปกครองต้องมีการแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Power) คือ อำนาจบริหาร ตุลาการ และนิติบัญญัติ ทั้งสามอำนาจต้องแยกออกจากกัน เป็นอิสระในการทำหน้าที่ เพื่อเป็นการถ่วงดุลของแต่ละอำนาจด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับหลักนิติธรรมหรือที่เรียกกันว่า หลักกฎหมายเป็นใหญ่ (The Rule of Law) หรืออีกอย่างที่คุณเคยกันคือ หลักนิติรัฐ (Rechtsstaat) กล่าวคือเป็นหลักที่ทุกคนต้องอยู่

ภายใต้กฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน และทุกคนจะต้องได้รับความคุ้มครองกฎหมาย พร้อมทั้งได้รับการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

4.2.2 ยุคปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5

การปฏิรูปกฎหมายของไทยนั้นเริ่มตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 3 และเริ่มเห็นชัดเจนในช่วงของรัชกาลที่ 4 หลังการการที่เจตสนธิสัญญาเบาว์ริงภายใต้สถานการณ์ที่พวกตะวันตกที่ต้องการเอาประเทศไทยเป็นเมืองขึ้น ด้วยการบีบคั้น ให้ประเทศไทยต้องตกลงยินยอมทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในรัชกาลที่ 4 ด้วยข้อตกลงสัญญาดังกล่าวนี้องค์ทำให้ไทยต้องปรับตัวและเปลี่ยนแปลงกฎหมายของไทยให้เป็นไปตามแนวคิดของชาติตะวันตก โดยเฉพาะข้อตกลงที่ไทยต้องเสียเอกราชทางศาลให้กับนานาประเทศกฎหมายไทยมีอาจจะใช้บังคับกับชาวต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทยได้ ถือว่าเป็นสิ่งที่โหดร้ายมากสำหรับประเทศไทยที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากชาติตะวันตก

เมื่อเข้าสู่ยุคของรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุที่พระองค์ต้องเร่งพัฒนากฎหมายของไทยเพื่อให้ได้ฉัปปิทยาทนศาลกลับคืนมา พร้อมกับอิทธิพลแนวคิดกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลกับสังคมไทย โดยเฉพาะในยุคของรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงส่งพระโอรสคือกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ไปศึกษาต่อด้านกฎหมายที่ประเทศอังกฤษ หลังจากที่พระองค์สำเร็จการศึกษาและได้กลับมาประเทศไทย “..จากจุดนี้เองที่ปรัชญาปฏิธานนิยมทางกฎหมายซึ่งมีอิทธิพลในแวดวงนิติศาสตร์ของอังกฤษ (English Jurisprudence) ได้มีโอกาสข้ามน้ำข้ามทะเลมาปรากฏในประเทศไทย โดยผ่านทางนักเรียนกฎหมายไทยรุ่นแรกๆ ที่ออกไปศึกษาในประเทศอังกฤษ”³⁰⁸ เมื่อกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์กลับมาเมืองไทยพระองค์ได้มีบทบาทในการปฏิรูปกฎหมายเป็นอย่างมาก เพราะพระองค์ได้รับการโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในปลายปี พ.ศ. 2439 ทั้งนี้พระองค์ยังได้จัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในกระทรวงยุติธรรมในปี พ.ศ. 2440 เพื่อสอนกฎหมายตามแบบคำสอนวิชา Jurisprudence ของ John Austin ภายใต้แนวคิดสำนักกฎหมายปฏิธานนิยม³⁰⁹

4.2.2.1 แนวคิดทางกฎหมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

ในยุคการปฏิรูปกฎหมายของรัชกาลที่ 5 กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ถือว่าพระองค์ทรงมีบทบาทในการวางแนวฐานแนวคิดกฎหมายในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก ซึ่งแนวคิดรากฐานกฎหมายของพระองค์ได้ส่งผลถึงกฎหมายไทยในยุคปัจจุบันเป็นอย่างมากและมีอิทธิพลต่อนักกฎหมายในยุคหลังด้วยเหตุนี้เองพระองค์จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของกฎหมายไทยในเวลาต่อมา

³⁰⁸ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 367.

³⁰⁹ กิตติศักดิ์ ปรกติ, *เรื่องเดิม*, หน้า 64-65.

ฐานความคิดทางกฎหมายของประเทศในอดีตตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนที่จะได้ตกลงทำสนธิสัญญาเบาว์ริงและมีการปฏิรูปกฎหมาย จะเห็นได้ชัดเจนว่า กฎหมายหมาย ความยุติธรรม และหลักธรรมะ จะมีทิศทางไปในทางเดียวกันซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ และมีคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นเหมือนรัฐธรรมนูญที่ผู้ปกครองจะออกกฎหมายใดมาแย้งมิได้ จะบัญญัติกฎหมายใดก็ต้องให้เป็นไปตามที่คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้บัญญัติไว้เท่านั้น และที่สำคัญกฎหมายที่จะมาใช้บังคับในสังคมส่วนมากก็จะพัฒนามาจากศีลธรรมทางสังคมที่คนในสังคมได้ยึดถือและปฏิบัติกันมาเป็นเวลานานจึงได้พัฒนามาเป็นกฎหมายใช้ในสังคม แต่แนวคิดของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์หาเป็นเช่นนี้ไม่ เพราะพระองค์ทรงมองว่ากฎหมายกับศีลธรรมต้องแยกออกจากกัน โดยเฉพาะเรื่องของความยุติธรรมกับกฎหมายพระองค์ทรงมองว่าระหว่างกฎหมายกับความยุติธรรมเป็นคนละเรื่องหรือคนละส่วนไม่อาจจะที่นำมาารวมกันได้ ซึ่งแนวคิดของพระองค์ผิดไปจากปรัชญากฎหมายไทยอย่างสิ้นเชิง

ทั้งนี้แนวคิดทางกฎหมายของพระองค์นั้นทรงได้รับอิทธิพลจากสำนักกฎหมายบ้านเมือง จะเห็นได้ชัดเจนดังที่พระองค์ได้ให้ความหมายของคำว่ากฎหมายไว้ในบันทึกเล็คเชอร์ว่าด้วยกฎหมายมีดังนี้ “กตหมายนั้นคือ คำสั่งทั้งหลายของผู้ปกครองว่าการแผ่นดิน ต่อบรรณการทั้งหลายเมื่อไม่ทำตามแล้ว ตามธรรมดาต้องโทษ”³¹⁰ จากบทบันทึกของพระองค์จะเห็นว่ากฎหมายนั้นเป็นคำสั่งที่ออกมาจากผู้ปกครองซึ่งมีอำนาจที่จะออกกฎหมายได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าในยุคปัจจุบันก็คือผู้มีอำนาจสูงสุดในรัฐาธิปไตยเป็นผู้ที่สามารถบัญญัติกฎหมายได้ และบทกฎหมายนั้นเมื่อมีผลบังคับใช้แล้ว หากมีใครฝ่าฝืนบทบัญญัติดังกล่าวก็มีบทลงโทษ จากบันทึกของพระองค์ที่กล่าวมานั้นพระองค์ยังได้ขยายความต่อในเล็คเชอร์ว่าด้วยกฎหมาย ซึ่งจะทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนมากขึ้นที่พระองค์นำฐานคิดจากสำนักกฎหมายบ้านเมืองของตะวันตกมาวางรากฐานในระบบกฎหมายไทยดังนี้

1) อำนาจของผู้ปกครองในการบัญญัติกฎหมายกล่าวคือผู้ปกครองหรือองค์รัฐาธิปไตยมีอำนาจสูงสุด และมีอำนาจในการที่จะออกคำสั่งหรือกฎหมายใด ๆ ดัง นั้นกฎหมายที่รัฐเป็นผู้บัญญัติขึ้นถือว่าเป็นกฎหมายสูงสุดและเป็นกฎหมายที่แท้จริงที่ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตาม เมื่อมีใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามที่รัฐออกคำสั่งหรือกฎหมายมานั้น ต้องถูกลง โทษตามที่กฎหมายนั้นกำหนดโทษไว้

2) การบังคับใช้กฎหมายกฎหมายที่รัฐออกมานั้นก็ไม่เป็นการบังคับเฉพาะเจาะจง แต่มีลักษณะเป็นการบังคับใช้กับบุคคลทั่วไป โดยไม่บังคับเฉพาะคนใดคนหนึ่งแยกกฎหมายออกจากความดีความชั่วหรือความยุติธรรม

³¹⁰ พระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, เล็คเชอร์, (กรุงเทพมหานคร: โสภณพิพรรฒธนากร, 2468), หน้า1-7.

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์พระองค์ทรงมองว่ากฎหมายเป็นคนละเรื่องกับศีลธรรม หรือกฎหมายต้องแยกออกจากความยุติธรรมโดยเด็ดขาดอย่าเอามารวมกัน กฎหมายเป็นสิ่งที่ผู้มีอำนาจในองค์กรรัฐอธิปัตย์ออกเป็นคำสั่งที่ให้ปฏิบัติตาม โดยไม่คำนึงว่ากฎหมายดังกล่าวจะขัดหรือแย้ง หรือหลักศีลธรรมหรือไม่ หรือกฎหมายจะยุติธรรมหรือไม่ ไม่สำคัญเพราะสิ่งที่องค์กรรัฐอธิปัตย์บัญญัติมานั้นถือว่าเป็นกฎหมายที่แท้จริงมีผลบังคับทุกคนต้องปฏิบัติตาม

ดังนั้นจะเห็นว่าสมุทบันทึกลีเคเซอร์ว่าด้วยกฎหมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ปรชญากฎหมายของพระองค์มากขึ้นปรชญากฎหมายที่พระองค์นำมาวางรากฐานในระบบกฎหมายไทยเป็นสิ่งที่ผิดไปจากปรชญากฎหมายไทยอย่างสิ้นเชิง โดยเฉพาะในประเด็นกฎหมาย ความยุติธรรม และศีลธรรม เพราะปรชญากฎหมายไทยนั้นทั้งสามอย่างนี้ต้องไปในทิศทางเดียวกันเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ และที่สำคัญกฎหมายจะขัดหรือแย้งต่อหลักธรรมหรือศีลธรรมไม่ได้เลย แต่ปรชญากฎหมายของพระองค์คือกฎหมายนั้นมาจากผู้ปกครองหรือองค์กรรัฐอธิปัตย์โดยไม่ต้องคำนึงว่าจะขัดแย้งต่อศีลธรรมหรือยุติธรรมหรือไม่ เพียงแต่เป็นกฎหมายหรือคำสั่งที่มาจากรัฐอธิปัตย์ถือว่าเป็นกฎหมาย โดยชอบธรรมและสมบูรณ์มีผลบังคับใช้ที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามหากฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมีบทลงโทษ จากรากฐานแนวคิดของพระองค์ทำให้นักศึกษาหรือนักกฎหมายได้นำมาปฏิบัติและเป็นแนวคิดในการเป็นนักกฎหมายถึงขั้นมีคำพิพากษาของศาลที่ได้วางฐานแนวคิดทางกฎหมายของพระองค์ไว้ด้วยดังเช่นคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 144/2459 ความยุติธรรมหมายถึงความประพฤติดันชอบด้วยกฎหมายเท่านั้น ความเห็นส่วนตัวบุคคลย่อมแปรปรวนไปต่าง ๆ ไม่มียุติเป็นยุติธรรมไปได้เลย และคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 211/2473 กฎหมายต้องตีความหรือแปลตามตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัดจะตีความให้คล้อยตามความยุติธรรมไม่ได้

จากคำพิพากษาเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าปรชญากฎหมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ฝังลงลึกถึงรากเหง้าอันเป็นรากฐานของกฎหมายไทยในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการนำเอาแนวคิดสำนักกฎหมายบ้านเมืองของตะวันตกมาใช้แทนปรชญากฎหมายไทยอย่างไม่เหลือเยื่อใยแม้แต่น้อย ซึ่งเมื่อศึกษาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงก่อนที่จะมีการปฏิรูปกฎหมายในรัชกาลที่ 5 หรือก่อนจะมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงปรชญากฎหมายไทยได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ และเป็นแนวคิดที่มาจากรากเหง้าของสังคมไทยอย่างแท้จริง อาจกล่าวได้ว่าปรชญากฎหมายไทยเดิมนั้นเป็นสิ่งที่สอดคล้องกับบริบทของสังคม ประเพณี วัฒนธรรม และศีลธรรมอันดีงามของไทยเป็นอย่างมากจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับสังคมไทยและสอดคล้องกับความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมไทยได้เป็นอย่างดี แต่สิ่งดีงามเหล่านั้นก็ได้ถูกตัดขาดอย่างสิ้นเชิงในยุคดังกล่าวนี้

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ แม้พระองค์จะยอมรับและเชื่อมั่นในระบบกฎหมายของตะวันตกของสำนักปฏิฐานนิยม แต่เมื่อพิจารณาในมุมมองของพระองค์ก็ทรงได้ยอมรับปรชญากฎหมายของตะวันตกไปทั้งหมดเลยไม่ ดังที่พระองค์ได้กล่าวไว้ใน “ลีเคเซอร์ว่าด้วยกฎหมาย” มีอยู่ว่า “อนึ่ง คำอธิบายกฎหมายที่ว่ามาแล้วนั้น ก็ยังมีที่ติ” หรือ “อธิบายกฎหมายที่ได้ว่ามานี้ก็ไม่สู้ดีนัก

ด้วยเหตุว่าไม่ตรงแท้แก่ความจริงหลายประการ”³¹¹ จากประเด็นที่พระองค์กล่าวมานั้นทำให้เห็น ทรศนะของพระองค์ที่ให้ความเห็นว่า แม้กฎหมายซึ่งมาจากรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายนั้นมาจาก ผู้ปกครองก็ยังไม่สมบูรณ์ยังมีช่องว่างหรือความบกพร่องอยู่มากเช่นกัน

4.2.2.2 ปรัชญากฎหมายของประเทศไทยในยุคปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชกาลที่ 5

ในยุคของรัชกาลที่ 5 เป็นยุคแห่งการปฏิรูปประเทศเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการ ปฏิรูปด้านคมนาคม ประปา รถไฟ การศึกษา รวมถึงการบริหารราชการแผ่นดินโดยเฉพาะการปฏิรูป ด้านกฎหมายเพราะปรัชญากฎหมายดั้งเดิมของไทยยึดตามหลักพระธรรมศาสตร์ได้ได้เสื่อมลงเป็น อย่างมาก ก็เป็นเพราะปรัชญากฎหมายของตะวันตกเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม สิ่งแวดล้อมที่ไหลไปตามระบบวัตถุนิยมตามตามตะวันตก³¹² ซึ่งจะเห็นว่าการปฏิรูปกฎหมายนั้นส่งผลประเทศเป็นอย่างมาก เพราะระบบกฎหมายเป็นตัววางโครง สร้างการบริหารราชการของประเทศและเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาประเทศในรูปแบบรัฐสมัย ใหม่ตามแนวคิดของตะวันตก โดยเฉพาะเรื่องของปรัชญากฎหมาย ซึ่งผู้ที่มีบทบาทและอิทธิพลในการ วางรากฐานทางกฎหมายของไทยนั้นก็คือกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ แนวคิดกฎหมายของพระองค์ นั้นล้วนรับมาจากตะวันตกฝ่ายของสำนักกฎหมายบ้านเมืองทั้งสิ้น และนักคิดของสำนักกฎหมาย บ้านเมืองที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงรับมาคือแนวคิดของ ออกุสติน (John Austin) ก่อนที่จะได้ พุดถึงแนวคิดกฎหมายของ ออกุสติน (John Austin) ก็จะกล่าวถึงแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้าน เมืองเสียก่อนเพราะออกุสติน (John Austin) ถือว่าเป็นนักกฎหมายอยู่ในสำนักกฎหมายบ้าน เมือง

สำนักกฎหมายบ้านเมืองได้เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 19 และถือเป็นช่วงที่ ประเทศต่าง ๆ กำลังเริ่มพัฒนาเพราะเป็นช่วงที่กำลังเข้าสู่ยุครัฐแบบสมัยใหม่ (The Modern Nation State) ด้วยเหตุที่เป็นยุคที่พัฒนาเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ แนวคิดรัฐหรือองค์รัฐธรรมนูญมีอำนาจสูงสุด ที่จะ ออกคำสั่งอย่างไรก็ได้ ซึ่งได้ไปสอดคล้องกับแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองในยุคนั้นพอดี กล่าวคือ คนในยุคสมัยนั้นจะมีความเชื่อว่าการจะพัฒนาประเทศชาติ หรือบริหารราชการแผ่นดินให้มีความมั่นคง และเจริญรุ่งเรืองได้ รัฐต้องมีอำนาจเด็ดขาดในการกระทำการใด ๆ และรัฐคืออำนาจ สูงสุดในแผ่นดิน ซึ่งกฎหมายที่จะมาเป็นเครื่องมือของรัฐในการจัดระเบียบสังคมก็ต้องมีลักษณะที่มี อำนาจเด็ดขาด และสมบูรณ์อยู่ในตัวของมันเอง โดยไม่ต้องคำนึงว่ากฎหมายนั้นต้องอยู่ภายใต้หรือขัด ต่อหลักศีลธรรม ความยุติธรรมหรือไม่³¹³

ทั้งนี้จะเห็นว่าแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองนั้นก็คือรัฐธรรมนูญมีอำนาจที่จะ ออกคำสั่งหรือกฎหมายอย่างไรก็ได้ตามความต้องการของรัฐ โดยไม่คำนึงว่ากฎหมายดังกล่าวจะถูก

³¹¹ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 373.

³¹² *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 349.

³¹³ ปรีดี เกษมทรัพย์, *เรื่องเดิม*, หน้า 326.

ชอบ ชั่วดี หรือขัดต่อหลักศีลธรรมหรือไม่ ไม่สำคัญเพราะเมื่อคำสั่งใดที่ออกมาจากองค์กรรัฐาธิปัตย์ ถือว่าเป็นกฎหมายที่แท้จริงมีผลบังคับใช้อย่างสมบูรณ์ ซึ่ง “กฎหมายแทนที่จะเป็นเรื่องของเหตุผล จึงกลายเป็นเรื่องเจตจำนง (Will) หรือเรื่องของอำนาจ (Power) ของรัฐ”³¹⁴ จากแนวคิดกฎหมายของสำนักบ้านเมืองที่กล่าวมาเป็นสิ่งที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้นำมาเป็นรากฐานของกฎหมายไทย ในช่วงปฏิรูปกฎหมายรัชกาลที่ 5 และส่งผลมาจนถึงกฎหมายในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเชื่อมั่นและศรัทธากับแนวคิดกฎหมายของอ็อกสตัน สำหรับอ็อกสตันก็ถือว่าเป็นนักคิดบุคคลสำคัญของสำนักกฎหมายบ้านเมืองเช่นกัน

สำหรับอ็อกสตัน (ค.ศ. 1790 – 1859) เป็นผู้สอนวิชา Jurisprudence ในประเทศอังกฤษ ในศตวรรษ ที่ 19 ซึ่งได้ให้ความหมายของคำว่า “กฎหมาย” หมายถึง “คำสั่งของรัฐาธิปัตย์” อันเป็นความคิดแบบสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism)³¹⁵ ซึ่งมีสาระสำคัญประกอบไปด้วย³¹⁶ ความประสงค์ของผู้ออกคำสั่ง บทลงโทษหรือสภาพบังคับ การแสดงออกซึ่งความประสงค์ลักษณะการบังคับทั่วไป และการประกาศใช้โดยรัฐาธิปัตย์ และออสตินเองก็เคยกล่าวย้าว่า “การดำรงอยู่ของกฎหมายเป็นคนละเรื่องกับปัญหาความถูกต้องชอบธรรมของกฎหมาย”³¹⁷ จะเห็นได้ว่าแนวคิดอันเป็นสาระสำคัญของอ็อกสตันคือ คำสั่งที่มาจากผู้มีอำนาจสูงสุดในรัฐาธิปัตย์เป็นกฎหมายที่แท้จริงมีผลสภาพบังคับ และหากใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามก็มีบทลงโทษ ซึ่งคำสั่งหรือกฎหมายนั้นต้องแยกออกจากความยุติธรรม ศีลธรรม เพราะกฎหมายที่ออกโดยรัฐาธิปัตย์ถือว่าเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์ยุติธรรมแล้ว จากแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism) จะส่งผลก่อให้เกิดผลดังนี้³¹⁸

- 1) ยกย่องว่า “รัฐ” เป็นอำนาจสูงสุด ไม่อยู่ใต้กฎเกณฑ์ใด ๆ ทั้งสิ้น
- 2) เมื่อกฎหมายเป็นเรื่องของคำสั่ง จึงมีผลต่อไปว่า กฎหมายเป็นเรื่องของอำนาจแทนที่จะเป็นเรื่องของ ความยุติธรรม ชอบธรรม หรือความถูกต้อง เพราะคำสั่งที่รัฐออกมานั้นเป็นสิ่งที่ “ผู้มีอำนาจเหนือ” มีอำนาจที่จะบังคับให้ยินยอมอยู่ภายใต้อำนาจให้ “จำใจ” ปฏิบัติตามเจตจำนงของผู้มีอำนาจ
- 3) เมื่อกฎหมายเป็นเรื่องของอำนาจ ซึ่งผู้มีอำนาจจะสั่งอย่างไรก็ได้ตามความต้องการของตน ที่มาของกฎหมายจึงมาจาก “เจตจำนง” ของมนุษย์ อันจะส่งผลให้ “กฎ

³¹⁴ สมยศ เชื้อไทย, *เรื่องเดิม*, หน้า 124.

³¹⁵ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 129.

³¹⁶ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 48-50.

³¹⁷ *เรื่องเดียวกัน*, หน้า 33.

³¹⁸ บริติ เกษมทรัพย์, *นิติปรัชญา*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2552), หน้า 327.

หมาย” จะมีเจตนารมณ์หรือเนื้อหาสาระสำคัญที่ถูกต้องชอบธรรม มีความยุติธรรมหรือไม่ ไม่ใช่หน้าที่ของนักนิติศาสตร์ที่จะให้ความเห็นได้ จะทำได้เพียงแค่พิจารณาว่า กฎหมายนั้นมาจากเจตจำนงของผู้ที่มีอำนาจอธิปไตยหรือไม่ แต่ถ้ากฎหมายนั้นมาจากองค์กรรัฐอธิปไตย ก็ถือว่าเป็นกฎหมายที่ชอบแล้ว ซึ่งสาระสำคัญของกฎหมายจะชั่วหรือเลวร้ายขนาดไหนไม่ใช่สิ่งที่นักนิติศาสตร์จะก้าวล่วงเข้าไปพิจารณาได้

4) ด้วยเหตุที่กล่าวมานั้นกฎหมายจึงถูกแยกและให้เป็นคนละเรื่องกับกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม วัฒนธรรม และจารีตประเพณีอันดีงาม ด้วยเหตุนี้จึงมีคำพูดที่ว่า “นี่เป็นความยุติธรรมตามกฎหมาย” ซึ่งมีความหมายโดยปริยายว่าความยุติธรรมตามกฎหมายนั้นอาจจะไม่เที่ยงธรรม หรือเกิดความยุติธรรมที่แท้จริงก็ได้

ดังนั้นปรัชญากฎหมายของไทยในช่วงปฏิรูปกฎหมายจะเห็นว่ารับเอาแนวคิดของตะวันตกมาทั้งหมด ทำให้ปรัชญากฎหมายไทยดั้งเดิมหายไปจากสังคมไทยอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้กฎหมายของตะวันตกก็มาจากรากฐานทางวัฒนธรรม ประเพณีของตะวันตก อนึ่งการรับแนวคิดของตะวันตกเข้ามาก็เหมือนรับเอาวัฒนธรรม ประเพณีของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยโดยปริยาย จึงทำให้วัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของสังคมไทยถูกกลืนและหมดสิ้นไป ซึ่งเป็นการยากที่จะนำแนวคิดของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยได้ เพราะความรู้สึคนึกคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณีอยู่บนพื้นฐานที่แตกต่างกัน กล่าวคือ กฎหมายเปรียบเสมือนเป็นตัวสะท้อนของวัฒนธรรม ดังนั้น กฎหมายไทยก็ควรมาจากรากเหง้าทางศีลธรรมหรือวัฒนธรรมของสังคมไทยด้วยเพื่อสะท้อนแนวคิดหรือปรัชญาของสังคมไทยซึ่งจะส่งผลทำให้กฎหมายของไทยได้สอดคล้องกับบริบทของสังคม รวมถึงจิตสำนึกของประชาชนด้วยเพื่อจะได้มีความเหมาะสมกับสังคมไทยอย่างแท้จริง

4.3 ยุคการค้าเสรี และทุนนิยม

ประเทศไทยได้ผ่านยุคกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะในช่วงรัชกาลที่ 5 ถือว่าเป็นยุคแห่งการปฏิรูปสังคมไทยทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นด้าน เศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่สำคัญคือการปฏิรูประบบกฎหมายเพื่อปรับตัวให้ทันต่อกระแสโลกของตะวันตก รวมทั้งอยู่ในสถานะที่ถูกพวกตะวันตกบีบคั้นให้ต้องปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไข กฎหมายของไทยที่เป็นแบบธรรมะนิยม ให้เป็นไปตามแนวคิดสำนักบ้านเมืองนั่นเอง

เมื่อเข้าสู่ยุคปฏิรูปในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในหลวงรัชกาลที่ 5 ประเทศไทยก็ได้เข้าสู่สังคมแบบรัฐสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกรวมถึงสนธิสัญญาเบาว์ริงที่เป็นตัวแปรสำคัญส่งผลทำให้ไทยต้องปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างเร่งด่วน รวมถึงต้องเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองเพื่อให้เป็นรัฐในสมัยใหม่ตามแนวคิดของตะวันตกในที่สุด

เมื่อวันที่ 24 เดือน มิถุนายน พ.ศ. 2475 ประเทศไทยก็ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยทรงมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข จากจุดนี้เองทำให้ไทยเริ่มเข้าสู่ยุคการค้าเสรี ทุนนิยม หรือที่เรียกว่ายุคตลาดโลกเสรี เมื่อเปลี่ยนรูปแบบการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยก็เป็นการเปิดประเทศมากขึ้น แต่สิ่งสำคัญเมื่อสังคมเปลี่ยนไป กฎหมายก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการตามสังคมไปด้วย ดังนั้นแนวคิดทางด้านกฎหมายในยุคนี้จึงแบ่งได้เป็น 2 ช่วงด้วยกัน ช่วงระยะแรกคือยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และช่วงระยะที่สองคือยุคปัจจุบันที่กฎหมายต้องคล้อยตามระบบทุนนิยมหรือตลาดโลกเสรีดังเห็นได้ชัดเจนในปัจจุบันนี้

4.3.1 ยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

ประเทศไทยเข้าสู่ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อปี 2475 ส่งผลทำให้สภาพของสังคมของสังคมเปลี่ยนไปตามกระแสของอิทธิพลของตะวันตก เปรียบเหมือนรุ่งอรุณแห่งยุคของโลกาภิวัตน์เข้าสู่สังคมไทย กล่าวคือเมื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองมาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ก็เป็นการเริ่มเปิดประเทศมากขึ้นโดยเฉพาะด้านการค้า เศรษฐกิจทำให้ต่างชาติได้เข้ามาทำการค้าขาย และลงทุนมากขึ้น จะนำไปสู่สังคมแห่งวัตถุนิยมซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในปัจจุบัน เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลง บริบทของกฎหมายก็ย่อมเปลี่ยนไป ซึ่งเดิมทีการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ และพระราชศาสตร์ ถือว่าเป็นกฎหมายสูงสุดหรือถ้าเปรียบในยุคปัจจุบันก็คือรัฐธรรมนูญนั่นเอง เมื่อเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยซึ่งใช้รัฐธรรมนูญที่มาจากองค์รัฐาธิปัตย์เป็นกฎหมายสูงสุดที่ในการปกครองหรือบริหารราชการแผ่นดินในบ้านเมืองซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของรัฐในรูปแบบสมัยใหม่

ทั้งนี้ การมีรัฐธรรมนูญที่มาจากองค์รัฐาธิปัตย์เป็นกฎหมายสูงสุด เป็นสิ่งที่ชี้ชัดให้เห็นว่ารับแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง กล่าวคือ องค์รัฐาธิปัตย์หรือผู้ปกครองประเทศสามารถที่จะออกรัฐธรรมนูญตามเจตจำนงของตนได้ เพื่อให้เอื้อต่อการใช้อำนาจของฝ่ายปกครองในการบริหารราช การแผ่นดิน โดยไม่มีหลักประกันได้เลยว่ารัฐธรรมนูญดังกล่าวจะทำให้เกิดความยุติธรรม หรือความผาสุกขึ้นได้ในบ้านเมือง เพราะรัฐธรรมนูญมาจากองค์รัฐาธิปัตย์ที่บัญญัติขึ้นก็ถือว่าเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศซึ่งทุกคนต้องปฏิบัติตามและอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยเรียกว่า พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวพุทธศักราช 2475 ทรงได้นำขึ้นทูลเกล้าให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้ทรงลงพระปรมาภิไธย และได้

ประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475 ซึ่งมีเนื้อหาสาระสำคัญดังนี้³¹⁹ รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวพุทธศักราช 2475 มีสาระสำคัญ 3 ประการด้วยกัน

1) โดยกำหนดให้รูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยทรงมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ

2) ได้มีการแบ่งแยกอำนาจทั้ง 3 ออกจากกันคือ อำนาจอธิปไตย อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ เพื่อให้เป็นอิสระจากกันเป็นการถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกันให้เป็นไปตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตยเพราะแต่เดิมในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทั้งสามอำนาждังกล่าวเป็นของพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว

3) ได้กำหนดให้ประชาชนมีสิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้โดยทางอ้อม คือให้เลือกตั้งตัวแทนของหมู่บ้าน ผู้แทนของแต่ละหมู่บ้านเลือกผู้แทนของตำบล และผู้แทนแต่ละตำบลเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเมื่อมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้วก็ได้กำหนดให้ตั้งอนุกรรมการขึ้นหนึ่งชุดเพื่อทำการร่างรัฐธรรมนูญใช้ปกครองประเทศเป็นฉบับถาวรต่อไป

ทั้งนี้เมื่อวันที่ 10 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2475 ก็ได้มีการประกาศใช้ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามพุทธศักราช 2475 และถือว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มาจากตัวแทนของประชาชนเป็นฉบับแรกที่ใช้เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองบ้านเมือง จนกระทั่งในเวลาต่อมาภายในวันที่ 10 ธันวาคม เป็นวันรัฐธรรมนูญของชาติไทยในปัจจุบัน รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวนี้มีสาระสำคัญ 3 ประการด้วยกันดังนี้

1) วางโครงสร้างการปกครองประเทศออกเป็น 3 ฝ่ายคือ อำนาจอธิปไตย อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจทั้งสามนั้นตามที่รัฐธรรมนูญบัญญัติไว้คือใช้อำนาจผ่านทางอำนาจอธิปไตยผ่านทางคณะรัฐมนตรี อำนาจนิติบัญญัติผ่านทางรัฐสภา และอำนาจตุลาการผ่านทางศาล และได้กำหนดให้อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

2) ได้มีการกำหนดให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2 ประเภท คือ ประเภทแรก คือให้มีการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากประชาชนทั่วประเทศโดยเป็นการเลือกตั้งทางอ้อม และประเภทที่สอง คือมาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์เพื่อมาทำหน้าที่ในการเป็นที่ปรึกษาให้กับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 หน้าที่หน้าที่ไปจนกว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 มีความเชี่ยวชาญและปฏิบัติหน้าที่ได้ด้วยตนเอง

3) ได้กำหนดให้มีนายกรัฐมนตรี 1 คน และคณะรัฐมนตรีอีก 14-24 คน โดยการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์

4.3.1.1 ปรัชญากฎหมายในยุคการหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

³¹⁹ ปิยนาค บุณนาค, *เรื่องเดิม*, หน้า 147-148.

เมื่อสภาพของสังคมเปลี่ยนไปแนวคิดของกฎหมายก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไปเช่นกัน โดยเฉพาะสังคมไทยเปลี่ยนระบอบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาสู่ระบอบการปกครองประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ถือว่าเป็นช่วงแห่งการปฏิวัติ โครงสร้างของสังคมอย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้ตัวโครงสร้างของสังคมดังกล่าวก็คือระบบกฎหมายเป็นตัววางระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม ซึ่งในยุคช่วงหลักเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงแรก ๆ เป็นช่วงที่ผู้ปกครองหรือผู้นำรัฐบาลช่วงนั้นแย่งชิงอำนาจกันเอง เมื่อตนได้ขึ้นสู่อำนาจ เป็นผู้ปกครองก็จะตรากฎหมายเพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเดินหน้าต่อไปได้ โดยกฎหมายจะถือเจตนารมณ์ของผู้ปกครองเป็นใหญ่ไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ชอบธรรม หรือศีลธรรมอันดีที่เป็นรากเหง้าของสังคมไทย

ผู้ปกครองหรือผู้นำรัฐบาลในยุคช่วงหลังของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นยุคที่ผู้ปกครองต้องพลวัตให้ทันต่อโลก เพราะยุคนี้เริ่มได้รับอิทธิพลของกระแสยุคโลกาภิวัตน์จากฝั่งตะวันตกเป็นอย่างยิ่ง แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดในยุคนี้คือเรื่องของปรัชญาแนวคิดของกฎหมายจะถูกบัญญัติหรือใส่ไว้ในรัฐธรรมนูญ เพราะถือว่ารัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ รัฐธรรมนูญเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างประเทศในยุคแรก ๆ หลังจากการปฏิวัติปี 2475 และเป็นแม่บทแห่งกฎหมายทั้งปวงในสังคม ซึ่งรัฐธรรมนูญนั้นก็มาจากการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ แต่มาจากการเจตจำนงของผู้ปกครอง โดยเฉพาะการบัญญัติให้อำนาจของตนไว้ในรัฐธรรมนูญเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับตนในการใช้อำนาจเท่านั้นจะเห็นได้ในรัฐธรรมนูญฉบับต่าง ๆ ดังเช่น ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 มาตรา 17 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 มาตรา 17 (ยกเลิกไปโดยการออกใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2517) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 มาตรา 21 และธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 มาตรา 27 (ยกเลิกไปโดยการออกใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2521) ทั้งนี้รัฐธรรมนูญทั้ง 4 ฉบับที่กล่าวมา จะมีเนื้อหาอยู่หนึ่งมาตราที่เหมือนกันเป็นการบัญญัติให้อำนาจคณะรัฐมนตรีหรือผู้นำรัฐบาล ก็คือนายกรัฐมนตรีสามารถสั่งประหารชีวิตคนได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการยุติธรรมซึ่งเนื้อหาของมาตราดังที่กล่าวมามีดังนี้

วรรคหนึ่ง ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการป้องกันระงับหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักร ราชบัลลังก์ เศรษฐกิจของประเทศ หรือราชการแผ่นดิน หรือการกระทำอันเป็นการก่อกวนหรือคุกคามความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดี ของประชาชน หรือการกระทำอันเป็นการทำลายทรัพยากรของประเทศ หรือเป็นการบั่นทอนสุขภาพอนามัยของประชาชน ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นก่อนหรือหลังวันใช้รัฐธรรมนูญ การปกครองนี้และไม่ว่าจะเกิดขึ้น ภายในหรือภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีและของสภานโยบายแห่งชาติ มีอำนาจสั่งการหรือกระทำการใดๆ ได้ และให้ถือว่าคำสั่งหรือการกระทำของนายกรัฐมนตรีรวมทั้งการปฏิบัติตามคำสั่ง ดังกล่าวเป็นคำสั่งหรือการกระทำหรือการปฏิบัติที่ชอบด้วยกฎหมาย

วรรคสอง เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือกระทำ การใดไปตามวรรคหนึ่งแล้ว ให้
นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภานิติบัญญัติแห่งชาติทราบ

จากบทบัญญัติที่กล่าวมานี้ผู้ปกครองได้นำไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทยในอดีต เป็นการให้อำนาจของผู้ปกครอง เป็นอำนาจที่ไม่มีการถ่วงดุลหรือมีหลัก
ประกันได้ว่าจะใช้ไปในทางที่ชอบธรรมหรือไม่ แต่มาตราชี้ก็ส่งผลให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจในการ
บริหารราชการแผ่นดินได้ด้วยความคล่องตัวสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างรวดเร็วเพราะสามารถใช้
อำนาจได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่จากอดีตที่ผ่านมาได้มีนายกรัฐมนตรีบางท่านได้ใช้อำนาจตาม
รัฐธรรมนูญมาตรานี้ไปในทางที่ไม่ชอบธรรม ดังเช่นในสมัยของจอมพล ป. พิบูลย์สงคราม ได้สั่งลง
โทษประหารชีวิตผู้บริสุทธิ์เป็นจำนวนมากเช่นกัน

ในยุคนี้จะเห็นได้ว่ากฎหมายมาจากเจตจำนงของผู้ปกครองเท่านั้น ผู้ปกครองจึง
บัญญัติกฎหมายเพื่อเอื้อต่อการให้ตนได้ใช้อำนาจอย่างชอบธรรม สาเหตุมาจากการรับเอาแนวคิดของ
สำนักกฎหมายบ้านเมือง โดยให้เหตุผลว่ากฎหมายที่มาจากรัฐหรือองค์รัฐาธิปัตย์เป็นกฎหมายที่
ชอบธรรมทุกคนต้องปฏิบัติตามดังตัวอย่างรัฐธรรมนูญที่กล่าวมา ถือว่าเป็นยุคเรืองอำนาจของผู้นำ
ประเทศที่มีอำนาจล้นฟ้า ทั้งนี้ของผู้ปกครองเป็นคนกำหนดการตรากฎหมายเองแล้ว สิ่งทีเลวร้ายที่
เกิดขึ้นกับปรัชญาแนวคิดของระบบกฎหมายไทยนั้นก็คือการยอมรับคำสั่งที่มาจากของคณะ
รัฐประหารเป็นกฎหมายเพราะถือว่าเมื่อทำรัฐประหารสำเร็จ คณะรัฐประหารก็เป็นองค์รัฐาธิปัตย์
โดยปริยายเมื่อมีคำสั่งจึงเป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์มีผลเป็นกฎหมายทุกคนต้องปฏิบัติตาม ทั้งนี้การทำ
รัฐประหารตามหลักการของนิติศาสตร์ถือว่าเป็นการทำผิดกฎหมายอย่างยิ่ง แต่สังคมไทยกลับยอมรับ
และยินยอมและยอมรับคำสั่งของคณะรัฐประหารมาเป็นกฎหมาย นับว่าเป็นวิธีคิดหรือธรรมเนียม
ประเพณีปฏิบัติที่ผิดเป็นอย่างมากเพราะเป็นการทำลายระบบนิติรัฐ นิติธรรมอย่างสิ้นเชิง แม้แต่ศาลก็
ยังมีคำพิพากษารับรองว่าคำสั่งของคณะรัฐประหารเป็นกฎหมาย ซึ่งก็มีตัวอย่างคำพิพากษาที่วินิจฉัย
ว่าการออกกฎหมายโดยคณะรัฐประหารเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์ดังนี้

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 45/2496 คณะรัฐประหารเมื่อยึดอำนาจได้แล้ว ย่อมมี
อำนาจในการบริหารประเทศพร้อมทั้งมีอำนาจใจการแก้ไข ยกเลิกและออกกฎหมายได้โดยชอบ คำ
พิพากษาศาลฎีกาที่ 1512-1515/2497 เมื่อมีการยึดอำนาจการปกครองโดยคณะรัฐประหาร และได้
มีการจัดตั้งคณะรัฐบาลขึ้นมาใหม่ ถือว่าเป็นการกระทำอันชอบด้วยกฎหมายแล้วคำพิพากษาศาลฎีกา
ที่ 1662/2505 หัวหน้าคณะปฏิวัติมีอำนาจในการปกครองบ้านเมือง คำสั่ง หรือข้อความใดที่หัวหน้า
คณะปฏิบัติประกาศออกมาถือว่าเป็นกฎหมายทุกคนต้องปฏิบัติตาม และคำพิพากษาศาลฎีกาที่
1234/2523 เมื่อมีรัฐธรรมนูญประกาศออกมาใช้ แต่ประกาศหรือคำสั่งใด ๆ ของคณะรัฐประหารก็
ยังคงถือเป็นกฎหมายให้บังคับใช้ต่อไป

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากคำพิพากษาจะเห็นเป็นการยืนยันว่าปรัชญากฎหมายในยุคนี้ได้รับ
อิทธิพลจากแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองที่ให้ความสำคัญกับความสมบูรณ์ ในตัวธรรมชาติ

กฎหมายเชื่อมโยงกับความเป็นรัฐอธิปไตย และสิ่งที่ชี้ให้เห็นชัดเจนมากขึ้นคือในคำบันทึกท้ายคำพิพากษาฎีกาที่ 45/2496 ซึ่งท่าน ดร.สายหยุด แสงอุทัย ได้ให้ความเห็นสนับสนุนของคำพิพากษาโดยอ้างถึงคำพิพากษาของเยอรมันที่กล่าวถึงหลักความคิดของเคลเสนด้วย³²⁰ และแนวคิดทางกฎหมายของเคลเสน (Hans Kelsen) ซึ่งมีจุดยืนอยู่ฝ่ายปฏิฐานนิยมทางกฎหมาย โดยเห็นว่า “กฎหมายคืออะไร” (IS) ต้องแยกออกจากปัญหาว่า “กฎหมายควรจะเป็นอย่างไร” (Ought)³²¹ ทั้งยังได้ให้ความหมายของกฎหมายหมายถึง “ระเบียบแบบแผนที่เป็นบรรทัดฐานของสังคมที่เกิดขึ้นโดยเจตจำนงของมนุษย์ ซึ่งมีกระบวนการบังคับโดยใช้กำลังทางกายภาพได้”³²² จึงเห็นได้ว่าปรัชญากฎหมายในยุคนี้เป็นช่วงที่ตกต่ำมากของสังคมไทย เพราะใครมีอำนาจอยู่ในมือก็สามารถที่จะตรากฎหมายตามความต้องการของตนเองได้โดยไม่คำนึงว่าจะขัดต่อหลักศีลธรรมหรือไม่ ยึดอยู่หลักการเดียวที่ว่ากฎหมายที่ออกมาจากองค์รัฐอธิปไตยคือกฎหมายที่แท้จริงและสมบูรณ์ที่สุด

4.3.2 ยุคปัจจุบัน

เมื่อระบอบการปกครองของไทยได้เปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นรูปแบบของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ก็ถือว่าเป็นยุคแห่งรุ่งอรุณของระบบทุนนิยมที่จะเข้ามาในประเทศไทย นับแต่ปี 2475 จนถึงปัจจุบันเวลาก็กว้างเลยมา 80 กว่าปีแล้ว และในยุคปัจจุบันนี้เองที่ทำให้เห็นระบบทุนนิยมที่ชัดเจนมาก ซึ่งอิทธิพลของระบบทุนนิยมดังกล่าวนี้ได้ส่งผลกระทบไปสู่ทุกหย่อมหญ้าในสังคมไทย โดยเฉพาะแนวคิดของระบบกฎหมายก็ต้องคอยวิ่งตามหรือปรับเปลี่ยน แก้อไข เพื่อให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยม

เดิมทีแนวคิดระบบกฎหมายของไทยนั้นยึดธรรมะเป็นใหญ่ มีธรรมะเป็นจิตวิญญาณของตัวบทกฎหมาย แต่ในปัจจุบันหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะแนวคิดทางกฎหมายได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของตลาดโลกเสรี การค้าขายแบบเสรี หรือที่เรียกว่าระบบทุนนิยม จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดทางกฎหมายของไทยตั้งแต่สมัยบุพกาลถึงยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงจาก “ธรรมนิยม” เป็น “ธนนิยม” หรือ “เงินนิยม”³²³ กล่าวคือ ในสมัยบุพกาลของไทยกฎหมายจะต้องยึดตามในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์หรือถือธรรมะเป็นสรณะ แต่เมื่อมาในยุคปัจจุบันได้กลายมาเป็นถือเงินเป็นใหญ่ เพราะในยุคปัจจุบันฝ่ายนิติบัญญัติหรือรัฐสภามีหน้าที่ในการตรากฎหมาย ซึ่งกฎหมายที่ออกมานั้นก็จะออกมาเพื่อสนองนโยบายของฝ่ายบริหารคือรัฐบาล และสิ่งสำคัญโดยเฉพาะเรื่องของกฎหมายเศรษฐกิจต้องอยู่ภายใต้

³²⁰ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 425-426.

³²¹ จรัญ โฆษณานันท์, *เรื่องเดิม*, หน้า 61-62.

³²² สมยศ เชื้อไทย, *เรื่องเดิม*, หน้า 133.

³²³ เกษม วัฒนชัย, 3 ทศวรรษประเทศไทย ยุคทุนนิยมไล่ล่า, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549), หน้า 25.

องค์การการค้าโลก (WTO) ที่ไทยเราต้องปฏิบัติตาม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของระบบทุนนิยมนั่นเอง

ทั้งนี้องค์การการค้าโลก (World Trade Organization เรียกว่า WTO) มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ที่นครเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ได้มีการจัดตั้งองค์การขึ้นในวันที่ 1 มกราคม 2538 มีประเทศต่าง ๆ ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกทั้งหมด 153 ประเทศ (ณ 23 มกราคม 2552)³²⁴ โดยมีหน้าที่ในการกำหนดกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ให้ประเทศที่เป็นสมาชิกต้องปฏิบัติตาม โดยเฉพาะเรื่องของการค้าระหว่างประเทศหรือระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลถึงระบบโครงสร้างของกฎหมายในประเทศไทยเป็นอย่างมาก เพราะระบบกฎหมายเศรษฐกิจ หรือเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศของไทยต้องคล้อยตามหรือสอดคล้องกับองค์การการค้าโลกโดยไม่สามารถปฏิเสธได้ ซึ่งส่งผลให้ระบบกฎหมายต่าง ๆ ในสังคมต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเพราะระบบเศรษฐกิจ หรือการลงทุน การค้าขาย ต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องปากท้อง ความเป็นอยู่ของคนในสังคม กฎหมายต่าง ๆ ในสังคม ไทยจึงต้องคล้อยตามโดยปริยายเพื่อให้สอดคล้องกับองค์การการค้าโลก

4.3.2.1 อิทธิพลที่มีต่อแนวคิดต่อระบบกฎหมายไทยในยุคปัจจุบัน

ประเทศไทยได้ผ่านลู่ลงเลยมานับหลายร้อยปีตั้งแต่ สมัยเริ่มต้นของอาณาจักรที่ชื่อว่าสยาม นั่นก็คือกรุงสุโขทัยถือกำเนิดขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 18 เมื่อผ่านสมัยกรุงสุโขทัย ก็เข้าสู่ยุคของกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ยุคปัจจุบันสิ่งที่มีอิทธิพลต่อระบบแนวคิดของกฎหมายไทยก็คือระบบทุนนิยม โดยเฉพาะเรื่องของเศรษฐกิจ การค้าระหว่างประเทศ ตลาดโลกเสรี แต่ระบบทุนนิยมดังกล่าวนี้ไม่ได้หยุดที่เฉพาะเรื่องของสินค้า การท่องเที่ยว ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีต่าง ๆ แต่สิ่งเลวร้ายที่เกิดขึ้นในสังคมไทยการนำเอาเรื่องของวัฒนธรรม เรื่องของประชาธิปไตยซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอยู่แล้ว แต่ปัญหาคือเรากำลังเอาสิ่งเหล่านี้ไปตีราคา แปลงเป็นทุน แล้วก็นำไปซื้อขายกันด้วยการเอาวัฒนธรรมไทยไปซื้อขาย เอาประชาธิปไตยไปซื้อขาย เอาเรื่องของสิทธิเสรีภาพพื้นฐานของมนุษย์ไปซื้อขาย³²⁵ นับว่าเป็นการทำลายระบบกฎหมายอันดีงามของไทยให้หมดไป เพราะรากเหง้าของวัฒนธรรม ประเพณีคือที่มาของกฎหมาย เพราะเรื่องของกฎหมายเป็นเรื่องที่มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมทางสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้³²⁶

เมื่อความเจริญทางด้านวัตถุ ตลอดถึงความก้าวหน้าทันสมัยของเทคโนโลยีสารสนเทศ ในยุคกระแสโลกาภิวัตน์ รวมถึงการเปิดตลาดการค้าเสรีระหว่างประเทศอย่างอิสระ โดยมี

³²⁴ โกลด์ ฉันทิกุล, กฎหมายและการปฏิบัติเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2553), หน้า 161-162.

³²⁵ เกษม วัฒนชัย, *เรื่องเดิม*, หน้า 24.

³²⁶ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, ปาฐกถาพิเศษ, ใน การสัมมนาความร่วมมือระหว่างไทยและญี่ปุ่น เรื่องกฎหมายเศรษฐกิจกับการพัฒนา, 2 – 3 ธันวาคม 2542 โรงแรมรีเจนท์ กรุงเทพมหานคร, หน้า 5.

ระบบกฎหมายที่ให้การรับรองการเปลี่ยนแปลงสู่สังคมยุคทุนนิยม³²⁷ ภายใต้องค์การการค้าโลก (WTO) โดยเฉพาะประเทศไทยได้นำเรื่องของการเปิดเสรีทางการค้า (Trade Liberalism) มาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540³²⁸ มาตรา 87 ในหมวดแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ซึ่งบัญญัติไว้ความว่า “รัฐต้องสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบเสรีโดยอาศัยกลไกตลาดกำกับดูแลให้มีการแข่งขันอย่างเป็นธรรม ค้ำครองผู้บริโภคและป้องกันการผูกขาดตัดตอนทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมทั้งยกเลิกและละเว้นการตรากฎหมาย และกฎเกณฑ์ที่ควบคุมธุรกิจที่ไม่สอดคล้องกับความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และต้องไม่ประกอบกิจการแข่งขันกับเอกชน เว้นแต่มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจ และต้องไม่ประกอบกิจการแข่งขันกับเอกชน เว้นแต่มีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ รักษาผลประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐ รักษาผลประโยชน์ส่วนรวม หรือการจัดให้มีการสาธารณูปโภค”

การที่ได้นำเรื่องการค้าเสรีเป็นแนวคิดของระบบทุนนิยมไปบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดที่กฎหมายใดจะมาขัดหรือแย้งมิได้ จึงทำให้กฎหมายที่มีลำดับศักดิ์ต่ำกว่ารัฐธรรมนูญต้องสอดคล้องและคล้อยตามระบบทุนนิยมไปโดยสิ้นเชิงกล่าวคือ³²⁹ การที่ได้ทำการลงนามในข้อตกลง FTA เป็นการอนุมัติตามกรอบข้อตกลงของ องค์การการค้าโลก (World Trade Organization-WTO) เป็นการนำประเทศไทยเข้าสู่การการจัดระเบียบเศรษฐกิจโลกใหม่ตามแนวทางระบบทวิภาคีนิยม (Bilateralism) จึงส่งผลให้ฝ่ายบริหารสามารถตัดสินใจเพื่อเข้าผูกพันกับคู่เจรจาทางการค้ากับประเทศต่าง ๆ ในโลกได้โดยลำพังโดยไม่ต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภาเสียก่อน แต่ปัญหาที่จะตามมาและเป็นผลเสียต่อประเทศคือเป็นการทำลายกลไกต่างของโครงสร้างประเทศเป็นอย่างมาก เช่น นิติรัฐ (Legal State) การตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจ (Balance of Power) รัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) และการมีส่วนร่วมภายใต้ระบอบประชาธิปไตย (Participatory Democracy) รวมถึงหลักปฏิบัติธรรมาภิบาลที่ดี (Good Governance) เพราะการที่ตัวแทนรัฐบาลได้ลงนามทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีไม่ใช่เป็นเรื่องของอำนาจอธิปไตย หรือการค้าขายอย่างเดียวเท่านั้น เพราะเป้าหมายที่แท้จริงเป็นเรื่องของอำนาจอธิปไตยของรัฐ (Sovereignty of State) ที่จะได้รับผลกระทบที่เลวร้ายจากการลงนามทำข้อตกลงของตัวแทนรัฐบาลซึ่งจะส่งผลทำให้ไทยต้องสูญเสียอำนาจอธิปไตยทางเศรษฐกิจ การเมือง รวมถึงระบบกฎหมายได้

³²⁷ อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, *เรื่องเดิม*, หน้า 5.

³²⁸ เจริญ คัมภีรภาพ, *ข้อตกลงเขตการค้าเสรี : ลดาษี หรือ ลดาธิปไตยไทย. ข้อตกลงเขตการค้าเสรี ผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย Aovereignty Not for Sale เล่ม 2*, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดีการพิมพ์, 2547), หน้า 23.

³²⁹ เจริญ คัมภีรภาพ, *เรื่องเดิม*, หน้า 21 – 22.

เมื่อองค์กรระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศคือ องค์การการค้าโลก (World Trade Organization เรียกว่า WTO) คณะกรรมาธิการสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ (United Nations Commission on International Trade Law เรียกว่า UNCITRAL) และหอการค้านานาชาติ (International Chamber of Commerce เรียกว่า ICC)³³⁰ ทั้ง 3 องค์กรดังกล่าวอาจจะเรียกได้ว่าเป็นองค์กรเหนือโลก เพราะสามารถควบคุมประเทศสมาชิกได้หมด ซึ่งทั้ง 3 องค์กรมีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายไทยในยุคปัจจุบันเป็น อย่างยิ่งโดยเฉพาะองค์การการค้าโลก (World Trade Organization เรียกว่า WTO)

ภายใต้ทุนนิยมหรือยุคโลกาภิวัตน์มีอิทธิพลส่งผลถึงโครงสร้างของระบบสังคมเป็น อย่างยิ่งกล่าวคือ³³¹ ในสังคมไทยส่งผลให้พลิกโฉมหน้าประวัติศาสตร์สังคมไทยโดยการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมาสู่สังคมแบบพาณิชยกรรม แปรเปลี่ยนจากชุมชนหมู่บ้านที่สงบ มาเป็นสังคมเมืองที่วุ่นวายแออัดไปด้วยพ่อค้านายทุน เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนที่อยู่กับผืนแผ่นดินของตนและช่วยตัวเองตลาดถึงการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลช่วยเหลือกัน ไปสู่วิถีชีวิตที่อยู่บนพื้นฐานของเงินตราและพึ่งระบบสาธารณูปโภคส่งผลให้เป็นสังคมที่เห็นแก่ตัว ตัวใครตัวมัน ความสัมพันธ์ของการค้าขายในระบบตลาดที่อยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือเกื้อกูลโดยอาศัยความสามารถและความร่วมแรงร่วมใจ เปลี่ยนมาเป็นต่างคนต่างทำมุ่งผลประโยชน์ของตัวเองเป็นสำคัญ และความสัมพันธ์ สถานะของคนแบ่งแยกตามสถานะกำเนิดชาติตระกูลและตำแหน่งในสังคม แปรเปลี่ยนมาเป็นให้ความสำคัญระหว่างคนกับหน่วยงาน องค์กร สถาบัน และเอาเกณฑ์ของการศึกษามาเป็นตัวแบ่งแยกชนชั้นสถานะของคน จากสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้สังคมไทยไปสู่วิถีสังคมผลิตแบบอุตสาหกรรม ซึ่งผิดไปจากวิถีเดิมอย่างสิ้นเชิงเพราะรากเหง้าของวิถีสังคมไทยคือเกษตรกรรม

อนึ่ง การที่สังคมได้เปิดเสรีทางเศรษฐกิจ หากไม่มีโครงสร้างทางกฎหมายหรือกฎหมายที่ตีรองรับ ก็อาจจะส่งผลทำให้เกิดปัญหาอย่างมากตามมา เช่น ทำให้อำนาจทางเศรษฐกิจตกอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย โดยเฉพาะกลุ่มบุคคลที่มีอำนาจทางการเมืองหรือนายทุนที่มีกำลังมาก ย่อมจะก่อให้เกิดปัญหาาระบบเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจไม่เป็นธรรม เกิดการผูกขาดทางการค้า ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่งผลให้มีการเอารัดเอาเปรียบประชาชนในฐานะผู้บริโภคอย่างเห็นได้ชัดเจนในสังคมภายใต้ระบบทุนนิยมในปัจจุบัน³³² อนึ่งการที่เราจะไปพึ่งแต่เพียงกลไกทางกฎหมายอย่างเดียวก็ไม่ได้กล่าวคือ “ไม่สามารถที่จะสร้างกลไกด้วยกฎหมายอย่างเดียวเพราะขึ้นอยู่กับวิถีชีวิต ประเพณี

³³⁰ ขวลิต อรรถศาสตร์, คำอธิบายกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, 2554), หน้า 6-14.

³³¹ กิตติศักดิ์ ปรกติ, *เรื่องเดิม*, หน้า 24-26.

³³² อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, *เรื่องเดิม*, หน้า 8.

ปฏิบัติ วัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ อันเป็นสิ่งที่สำคัญมาก”³³³ เมื่อเราหันกลับมามองย้อนดูตัวเองวิถีที่ฝังลึกจนกลายเป็นจิตวิญญาณของสังคมไทยนั่นก็คือ วิถีแบบเกษตรกรรม ดังคำกล่าวที่เคยได้ยินเป็นประจำคือ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เป็นคำที่สื่อให้เห็นว่าแผ่นดินของเราอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างยิ่ง จึงควรที่จะกลับมาให้ความสำคัญวิถีดั้งเดิมของไทยคือระบบเศรษฐกิจพอเพียง

ทั้งนี้เมื่อกลับมาย้อนมองรากเหง้าของสังคมไทย สิ่งที่เป็นต้นทุนเดิมของเราก็คือ ด้านเกษตรกรรมที่ฝังลึกอยู่ในจิตวิญญาณของคนไทย ระบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นระบบที่ควรจะนำมาส่งเสริมและพัฒนาให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ยั่งยืน มั่นคง ที่อยู่บนรากฐานของตัวเอง กล่าวคือ³³⁴ ทุนนิยมของยุคโลกาภิวัตน์ เป็นแนวคิดที่เป็นอันตรายต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่งส่งผลทำให้เศรษฐกิจของไทยเราเสียความสมดุลจนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจใหญ่กระทบต่อประชาชนอย่างรุนแรง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศทรงพระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นแนวนโยบายด้านเศรษฐกิจอย่างระมัดระวัง พอเหมาะ พอดีกลับสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะโลกทุกวันนี้แข่งขันกันด้วยความรู้ ฉะนั้นสินค้าที่ดีที่สุดคือ ปัญญาแต่วันนี้สังคมไทยสะสมทุนทางปัญญาน้อยไป แต่เรามีทุนปัญญาดั้งเดิม แต่ไม่มีทุนปัญญาสมัยใหม่ที่จะไปแข่งขันในโลกสมัยใหม่³³⁵ ทุนปัญญาดั้งเดิมของไทยก็คือระบบการตลาดที่ร่วมแรงร่วมใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล โดยเฉพาะด้านเกษตรกรรมที่ฝังลึกอยู่ในสังคมไทย หากนำมาบูรณาการเข้ากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพร้อมทั้งมีกลไกทางกฎหมายมาช่วย เชื่อว่าจะทำให้การพลวัตสังคมไทยทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจควบคู่กันไปก็จะส่งผลให้สังคมไทยเป็นสังคมที่ยั่งยืนและมั่นคงได้ในที่สุด

ดังนั้นจะเห็นว่าอิทธิพลที่มีต่อระบบกฎหมายไทยหรือหลักความยุติธรรมของไทยคือพุทธศาสนากับแนวคิดของตะวันตก กล่าวคือ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นระบบกฎหมายไทยหรือหลักความยุติธรรมได้พัฒนาการมาเป็นลำดับปรับเปลี่ยนแปลงตามสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไปเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมอยู่ตลอดเวลาแต่ก็ยังยึดตามปรัชญากฎหมายไทย เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยรัชกาลที่ 5 พัฒนาการตรึงจุดนี้ก็ได้สะดุดหยุดลงถูกตัดทิ้งอย่างสิ้นเชิง หลังจากนั้นได้นำระบบของตะวันตกเข้ามาแทนที่เพื่อใช้เป็นหลักความยุติธรรมของสังคมไทยจนตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้

³³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

³³⁴ ธีรยุทธ บุญมี, “พิพากษาความยุติธรรมให้ประเทศเพิ่มคุณภาพการเมืองไทย ก้าวสู่การปฏิรูปการเมือง 2”, 3 ทศวรรษประเทศไทย ยุคทุนนิยมไล่ล่า, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549), หน้า 41.

³³⁵ กองบรรณาธิการประชาชาติธุรกิจ, 3 ทศวรรษประเทศไทย ยุคทุนนิยมไล่ล่า, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549), หน้า 189.

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการปฏิรูปกฎหมายในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ได้รับเอาแนวคิดของตะวันตกเข้ามาแทนที่โดยที่สังคมไทยไม่พร้อมและไม่ยินยอมเหมือนสังคมไทยถูกขืนใจให้ยินยอมรับเอาระบบตะวันตกมาใช้ก็ว่าได้ หากไม่ทำเช่นนั้นก็จะส่งผลถึงความมั่นคงของประเทศไทยเพราะเป็นยุคช่วงล่าอาณานิคม ถ้าตอนนั้นประเทศไทยไม่ยินยอมรับเอาแนวคิดของตะวันตกมาใช้ก็อาจจะเสียเอกราชให้กับฝรั่งก็ได้และจะส่งผลเสียเป็นอย่างมากต่อประเทศไทย การที่ไทยได้เดินตามกันฝรั่งหาใช้ว่าจะส่งผลดีกับสังคมไทยมากนัก เพราะทฤษฎีและหลักการต่าง ๆ ไม่ได้สอดคล้องกับบริบทของสังคมและวิถีชีวิตของคนไทย จึงใช้ไม่ได้ผลกับสังคมไทยซึ่งจะได้วิเคราะห์ให้เห็นภาพชัดเจนในบทต่อไป

บทที่ 5

วิเคราะห์เปรียบเทียบความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท และกฎหมายไทย

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันที่ถูกรุมเร้าด้วยปัญหาต่าง ๆ จนทำให้คนในสังคมเกิดความแตกแยก เกือบขัดแย้ง อาชญากรรม พยาบาท ตั้งแต่ชนชั้นรากหญ้าถึงชนชั้นผู้นำแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่ายอย่างเห็นได้ชัดเจน สาเหตุของปัญหาส่วนหนึ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้คือ “ความยุติธรรม” ต่างฝ่าย ต่างคน ก็กล่าวอ้างว่าตนเองไม่ได้รับความยุติธรรม มีสองมาตรฐาน สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เพียงเกิดขึ้นมาไม่กี่ปี แต่เป็นระเบิดเวลาที่ถูกฝังไว้ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยที่มีการปฏิรูปกฎหมายที่ได้นำเอาแนวคิดของตะวันตกเข้ามาเป็นโครงสร้างของสังคม แต่หลักการของตะวันตกที่เราเรียนมานั้นมันไม่ได้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยจึงเกิดผลตามมาอย่างที่เห็นได้ในปัจจุบันซึ่งจะวิเคราะห์ในลำดับต่อไป

5.1 วิเคราะห์“ที่มา”ความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนา

5.1.1 ที่มาของความยุติธรรมในตะวันตก

ในสังคมตะวันตกตั้งแต่ยุคกรีกโบราณก่อน ค.ศ. 500 ปี เรื่องของความยุติธรรมนั้นจะผูกติดอยู่กับเทพเจ้า ซึ่งจะเห็นได้จากการที่เชื่อว่าความยุติธรรมมาจากเรื่อง Themis ซึ่งเป็นนิทานปรัมปราในอดีต และได้พัฒนามาเป็นรูปปั้นของเทพี Themis ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความยุติธรรม และในยุคต่อ ๆ มาก็ได้มีทฤษฎีที่กล่าวถึงที่มาของความยุติธรรมก็จะมีที่มาที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 สำนักแนวคิดด้วยกันคือ

1) สำนักกฎหมายธรรมชาติ เป็นสำนักกฎหมายที่ให้ความสำคัญในเรื่องของศีลธรรม เพราะศีลธรรมคือสาระสำคัญของความยุติธรรม กฎหมายที่บัญญัติขึ้นมาบังคับใช้ต้องเป็นกฎหมายที่ไม่ขัดต่อศีลธรรมหรือแย้งต่อศีลธรรม จึงจะก่อให้เกิดความยุติธรรมได้

2) สำนักกฎหมายบ้านเมือง เป็นสำนักกฎหมายที่มีแนวคิดเรื่องของความยุติธรรมตรงข้ามกับสำนักกฎหมายธรรมชาติ เพราะความยุติธรรมตามแนวคิดสำนักนี้คือตัวบทกฎหมายที่รัฐอธิปไตยบัญญัติ ถือว่าเป็นกฎหมายที่แท้จริงและมีความยุติธรรมที่สุด แม้จะมีการขัดต่อศีลธรรมก็ตาม

3) สำนักประวัติศาสตร์กฎหมาย ความยุติธรรมต้องมาจาก จิตวิญญาณประชาชาติ กล่าวคือ กฎหมายต้องพัฒนามาจากวัฒนธรรม จารีตประเพณีของแต่ละสังคม เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่หยั่งลึกอยู่ในจิตใจของคนอยู่แล้ว เมื่อนำสิ่งเหล่านี้มาพัฒนาเป็นกฎหมายจึงจะส่งผลให้เกิดความยุติธรรมได้

4) สำนักสังคมวิทยากฎหมายความยุติธรรมนั้นต้องสอดคล้องกับบริบทของสังคม เพราะแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี กฎหมายที่บัญญัติขึ้นมาจึงต้องมีความสอดคล้องกับบริบทของสังคมจึงจะทำให้เกิดความยุติธรรมขึ้นมาได้

อนึ่ง ที่มาของความยุติธรรมในตะวันตกนอกจากที่กล่าวมาแล้ว ยังมีอีกประการคือ หลักกฎหมายทั่วไป หรืออาจเรียกว่าหลักความยุติธรรม ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งหลักการนี้มีความสอดคล้องกับธรรมชาติ และวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม ทั้งยังเป็นหลักการที่มีความเป็นสากลที่นานาประเทศให้การยอมรับและไม่อาจปฏิเสธหรือโต้แย้งได้ และมีที่มาหลายทางด้วยกัน เช่น จากสุภาษิตกฎหมาย หลักกฎหมายต่างประเทศ หลักความยุติธรรม หลักสามัญสำนึกของวิญญูชน หลักการที่ปรัชญาเมธีได้ค้นคว้ารวบรวมไว้ในตำราทางนิติศาสตร์ และหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติ ทั้งหมดที่กล่าวมาคือที่มาของหลักกฎหมายทั่วไป

ดังนั้นจะเห็นว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันศีลธรรมหรือกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้น เป็นที่มาของความยุติธรรมสำหรับสังคมตะวันตก และปัจจุบันนี้ในสังคมของตะวันตกจะเห็นได้ชัดเจนว่ากฎหมายคือความยุติธรรม เพราะความยุติธรรมเป็นไปตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้ถ้ากฎหมายนั้นถูกตราขึ้นโดยรัฐถือว่าเป็นความยุติธรรมที่ทุกคนในสังคมต้องยอมรับและศรัทธาส่วนสารัตถะที่จะมาเป็นฐานให้รัฐบัญญัติกฎหมายใด ๆ ได้คือหลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) เพราะการบัญญัติกฎหมายของรัฐต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักความยุติธรรมจะขัดหรือแย้งไม่ได้ ที่กล่าวมานี้เป็นที่มาของความยุติธรรมตะวันตก ซึ่งในส่วนนี้หลักการทางพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นกัน

5.1.2 ที่มาความยุติธรรมของพระพุทธศาสนา

เมื่อวิเคราะห์จากการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาประมาณ 2,500 กว่าปี ในดินแดนชมพูทวีป ในปัจจุบันนั้นก็คือประเทศ อินเดีย เนปาล ซึ่งคนในสังคมส่วนใหญ่ในสมัยพุทธกาลจะนับถือศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู โดยยึดถือตามคัมภีร์พระเวทซึ่งได้แบ่งคนในสังคมออกเป็น 4 ชนชั้นด้วยกัน เรียกว่าวรรณะ 4 ประกอบไปด้วย วรรณะกษัตริย์ วรรณะพราหมณ์ วรรณะแพศย์ วรรณะศูทร เกิดมาในวรรณะไหนก็จะได้อยู่ในวรรณะนั้น การแบ่งคนในสังคมออกเป็นวรรณะตามแนวคิดของพราหมณ์เป็นการมองว่ามนุษย์ที่เกิดมาบนโลกใบนี้ไม่มีความเท่าเทียมกันซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทที่มีความเชื่อมโยงกับพระเจ้า

ทั้งนี้ การแบ่งมนุษย์ออกเป็น 4 ประเภท ถือว่าเป็นความยุติธรรมตามแนวคิดของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งได้ปรากฏในคัมภีร์พระเวทที่มีความเชื่อมโยงกับพระเจ้า ก็เท่ากับว่าความยุติธรรมของ

พราหมณ์เป็นความยุติธรรมที่อิงอยู่กับพระเจ้าเท่านั้น มนุษย์ทุกคนที่เกิดมาไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงสถานะของตนหรือยกระดับทางสังคมของตนเองได้เมื่อเกิดมาอยู่ในวรรณะไหนก็อยู่ในวรรณะนั้นตลอดไปเพราะเป็นสิ่งที่พระเจ้าได้กำหนดไว้แล้ว เมื่อพระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นในดินแดนของศาสนาพราหมณ์ พระพุทธเจ้าจึงได้เปลี่ยนแนวคิดจากความยุติธรรมของมนุษย์ที่เชื่อมโยงหรืออิงอยู่กับพระเจ้า ให้เป็นความยุติธรรมที่อิงอยู่กับมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ทุกคนเกิดมามีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ การกระทำของมนุษย์เท่านั้นที่จะเป็นเครื่องมือในการแยกความดี ความชั่วของมนุษย์ ไม่ใช่พระเจ้าที่จะมาจัดสรรชีวิตมนุษย์ แต่ตัวกรรมหรือการกระทำของมนุษย์เท่านั้นที่จะมาเป็นตัวจัดสรรชีวิตของมนุษย์หรือทำให้เกิดความยุติธรรมได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่าสัตย์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ทุกอย่างล้วนเป็นไปตามการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น

เมื่อวิเคราะห์จากการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาจะเห็นว่าที่มาของความยุติธรรมคือทุกคนจะต้องมี สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ กล่าวคือ

1) สิทธิ หมายถึง ทุกคนมีสิทธิในการที่จะดูแลตัวเองไม่ให้ทุกข์ ตลอดถึงสิทธิในการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์เพื่อให้เขาพ้นทุกข์ จะเห็นว่าสาระสำคัญของสิทธิในทางพระพุทธศาสนาคือการ “ให้” ไม่ใช่การครอบครอง ดังตัวอย่างที่เห็นได้ในสมัยพุทธกาล ครั้งหนึ่งเจ้าชายเทวทัตต์เป็นผู้ยิงหงส์ตกลงมา แต่เจ้าชายสิทธัตถะเป็นผู้พบหงส์ตัวนั้นก่อน จึงถอนลูกศรออกแล้วใช้ยารักษา ต่อมาเจ้าชายเทวทัตต์กับเจ้าชายสิทธัตถะต่างอ้างสิทธิในหงส์ตัวนี้ จึงได้นำข้อพิพาทไปพิพากษาในที่ประชุมของนักปราชญ์ทั้งประเทศในที่สุดจึงได้ตัดสินตามคำพูดที่มีเหตุผลและเที่ยงธรรมของปราชญ์หนุ่มท่านหนึ่งว่า “ชีวิต แน่แน่นอนว่าต้องเป็นของผู้ที่พยายามช่วยเหลือ ชีวิตต้องไม่ตกเป็นของผู้ที่หวังจะทำลาย”

อนึ่ง ในทางพระพุทธศาสนานั้นยังได้มีหลักการไม่ให้ไปละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นด้วย ดังจะเห็นได้ในศีล 5 ที่ไม่ให้มีการละเมิดสิทธิในชีวิตร่างกาย ทรัพย์สิน และที่สำคัญข้อ 5 ที่ห้ามการดื่มสุรารวมถึงการเสพสิ่งเสพติด ถ้ามีการละเมิดศีลข้อที่ 5 จะทำให้บุคคลนั้นขาดสติ แล้วจะทำผิดศีลอีกทั้ง 4 ข้อ จะเป็นการไปละเมิดสิทธิของบุคคลอื่นไปด้วย ศีลข้อที่ 5 จึงเป็นเชิงป้องกันไม่ให้บุคคลไปละเมิดสิทธิของผู้อื่นเมื่อทุกคนเคารพสิทธิจึงทำให้เกิดสิทธิขึ้น ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าศีล 5 ที่กล่าวมานั้นนับว่าเป็นหลักสากลที่ทุกสังคมไม่ว่าศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี แม้จะแตกต่างกันแต่ทุกคนในสังคมไม่ต้องการให้ใครมาทำร้ายร่างกาย ทำร้ายทรัพย์สิน ละเมิดลูกเมียตนเอง พุดจาจาบจ้วง ทุกสังคมก็จะยอมรับหลักการทั้ง 5 ข้อ

2) เสรีภาพ แบ่งออกเป็น 2 ประการด้วยกันคือ 1) เสรีภาพทางปัญญาคือ พระพุทธศาสนามีเสรีภาพในการเรียนรู้ ไม่บังคับนับถือ ไม่บังคับให้เชื่อ จะเห็นได้ในหลักของกาลามสูตร เช่นอย่าเชื่อเพราะฟังกันมา อย่าเชื่อเพราะการกล่าวอ้างจากตำราหรือคัมภีร์ อย่าเชื่อเพราะเป็นครูอาจารย์ของเรา ฯ เป็นต้น 2) เสรีภาพในการดำเนินชีวิต ในทางพระพุทธศาสนาเป้าหมายสูงสุดในการดำเนินชีวิตคือ พระนิพพาน แต่ในหลักการพระพุทธศาสนาไม่มีการบังคับให้ทุกคนต้องนิพพาน

ทุกคนสามารถเลือกวิถีการดำเนินชีวิตของตนเองได้ เพียงแต่วางหลักการถึงแนวทางของการนำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญ แต่จะเลือกเดินหรือไม่ได้บังคับ

3) ความเสมอภาค แบ่งออกเป็น 2 ประการด้วยกัน 1) ความเสมอภาคในความเป็นมนุษย์ มนุษย์ทุกคนเกิดมาไม่มีการแบ่งชนชั้นตามเชื้อชาติ ศาสนา แต่มนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน 2) ความเสมอภาคในโอกาส กล่าวคือ ตามหลักการพระพุทธศาสนา มนุษย์ทุกคนเกิดมามีโอกาสที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองให้ดีขึ้นได้ และทุกคนมีโอกาสนในการที่จะฝึกฝนพัฒนาดตนเองจนถึงพระนิพพานกันได้ทุกคน

ดังนั้นที่มาของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาคือ ทุกคนในสังคมจะต้องมีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกัน เพราะทั้ง 3 ประการที่กล่าวมาจะเป็นหนทางที่ทำให้เกิดความยุติธรรมได้ เพราะทั้ง 3 หลักการดังกล่าวยิ่งปรากฏชัดมากเท่าไร ก็จะทำให้เกิดความยุติธรรมมากเท่านั้น

5.1.3 ความเหมือนและความแตกต่างของที่มาความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนา

ความเหมือนระหว่างแนวคิดของตะวันตกกับพระพุทธศาสนามี 2 ประการด้วยกันดังนี้

1) มีเจตนารมณ์เพื่อให้ทุกคนในสังคม มีสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกัน และมุ่งคุ้มครองให้คนในสังคมไม่มีการไปละเมิด สิทธิ เสรีภาพ ซึ่งกันและกัน

2) ตามแนวคิดของตะวันตก กฎหมายที่จะบัญญัติขึ้นมาบังคับใช้ในสังคม แม้ว่าจะให้อำนาจแก่รัฐาธิปัตย์ มีอำนาจในการตรากฎหมายและก็ถือว่าเป็นกฎหมายที่มีความยุติธรรมที่สุด แต่รัฐก็ไม่อาจจะใช้อำนาจในการตรากฎหมายได้ตามอำเภอใจ เพราะการตราภาษะนั้นจะต้องมาจากฐานที่วางไม่ขัดกับหลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) มีฐานของความยุติธรรมมารองรับ

ที่มาของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนานั้นก็คือเปิดโอกาสให้มีพื้นที่ของ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกัน โดยผ่านทางสมมติสังคมนั้นก็คือกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้น แต่กฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้นจะต้องมีความสอดคล้องกับหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติหรือที่เรียกว่ากฎของธรรมชาติ (ปรมาตถสังขะ)

ตะวันตกและพระพุทธศาสนามีที่มาของความยุติธรรมเหมือนกันคือ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นต้องสอดคล้องกับหลักความยุติธรรมตามธรรมชาติในทางตะวันตกเรียกว่า “หลักกฎหมายทั่วไป” ส่วนในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ปรมาตถสังขะ”

ส่วนความแตกต่างระหว่างที่มาของความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาประเด็นที่เห็นได้ชัดเจนคือ สิทธิตามแนวคิดของตะวันตก จะแสดงออกมาในลักษณะของการครอบครอง แต่สิทธิตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาจะแสดงออกมาในลักษณะของการให้ อนึ่ง ในเรื่องของที่มาความยุติธรรมโดยหลักการแล้วในส่วนของตะวันตกกับพระพุทธศาสนาจะมีความเหมือนกันอยู่มาก แต่

ผู้เขียนมีความเห็นว่าในทางปฏิบัติของตะวันตกได้เปิดช่องโหว่ให้รัฐสามารถใช้อำนาจตามอำเภอใจในการตรากฎหมายได้เช่นกัน

ทั้งนี้ที่มาของความยุติธรรมในตะวันตกมาจากแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองคือกฎหมายที่ออกมาโดยอำนาจของรัฐ กฎหมายที่รัฐบัญญัติขึ้นถือว่าเป็นกฎหมายที่แท้จริงไม่มีกฎอื่นใดสูงกว่า และเป็นกฎหมายที่จะทำให้เกิดความยุติธรรม กล่าวคือ เป็นกฎหมายที่ก่อให้เกิดทุกคนมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน แต่ในทางปฏิบัตินั้นจะเห็นว่าในสังคมทุกวันนี้ประเทศที่ใช้แนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง ทางปฏิบัติไม่เป็นไปตามหลักการที่กล่าวมาเลย จะเห็นได้จากกฎหมายที่ก่อให้เกิดความเลื่อมล้ำของคนในสังคม กฎหมายที่สนองต่อระบบทุนนิยมโดยไม่สนใจคนรากหญ้า เป็นต้น ซึ่งสาเหตุมาจากแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองที่ว่ากฎหมายที่ออกมาจากรัฐธำภิบาลคือที่มาของความยุติธรรมที่แท้จริง

ดังนั้นความยุติธรรมที่ยึดตามหลักการของสำนักกฎหมายบ้านเมือง เป็นการเปิดช่องโหว่ให้รัฐสามารถใช้อำนาจตามอำเภอใจ และปฏิบัติตามที่รัฐออกกฎหมายนั้นมา เพราะถ้าฝ่าฝืนกฎหมายที่รัฐบัญญัติก็ต้องรับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ก็เหมือนเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐสามารถยึดเอื้อความยุติธรรมให้กับประชาชนโดยสิ้นเชิง

5.1.4 ที่มาของความยุติธรรมในตะวันตกและพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย

ความยุติธรรมในสังคมไทยปัจจุบันนี้ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตกทั้งสิ้น เพราะได้ยึดตามแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง กฎหมายที่รัฐธำภิบาลบัญญัติขึ้นถือว่าเป็นกฎหมายที่ทุกคนต้องยอมรับ แต่กฎหมายนั้นต้องไม่ขัดกับหลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) ประเทศไทยก็นำเอาหลักการนี้มาใช้เป็นบรรทัดฐานในสังคมไทยในปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น ทางปฏิบัติกฎหมายอาญาของไทยก็จะมีหลักในทางปฏิบัติอยู่ว่า “ไม่มีกฎหมาย ไม่มีโทษ” “กฎหมายไม่มีผลย้อนหลัง” หรือในทางกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ก็จะมีหลักอยู่ว่า “ผู้รับโอน ไม่มีสิทธิดีกว่าผู้โอน” เป็นต้น เป็นที่มาของความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกที่รัฐตรากฎหมายให้อยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) อันส่งผลทำให้เกิดความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

ทั้งนี้ การที่ประเทศไทยได้รับเอาที่มาของความยุติธรรมในตะวันตกมาใช้ มีหลักการที่ว่าให้อำนาจรัฐในการออกกฎหมาย และกฎหมายนั้นก็ถือว่าเป็นกฎหมายที่สมบูรณ์ที่สุด ผู้เขียนมีความเห็นว่าบางครั้งก็เป็นการเปิดช่องโหว่ให้รัฐสามารถออกกฎหมายตามอำเภอใจได้เหมือนกัน เช่นกฎหมายที่ออกโดยรัฐ แม้ว่ากฎหมายนั้นจะเป็นกฎหมายยุติธรรม แต่ทุกคนก็ต้องยอมรับและปฏิบัติตาม ดังปรากฏใน ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2502 มาตรา 17 ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2515 มาตรา 17 (ยกเลิกไปโดยการออกใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2517) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2519 มาตรา 21 และธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ. 2520 มาตรา 27 (ยกเลิกไปโดยการออกใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

พ.ศ. 2521) ซึ่งกฎหมายทั้ง 4 ฉบับที่กล่าวมานั้นมีเนื้อหาสาระสำคัญที่เหมือนกันคือให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีแบบเบ็ดเสร็จ ถึงขั้นสามารถสั่งประหารชีวิตคนได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการยุติธรรม เป็นการเปิดช่องทางให้รัฐอธิปไตยสามารถใช้อำนาจตามอำเภอใจได้โดยไม่มีอำนาจใดมาถ่วงดุลไว้ ดังเช่นการบังคับใช้ตามมาตรานี้ในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ทำให้ผู้บริสุทธิ์ต้องเสียชีวิต

อย่างไรก็ตามที่มาความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาก็ได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยเช่นกัน โดยได้นำไปเป็นหลักการในการบัญญัติกฎหมาย เห็นได้ใน พระราชบัญญัติเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เพราะวิเคราะห์จากพระราชบัญญัติฉบับนี้จะเป็นกฎหมายในเชิงป้องกันเพื่อไม่ให้ประชาชนเข้าถึงอบายมุขได้ง่าย เพราะเหล้าหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นี้หากใครได้ดื่มหรือเสพเข้าไปก็จะเกิดโทษกับตนเองหรือต่อผู้อื่นรวมไปถึงสังคมส่วนรวมด้วย ซึ่งหมายเหตุท้ายพระราชบัญญัตินี้ก็ได้เขียนถึงเจตนารมณ์หรือเหตุผลของการประกาศใช้พระราชบัญญัติอย่างน่าสนใจดังนี้ “เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือโดยที่เครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้ก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพครอบครัวอุบัติเหตุและอาชญากรรมซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศสมควรกำหนดมาตรการต่าง ๆ ในการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์รวมทั้งการ บำบัด รักษาหรือฟื้นฟูสภาพผู้ติดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เพื่อช่วยลดปัญหาและผลกระทบทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจช่วยสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนโดยให้ตระหนักถึงพิษภัยของเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ตลอดจนช่วยป้องกันเด็กและเยาวชนมิให้เข้าถึงเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้โดยง่ายจึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้”

เมื่อพิจารณาจากจุดมุ่งหมายหรือเหตุผลของการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ จะเห็นว่าเมื่อใครได้ดื่มแอลกอฮอล์เข้าไปย่อมส่งผลให้เกิดโทษนานับประการเริ่มตั้งแต่สุขภาพของคนดื่ม และก่อให้เกิดผลกระทบตั้งแต่ในครอบครัว โดยเฉพาะคนที่ดื่มแอลกอฮอล์เข้าไปแล้วจะทำให้ขาดสติส่งผลให้เกิดอุบัติเหตุ และก่ออาชญากรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ และสังคมส่วนรวมที่ต้องมารับความเดือดร้อนไปด้วย และโทษของสุราหรือเครื่องดื่มแอลกอฮอล์นี้ในหลักการทางพระพุทธศาสนาถ้าใครเข้าไปยุ่งเกี่ยวจะก่อให้เกิดโทษต่อตนเองและผู้อื่นอย่างร้ายแรง

ดังนั้นเมื่อวิเคราะห์ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการที่ได้รับอิทธิของตะวันตกและพระพุทธศาสนา คือ ผลจากการรับเอาแนวคิดของตะวันตกมาใช้ส่งผลกระทบต่อระบบความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง เพราะการมีแนวคิดตามสำนักกฎหมายบ้านเมืองทำให้เกิดช่องโหว่ของความยุติธรรม เปิดโอกาสให้รัฐใช้อำนาจตามอำเภอใจ หรืออาจจะเลวร้ายถึงขั้นทำให้รัฐเป็นเผด็จการโดยกฎหมาย หรือที่เห็นได้ในสังคมไทยปัจจุบันคือการที่รัฐออกกฎหมาย หรือ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อเอื้อต่อผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง ส่วนผลจากการรับอิทธิของพระพุทธศาสนา จากพระราชบัญญัติเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ จะเห็นว่าเป็นการมุ่งคุ้มครองรักษาประโยชน์ของมหาชน และปกป้องไม่ให้ไปละเมิดสิทธิในร่างกาย ทรัพย์สิน ของบุคคลอื่น จึงเป็นการทำให้เกิดความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

5.2 วิเคราะห์“หลักการพื้นฐาน”ความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนา

5.2.1 หลักการพื้นฐานความยุติธรรมของตะวันตก

หลักการพื้นฐานของความยุติธรรมจะเป็นไปตามตัวบทกฎหมาย ตามแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งกฎหมายที่ออกมาจากรัฐเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมที่สุดไม่มีกฎหมายอื่นใดจะเหนือกว่า จึงส่งผลให้กฎหมายที่ออกมาจากรัฐเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมโดยไม่มีสิทธิหรือเหตุผลใดที่จะโต้แย้งในเรื่องของความถูกต้องชอบธรรม ความดีความชั่ว ความยุติธรรม อยุติธรรม กับสิ่งที่รัฐอธิปไตยได้บัญญัติขึ้น มีสิ่งเดียวที่กระทำได้นั้นก็คือผู้ได้ปกครองต้องปฏิบัติตามเท่านั้น ด้วยการที่ยึดตามแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองจึงส่งผลให้ กฎหมายแยกออกจากความยุติธรรมโดยเด็ดขาดกฎหมายกับความยุติธรรมเป็นคนละเรื่องอย่าเอามารวมเป็นสิ่งเดียวกัน

ในอดีตหลักการพื้นฐานความยุติธรรมของตะวันตกจะยึดตามแนวคิดของสำนักกฎหมายธรรมชาติ มีเหตุผลที่สอดคล้องกับธรรมชาติ อยู่บนฐานศีลธรรมอันดีงามของสังคมโดยที่กฎหมายใดจะขัดหรือแย้งต่อหลักศีลธรรมไม่ได้ ซึ่งถือว่าเป็นยุคที่รุ่งเรืองของสำนักกฎหมายธรรมชาติก็ว่าได้ แต่ในเวลาต่อมาสังคมตะวันตกก็ได้เกิดสำนักความคิดกฎหมายบ้านเมืองที่มีแนวคิดตรงข้ามกับสำนักความคิดกฎหมายธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง และแนวคิดนี้ก็มีอิทธิพลต่อระบบกฎหมายของโลกมาจนถึงปัจจุบัน ผู้เขียนเห็นว่าสาเหตุที่แนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองเกิดขึ้นพร้อมทั้งสามารถล้มล้างแนวคิดเดิมของสำนักกฎหมายธรรมชาติได้ มี 2 ประการด้วยกันคือ

1) ต้องการเป็นอิสระจากศาสนจักร กล่าวคือ ในสมัยยุคเริ่มแรกของสำนักกฎหมายธรรมชาติเริ่มตั้งยุคกรีกโบราณ 500 ปี ก่อนคริสตกาล แนวความคิดนี้มีอิทธิพลต่อสังคมตะวันตกในสมัยนั้นเป็นอย่างยิ่ง ถือเป็นยุคที่สำนักกฎหมายธรรมชาติรุ่งเรืองเป็นอย่างมากแต่เมื่อกาลเวลาเคลื่อนเข้าสู่สมัยกลางระหว่าง ค.ศ. 550 – 1550 จากเดิมแนวคิดของสำนักกฎหมายธรรมาก็ให้ความสำคัญเรื่องของศีลธรรม กฎอื่นใดจะแย้งหรือขัดไม่ได้ เมื่อมาถึงยุคนี้แนวคิดดังกล่าวก็ได้ถูกบูรณาการเข้ากับหลักคำสอนของคริสตศาสนาโดยนักบวช เช่น ออกัสติน และอาควินัส เป็นต้น กฎหมายจะขัดหรือแย้งต่อคำสอนของพระเจ้าไม่ได้ ยุคนี้จึงเป็นช่วงที่ศาสนจักรเข้ามาครอบงำหรือมีอิทธิพลต่อแนวคิดทางสังคมของตะวันตกเป็นอย่างยิ่ง ใครที่มีความเห็นต่างถือว่าเป็นปีศาจร้ายต้องถูกลงโทษอย่างทารุณโหดเหี้ยม ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ จึงเป็นสาเหตุให้สำนักกฎหมายบ้านเมืองเกิดขึ้นโดยต้องการจะให้สังคมหลุดพ้นจากการถูกครอบงำของศาสนจักร จึงได้วางหลักการพื้นฐานความยุติธรรมที่แยกออกมาจากเรื่องของศีลธรรม และศาสนจักรให้อำนาจในการวางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของสังคมรวมทั้งหลักการพื้นฐานความยุติธรรมเป็นของรัฐอธิปไตย และกฎหมายที่รัฐอธิปไตยบัญญัติเป็นกฎหมายที่แท้จริงและสูงกว่าสิ่งอื่นใด โดยที่แนวคิดต่าง ๆ ไม่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของคริสตศาสนาอีกต่อไป

2) เป็นช่วงกำลังเข้าสู่ยุคของรัฐธรรมนูญใหม่ กล่าวคือ ช่วงที่สำนักความคิดกฎหมายบ้านเมืองกำลังพัฒนาแนวคิดและมีอิทธิพลต่อสังคมตะวันตก อยู่ในระหว่างศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นยุคที่รัฐประชาชาติสมัยใหม่กำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดแนวคิดที่ว่า การที่สังคมกำลังจะพัฒนาไปสู่รัฐในรูปแบบสมัยใหม่ ต้องให้อำนาจอธิปไตยในการบัญญัติกฎหมายได้อย่างเบ็ดเสร็จ เพื่อมาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการบ้านเมือง โดยไม่ต้องคำนึงถึงศีลธรรม และความยุติธรรม ขอแค่เพียงให้รัฐสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่รัฐตั้งเจตจำนงไว้เป็นสำคัญ จึงเป็นเหตุให้คำสั่งของรัฐบาลปิตุเป็นกฎหมายสูงสุดที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างสิ้นเชิง

ดังนั้นหลักการพื้นฐานความยุติธรรมก็คือกฎหมายที่บัญญัติขึ้นโดยรัฐบาลปิตุและอยู่บนพื้นฐานของตัวบทกฎหมายแต่ตัวบทกฎหมายต้องไม่ขัดกับหลักกฎหมายทั่วไปซึ่งหมายถึงหลักความยุติธรรม ผู้เขียนเห็นว่าด้วยหลักการที่กล่าวมานี้บางครั้งก็ทำให้เกิดช่องโหว่ของความยุติธรรม ด้วยเหตุที่มีแนวคิดที่ว่ากฎหมายออกมาจากรัฐถือว่าเป็นกฎหมายที่มีความสมบูรณ์และมีความยุติธรรมที่สุด ตลอดถึงการยึดมั่นตามตัวบทกฎหมายจึงทำให้เกิดผลตามมาคือ บางครั้งกฎหมายที่รัฐบัญญัติโดยไม่ชอบธรรมก็ถือว่าเป็นความยุติธรรมที่ทุกคนในสังคมต้องยึดถือและปฏิบัติตาม

5.2.2 หลักการพื้นฐานของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนา

หลักการพื้นฐานของความยุติธรรมจะเป็นไปตามหลักของกฎแห่งกรรม สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม (กมฺมฺนา วตฺตติโลโก) กรรมคือการกระทำทางกาย กระทำทางวาจา และกระทำทางใจ เพราะบุคคลใดหว่านพืชเช่นไร ย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว (ยาทิสํ วปะเต พืชํ ตาทิสํ ลปะเต ผลํ) กลยาณการี กลยาณํ ปาปการี จ ปาปํ) ซึ่งความยุติธรรมตามหลักของกฎแห่งกรรมนี้ มี 2 อย่างด้วยกันคือ กรรมในธรรม ที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ และกรรมในวินัย ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นโดยสมมติ

กรรมในธรรม ที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ หมายถึง ความยุติธรรมที่เป็นกฎของธรรมชาติ หรือมันมีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ทุกอย่างล้วนเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยที่เกิดขึ้นผลเกิดจากเหตุ เหตุก่อให้เกิดผล ถือว่าเป็นความยุติธรรมที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ (ความยุติธรรมแบบ ปรมัตถสัจจะ)

กรรมในวินัย ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นโดยสมมติ หมายถึงความยุติธรรมตามวินัย หรือกฎหมาย ที่เป็นข้อตกลงร่วมกันของมนุษย์เพื่อเป็นกติกาให้มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข หรืออาจจะเรียกว่าเป็นความยุติธรรมที่มนุษย์ร่วมกันสมมติขึ้นมา (ความยุติธรรมแบบสมมติสัจจะ)

หลักการพื้นฐานของความยุติธรรมทั้ง 2 อย่างที่กล่าวมานี้ จะมีความเป็นหนึ่งเดียวคือมีความสอดคล้องกลมกลืนกันอย่างลงตัว ถ้าแยกออกจากกันโดยไม่มีความสัมพันธ์กันก็จะไม่ก่อให้เกิดความยุติธรรมอย่างแท้จริงได้ กล่าวคือ ความยุติธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาใช้เป็นกติการ่วมกันของสังคม ที่เรียกว่าวินัยหรือกฎหมาย (ความยุติธรรมแบบ สมมติสัจจะ) ต้องมีความยุติธรรมตามธรรมชาติ (ความ

ยุติธรรมแบบ ปรมาตมัสัจจะ) หรือมีธรรมเป็นฐาน และมีธรรมเป็นเป้าหมาย กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นมานั้นถึงจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง

ทั้งนี้ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาจะสอนให้เชื่อในเรื่องผลของกรรม สอนให้ทำแต่กรรมดี เช่นกรรมในวินัยที่เป็นของระดับปุถุชน หรือที่เรียกว่าคิหิปฏิบัติ เป็นหลักธรรมสำหรับชาวพุทธทั่วไปควรประพฤติปฏิบัติซึ่งเปรียบเหมือนเป็นโครงสร้างของสังคม วางระเบียบแบบแผนเพื่อให้มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขจะมีมิติที่เชื่อมความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมุ่งเน้นให้กระทำแต่กรรมดีทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เช่นในหลักของทิส 6 ดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างภรรยาและสามีปัจฉิมทิส คือทิสเบื้องหลัง ภรรยา สามีพึงบำรุงด้วยสถาน 5

- (1) ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
- (2) ด้วยไม่ดูหมิ่น
- (3) ด้วยไม่ประพฤติก่อล่วงใจ
- (4) ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้
- (5) ด้วยให้เครื่องแต่งตัว

2) ภรรยาได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์สามีด้วยสถาน 5

- (1) จัดการงานดี
- (2) สงเคราะห์คนข้างเคียงของผัวดี
- (3) ไม่ประพฤติก่อล่วงใจผัว
- (4) รักษาทรัพย์ที่ผัวหามาได้ไว้
- (5) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

3) ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารากับบุตรปฐิมทิส คือทิสเบื้องหน้า มารดา บิดาบุตรพึงบำรุงด้วยสถาน 5

- (1) ท่านได้เลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
- (2) ทำกิจของท่าน
- (3) ดำรงวงศ์สกุล
- (4) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก
- (5) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

4) มารดาบิดาได้รับบำรุงฉะนี้แล้ว ย่อมอนุเคราะห์บุตรด้วยสถาน 5

- (1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
- (2) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- (4) หาภรรยาที่สมควรให้

(5) มอบทรัพย์ให้ในสมัย

อย่างไรก็ตามหลักของทศ 6 เป็นหลักที่ได้กำหนดหน้าที่ของบุคคลในสังคมให้อยู่กันได้อย่างสมดุล และอยู่บนพื้นฐานการไม่เอาเปรียบกัน แต่อยู่ด้วยความเคารพซึ่งกันและกัน มีการช่วยเหลือเอื้อเพื่อ เอื้อแผ่ มีน้ำใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อพิจารณาจากหลักของทศ 6 จะเห็นว่าหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นความยุติธรรมที่มีโอษฐ์ของความเมตตา กรุณา อยู่ในแก่นสาร ที่อยู่บนฐานของพรหมวิหาร 4 กล่าวคือ

- 1) เมตตา มีจิตใจที่ดีงาม จิตใจที่เป็นบุญเป็นกุศล จิตใจที่เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ เมื่อพบเห็นผู้ตกทุกข์ได้ยากก็เกิดความสงสาร คิดอยากจะช่วยเหลือให้เขาเหล่านั้นพ้นทุกข์
- 2) กรุณาเมื่อมีจิตใจเต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตา ก็เกิดความกรุณา คือ ลงมือกระทำโดยการช่วยเหลือ เกื้อกูล เท่าที่ตัวเองจะทำได้อย่างสุดความสามารถ
- 3) มุทิตาเมื่อช่วยเหลือเขาเหล่านั้นจนเขาได้ดี หรือเห็นเขาประสบความสำเร็จในชีวิต ก็ต้องมีจิตใจที่ชื่นชม ปิติ ยินดีกับเขา
- 4) อุเบกขา ต้องวางใจให้เป็นกลาง เทียงต่อธรรม ไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่งเหมือนตาชั่ง เพื่อผดุงความยุติธรรมให้อยู่คู่กับสังคม

จะเห็นว่าหลักของพรหมวิหาร 4 นั้น เป็นความยุติธรรมที่มีความเมตตาเป็นแก่นสารและคอยมีอุเบกขาเพื่อรักษาความสมดุลให้เกิดขึ้นกล่าวคือ เวลาที่เขาปกติก็ต้องมีความเมตตา ในเวลาที่เขาลำบากก็ต้องมีกรุณา และในเวลาที่เขาชีวิตเจริญรุ่งเรืองมีชีวิตที่ดีขึ้นก็ต้องมุทิตา ที่กล่าวมานี้คือความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม นอกจากมนุษย์จะมีความสัมพันธ์ต่อกันแล้ว มนุษย์ยังต้องมีความสัมพันธ์ต่อกฎของธรรมชาติด้วย เพราะอุเบกขาจะเป็นตัวแปรที่สำคัญที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเกิดความสมดุลเมื่อมนุษย์ละเมิดต่อธรรมหรือทำผิดต่อกติกาของสังคม เราก็ต้องมีอุเบกขาต่อบุคคลที่ละเมิดต่อธรรมเพื่อให้เขาต้องรับผิดชอบต่อธรรม อันจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง

5.2.3 ความเหมือนและความแตกต่างหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนา

ความเหมือนของหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนามี 2 ประการด้วยกันดังนี้

- 1) หลักการพื้นฐานความยุติธรรมของตะวันตกจะยึดตามตัวบทกฎหมายเป็นหลักใหญ่ ส่วนพุทธศาสนาก็จะยึดตาม วินัย หรือกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เรียกว่าสมมติสังขะ จะเห็นว่าในหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมของตะวันตกและพุทธศาสนาจะมีสิ่งที่เป็นการกติกาของสังคมร่วมกันเพื่อให้มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข

2) หลักการพื้นฐานของความยุติธรรมตะวันตกแม้จะยึดตามตัวบทกฎหมาย แต่ตัวบทกฎหมายก็ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักความยุติธรรม หรือที่เรียกว่าหลักกฎหมายทั่วไป ส่วนหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนา แม้จะยึดตามกฎหมายที่เรียกว่า สมมติสังฆะ แต่หลักการนี้ก็ต้องสอดคล้องกับความยุติธรรมตามธรรมชาติ หรือต้องมีธรรมเป็นฐาน มีธรรมเป็นเป้าหมาย เรียกว่า ปรมัตถสังฆะ

ความแตกต่างของหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนามี 3 ประการด้วยกันดังนี้

1) ตะวันตกกับพระพุทธศาสนาจะมีสิ่งที่มาเป็นฐานหรือเงื่อนไขของกฎหมาย หลักการนี้ตะวันตกเรียกว่า “หลักกฎหมายทั่วไป” ส่วนทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “หลักปรมัตถสังฆะ” จะเห็นว่ามีแนวคิดที่เหมือนกัน แต่เมื่อวิเคราะห์ถึงแก่นสารแล้วจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ หลักกฎหมายทั่วไป หรือที่เรียกว่าหลักความยุติธรรม แม้ว่าการบัญญัติกฎหมายจะต้องมีความสอดคล้องกับความยุติธรรมหรือสอดคล้องกับธรรมชาติ แต่การจะบัญญัติกฎหมายก็ยึดหลักเพียงว่าให้สอดคล้องกับความยุติธรรมในระดับที่สามารถนำมาเป็นกฎเกณฑ์หรือหลักพื้นฐานของความยุติธรรมเพื่อใช้ประกอบให้สังคมส่วนรวมหรือให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขแต่ในทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า หลักปรมัตถสังฆะ นอกจากจะเป็นฐานและเป็นเป้าหมายเป้าหมายของหลักการพื้นฐานของความยุติธรรมเพื่อนำมาเป็นกฎเกณฑ์หรือหลักความยุติธรรมให้กับสังคม ยังเป็นหลักการที่ทำให้มนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงสูงสุดของชีวิต คือ พระนิพพาน

2) ความแตกต่างของปัจเจกบุคคลและส่วนรวม กล่าวคือ หลักการพื้นฐานความยุติธรรมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเมื่อวิเคราะห์ในระดับปัจเจกบุคคลกับในระดับสังคมส่วนรวมจะมีความแตกต่างกัน

หลักการพื้นฐานความยุติธรรมในระดับปัจเจกบุคคลของพระพุทธศาสนาคือหลักของกฎแห่งกรรม มุ่งให้คนทำแต่กรรมดีโดยอยู่บนพื้นฐานของพรหมวิหาร 4 มีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ส่วนหลักการพื้นฐานความยุติธรรมในระดับปัจเจกบุคคลของตะวันตก จะอยู่บนหลักการของแนวคิดลัทธิปัจเจกบุคคลนิยม (Individualism) จึงเป็นสังคมที่มีความเป็นส่วนตัวสูง ถือความเป็นผู้ทรงสิทธิในทางกฎหมาย มีอะไรก็ว่ากันไปตามกฎหมายเป็นไปตามหลักการของ อุเบกขา แต่ในส่วนของความเมตตา กรุณา และมุทิตา จะขาดหายไป หรือถ้ามีก็จะน้อยไปกว่าระดับปัจเจกบุคคลทางพระพุทธศาสนาซึ่งจะเห็นว่าในสังคมพระพุทธศาสนาหรือตามแนวคิดของตะวันออกกลุ่มคนในสังคมจะมีความสัมพันธ์กันมาก จะต่างไปจากสังคมตะวันตกที่มีความเป็นปัจเจกบุคคลสูง

หลักการพื้นฐานความยุติธรรมในระดับสังคมส่วนรวมของพระพุทธศาสนาซึ่งอยู่ในดินแดนอารยธรรมตะวันออก เมื่อวิเคราะห์ดูจากสภาพสังคมของตะวันออกที่เป็นถิ่นกำเนิดของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าในเรื่องของตัวบุคคลจะมีความเมตตา กรุณา หรือคุณธรรมสูงมากแต่ในด้านการนำสิ่งเหล่านี้ออกเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมส่วนรวมจะมีน้อยมาก ซึ่งจะต่างไปจากสังคมตะวันตก

ตกแม้วในตัวบุคคลเรื่องของคุณธรรมในระดับตัวบุคคลจะมีไม่สูงมาก แต่สามารถนำสิ่งเหล่านี้มาเป็นกฎเกณฑ์ในสังคมได้ดีกว่าตะวันออก เช่น กฎหมายคุ้มครองสัตว์ หรือกฎหมายการห้ามค้ามนุษย์ กฎเกณฑ์เหล่านี้จะล้าหน้าตะวันออกเป็นอย่างดี

3) หลักการพื้นฐานความยุติธรรมของตะวันตกใช้ตัวบทกฎหมายเป็นบรรทัดฐานเพื่อให้เกิดความยุติธรรมกับทุกคนในสังคม แม้ว่าตัวบทกฎหมายนั้นจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) ก็ตามเพราะเหตุที่ไปยึดถือกับแนวคิดที่ว่ากฎหมายออกมาจากรัฐถือว่ามีความสมบูรณ์และมีความยุติธรรมที่สุด จึงทำให้เกิดผลตามมามีช่องว่างหรือเป็นช่องโหว่ของความยุติธรรมได้ตลอดเวลาจึงทำให้หลักการพื้นฐานความยุติธรรมไม่สามารถบรรลุเป้าหมายได้ แต่หลักการพื้นฐานของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาทุกอย่างล้วนเป็นไปตามกฎหมายแห่งกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ไม่มีใครที่อาจจะหลีกเลี่ยงกฎแห่งกรรมไปได้ เหมือนดังคำที่ว่า กฎหมายอาจจะไม่ยุติธรรม แต่กฎแห่งกรรมเที่ยงแท้และยุติธรรม

ดังนั้น เมื่อวิเคราะห์ในภาพรวมแล้วจะเห็นว่าหลักการพื้นฐานความยุติธรรมที่ได้แปรสภาพมาเป็นกฎเกณฑ์เพื่อใช้ในสังคมส่วนรวม ทางตะวันตกจะมีกฎหมายหลายอย่างที่ได้คำนึงคุณค่าและสามารถนำกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ลงมาสู่สังคมได้ดีกว่ากฎหมายตะวันออก เพราะตะวันออกคุณค่ามันอยู่ที่ปัจเจกบุคคล เป็นคุณค่าที่มีลักษณะเป็นการเฉพาะบุคคลหรือที่เรียกว่าปัจเจกตั้ง รู้ได้เฉพาะตนส่วนตะวันตกแม้คุณค่าระดับปัจเจกบุคคลไม่ถึงขั้นพระนิพพาน แต่จะให้ความสำคัญในเรื่องของการวางกฎเกณฑ์หรือกติกาต่าง ๆ ของสังคมได้ดีกว่าฝั่งตะวันออก

อย่างไรก็ตามผู้เขียนมีความเห็นว่าหลักการพื้นฐานความยุติธรรมของตะวันตกเมื่อเกิดอะไรขึ้น ก็จะไปมองแต่คนอื่นส่วนตะวันออกเมื่อเกิดอะไรขึ้นก็จะหันกลับมามองที่ตนเองทั้งนี้เพื่อให้สังคมเกิด “ดุลยภาพ” หลักการพื้นฐานความยุติธรรมของตะวันตกและตะวันออกต้องเกื้อหนุนและไปด้วยกันโดยบูรณาการให้เข้ากับความเป็นจริงของสังคมปุณชนในปัจจุบันเพราะว่าสังคมปุณชนในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยระบบทุนนิยมยากนักที่จะทำให้มนุษย์กลับมาดูใจ หรือสำรวจตนเอง จึงต้องมีกฎหมายที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์ “สร้างจิตสำนึกที่ดี” และต้องมีกฎหมายคอยมาเป็นเครื่องมือเพื่อให้ “กฎแห่งกรรมทำงาน” เพราะถ้ารอให้กฎแห่งกรรมทำงานอาจจะไม่ทันการ แต่กฎแห่งกรรมมีแน่นอน แต่ก็รู้ว่ากฎแห่งกรรมจะปรากฏตอนไหน กว่ากฎแห่งกรรมจะทำงานสังคมอาจจะล่มสลายไปก่อนก็ได้

5.2.4 หลักการพื้นฐานของความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย

จะเห็นว่าหลักการพื้นฐานความยุติธรรมของสังคมไทยในปัจจุบันนี้ยึดถือตามตัวบทกฎหมายเป็นเกณฑ์ กฎหมายบัญญัติไว้อย่างไรก็ว่าไปตามนั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นความยุติธรรมตามกฎหมาย ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้เกิดช่องโหว่ของความยุติธรรม เพราะการถือตามตัวบทกฎหมายที่

บัญญัติขึ้นโดยรัฐาธิปัตย์ บางครั้งก็ไม่อาจที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้เสมอไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนรับอิทธิพลจากแนวคิดของตะวันตกทั้งสิ้น เช่น เมื่อวันที่ 13 เดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2557 ที่ผ่านมามีเหตุการณ์เกิดขึ้นดังต่อไปนี้ทั่วประเทศจนมีวาทกรรมที่ว่า “คุกไทยมีไว้ขังคนจน” กล่าวขานกันเป็นที่ครึกโครมในสังคมไทย

ในวันที่ 13 พฤศจิกายน ที่ศาลอาญา ได้มีการอ่านคำพิพากษาศาลฎีกา คดีหมายเลขดำ อ.3060/2552 ข้อเท็จจริงมีอยู่ว่า ลูกจ้างชั่วคราวเก็บขยะ ประจำเขตสะพานสูง กองรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานครได้นำแผ่นซีดีที่เก็บได้จากกองขยะไปวางขายแต่ถูกศาลฎีกาพิพากษาว่าเป็นการกระทำความผิดตาม พระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551 ต้องชำระค่าปรับ จำนวน 133,400 บาท เมื่อวิเคราะห์จากบริบทที่เกิดขึ้นเก็บซีดีมาจากกองขยะ ซึ่งเป็นแผ่นซีดีที่ถูกทิ้งไปแล้ว และได้นำไปขายโดยไม่คิดว่าจะผิดกฎหมายอะไรเพราะเป็นของที่ถูกทิ้งไปแล้ว แต่มันไม่ยุติธรรมสำหรับเขาเลยที่ต้องมาถูกศาลพิพากษาให้จ่ายค่าปรับจำนวนเงินเป็นแสน เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นขัดต่อความรู้สึกของคนทั้งประเทศ ที่กล่าวมาเป็นอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการรับเอาแนวคิดของตะวันตกมาใช้ที่ยึดถือแต่ตัวบทกฎหมายที่ออกมาจากรัฐเป็นใหญ่ และข้อเท็จจริงเช่นนี้ยังมีอีกอยู่เป็นจำนวนมากในสังคมไทยปัจจุบัน

แม้ว่าสังคมไทยจะรับเอาแนวคิดของตะวันตกมาใช้ในปัจจุบัน แต่อีกมุมหนึ่งของสังคมไทยในปัจจุบันก็ได้รับอิทธิพลการพื้นฐานความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาเช่นกัน ดังปรากฏในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับที่ใช้ในปัจจุบันในกฎหมายครอบครัวดังนี้

1) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา บัญญัติไว้ในมาตรา 1461 สามีภรรยาต้องอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยา สามีภรรยาต้องช่วยเหลืออุปการะเลี้ยงดูกันตามความสามารถและ ฐานะของตน และมาตรา 1516 สามีอุปการะเลี้ยงดูหรือยกย่องหญิงอื่นฉันภรรยา หรือหมิ่นประมาทภรรยา หรือทิ้งภรรยาไปนานเกินกว่าหนึ่งปี ภรรยาย่อมถือเป็นเหตุฟ้องหย่าได้

2) ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร บัญญัติไว้ในมาตรา 1564 บิดามารดาจำต้องอุปการะเลี้ยงดูและให้การศึกษาตามสมควรแก่บุตรในระหว่างที่เป็นผู้เยาว์บิดามารดาจำต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตร ซึ่งบรรลุนิติภาวะแล้ว แต่เฉพาะ ทุพพลภาพและหาเลี้ยงตนเองมิได้ และมาตรา 1563 บุตรจำต้องอุปการะเลี้ยงดูบิดามารดา

ทั้งนี้ความสัมพันธ์ของบิดามารดาได้บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งในส่วนของสามีภรณานั้นต้องช่วยเหลือเกื้อกูล ช่วยกันทำมาหากินเลี้ยงดูกัน ตลอดถึงการห้ามทำร้ายดูหมิ่นซึ่งกันและกัน และห้ามนอกใจกัน ความสัมพันธ์ของบิดามารดากับบุตรก็จะได้กล่าวถึงการปฏิบัติต่อกันโดยบิดามารดาต้องอุปการะเลี้ยงดูของตนเอง ในขณะที่ลูกก็ต้องเลี้ยงดูบิดามารดาเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ที่กล่าวมาได้รับเอาฐานคิดมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เพราะในพระพุทธศาสนาก็ได้มีการกล่าวเรื่องนี้ไว้ใน ทิธ 6 และในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ยกมานี้

จะมีไออุ่นของของเมตตา กรุณา มุทิตา อย่างเห็นได้ชัดเจน ที่สำคัญคือมีตัวอุเบกขาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาความสมดุลของสังคมเพื่อให้เกิดความยุติธรรมได้อย่างแน่นแฟ้น

อย่างไรก็ตามตัวบทกฎหมายที่ได้กล่าวมานั้นเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่ามีตัวอุเบกขาเข้าไปทำให้เกิดความสมดุลตามเหตุตามผล กล่าวคือ แม้สามีภรรยาจะต้องอุปการะเลี้ยงดูซึ่งกันและกันแต่ก็พอสมควรแก่ฐานะคือตามเหตุตามปัจจัยไม่ใช่ต้องดูแลให้อยู่อย่างสุขสบายเลิศหรูอลังการ ส่วนการเลี้ยงดูบุตรก็เลี้ยงดูเฉพาะช่วงยังไม่บรรลุนิติภาวะเท่านั้น เพราะช่วงยังไม่บรรลุนิติภาวะยังเป็นเด็กที่ไม่สามารถเลี้ยงดูตนเองได้ พ่อแม่ก็ต้องคอยอุ้มชูเลี้ยงดู แต่เมื่อบุตรบรรลุนิติภาวะแล้วพ่อแม่ก็ต้องปล่อยวางให้ลูกเขาได้ทำมาหาเลี้ยงชีพตนเองบ้าง แต่ก็มีข้อยกเว้นในกรณีที่บุตร ทุพพลภาพ หรือไม่สามารถเลี้ยงตัวเองได้แม้จะบรรลุนิติภาวะแล้ว บิดามารดาก็ต้องมาเลี้ยงดูเพราะเขาไม่สามารถที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพตนเองได้

ดังนั้นเมื่อวิเคราะห์ถึงผลที่เกิดขึ้นจากการได้รับอิทธิพลของตะวันตกกับพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ผลจากการรับเอาแนวคิดของตะวันตกมาใช้เป็นหลักการพื้นฐานความยุติธรรมของสังคมไทย ในปัจจุบัน จะเห็นว่าทุกอย่างเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ จะถูกขอบข้อใดอย่างไรไม่สนใจ ดังข้อเท็จจริงที่ยกตัวอย่างมา จึงทำให้เกิดช่องโหว่ของความยุติธรรม และไม่สามารถที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมอย่างทั่วถึงทุกคนในสังคมได้ ส่วนผลจากการรับเอาอิทธิพลของพระพุทธศาสนามาเป็นหลักการของความยุติธรรม จะเห็นว่าเป็นการช่วยส่งเสริมไม่ให้มนุษย์ช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันส่งเสริมความสัมพันธ์ของคนในสังคมให้ปฏิบัติต่อกันในเชิงบวกรวมถึงความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติได้อย่างสมดุลจะส่งผลทำให้ประเทศชาติความมั่นคง เพราะตัวอย่างที่ยกมาทั้งในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กับทศ 6 เป็นการช่วยส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวมีความรักความอบอุ่น ความสามัคคี สิ่งเหล่านี้ก็จะส่งผลทำให้สถาบันสังคมมีความเป็นปึกแผ่น อันจะทำให้ประเทศชาติมีความมั่นคงเป็นอันหนึ่งอันเดียว

5.3 วิเคราะห์ “วิธีการ” สร้างความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนา

5.3.1 วิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตก

วิธีการสร้างความยุติธรรมจะเป็นไปตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้โดยอาศัยกระบวนการทางศาลเป็นผู้ทำหน้าที่ตามกฎหมาย กล่าวคือ กฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้ เพราะทุกวิธีการที่จะนำมาซึ่งความยุติธรรมได้ถูกบัญญัติไว้ในกฎหมายทั้งหมด มีศาลมาทำหน้าที่เป็นผู้ใช้กฎหมายเพื่อสร้างความยุติธรรมให้กับคู่กรณีทุกฝ่าย ซึ่งวิธีการสร้างความยุติธรรมของ

ตะวันตกโดยผ่านกระบวนการทางศาลในโลกปัจจุบันมี 2 รูปแบบด้วยกันคือ³³⁶ ระบบ Common Law และระบบ Civil Law ดังนี้

1) วิธีการสร้างความยุติธรรมตามรูปแบบของ ระบบ Common Law เป็นระบบกฎหมายจารีตประเพณี เช่นประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย และอินเดีย เป็นต้น หลักกฎหมายจะเกิดจากคำวินิจฉัยชี้ขาดของศาลสูงหรือความเห็นของผู้พิพากษาในศาลสูงเพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในการตัดสินคดีต่าง ๆ ผู้พิพากษามีหน้าที่ในการวางหลักกฎหมายกับคดีที่เกิดขึ้น เพื่อให้เป็นบรรทัดฐานของศาลในการตัดสินคดี

สำหรับการแสวงหาความจริงจากคู่กรณีพิพาทเพื่อผดุงความยุติธรรมให้เกิดขึ้นจะใช้ระบบกล่าวหา กล่าวคือ โจทย์และจำเลยสามารถต่อสู้เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนได้อย่างเต็มที่โดยแต่ละฝ่ายจะมีทนายคอยช่วยเหลือในทางคดี ศาลหรือผู้พิพากษาจะทำหน้าที่คอยกำกับดูแลให้ทั้งสองฝ่ายต่อสู้กันอยู่ในกติกา เปรียบเสมือนเป็นกรรมการแข่งขันกีฬาให้คู่พิพาทต่อสู้กันอยู่ในกติกาเท่านั้น โดยจะไม่เข้าไปทำหน้าที่ในการซักถามข้อเท็จจริงจากคู่กรณีโดยประการทั้งปวง

2) วิธีการสร้างความยุติธรรมตามรูปแบบของ ระบบ Civil Law เป็นระบบกฎหมายที่มีลายลักษณ์อักษร เช่น ประเทศฝรั่งเศส เยอรมนี เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม อิตาลี สเปน และไทย เป็นต้น กฎหมายบัญญัติไว้เป็นประมวลกฎหมายต่าง ๆ เช่น ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ หรือพระราชบัญญัติต่าง ๆ ผู้พิพากษาหรือศาลจะมีหน้าที่เป็นแต่เพียงผู้ตีความตามตัวบทบัญญัติของกฎหมายเพื่อปรับใช้กับคดีหรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเท่านั้น

สำหรับการแสวงหาความจริงจากคู่พิพาทเพื่อผดุงความยุติธรรมให้เกิดขึ้น จะใช้ระบบไต่สวน กล่าวคือผู้พิพากษาจะมีบทบาทหรือเป็นตัวแปรที่สำคัญอันจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้อย่างยิ่ง เพราะผู้พิพากษานอกจากจะเป็นผู้ที่ตีความตามตัวบทกฎหมายเพื่อปรับใช้กับคดีที่เกิดขึ้นแล้ว ผู้พิพากษายังได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการวินิจฉัยคดีด้วยการซักถามข้อเท็จจริงของคู่ความเพื่อทำให้ความจริงปรากฏซึ่งจะนำไปสู่การปรับใช้กฎหมายให้ถูกต้อง เกิดความยุติธรรมทุกฝ่าย

ดังนั้นจะเห็นว่าวิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตกทั้งระบบกล่าวหาและไต่สวน แม้จะมีความแตกต่างกันบ้าง แต่ก็จะมีหัวใจสำคัญที่เหมือนกันนั่นก็คือในส่วนของ Common Law แม้จะไม่มีกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ก็ได้ยึดถือตามคำพิพากษาของศาลสูงที่เคยตัดสินไว้อย่างเคร่งครัดจึงไม่ต่างอะไรไปจากการยึดมั่นในตัวบทกฎหมายที่บัญญัติไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเหมือนในระบบ Civil Law วิธีการสร้างความยุติธรรมของทั้งสองระบบนี้ล้วนได้รับอิทธิพลตามแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่งโดยการยึดมั่นและเคร่งครัดในตัวบทกฎหมายเป็นอย่างยิ่งยวด

³³⁶ อักษราทร จุฬารัตน, การใช้และการตีความกฎหมาย, (กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, 2553), หน้า 121-128.

5.3.2 วิธีการสร้างความยุติธรรมในพระพุทธศาสนา

เมื่อวิเคราะห์จากสมัยพุทธกาล กล่าวคือมีกรณีคู่พิพาทเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงเป็นคนกลางให้ความยุติธรรมกับทุกฝ่าย หรือย้อนไปศึกษาดูในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าคือในเรื่องของมโหสถชาดกที่เกิดขึ้นมาเพื่อใช้ปัญญาในการช่วยเหลือคนให้พ้นทุกข์ ด้วยการตัดสินคดีต่าง ๆ รวมทั้งในเรื่องอัคคัญสูตรด้วย ตลอดถึงในอภิรณสมถะ 7 ที่ได้บัญญัติถึงกระบวนการวินิจฉัยตัดสินคดีต่าง ๆ เมื่อมีเหตุเกิดขึ้นเพื่อให้เกิดความยุติธรรม ซึ่งวิเคราะห์ดูจากวิธีการต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นวิธีการสร้างความยุติธรรมมีดังนี้

1) ความเป็นกลาง ไม่เข้าข้างฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่ง ยึดตามหลักของอคติ 4 และบุคคล
ที่มาทำหน้าที่เป็นคนกลางต้องได้รับมติจากประชาชน และเป็นที่ยอมรับของคู่กรณี รวมทั้งต้องสัญญา
ต่อหน้าคู่กรณีด้วยว่าจะทำหน้าที่ด้วยความเที่ยงธรรม

2) ชี้น ชี้อธิบาย ชี้ออก กล่าวคือ ชี้น เป็นการพิจารณาเป็นรายบุคคล ใครทำอะไร อย่างไร ที่ไหน ให้เห็นถึงการกระทำของแต่ละคนเป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณชน ส่วนชี้อธิบายคืออธิบายถึงโทษจากผลของการกระทำ จะส่งผลเสียต่อกันและสังคมเช่นไร เพื่อให้เกิดจิตสำนึกและคิดได้ หรือเกิดความละอายต่อการกระทำของตนเอง และชี้ออก หมายถึง แนะนำชี้บอกของปัญหา ชี้ออกสว่างให้ทั้งสองฝ่ายหาทางออกร่วมกันว่าควรทำอย่างไร เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย พร้อมทั้งชี้ออกของชีวิตให้พบทางแห่งปัญหาให้กับผู้กระทำความผิดให้น้อมนำศีล 5 ไปเป็นหลักในการดำรงชีวิต

3) ชี้อธรรม ไม่ใช่คน เป็นสิ่งสำคัญที่จะก่อให้เกิดความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง เพราะการจะพิจารณาอะไร หรือตัดสินอะไร การกระทำนั้นต้องให้เที่ยงต่อธรรม ไม่เที่ยงต่อคน กล่าวคือต้องยึดธรรมหรือความถูกต้องเป็นใหญ่นั้นก็คือให้เที่ยงต่อธรรม โดยไม่ถือบุคคลเป็นใหญ่ เพราะเที่ยงต่อธรรม อาจจะผิดต่อคน เที่ยงต่อคนอาจจะผิดต่อธรรม แต่ถ้าจะให้เกิดความยุติธรรมก็ต้องเที่ยงต่อธรรมเท่านั้น

4) ประโยชน์ส่วนรวมต้องมาก่อนประโยชน์ส่วนตน หมายถึง การจะพิจารณาตัดสินใจเป็นประการใดทุกครั้งก็จะยึดถือประโยชน์ส่วนรวมหรือประโยชน์ของมหาชนมาก่อน แต่ในเวลาเดียวกันก็จะไม่ให้ส่งผลกระทบต่อนโยบายส่วนบุคคลเช่นกัน

ดังนั้นจะเห็นว่าวิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดของพุทธศาสนามีวิธีการนั้นจะยึดหยุ่นพลิกแพลงแต่จะไม่ทิ้งหลักการ กล่าวคือ จะใช้วิธีการที่ให้สอดคล้องกับบริบทของข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นแต่ยังคงยึดมั่นในหลักการคือ ความถูกต้อง ขอบธรรม และมีความยุติธรรมเป็นแก่นสาร ทั้งยังต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของสังคมส่วนรวมเป็นสาระัตถะ และบุคคลที่จะมาทำหน้าที่ในการชี้ธรรมให้เกิดขึ้นต้องตั้งมั่นในอคติ 4 ต้องมีความเป็นกลางเที่ยงต่อธรรม โดยไม่ยึดติดกับตัวบุคคลใด ๆ ทั้งสิ้น รวมทั้งต้องเป็นบุคคลที่สังคมหรือคู่กรณีให้การยอมรับด้วย อนึ่งวิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดของพุทธศาสนานอกจากจะความยุติธรรมเกิดขึ้นต่อคู่กรณีหรือสังคมส่วนรวมแล้ว ยังมุ่งหวังให้ความ

ยุติธรรมเกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลโดยการทำให้ใจตัวเองบริสุทธิ์ ยึดมั่นในคุณธรรมเมื่อนุชย์มีใจบริสุทธิ์ เป็นธรรม ความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้น เห็นได้จากวิธีการสร้างความยุติธรรมในมโหสถบัณฑิตทุกครั้ง ที่ตัดสินคดีความก็จะแนะนำให้ดำเนินชีวิตตามหลักของศีล 5 หรือวิธีการสร้างความยุติธรรมในอัครัญญสูตรเมื่อบุคคลใดได้รับมติจากมหาชนให้เป็นผู้ปกครองก็ต้องตั้งมั่นในหลักทศพิธราชธรรม

5.3.3 ความเหมือนและความแตกต่างวิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนา

วิธีการสร้างความยุติธรรมระหว่างของตะวันตกกับพระพุทธศาสนา มีความเหมือนกันในประเด็นที่มีกฎหมายที่เป็นกติกาเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความยุติธรรม ส่วนในประเด็นที่มีความแตกต่างกันมีดังนี้

1) วิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตกเน้นในการ ชี้ผิด ชี้โทษ อย่างเดียว กล่าวคือ ชี้ตัวบุคคลผู้กระทำความผิดพร้อมทั้งให้ลงโทษโดยผ่านกระบวนการทางศาล แต่วิธีการสร้างความยุติธรรมในพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้เพียงแค่ชี้ผิด ชี้โทษอย่างเพียงอย่างเดียว เพราะได้ชี้ทางออกทางออกในที่นี้นอกจากจะเป็นทางออกของปัญหาแล้ว ยังชี้ทางออกของชีวิตให้กับผู้กระทำความผิด ด้วยการน้อมนำศีล 5 ไปเป็นหลักในการดำรงชีวิตเพื่อจะได้อยู่บนหนทางแห่งปัญญา รู้ชั่ว จะไม่ได้กระทำความผิดอีกครั้ง

2) วิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตก สำหรับตัวบุคคลที่จะมาทำหน้าที่คนกลางวินิจฉัยตัดสินข้อเท็จจริงต่าง ๆ สามารถดำเนินการตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ได้เลย แต่วิธีการสร้างความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาคนกลางผู้ที่มาทำการตัดสินวินิจฉัยข้อเท็จจริงนั้นต้องถามคู่กรณีก่อนว่าจะยอมรับในการทำหน้าที่หรือไม่ ถ้าคู่กรณีทุกฝ่ายตกลงยอมรับ คนกลางถึงจะทำหน้าที่นั้นได้ และคนกลางก็ต้องให้คำมั่นสัญญาต่อหน้าคู่พิพาทด้วยว่าจะทำหน้าที่ด้วยความยุติธรรมดังได้ปรากฏในเรื่องของมโหสถบัณฑิต

3) วิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตกจะยึดมั่นในตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัด แต่วิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดของพุทธศาสนายึดหยุ่นพลิกแพลงปรับวิธีการให้สอดคล้องกับบริบทของข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น โดยอยู่บนหลักการของความถูกต้อง ชอบธรรม และมีความยุติธรรมเป็นหัวใจสำคัญ

4) วิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตกมุ่งเน้นให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นกับคู่พิพาทเท่านั้นแต่ความยุติธรรมตามแนวพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่ปัจเจกบุคคลกล่าวคือ มุ่งหวังให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นในใจของมนุษย์ทุกคน โดยส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีการพัฒนาจิตใจของตน เป็นผู้ที่มีใจบริสุทธิ์ เป็นธรรม ความยุติธรรมก็จะเกิดขึ้นกับสังคมส่วนรวมได้อย่างแน่แท้

ดังนั้นจะเห็นว่าความแตกต่างวิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนาสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนคือ ตะวันตกยึดตามวิธีการที่ถูกบัญญัติไว้ในตัวบทกฎหมายอย่าง

เครื่องครุฑหมายบัญญัติไว้อย่างไรก็ปฏิบัติไปตามนั้น ส่วนวิธีการของพุทธศาสนาไม่มีรูปแบบที่ตายตัวปรับใช้ให้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นแต่ก็ยังยึดมั่นในหลักการของความยุติธรรม และวิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตกจะมุ่งหวังให้ความยุติธรรมเกิดขึ้นแค่เพียงภายนอกเท่านั้น แต่พุทธศาสนาจะมุ่งหวังให้เกิดขึ้นตั้งแต่ภายในจิตใจของมนุษย์ ให้มีจิตใจที่บริสุทธิ์ และนำมาสู่ความยุติธรรมภายนอก

5.3.4 วิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย

สำหรับประเทศไทยได้รับเอาทั้งแนวคิดและรูปแบบวิธีการสร้างความยุติธรรมของตะวันตกมาใช้ทั้งหมด เพราะวิธีการสร้างความยุติธรรมของประเทศไทยในปัจจุบันได้ยึดเอาตามตัวบทกฎหมายเป็นใหญ่ กฎหมายว่าไว้อย่างไรก็ทำตามนั้น โดยให้ศาลเป็นผู้ใช้กฎหมายเพื่อสร้างความยุติธรรมให้เกิดขึ้นเห็นได้จากหลายต่อหลายครั้งที่คำพิพากษาออกมา แต่เป็นคำพิพากษาที่สวนทางกับความรู้สึกของคนในสังคม จนเกิดกระแสการต่อต้านของสังคมเป็นอย่างยิ่ง เช่น คำพิพากษาศาลฎีกา คดีหมายเลขดำ อ.3060/2552 ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้

เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2557 ศาลได้อ่านคำพิพากษาศาลฎีกา คดีหมายเลขดำ อ.3060/2552 เรื่องมีอยู่ว่า นายสุรัตน์ มณีพันธุ์บุตรสุดา เป็นลูกจ้างเก็บขยะประจำเขตสะพานสูง กองรักษาความสะอาด กรุงเทพมหานคร โดยปกติเมื่อเก็บขยะแล้วจะแยกขยะที่อันไหนที่พอขายได้ก็นำไปขายเป็นการหารายได้เสริมให้กับตนเองด้วย จากข้อเท็จจริงนายสุรัตน์ ได้นำแผ่นซีดีที่เก็บได้จากถังขยะที่คนนำมาทิ้งไปวางขาย จึงถูกดำเนินคดีในความผิดฐานประกอบกิจการให้เช่า แลกเปลี่ยนหรือจำหน่ายภาพยนตร์ ตามความผิดพระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551 ในที่สุดต้องรับผิดด้วยการจ่ายค่าปรับเป็นจำนวนเงิน 133,400 บาท หากไม่มีเงินชำระ ให้กักขังแทนค่าปรับไม่เกิน 1 ปี ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 29 และมาตรา 30

เมื่อมีคำพิพากษาศาลฎีกาเป็นเช่นนี้จึงส่งผลให้คนในสังคมวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นคำตัดสินที่ไม่มีความยุติธรรม หรือไม่เป็นธรรมเอาเสียเลย มีทั้งกระแสต่อต้านจากภาคสังคมเป็นจำนวนมาก เพราะสิ่งที่ตัดสินออกมามันขัดต่อมโนสำนึกของคนในสังคม ซึ่งพิจารณาจากข้อเท็จจริงจะเห็นว่านายสุรัตน์ไม่มีเจตนาชั่ว หรือไม่มีเจตนาที่จะกระทำการที่ผิดกฎหมาย แต่การกระทำของนายสุรัตน์กลับเป็นสิ่งที่น่ายกย่อง และคนในสังคมควรเอาเป็นแบบอย่าง เพราะนอกจากจะทำงานประจำเป็นพนักงานเก็บขยะ แต่ก็ได้นำสิ่งของอันไหนที่พอจะขายได้ที่เก็บได้จากถังขยะไปวางขายเพื่อหาเงินเลี้ยงครอบครัว และสำคัญคือต้องเร่งรีบหาเงินเพื่อไปจ่ายค่าคลอดลูกให้กับภรรยา ถือว่าเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่หัวหน้าครอบครัวได้อย่างดียิ่ง

สาเหตุที่ทำให้เป็นเช่นนี้สืบเนื่องมาจากการที่สังคมไทยได้นำเอาวิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตก ซึ่งมีฐานคิดมาจากสำนักความคิดกฎหมายบ้านเมืองมาเป็นบรรทัดฐาน กล่าวคือ

ปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายที่ออกโดยรัฐาธิปัตย์อย่างเคร่งครัด โดยที่ไม่มีหลักประกันได้เลยว่ารัฐาธิปัตย์จะบัญญัติกฎหมายที่ถูกต้องชอบธรรม นอกจากจะรับเอาวิธีการสร้างความยุติธรรมเหมือนตะวันตกมาใช้ หลักการดังกล่าวนี้ยังได้มีอิทธิพลต่อผู้พิพากษา นักกฎหมาย และนักวิชาการของสังคมไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก ดังเห็นได้จากเมื่อมีคำพิพากษาฎีกาให้ปรับนายสุรตน์เป็นจำนวนเงิน 133,400 บาท กระแสต่อต้านของประชาชนต่อเรื่องนี้แรงมา โฆษกศาลยุติธรรมจึงต้องออกแถลงการณ์ชี้แจงว่า “ศาลพิพากษารั้งนี้เป็นไปตามการบังคับตามกฎหมาย ที่โทษปรับขั้นต่ำสุดคือปรับ 200,100 บาทและศาลได้พิจารณาหาทางลดโทษให้แล้ว โดยลดให้เหลือ 133,400 บาท ศาลจะมีดุลพินิจเป็นอย่างอื่นไม่ได้ ซึ่งต้องพิจารณาไปตามกฎหมาย”

อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าวิธีการสร้างความยุติธรรมของสังคมไทยได้รับเอาแนวคิดตะวันตกมาใช้ในปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งก็ทำให้เกิดช่องโหว่ของความยุติธรรม หรือไม่อาจที่ประสิทธิภาพและความยุติธรรมให้กับประชาชนได้อย่างทั่วถึง เนื่องจากวิธีการสร้างความยุติธรรมที่รับมาจากตะวันตกถือหลักการที่ว่าต้องปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด แม้ว่าบางครั้งกฎหมายนั้นก็ไม่สามารถที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมได้แต่ก็ต้องปฏิบัติตามโดยไม่อาจจะโต้แย้งได้โดยประการทั้งปวง นอกจากนี้วิธีการสร้างความยุติธรรมในสังคมไทยก็ยังได้รับอิทธิพลตามแนวคิดของพุทธศาสนาเช่นกัน ดังนี้

วิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดพุทธศาสนาที่ได้มีอิทธิพลต่อวิธีการสร้างความยุติธรรมของไทยจะเป็นเรื่องของหลักการที่ให้ผู้พิพากษาหรือคนที่จะมาทำหน้าที่ในการสร้างความยุติธรรมต้องยึดถือด้วยจิตวิญญาณคือ อกติ 4 หรือวิธีการตัดสินคดีความต้องให้เที่ยงต่อธรรม (อวิโรธนะ) วิธีการนั้นจะไม่ไปยึดติดในตัวบุคคล รวมทั้งตัวบทกฎหมายด้วยถ้าหากกฎหมายนั้นไม่ชอบธรรม ไม่ถูกต้อง ซึ่งถือว่าเป็นหลักการที่สำคัญของวิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดพระพุทธศาสนา ดังเช่นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตในคำพิพากษาฎีกา 455/121 เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2446 ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5

ข้อเท็จจริงตามคดีมีอยู่ว่า มียายคนหนึ่งอายุ 80 ปี ลูกก็ได้เสียชีวิตไปทั้งหมดและไม่มีญาติอื่น ๆ อีกเลย นอกจากหลานชายคนเดียวเท่านั้น ซึ่งยายท่านนี้มีทรัพย์สินสมบัติที่เหลือติดตัวคือ กระบือ 100 ตัว ราคาตัวละ 8 เหรียญ รวมราคาทั้งหมดก็คือ 800 เหรียญ ยายจึงได้ยกสมบัติทั้งหมดของตนคือกระบือ 100 ตัว ให้หลานชาย โดยมีความมุ่งหวังจะให้หลานเลี้ยงดูไปจนกว่าชีวิตจะสิ้นลมหายใจ ต่อมาหลานชายก็ได้แต่งงานและหลานชายกับหลานสะใภ้ได้มีลูกด้วยกัน 2 คน ในเวลาต่อมาหลานชายได้เสียชีวิตโดยไม่ได้ทำพินัยกรรมไว้ ซึ่งทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดของหลานชายได้แก่เงิน 800 เหรียญ และในระหว่างที่หลานชายได้แต่งงานกับหลานสะใภ้ทั้งสองได้ช่วยกันทำมาหากินมีเงินเพิ่มขึ้นมาอีก 200 เหรียญ

อนึ่งกฎหมายมรดกในขณะนั้นจากข้อเท็จจริงนี้ บุคคลที่จะได้รับมรดกจะมีแต่เพียงหลานสะใภ้ (ภรรยาหลานชาย) และบุตรทั้ง 2 ของหลานชายเท่านั้น ยายจะไม่มีสิทธิได้รับมรดกของ

หลานชายแม้แต่บาทเดียวจึงส่งผลทำให้ยายไม่มีทรัพย์สินเงินทองเพื่อใช้ดำรงชีวิตและไม่มีอะไรกิน อาจจะทำได้แต่อดตายได้ในที่สุดต่อมามีคดีนี้ได้ขึ้นสู่ศาลฎีกา องค์คณะผู้พิพากษาศาลฎีกาก็ไม่สามารถทำอะไรได้เพราะกฎหมายเขียนไว้เช่นนั้น ศาลฎีกาจึงหาทางออกด้วยการขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะกฎหมายในขณะนั้นสามารถให้กระทำได้ พระองค์ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า เงิน 200 เหรียญที่หลานชายกับหลานสะใภ้ทำมาหาได้ ให้แบ่งกันระหว่างหลานสะใภ้กับลูกสองคน หลานสะใภ้ให้ได้ครึ่งหนึ่งคือ 100 เหรียญ ส่วนลูกอีกสองคนได้คนละ 50 เหรียญ สำหรับเงิน 800 เหรียญจากกระป๋อง 100 ตัว ให้ยายกับหลานสะใภ้แบ่งกันคนละครึ่งเท่า ๆ กันคือ ให้หลานสะใภ้ 400 เหรียญ และให้ยาย 400 เหรียญ

ทั้งนี้จากคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 455/121 ที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นข้อเท็จจริงที่ชี้ให้เห็นว่าการตัดสินคดีนั้นได้รับอิทธิพลจากแนวคิดวิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดของพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ตามข้อเท็จจริงนี้หากใช้วิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตก ที่ยึดถือหรือปฏิบัติตามขั้นตอนของกฎหมายที่บัญญัติไว้อย่างเคร่งครัดยาก็จะไม่มีสิทธิได้รับมรดก และไม่มีทรัพย์สินเงินทองในการดำรงชีวิต เพราะทรัพย์สินที่มีอยู่ก็ยกให้หลานหมดแล้ว โดยมุ่งหวังให้หลานได้เลี้ยงดูตนเองยามแก่ชรา ซึ่งในขณะนั้นยายก็อายุมากคงไม่สามารถไปรับจ้างหาเงินได้ อาจจะทำได้แต่อดตายได้ในที่สุด จึงเป็นการตัดสินที่ไม่ยุติธรรมสำหรับยาย แต่ตามข้อเท็จจริงนี้จากคำพิพากษาล้วนได้รับอิทธิพลตามแนวคิดของพุทธศาสนา เพราะไม่ได้ยึดมั่นตามตัวบทกฎหมายที่บัญญัติไว้ในขณะนั้น แต่การตัดสินได้มุ่งถึงความถูกต้อง ชอบธรรม และความยุติธรรมเป็นสาระสำคัญของวิธีการสร้างความยุติธรรม ซึ่งจะเห็นได้ว่าทั้งยาย หลานสะใภ้และบุตรทั้ง 2 ต่างก็ได้รับการแบ่งมรดกอย่างเป็นธรรม และเกิดความยุติธรรมกับทุกฝ่ายอย่างเห็นได้ชัดเจน

ดังนั้นวิธีการสร้างความยุติธรรมของไทยในปัจจุบันนี้เดิมทีแม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของพุทธศาสนาแต่ก็ถูกกาลเวลากลิ้งกินและวิธีการสร้างความยุติธรรมตามแนวคิดของตะวันตกก็ได้เข้ามาแทนที่ แม้ว่าในหลักการให้บุคคลที่ทำหน้าที่เป็นกลไกในการสร้างความยุติธรรมไม่ให้มีอคติ 4 ซึ่งเป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ได้ช่วยให้มีความยุติธรรมเกิดขึ้นได้มากนัก เพราะได้ยึดมั่นในตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัดโดยไม่ลืมหูลืมตา ไม่ว่ากฎหมายนั้นจะชอบธรรม หรือชั่วร้ายเพียงใดก็พร้อมที่จะสยบให้กับกฎหมายตลอดเวลา วิธีการสร้างความยุติธรรมเช่นนี้จึงเป็นช่องว่างของความยุติธรรม ทำให้กฎหมายเสมือนเป็นโจรผู้ร้ายที่คอยทำร้ายผู้บริสุทธิ์โดยที่ไม่มีทางต่อสู้หรือโต้แย้งโดยประการทั้งปวง

5.4 วิเคราะห์ “เป้าหมาย” ความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกกับพระพุทธศาสนา

5.4.1 เป้าหมายความยุติธรรมของตะวันตก

เป้าหมายของความยุติธรรมจะอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือในการทำให้ถึงเป้าหมายและบรรลุดัตถุประสงค์กล่าวคือ กฎหมายเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการวางโครงสร้างของสังคม เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเสมือนเป็นเข็มทิศของสังคม เพราะเป็นตัวแปรในการจะทำให้สังคมนั้นมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย เกิดความสงบสุข และสามารถเป็นเครื่องในการสร้างดุลยภาพให้เกิดขึ้นกับกลุ่มของคนในสังคมที่หลากหลายมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะจะเป็นตัวช่วยจัดสรรผลประโยชน์ของกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมที่มีความหลากหลายทางเศรษฐกิจให้เกิดดุลยภาพรวมทั้งสามารถรักษาผลประโยชน์ของรัฐและคุ้มครองสิทธิของเอกชนให้มีความสมดุล และทำให้คนในสังคมสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ทั้งหมดที่กล่าวมาคือเป้าหมายความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตก

ทั้งนี้เมื่อพิจารณาถึงตัวแปรที่สำคัญอันจะทำให้ความยุติธรรมบรรลุดัตถุประสงค์หรือถึงเป้าหมายได้ก็คือกฎหมาย ซึ่งกฎหมายนั้นก็มาจากไหนไม่ได้ นอกจากรัฐธรรมนูญเป็นผู้กำหนดหรือบัญญัติขึ้นมาเอง โดยถือว่ากฎหมายที่รัฐธรรมนูญบัญญัติขึ้นคือกฎหมายที่แท้จริง จะไม่มีกฎหมายใดมาสูงกว่า ด้วยเหตุผลนี้เองจึงทำให้ความยุติธรรมตามแนวคิดตะวันตกไม่บรรลุตามเป้าหมายอันแท้จริงของความยุติธรรม เพราะจะทำให้เกิดช่องโหว่ของความยุติธรรม ในบางครั้งทำให้รัฐธรรมนูญสามารถใช้อำนาจตามอำเภอใจเพื่อบัญญัติกฎหมาย และในที่สุดก็จะเป็นรัฐเผด็จการตามกฎหมายโดยพฤตินัย จึงทำให้เกิดปัญหาตามมา 2 ประการด้วยกันดังนี้

1) เจตนารมณ์ของกฎหมายก็เพื่อบำรุงความยุติธรรมให้กับสังคมหรือเพื่อให้ความยุติธรรมบรรลุตามเป้าหมาย แต่แท้จริงแล้วกฎหมายก็จะเป็นเครื่องมือของนักการเมืองที่มีอำนาจควบคุมองค์กรรัฐธรรมนูญใช้อำนาจบัญญัติกฎหมายเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเองและพวกพ้อง รวมทั้งการกระทำใด ๆ ก็ตามแม้ว่าการกระทำนั้นจะส่งผลเสียต่อประเทศชาติหรือขัดต่อสามัญสำนึกของปวงชนทั่วไป แต่รัฐธรรมนูญก็จะอ้างเหตุผลว่ามีอำนาจกระทำได้ตามกฎหมาย การกระทำของรัฐธรรมนูญจึงเป็นกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย ถูกต้อง ชอบธรรมเสมอ เช่น เหตุการณ์เกิดขึ้นในประเทศเยอรมันสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ฮิตเลอร์ใช้อำนาจออกคำสั่งให้ฆ่าชาวยิว และการใช้อำนาจของฮิตเลอร์ก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ชอบด้วยกฎหมายในขณะนั้น แต่การกระทำดังกล่าวนี้เป็นกระทำที่ขัดต่อสามัญสำนึกของคนไปทั่วโลก

2) นักปรัชญาทุกยุคทุกสมัยในอดีตทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออกจะพยายามค้นหาคำตอบว่าอะไรคือความยุติธรรม และความยุติธรรมเป็นอย่างไร เพื่อให้ความยุติธรรมอยู่คู่กับสังคม แต่ในยุคปัจจุบันมิติแบบนี้จะหายไปไม่มีให้เห็นอีกแล้ว เพราะมนุษย์จะไม่พยายามที่แสวงหาความ

ถูกต้อง ชอบธรรม และความยุติธรรม ไม่ว่าจะอะไรจะเกิดขึ้นตลอดถึงผลของกฎหมาย และศาลจะพิพากษาคัดสินคดีความเป็นประการใดแม้ว่าจะขัดหรือแย้งต่อหลักความถูกต้อง ชอบธรรม หรือขัดต่อโน่นสำนักที่ฝังรากลึกอยู่ในจิตใจของมนุษย์จะไม่มีทางโต้แย้งหรือเกิดความทุกข์ร้อนและปฏิเสธกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเพราะทุกคนจะเข้าใจว่าต้องปฏิบัติตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ กฎหมายบัญญัติไว้เช่นไรก็ต้องปฏิบัติตามนั้น จึงทำให้คนไม่ยึดมั่นในความดี ความถูกต้อง ชอบธรรม หรือความยุติธรรม เพราะจะยึดมั่นตามตัวบทกฎหมายอย่างเคร่งครัด จึงเป็นการยากนักที่สังคมจะเดินหน้าไปสู่เป้าหมายของความยุติธรรมได้

5.4.2 เป้าหมายความยุติธรรมของพระพุทธศาสนา

เป้าหมายความยุติธรรมจะมีอยู่ 2 แบบด้วยกันคือ เป้าหมายในทางโลก³³⁷ และเป้าหมายในทางโลกียะ³³⁸ โดยเฉพาะเป้าหมายความยุติธรรมในทางโลกียะเป็นเป้าหมายความยุติธรรมในระดับปุถุชนคนทั่วไปซึ่งจะมีสิ่งที่เรียกว่า สมมุติสังจะ เป็นหลักการที่สังคมได้ร่วมกันสร้างขึ้น หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์บัญญัติขึ้นมาใช้เป็นบรรทัดฐานของสังคมเช่น วินัย หรือกฎหมายจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ไปถึงเป้าหมายความยุติธรรมได้ ตามหลักการพุทธศาสนาวินัยหรือกฎหมายที่มนุษย์บัญญัติต้องมีความสอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ และกฎนี้ต้องนำมาใช้กับมนุษย์ก็ต้องมีความสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติของมนุษย์ด้วย กฎหมายที่มนุษย์บัญญัติขึ้นถึงจะมีความสมบูรณ์ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายของความยุติธรรมได้อย่างแน่แท้

อนึ่ง เป้าหมายความยุติธรรมตามแนวคิดพุทธศาสนามุ่งหวังให้คนในสังคมไม่มีการเอารัดเอาเปรียบ สร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในสังคมและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดดุลยภาพสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข และส่งเสริมให้มนุษย์ได้มีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองทั้งทางด้านจิตใจและปัญญา มนุษย์ได้เชื่อว่าเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกฝนได้ เมื่อมนุษย์ได้รับการฝึกฝนพัฒนาตนดีแล้วย่อมเป็นผู้ประเสริฐ เพราะธรรมชาติของมนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ จะเป็นสัตว์ประเสริฐได้ต้องมีการฝึกฝน หรือพัฒนาตนอยู่ตลอดเวลาถึงจะสามารถมีชีวิตที่ดีงามและนำสังคมให้เกิดความยุติธรรมได้

ทั้งนี้ โดยธรรมชาติของมนุษย์ได้เชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม มนุษย์จึงต้องมาอยู่รวมกันเป็นหมู่ เป็นคณะพึ่งพาอาศัยกัน มีความสัมพันธ์ต่อกัน นอกจากมนุษย์จะมีความสัมพันธ์กันเองแล้วมนุษย์ยังต้องมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติด้วย ซึ่งสิ่งที่กล่าวมานี้คือสาระของเป้าหมายความยุติธรรมสำหรับมนุษย์ ปัญหาตามมาก็คือ จะทำอย่างไรให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกันเอง และความ

³³⁷ ธรรมที่ทำให้พ้นจากกิเลส เช่น มรรคมีองค์ 8 หรือ อริยสัจ 4 และเป็นหนทางนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

³³⁸ ธรรมระดับศีลสำหรับการครองเรือนให้มีความสุข เช่น เบญจศีล เบญจธรรม หรือ ทิศา 6 เป็นหลักธรรมสำหรับคฤหัสถ์ที่จะทำให้ชีวิตมีความสุข อยู่นิ่ง มีสุข

สัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เกิดความสมดุลอันจะเป็นหนทางนำไปสู่เป้าหมายความยุติธรรมได้ ตามแนวคิดพุทธศาสนาก็ได้มีหลักการแก้ปัญหาตรงนี้ไว้เช่นกันเพื่อให้สังคมสามารถเดินไปสู่เป้าหมายของความยุติธรรมได้ หลักการนั้นก็คือ พรหมวิหาร 4 ประกอบไปด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา กล่าวคือในช่วงเวลาที่ชีวิตเขาเป็นปกติสุขดี เราก็ต้องมีจิตใจที่มีความปรารถนาดีต่อกันเรียกว่า ความเมตตา ในช่วงเวลาที่ชีวิตเขาตกต่ำทุกข์ยากเดือนร้อน เราก็ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลเพื่อให้เขาพ้นจากความทุกข์นั้นเรียกว่า กรุณา และในช่วงเวลาที่ชีวิตเขาสูงขึ้นมีความเจริญรุ่งเรือง ประสบผลสำเร็จในชีวิต เราก็ต้องมีจิตใจที่ชื่นชม ปิติ ยินดีกับเขาเรียกว่า มุทิตาทั้ง 3 สถานการณ์ที่กล่าวมาคือหลักปฏิบัติระหว่างความสัมพันธ์ของมนุษย์ด้วยกันเอง

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจะใช้สถานการณ์ที่ 4 คือ อุเบกขา ถือว่าเป็นสารัตถะที่จะรักษาความสมดุลของสังคมไว้ได้ กล่าวคือ เมื่อมนุษย์ละเมิดต่อธรรม หรือสมควรรับผิดชอบต่อธรรม เราก็ต้องมีอุเบกขาวางใจให้เป็นกลางโดยปล่อยให้เขาต้องรับผิดชอบต่อธรรม เพื่อดำรงไว้ซึ่งความสมเหตุสมผล หรือตามเหตุตามปัจจัยทั้งหลายเพื่อเป็นตัวรักษารธรรมของสังคมไว้ อุเบกขา จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญทำให้เกิดดุลยภาพในจิตใจของมนุษย์ได้ และก็จะช่วยทำให้เกิดผลภายนอก 3 ประการอันจะนำไปสู่เป้าหมายของความยุติธรรมได้มีดังนี้

1) ช่วยรักษาบุคคล เพื่อให้มนุษย์ได้รู้จักมีความรับผิดชอบต่อเหตุหรือผลตามความเป็นจริงของชีวิต เช่น พ่อแม่ช่วยดูแลให้ลูกของตนทำการงานบ้าง จะเป็นการช่วยฝึกให้ลูกได้มีการพัฒนาทักษะชีวิต และสามารถดำรงชีวิตโดยพึ่งตนเองได้

2) ช่วยรักษาสังคม เพื่อให้ทุกอย่างเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของสังคมที่มีกติกาวางไว้ โดยให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามมี สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค อย่างเท่าเทียมกัน เช่น ใครทำผิดตามกติกากา ของสังคม ก็ต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตัวเอง

3) ช่วยรักษารธรรม เมื่อให้ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ก็จะไม่ใคร่ล่วงละเมิดธรรมหรือกฎกติกาของสังคม อันจะดำรงไว้ซึ่งความถูกต้อง ชอบธรรม หรือความสมเหตุสมผล

อย่างไรก็ตามจะเห็นว่าหัวใจสำคัญของเป้าหมายความยุติธรรมตามแนวคิดพุทธศาสนาก็คือ พรหมวิหาร 4 ที่จะเป็นตัวช่วยสร้างสรรค์สังคมให้เป็นสังคมที่ทำให้มนุษย์ไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบซึ่งกัน แต่ให้มนุษย์มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูล เชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในสังคมต่าง ๆ ให้มีความเป็นน้ำหนึ่งอันเดียว และดำเนินวิถีชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้อง ชอบธรรม เคารพมติของสังคมร่วมกัน

5.4.3 ความเหมือนและความแตกต่างเป้าหมายของความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนา

ความเหมือนกันระหว่างเป้าหมายของความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเพื่อให้สังคมไม่มีการเอารัดเอาเปรียบหรือละเมิดสิทธิ เสรีภาพซึ่งกันและกันทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียม

กัน และเพื่อให้สังคมมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป้าหมายที่สำคัญคือ ความยุติธรรมจะเป็นกลไกที่จะทำให้กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมเกิดดุลภาพอันจะเป็นสาระที่ส่งผลให้กลุ่มคนในสังคมดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

ความแตกต่างของเป้าหมายความยุติธรรมระหว่างตะวันตกกับพระพุทธศาสนา มีความแตกต่างกัน 2 ประการด้วยกันดังนี้

1) ตะวันตกมุ่งหวังเพื่อให้คนปฏิบัติตามกฎหมายอยู่แต่ภายใต้กฎหมายเท่านั้นจะส่งผลให้คนในสังคมต่างคนต่างอยู่โดยไม่สนใจกัน แต่ในพระพุทธศาสนานอกจากจะให้คนปฏิบัติตามและอยู่ภายใต้กติกาของสังคมร่วมกันแล้ว ยังมุ่งหวังให้คนในสังคมมีความเมตตาอารี ช่วยเหลือเกื้อกูลมีน้ำใจต่อเพื่อนกัน

2) ตะวันตกจะมุ่งหวังเพื่อให้คนในสังคมได้ศึกษาพัฒนาตนเองเพื่อชีวิตที่ดีงามเท่านั้น แต่ในพระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับเรื่องของการพัฒนาตนเป็นอย่างยิ่ง เพราะจุดเด่นของพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่งคือเชื่อว่าผู้ฝึกตนย่อมเป็นผู้ประเสริฐ ดังนั้นในทางพระพุทธศาสนาจึงมุ่งหวังที่จะให้มนุษย์ได้ศึกษาพัฒนาตนเองเป็นอย่างยิ่งยวด และที่สำคัญเป้าหมายสูงสุดของความยุติธรรมในทางพระพุทธศาสนาคือมุ่งหวังให้มนุษย์ได้เข้าถึงความจริงอันสูงสุดคือพระนิพพาน

5.4.4 เป้าหมายของความยุติธรรมในตะวันตกกับพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อประเทศไทย

เมื่อพิจารณาตั้งแต่ที่มาของความยุติธรรม หลักการพื้นฐานของความยุติธรรม และวิธีการสร้างความยุติธรรม ประเทศไทยปัจจุบันนี้ล้วนได้รับอิทธิจากตะวันตกทั้งสิ้น เป้าหมายของความยุติธรรมก็เช่นเดียวกันเพราะประเทศไทยได้ยกเอาหลักการของสำนักกฎหมายบ้านเมือง ตามแนวคิดของตะวันตกมาใช้ทั้งหมดเลยเป้าหมายสูงสุดของความยุติธรรมก็คือทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่ออกมาจากรัฐาธิปไตยเพื่อให้บ้านเมืองมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ยกตัวอย่างเช่น ในกฎหมายไทยได้บัญญัติให้ลงโทษผู้กระทำความผิดด้วยการประหารชีวิตได้บัญญัติไว้ในกฎหมายต่าง ๆ คือความผิดต่อความมั่นคงของรัฐภายในราชอาณาจักร (ฐานะเป็นกบฏหรือเพื่อให้เอกราชของรัฐเสื่อมเสียไป ตามมาตรา 113 119 121 และ 127) ความผิดเกี่ยวกับการก่อให้เกิดภัยอันตรายต่อประชาชน (วางเพลิงเผาทรัพย์ในเหตุฉกรรจ์ ตามมาตรา 218 และ 224) ความผิดเกี่ยวกับเพศ (กระทำความผิดหรือข่มขืนกระทำชำเราหญิงซึ่งมิใช่ภรรยาตนโดยขู่เชือดเป็นเหตุให้ ผู้ถูกข่มขืนถึงแก่ความตาย ตามมาตรา 227 ทวิ,ตรี และ 280 ความผิดต่อชีวิตมาตรา 288 289 ข่มขืนผู้อื่นโดยเจตนา) เป็นต้น โทษประหารชีวิตที่กล่าวมาล้วนได้รับอิทธิจากตะวันตกผ่านมาทางสำนักกฎหมายบ้านเมืองทั้งสิ้นก็เพื่อปราบหรือทำให้คนเกรงกลัวและไม่กล้ากระทำความผิด หรือก่อความวุ่นวาย ความเสียหายต่อผู้อื่น อันจะส่งผลให้บ้านเมืองมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข

อนึ่งแม้ว่าจะรับเอาอิทธิพลของตะวันตกแต่ในส่วนนี้สังคมไทยก็ได้รับอิทธิจากพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ดังที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ มาตรา 27 อธิบดีมีอำนาจ ออกข้อบังคับ ว่าการศึกษา และการอบรมผู้ต้องขัง และมาตรา 28 บรรดาเครื่องอุปกรณ์ ในการศึกษา และการอบรม เช่น เครื่องมือ เครื่องใช้ สมุดหนังสือ รัฐบาลเป็นผู้จัดทำให้ แต่ผู้ต้องขัง จะนำของตนเองมาใช้ก็ได้ จากสองมาตราที่กล่าวมานี้ในทางปฏิบัติถือว่ารับเอาหลักการของพระพุทธศาสนาไปใช้ในการพัฒนาจิตใจ กล่าวคือ จะนำกระบวนการทางพระพุทธศาสนาเช่น ให้แสดงตนเป็นพุทธมามกะ สวดมนต์ทำวัตร จัดให้มีการเรียนธรรมศึกษา จัดโครงการปฏิบัติธรรม ค่าธรรมะ หรือมีการนิมนต์พระภิกษุเข้าไปอบรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา หรือมีการจัดทำบุญตักบาตรในเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ เป็นต้น ก็เพื่อไปฟื้นฟู พัฒนา ขัดเกลาจิตใจ ของผู้กระทำความผิดให้เขาได้รู้จักผิดชอบชั่วดี แยกแยะดีชั่วได้ จะได้สำนึกในสิ่งที่เขาทำลงไปกลับตัวกลับใจเป็นคนดีหรือไม่กระทำความผิดอีก

ทั้งนี้หลักการที่กล่าวมานี้คล้องกับนิติศาสตร์แนวพุทธเป็นอย่างยิ่ง เพราะพระเดชพระคุณ พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือนิติศาสตร์แนวพุทธว่ากฎหมายต้องสอดคล้องกับธรรมชาติ กฎหมายที่จะนำมาใช้ในสังคมต้องสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ กล่าวคือ การจะทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีงาม เป็นคนดี มีความยุติธรรม หรือทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุขได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้ศึกษา ฝึกฝน อบรมตน เพราะธรรมชาติของมนุษย์จะเป็นผู้ประเสริฐได้ก็ด้วยการฝึกฝนเท่านั้น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ฝึกตนย่อมเป็นผู้ประเสริฐจะเห็นว่าพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา 27 และมาตรา 28 เป็นการสร้างโอกาสให้มนุษย์ได้ฝึกฝน พัฒนา และขัดเกลาจิตใจของตนเอง จึงถือว่าเป็นกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ที่จะสร้างความสงบสุขให้สังคมทำให้มนุษย์ได้ฝึกฝนตนเองเพื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีงาม และได้เข้าถึงความจริงของชีวิตอันถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของความยุติธรรมในพระพุทธศาสนาด้วย

อย่างไรก็ตามผลจากการรับเอาอิทธิพลของตะวันตกกับพระพุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องเป้าหมายของความยุติธรรมมาใช้ในสังคมไทย เมื่อวิเคราะห์ถึงผลจากการรับอิทธิพลของตะวันตกจากการที่บัญญัติกฎหมายประหารชีวิตผู้กระทำความผิดเพื่อกำราบ หรือปราบ ไม่ให้คนกล้ากระทำความชั่ว หรือเป็นการตัดเนื้อร้ายให้พ้นไปจากสังคม ผู้เขียนเห็นว่าถ้าได้ขึ้นชื่อว่าเป็นมนุษย์ปุถุชนก็ยังมีกิเลส รัก โลภ โกรธ หลง อยู่เสมอจึงมีโอกาสที่จะขาดสติและทำผิดได้ตลอด การไปตัดสินประหารชีวิตจึงเป็นการไม่ให้โอกาสเขากลับตัวกลับใจเสียเลยถือว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุเพราะสังคมไทยปัจจุบันนี้แม้จะมีโทษประหารชีวิตแต่จะเห็นว่าการก่ออาชญากรรมในสังคมไทยเพิ่มขึ้นทุกวันก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ส่วนผลจากการรับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนานั้นเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุคือเริ่มแก้ที่จิตใจของมนุษย์ เพราะจะพัฒนาคนต้องพัฒนาที่จิตใจ ดังพุทธพจน์ที่ว่า ใจเป็นใหญ่ ใจเป็นประธาน ใจเป็นที่ตั้ง ทุกอย่างสำเร็จได้ด้วยใจ เมื่อมนุษย์ได้พัฒนาเป็นผู้ที่มีจิตใจดีแล้วผู้นั้นย่อม

เป็นผู้ประเสริฐ จะส่งผลทำให้เขาได้ตระหนักรู้ว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนชั่ว กลับตัว กลับใจเป็นคนดี จะทำอะไรก็ตามก็จะมีสติพิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญเสียก่อนถึงลงมือทำ

บทที่ 6

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1 สรุป

วิทยานิพนธ์ เรื่อง เปรียบเทียบความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท และกฎหมายไทย โดยใช้ชื่อภาษาอังกฤษว่า Comparing Justice Between Western and Buddhism Theravada and Thai Law ผู้เขียนได้ศึกษาเกี่ยวกับความยุติธรรม มี 3 ประเด็นด้วยกันดังนี้

ประเด็นที่หนึ่งจากการศึกษาพบว่าสาระสำคัญของตะวันตกยึดถือตามตัวบทกฎหมายที่รัฐอธิปไตยบัญญัติขึ้น แต่กฎหมายนั้นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของหลักความยุติธรรม (หลักกฎหมายทั่วไป) ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Positive Law) และความยุติธรรมได้แปรสภาพมาเป็นกฎหมาย โดยให้ความสำคัญและได้คำนึงถึงคุณค่าในเรื่องของการวางกฎเกณฑ์หรือกติกาต่าง ๆ ลงมาสู่สังคมได้เป็นอย่างดี แต่ในอีกด้านด้วยเหตุที่มีแนวคิดที่ว่าคำสั่งหรือกฎหมายที่รัฐอธิปไตยบัญญัติขึ้นคือสิ่งที่ถูกต้อง ชอบธรรม และมีความยุติธรรมอย่างแน่แท้ที่ทุกคนต้องยึดถือและปฏิบัติตาม อย่าเอาความดี ความชั่ว และความยุติธรรม มาเป็นสิ่งที่เดียวกันกับกฎหมาย จึงทำให้เกิดช่องโหว่ของความยุติธรรมขึ้น บางครั้งอาจจะทำให้รัฐอธิปไตยใช้อำนาจตามอำเภอใจในการตรากฎหมายเพื่อเอื้อต่อผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง หรือเป็นการตรากฎหมายที่เป็นการลิดรอนสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชน

ประเด็นที่สอง จากการศึกษาความยุติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทจะพบว่า ความยุติธรรมเป็นหนทางที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงความจริงสูงสุดของพระพุทธศาสนา กล่าวคือมนุษย์ทุกคนเกิดมาจะไม่มีการแบ่งชนชั้นวรรณะ ทุกคนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการเข้าถึงความจริงสูงสุดคือ “พระนิพพาน” ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาสิ่งสำคัญคือต้องให้มนุษย์มีพื้นที่สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค เพราะเป็นพื้นที่ของความยุติธรรม ยังมีพื้นที่ให้มากเท่าไรก็ยิ่งจะทำให้มีความยุติธรรมมากขึ้นเท่านั้น ปัจจัยที่จะทำให้เกิดพื้นที่ตรงนี้ได้ต้องให้มนุษย์ทำแต่กรรมดีร่วมกัน โดยแบ่งการกระทำของมนุษย์ออกเป็น 2 ประการ ประการแรก ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง มี 3 สถานการณ์คือ ในยามที่เขาเป็นอยู่ปกติสุข เราก็มีไมตรีจิต มีความปรารถนาดีต่อเขาเรียกว่า “เมตตา” ในยามที่เขาตกต่ำ ตกทุกข์ได้ยาก เดือดร้อน เราก็เห็นอกเห็นใจช่วยเหลือเกื้อกูลให้เขาพ้นทุกข์เรียกว่า “กรุณา” และในยามที่เขาขึ้นสู่ที่สูงชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง เราก็ต้องพลอยยินดี ขึ้น

ชม ส่งเสริมสนับสนุนเรียกว่า “มูทิตา” ประการที่สอง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เมื่อมนุษย์ละเมิดต่อธรรม หรือสมควรรับผิดชอบต่อธรรม เราก็ต้องวางใจให้เป็นกลางโดยปล่อยให้เขาต้องรับผิดชอบต่อธรรม เพื่อดำรงไว้ซึ่งความสมเหตุสมผล รักษาความสมดุลของสังคมไว้ เรียกว่า “อุเบกขา” และเบื้องหลังของอุเบกขาก็จะมี อกติ 4 คอยสนับสนุนหรือเกื้อหนุนเพื่อให้มนุษย์มีความเที่ยงธรรม (อวิโรธนะ) อันจะเป็นการดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรม และทุกอย่างล้วนเป็นไปตามกฎแห่งกรรม เพราะกฎแห่งกรรมถูกต้องและเที่ยงแท้ยุติธรรมเสมอ

ประเด็นที่สาม จากการศึกษาเปรียบเทียบความยุติธรรมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร และกฎหมายไทยได้รับอิทธิพลมาจากไหนและส่งผลอย่างไรบ้าง จะพบว่ามีดังนี้

1) ความเหมือนของความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาทมี 2 ประการ

(1) มุ่งหวังให้คนในสังคมมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน และความยุติธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเป็นตัวแปรทำให้กลุ่มคนในสังคมหรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมเกิดดุลยภาพ และทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

(2) ในตะวันตกกฎหมายที่จะมาเป็นกฎเกณฑ์ของสังคม ต้องสอดคล้องหรืออยู่ภายใต้หลักความยุติธรรมตามกฎหมายของธรรมชาติ (หลักกฎหมายทั่วไป) ส่วนพระพุทธศาสนา กฎหมายต่าง ๆ ที่จะมาเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมต้องสอดคล้องกับความยุติธรรมตามกฎหมายของธรรมชาติ (ปรมัตถสัจจะ)

2) ความแตกต่างของความยุติธรรมตะวันตกกับพระพุทธศาสนาเถรวาท มี 2 ประการ

(1) ตะวันตกกับพระพุทธศาสนามีฐานหรือเงื่อนไขของกฎหมายเหมือนกัน หลักการนี้ตะวันตกเรียกว่า “หลักกฎหมายทั่วไป” ส่วนทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “หลักปรมัตถสัจจะ” เมื่อวิเคราะห์ถึงแก่นสารแล้วจะมีความแตกต่างกันคือทั้ง 2 หลักการนี้มุ่งหวังให้กฎหมายสอดคล้องกับความยุติธรรมในระดับที่สามารถนำมาเป็นกฎเกณฑ์เพื่อใช้ประกอบให้สังคมหรือให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุขเท่านั้นแต่พระพุทธศาสนาไม่หยุดเพียงเท่านั้น เพราะหลักการนี้เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงสูงสุดของชีวิตคือ พระนิพพาน

(2) ความยุติธรรมระดับปัจเจกบุคคลและระดับส่วนรวมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนา มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ความยุติธรรมระดับปัจเจกบุคคลของพระพุทธศาสนาอยู่บนหลักการของความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ส่วนตะวันตกจะอยู่บนหลักการของลัทธิปัจเจกบุคคลนิยม (Individualism) ถือความเป็นผู้ทรงสิทธิในทางกฎหมาย มีอะไรก็ว่ากันไปตามกฎหมายเป็นไปตามหลักการของ อุเบกขา ส่วนความเมตตา กรุณา และมุทิตาจะมีน้อยมาก

ความยุติธรรมระดับส่วนรวม สำหรับแนวคิดของพระพุทธศาสนาเมื่อวิเคราะห์ดูจากสภาพบริบทสังคมของตะวันออกที่เป็นถิ่นกำเนิดของพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าหลักความยุติธรรมเป็นคุณค่าที่มีลักษณะเป็นการเฉพาะบุคคลส่วนตะวันตกแม้คุณค่าระดับปัจเจกบุคคลไม่ถึงขั้นพระนิพพาน แต่ในด้านการนำหลักความยุติธรรมออกมาเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมส่วนรวมได้ดีกว่าฝั่ง

ตะวันออกเพราะสังคมตะวันออกคุณค่าจะอยู่ที่ปัจเจกบุคคล ซึ่งตัวบุคคลมีคุณธรรมสูงมากแต่ไม่สามารถนำคุณค่าเหล่านี้ลงมาสู่สังคมส่วนรวมได้ดีเหมือนสังคมตะวันตก

ดังนั้นหลักความยุติธรรมของตะวันตกจะมองออกไปภายนอกคือถือตามตัวบทกฎหมายส่วนพระพุทธศาสนาจะมองเข้ามาภายในคือจิตใจของตนเอง ทั้งนี้เพื่อให้สังคมเกิด “ดุลยภาพ” หลักความยุติธรรมของตะวันตกกับพระพุทธศาสนาควรเกื้อหนุนและไปด้วยกันโดยบูรณาการให้เข้ากับความจริงของสังคมปุถุชนในปัจจุบัน เพราะว่าสังคมปุถุชนในปัจจุบันที่เต็มไปด้วยระบบทุนนิยมยากนักที่จะทำให้มนุษย์มองเข้ามาภายในจิตใจของตนเพื่อสร้างจิตสำนึกความยุติธรรมให้เกิดขึ้น จึงต้องมีกฎหมายที่ช่วยส่งเสริมให้มนุษย์ “สร้างจิตสำนึกความยุติธรรม” และต้องมีกฎหมายคอยมาเป็นเครื่องมือเพื่อให้ “กฎแห่งกรรมทำงาน” เพราะถ้ารอให้กฎแห่งกรรมทำงานอาจจะไม่ทันการ แต่กฎแห่งกรรมมีแน่นอน แต่ก็ไม่รู้ว่ากฎแห่งกรรมจะปรากฏตอนไหนกว่ากฎแห่งกรรมจะทำงาน สังคมอาจจะล่มสลายไปก่อนก็ได้

3) กฎหมายไทยได้รับอิทธิพลมาจากไหนและส่งผลอย่างไรบ้าง ดังนี้

สังคมไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ด้านบริบทสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในสังคมตั้งแต่เกิดจนตาย และผู้ปกครอง ล้วนได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จึงกล่าวได้ว่าหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ฝังรากลึกลงในจิตวิญญาณของสังคมไทยก็ว่าได้ พระพุทธศาสนาเสมือนเป็นลมหายใจของสังคมไทยที่ไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ แม้แต่หลักความหลักความยุติธรรมของสังคมไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงยุคก่อนที่จะมีการปฏิรูปกฎหมาย ถือว่าเป็นยุคธรรมะนิยม กฎหมายกับความยุติธรรมมีความเป็นหนึ่งเดียวโดยมีธรรมะเป็นแก่นสาร อยู่ภายใต้เงื้อมมือของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เมื่อโครงสร้างของสังคมไทยตั้งแต่ผู้ปกครอง กฎหมาย ความยุติธรรม บริบทสังคม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของคนในสังคม ทุกอย่างมีความสอดคล้องกลม กลืนเดินไปในทิศทางเดียวกันหมด ผลที่เกิดขึ้นคือทำให้สังคมเกิดความสามัคคีปรองดอง เป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูล มีน้ำใจไมตรี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตระหนักในบาปบุญคุณโทษ สังคมเกิดความยุติธรรมเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อสังคมไทยได้มีการปฏิรูปกฎหมายในสมัยรัชการที่ 5 หลักความยุติธรรมดั้งเดิมของไทย ธรรมะนิยมตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ได้ถูกหลักความยุติธรรมของตะวันตกเข้ามาแทนที่ เมื่อรับเอาหลักความยุติธรรมของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทย ก็เหมือนเป็นการรับเอาวัฒนธรรมของตะวันตกมาใช้โดยปริยาย เพราะทฤษฎี หลักการต่างๆ ถูกคิดขึ้นบนฐานของบริบทสังคม วัฒนธรรม ประเพณี ตะวันตก เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาของสังคมตะวันตก แต่บริบทของสังคมตะวันตกและสังคมไทยมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก เมื่อสังคมไทยนำแนวคิดของตะวันตกมาใช้จึงส่งผลทำให้คนในสังคมไทยเกิดความขัดแย้งกันระหว่างวัฒนธรรมตะวันตกกับวัฒนธรรมไทยและปัญหาที่คนในสังคมไทยปัจจุบันนี้เกิดความแตกแยกสามัคคีทุกระดับขึ้น สาเหตุส่วนหนึ่งก็มาจากการที่เราได้รับเอาหลักความยุติธรรมของตะวันตกมาใช้ในสังคมไทยนั่นเอง

อย่างไรก็ตามจากการที่ผู้เขียนได้ศึกษาว่าด้วยเรื่อง “ความยุติธรรม” จะพบว่าปัญหาของความยุติธรรมในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นสังคมตะวันตก สังคมตะวันออก รวมทั้งหลักความยุติธรรมที่อยู่ในกฎหมายไทย ปัญหาล้วนมาจากตัวของมนุษย์ทั้งสิ้นเพราะมนุษย์เป็นผู้กำหนด ควบคุม หรือ สมมติกฎหมายต่าง ๆ ขึ้นมาเอง ถ้าตัวมนุษย์ไม่มีพื้นฐานด้านการฝึกฝน พัฒนาจิตใจและปัญญาเสียแล้ว ไม่ว่าจะกฎหมายหรือหลักความยุติธรรมที่สมมติกันขึ้นมาจะประเสริฐขนาดไหนในที่สุดก็จะไปไม่รอด เพราะมนุษย์จะพยายามหาทางหลบหลีกเลี่ยงกฎหมายทุกวิถีทาง หรือไม่เคารพไม่เต็มใจที่จะปฏิบัติตามแม้จะมีการบังคับหรือลงโทษอย่างไรก็ตาม ในที่สุดก็จะล้มเหลว เพราะตัวโครงสร้างที่มนุษย์สมมติขึ้นมานั้น จะกร่อนโทรมด้วยตัวของมันเองจนหมดประสิทธิภาพ เช่น มนุษย์มีการสมคบกันเพื่อหลบหลีกกฎหมายในทุกระดับชั้น แม้จะมีการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ เพื่อมาดูแลควบคุม หรือมีโทษที่รุนแรงขึ้น ก็จะได้ผล และที่เห็นได้ในปัจจุบันอย่างชัดเจนคือมีการนำเอากฎหมายไปใช้ในทางที่ผิดเจตนาธรรม เพื่อสนองความต้องการผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้อง

ทั้งนี้ ต้นเหตุของปัญหามาจากตัวของมนุษย์เพราะในตัวของมนุษย์นั้นมีความโลภ ความเห็นแก่ตัว สิ่งเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยทำลายความยุติธรรมให้ตายไปจากสังคม ความบริสุทธิ์ของมนุษย์จึงสำคัญกว่าความยุติธรรม ถ้ามนุษย์ไม่บริสุทธิ์ ความยุติธรรมก็ไม่เกิด การจะทำให้มนุษย์เป็นผู้มีความบริสุทธิ์พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ต้องประกอบไปด้วยคุณธรรม 4 ประการ คือ³³⁹ หิริ โอตต ปชัฏธรรม สุกกธรรม สันติธรรม และสปปริสธรรม

1) หิริ โอตต ปชัฏธรรม อธิบายได้เป็น 2 ประการ หิริ หมายถึง ความละอายใจ กับการกระทำที่ไม่ดี ความชั่ว หรือความเสียหายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น บุคคลใดที่มีใจจริงเกลียดหรือเกลียดชังต่อการทุจริต คอร์รัปชัน คดโกง ฯ เป็นนิสัยประจำใจ ถือว่าบุคคลนั้นประกอบไปด้วยหิริอย่างแน่แท้ ส่วนคำว่า โอตต ปชัฏ หมายถึง ความเกรงกลัวต่อผลของการกระทำที่ไม่ดี ชั่วร้าย และทำให้เกิดความเสียหายต่าง ๆ กล่าวคือ บุคคลที่มีสติปัญญาพิจารณาได้ว่าสัตย์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม ตนเองเป็นผู้รับผลของกรรมที่ตนได้กระทำไว้จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตามถือว่าเป็นบุคคลที่ประกอบไปด้วยโอตต ปชัฏอย่างแน่แท้ หิริ โอตต ปชัฏธรรม จึงเป็นคุณธรรมที่รักษาใจให้มั่นคงในการกระทำที่ดีงามทั้งในที่แจ้งและที่ลับ เมื่อหิริ โอตต ปชัฏตั้งอยู่ที่ใดแล้วก็จะส่งผลให้ศีลเกิดขึ้น ณ ที่นั้นด้วยเรียกว่าสุกกธรรม

2) สุกกธรรม หมายถึง ธรรมที่ชาวบริสุทธิ์ ธรรมที่ทำให้มีจิตใจที่ผ่องแผ้ว ทำให้คนมีความประพฤติที่ขาวสะอาด ละทุจริตคือ ทุจริตทางกาย ทุจริตทางวาจา ทุจริตทางใจ แต่ให้

³³⁹ หิริ โอตต ปชัฏสมปณนา สุกกธมมสมาหิตา สนโต สปปริสา โลเก เทวธมมาติ วุจฺจเร.

ตั้งมั่นในสุจริตคือ สุจริตทางกาย สุจริตทางวาจา สุจริตทางใจ เมื่อมีศีลแล้วก็จะส่งผลให้ผู้นั้นเกิดความสงบ เรียกว่าสันติธรรม

3) สันติธรรม หมายถึง ความสงบ แบ่งเป็น 2 ประการด้วยกัน ความสงบภายนอกคือ ความสงบทางกาย สงบทางวาจา เช่น ไม่พูดให้เกิดความแตกแยกสามัคคี แต่ชักนำให้คนมีความสามัคคีปรองดอง ส่วนความสงบภายใน คือ ความสงบทางใจ เช่น ทำให้สงบจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เครื่องมือที่จะทำให้ความสงบได้คือ สติ ความระลึกรู้ได้ และสัมปชัญญะ ความรู้ตัว จะกระทำการอะไรต้องมีสติสัมปชัญญะกล่าวคือ สตินึกคิดก่อนที่จะลงมือทำ ก่อนที่จะพูด หรือ ก่อนที่จะกระทำการใด ๆ ส่วนสัมปชัญญะรู้ตัวในเวลาที่กำลังทำ กำลังพูด เป็นต้นทั้งนี้เมื่อเกิดความสงบเกิดขึ้นแล้ว แต่มนุษย์ปุถุชนยังดำรงชีวิตอยู่ในสังคมยังเกี่ยวข้องอยู่กับโลกจึงต้องยึดถือและปฏิบัติตามหลักการของสปปุริสธรรมในการดำเนินวิถีชีวิตหรือจะกระทำการใด ๆ

4) สปปุริสธรรม หมายถึงธรรมของสัตบุรุษ ประกอบไปด้วย 7 ประการ

- (1) รู้จักเหตุ คือ รู้เหตุแห่งความเสื่อมและความเจริญ
- (2) รู้จักผล คือ จะทำอะไรจะพูดจะคิดอะไรก็เป็นไปโดยมีเหตุมีผล
- (3) รู้จักตน คือ รู้จักภาวะของตนปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ภาวะฐานะ
- (4) รู้จักประมาณ คือ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการประกอบกิจ
- (5) รู้จักกาลเวลา คือ รู้จักกาลเวลาในการประกอบกิจใด ๆ
- (6) รู้จักชุมชน คือ เข้าใจ เข้าถึง และรู้จักบริบทของสังคม
- (7) รู้จักบุคคล คือ รู้จักจริยธรรมาศัย และความประพฤติของบุคคล

คุณธรรมทั้ง 7 ประการที่กล่าวมานี้หากอยู่กับบุคคลใดแล้วถือว่าเป็น สัตบุรุษ คือ เป็นคนดี จะทำการใดก็สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี พร้อมทั้งเป็นเครื่องเชิดชูสง่าราศรีทั้งทางโลก และทางธรรมอย่างยิ่งยวดอนึ่งเมื่อบุคคลใดเป็นผู้ที่ประกอบด้วยหิริโอตตปเปะ ตั้งมั่นในสุกธรรม ฝั่ สันติและมีสปปุริสธรรม พร้อมด้วยคุณธรรมทั้ง 4 ประการที่กล่าวมาถือว่าเป็นบุคคลที่ประเสริฐในหมู่มนุษย์ เป็นหนทางแห่งความบริสุทธิ์เป็นมनुสสเทโว มนุษย์ผู้เปรียบประดุจเหมือนเทวดา

ดังนั้นเมื่อมนุษย์มีการพัฒนาทางด้านจิตใจและปัญญา จะทำให้บุคคลนั้นมีความสามารถที่จะยับยั้ง ควบคุมพฤติกรรมของตนไปในทางที่เจริญ ถูกต้องชอบธรรม กฎหมายก็จะ เป็นแค่เพียงเครื่องมือมาช่วยส่งเสริมเกื้อหนุนให้มนุษย์มีพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงามเท่านั้นแต่ถ้าจิตใจ และปัญญาของมนุษย์ไม่ได้รับการพัฒนา มนุษย์ก็จะเป็นคนที่ไม่มีความสามารถที่จะยับยั้ง ช่างใจ ควบคุม พฤติกรรมของตนเองให้ดีงามได้ แม้จะใช้วิธีการควบคุมเพียงแค່ภายนอกด้วยการตรากฎหมายมา ควบคุม มีบทลงโทษที่รุนแรง กฎหมายก็จะไร้ค่าและเสื่อมด้วยตัวของมันเอง ดังนั้นนอกจากจะ บัญญัติกฎหมายเพื่อมาควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์แล้ว กฎหมายนั้นก็ควรที่จะช่วยเกื้อหนุน ส่งเสริม ให้มนุษย์ได้พัฒนาทางด้านจิตใจและปัญญาควบคู่ไปด้วย เพื่อให้มนุษย์เป็นผู้มีความบริสุทธิ์อันจะทำให้ธำรงความยุติธรรมอยู่คู่กับสังคมได้อย่างมั่นคง

6.2 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาพบว่าตัวที่จะมาเป็นเครื่องมือสร้างความยุติธรรมให้กับสังคมหรือเป็นตัวแปรในการเชื่อมความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในสังคม หรือกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดดุลภาพตลอดถึงเป็นกติกาให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข เครื่องมือนั้นก็คือ “กฎหมาย” ดังนั้นจากการศึกษาว่าด้วยเรื่อง “ความยุติธรรม” ผู้เขียนมีความเห็นดังต่อไปนี้

6.2.1 กฎหมายต้องเป็นหนึ่งเดียวกับความยุติธรรม

ความยุติธรรมจะดำรงอยู่ได้หรือไม่ ขึ้นอยู่ที่ตัวบทกฎหมาย กฎหมายจึงเป็นกลไกที่สำคัญอันจะทำให้เกิดความยุติธรรมได้ เพราะกฎหมายเป็นเครื่องมือเพื่อรักษาความยุติธรรม เป้าหมายหรือจุดมุ่งหวังที่แท้จริงของกฎหมายก็คือความยุติธรรม เมื่อกฎหมายบัญญัติออกมาโดยไม่มีจิตวิญญาณของความยุติธรรมเป็นแก่นสาร กฎหมายนั้นก็ไม่อาจที่จะดำรงความยุติธรรมให้กับสังคมได้อันหนึ่งกฎหมายที่บัญญัติจึงต้องมีความยุติธรรมเป็นสาระัตถะ จึงจะทำให้กฎหมายนั้นบรรลุตามจุดมุ่งหมายให้เกิดความยุติธรรมได้

ฉะนั้น กฎหมายกับความยุติธรรมจึงต้องเป็นสิ่งเดียวกันไม่อาจจะแยกออกจากกันได้ เพราะกฎหมายต้องมีความยุติธรรมอยู่ในตัวของมันเอง จึงจะสามารถเป็นเครื่องมืออำนวยความยุติธรรมให้เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

6.2.2 กฎหมายควรสอดคล้องกับบริบทของสังคม

สังคมจะวันตกมีการคิดค้นปรัชญากฎหมาย ทฤษฎี และหลักการของความยุติธรรม ขึ้นมาก็อยู่บนพื้นฐานของสังคมตะวันตกเพื่อมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมของตะวันตก ทฤษฎีต่าง ๆ เมื่อนำไปใช้ในสังคมตะวันตกจึงได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าปรัชญากฎหมายหรือทฤษฎีนั้นได้สอดคล้องกับบริบทของสังคมตะวันตก

ทั้งนี้สังคมไทยก็เช่นกัน แม้จะรับเอาหลักการของตะวันตกมาใช้ก็ไม่เสียหายอะไร แต่ไม่ควรไปวิ่งตามกันฝรั่ง กล่าวคือ ไม่ควรที่จะเอามาทั้งแพง แต่ควรนำเอาเฉพาะจุดดี จุดแข็ง หรือตรงไหนที่สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย ก็นำมาบูรณาการให้สอดคล้องหรือให้อยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมอันดีงามที่เป็นรากเหง้าของสังคมไทยอันหนึ่งกฎหมายจะเป็นตัวสะท้อนของวัฒนธรรม ประเพณี ในส่วนของจิตนิยม กฎหมายไทยก็ควรจะสะท้อนวัฒนธรรม ประเพณีของไทยเพราะกฎหมายที่ดีต้องสอดคล้องกับบริบทของสังคม ตลอดถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมด้วย

อย่างไรก็ตามพื้นฐานของศีลธรรมอันดีงามที่ฝังลึกในรากเหง้าสังคมไทยตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันก็คือพุทธศาสนา ส่วนสาระสำคัญของปรัชญากฎหมายไทยก็คือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ การจะบัญญัติกฎหมายหรือนำหลักการของตะวันตกมาบูรณาการใช้ก็ควรจะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งเหล่านี้ เพราะกฎหมายจะได้มีทิศทางไปในทางเดียวกันกับบริบทของสังคม ตลอดถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย อันจะทำให้กฎหมายมีความศักดิ์สิทธิ์และเกิดความยุติธรรมได้ โดยเฉพาะกฎหมายที่จะมาเป็นตัววางโครงสร้างของสังคม ต้องมีความมุ่งหวังที่จะรักษาสิ่งที่ทรงคุณค่าของสังคมให้มีความมั่นคง เช่น สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพราะทั้ง 3 สถาบันนี้เสมือนเป็นเบ้าหล่อหลอมหัวใจของคนไทยทั้งชาติ

6.2.3 กฎหมายต้องมีเจตนารมณ์เพื่อให้มนุษย์มีจุดหมายดังต่อไปนี้

1) เพื่อไม่ให้คนทำความชั่ว กล่าวคือ ตราบกฎหมายเพื่อให้คนในสังคมละเว้นจากความชั่ว โดยสามารถควบคุมตนเองไม่ให้ไปเบียดเบียนผู้อื่นเพื่อให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุข เช่น ศีล 5 ที่ถือว่าเป็นหลักสากลที่ทุก ๆ สังคมยอมรับห้ามไปละเมิดชีวิต ร่างกาย ทรัพย์สินของผู้อื่น ล่วงละเมิดประพฤติดีกในกาม พุดเท็จ พุดหลอกลวง กล่าวร้ายดูหมิ่น เหยียดหยามผู้อื่น และบัญญัติข้อกำหนดที่จะทำให้คนใช้ชีวิตโดยไม่ประมาทอันเป็นสาเหตุให้คนได้กระทำความชั่ว

2) มุ่งหวังให้คนทำความดีกล่าวคือ ตราบกฎหมายเพื่อส่งเสริม หรือสร้างโอกาสให้คนได้ทำความดี เช่น มีความเมตตา กรุณา ประกอบอาชีพหรือเลี้ยงชีพโดยสุจริต สามารถยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงใหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรงที่สำคัญกฎหมายนั้นต้องมุ่งหวังให้คนได้มีสติ สัมปชัญญะ เพื่อจะได้ฝึกตน พิจารณาไตร่ตรองใคร่ครวญ รู้จักยั้งคิด รู้ตัวเสมอว่าอะไรควรทำ ไม่ควรทำ และให้การดำเนินชีวิตตั้งมั่นอยู่ในความไม่ประมาท

3) ส่งเสริมให้คนได้มีการพัฒนาจิตใจและปัญญา มีคำกล่าวอยู่ว่า “จะพัฒนาการต้องพัฒนาที่ประชาชน จะพัฒนาคนต้องพัฒนาที่จิตใจ” มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ที่สามารถฝึกได้ มนุษย์จะประเสริฐ รู้ดี รู้ชั่ว ก็ต่อเมื่อผ่านการฝึกฝนที่ดีแล้ว เมื่อทุกคนในสังคมได้รับการพัฒนาทางด้านจิตใจ และเรียนรู้วิทยาการต่าง ๆ ด้วยดี จะทำให้คนในสังคมมีปัญญารู้ได้ว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูก แยกแยะชั่วดีได้ จะเป็นหนทางที่จะนำประเทศไทยไปสู่สังคมที่อุดมปัญญาอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. **เรื่องกฎหมายตราสามดวง**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2521.
- กรุณา เรื่องอุไร กุศลาสัย. **โลกทั้งผองที่น้องกัน รวบรวมและถ่ายทอดจากข้อเขียนของมหาตมะ คานธี**. พระนคร: ลายสือไทย, 2523.
- กองบรรณาธิการประชาชาติธุรกิจ. **3 ทศวรรษประเทศไทย ยุคทุนนิยมไล่ล่า**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549.
- กำธร กำประเสริฐ และสุเมธ จานประดับ. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและระบบกฎหมายหลัก**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2547.
- กิตติศักดิ์ ปรกิติ. **การปฏิรูประบบกฎหมายไทยภายใต้อิทธิพลยุโรป**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2553.
- เกษดา ทองเทพไพโรจน์. **การวิเคราะห์เปรียบเทียบโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ กับพระพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.
- เกษม วัฒนชัย. **3 ทศวรรษประเทศไทย ยุคทุนนิยมไล่ล่า**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549.
- โกศล ฉันทิกุล. **กฎหมายและการปฏิบัติเกี่ยวกับการค้าระหว่างประเทศ**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2553.
- เขียน อีระวิทย์. **วิวัฒนาการการปกครองจีน**. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2517.
- คมกริช วัฒนเสถียร. **นิติปรัชญา**. กรุงเทพมหานคร: เนติบัณฑิต, 2554.
- ความยุติธรรม**, ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://wisdomcapital.blogspot.com/2010/12/blog-post.html>
- คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 2 ปีการศึกษา 2/2554**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์แนะแนวกฎหมายนิติศาสตร์ (ลุงชาวใต้), 2554.
- คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 3 ปีการศึกษา 2/2554**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์แนะแนวกฎหมายนิติศาสตร์ (ลุงชาวใต้), 2554.
- คำบรรยายรายชั่วโมงวิชานิติปรัชญา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ครั้งที่ 4 ปีการศึกษา 2/2554**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์แนะแนวกฎหมายนิติศาสตร์ (ลุงชาวใต้), 2554.
- จรัญ โฆษณานันท์. **นิติปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2552.

- จรัญ โฆษณานันท์. **ปรัชญากฎหมายไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.
- จาตฮาฟ, นเรนทรา. **Untouchables จัณทาล**. แปลโดย วีระยุทธ เลิศพูลผล. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, 2550.
- จิตติ ติงศภัททิย์. **หลักวิชาชีพนักกฎหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมศาสตร์, 2553.
- เจริญ คัมภีรภาพ. **ข้อตกลงเขตการค้าเสรี : ลดาษี หรือ ลดาธิปไตยไทย. ข้อตกลงเขตการค้าเสรีผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย Aovereignty Not for Sale เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดีดการพิมพ์, 2547.
- ขวลิต อุตศาสนาตร์. **คำอธิบายกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, 2554.
- ชะวักชัย ภาติณฐ. **สิทธิมนุษยชนกับหลักการแห่งพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2546.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอนันท์ กาญจนพันธ์. **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2522.
- ญาณวชิระ (พระครูปลัดสุวัฒนธีรคุณ). **ทศชาติ ปณิธานมหาบุรุษไม่เปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพมหานคร: เพรส แอนด์ ดีไซน์, 2549.
- ดิเรก ควรสมาคม. **คำอธิบายหลักวิชาชีพนักกฎหมาย**. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2556.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, 2535.
- ธงไชย พรหมปก. **มหาตมะ คานธี นักสู้ อหิงสา**. กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม, 2544.
- ธนู แก้วโสภาส. **ปรัชญา-ศาสนา ตะวันออก ตะวันตก**. กรุงเทพมหานคร: สากลการศึกษา, 2529.
- ธานินทร์ กรัยวิเชียร และวิชา มหาคุณ. **การตีความกฎหมาย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, 2523.
- ธีรยุทธ บุญมี. **พิพากษาความยุติธรรมให้ประเทศเพิ่มดุลยภาพการเมืองไทย ก้าวสู่การปฏิรูปการเมือง** หน. 2. ใน 3 **ทศวรรษประเทศไทย ยุคทุนนิยมไล่ล่า**. กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2549. หน้า 41.
- น้อย พงษ์สนิท. **ปรัชญาจีน**. เชียงใหม่: โครงการตำรามหาวิทยาลัย, 2528.
- น้ำเงิน บุญเยี่ยม. **ศาลไทยประวัติและการต่อสู้เพื่อเอกราช**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งแสงการพิมพ์, 2530.
- นิวัต ทองวล. **การศึกษาเปรียบเทียบ ลักษณะนิติธรรมนิยมของ หัน เฟย จื้อ กับลัทธิเหมา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2535.
- ประชา หุตานุวัตร. **พุทธศาสนากับความยุติธรรมทางสังคม และสังคมที่พึงปรารถนา ในทัศนะของชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลดคิมทอง, 2533.

ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166. พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา 3 ดวง. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชานิติศึกษาทางสังคม ประวัติศาสตร์และปรัชญา คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

ประมวลกฎหมายประชุมพงศาวดารภาคที่ 65 เล่มที่ 40. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, 2512.

ประมุข สุวรรณสร. **กฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: นิติบรรณาการ, 2517.

ประยงค์ แสนบุราณ. **ปรัชญาอินเดีย.** กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2547.

ประสิทธิ์ โฉวิไลกุล. **กฎหมายแพ่ง หลักทั่วไป คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 4-5.** กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2545.

ประสิทธิ์ โฉวิไลกุล. **ปริมลทลแห่งกฎหมาย.** กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2554.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

ปรีดี เกษมทรัพย์. **นิติปรัชญา.** กรุงเทพมหานคร: โครงการและเอกสารประกอบการสอน คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

ปรีดี เกษมทรัพย์. **นิติปรัชญา.** พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม, 2552.

ป้วย อึ้งภากรณ์. **ศาสนธรรมกับการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2530.

ปานทิพย์ ศุภนคร. **ปรัชญาจีน.** พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554.

ปิยนารถ บุนนาค. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ (ตั้งแต่การทำสนธิสัญญาบาวริง ถึง เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516).** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

พระคุษฎี เมธะกูโร. **การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ.** กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2532.

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2538.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2514.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). สลายความขัดแย้ง นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ แนวพุทธ.

กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). เชื้อกรรม รู้กรรม แก่กรรม. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2551.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตดีงาม. พิมพ์ครั้งที่ 83.

กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2548.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). นิติศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2555.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 2551.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 14.

กรุงเทพมหานคร: สหธรรม, 2553.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก, 2549.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย. พิมพ์ครั้งที่ 32. กรุงเทพมหานคร: ผลิธีม, 2555.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย, 2550.

พระไพศาล วิสาโล. กฎแห่งกรรมกับความเป็นธรรม. มติชนรายวัน. (17 สิงหาคม 2551): 6.

พระมหาพรหมพงศ์ กวีวิโส (ศรีสุเมธิตานนท์). การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องสิทธิของจอห์น ล็อก กับพุทธปรัชญาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

พระมหาพรหม ธรรมหาโส. ความยุติธรรมในมุมมองของพุทธศาสตร์. ค้นวันที่ 13 มกราคม 2556 จาก <http://www.mcu.ac.th/site>

พระมหาพรหม ธรรมหาโส. ปาฐกถาพิเศษความยุติธรรมในมุมมองของพุทธศาสตร์. ใน งานครบรอบวันสถาปนา 2 ปี คณะนิติศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 3 ธันวาคม 2555 ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ กรุงเทพมหานคร.

พระมหาอุทัย ญาณธโร. พุทธวิธีแห่งสังคม ปรัชญาสังคมและการเมืองของพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสาร, 2538.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). ลักษณะของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2527.

- พระราชวรมุนี. **พุทธธรรม (กฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต)**. กรุงเทพมหานคร: สุขใจ, 2529.
- พระวรภักดีปิบูลย์. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512.
- พระสูตรและอรรถกถาแปล เล่มที่ 4**. มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537
- พุทธทาสภิกขุ. **ตุลาการภิธรรม คำบรรยายหลักพุทธศาสนา อบรมผู้จะทรงโปรดเกล้า ฯ เป็นตุลาการเล่ม1**. กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, 2517.
- พุทธทาสภิกขุ. **ตุลาการภิธรรม คำบรรยายหลักพุทธศาสนา อบรมผู้จะทรงโปรดเกล้า ฯ เป็นตุลาการเล่ม2**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2543.
- พุทธทาสภิกขุ. **ตุลาการภิธรรม คำบรรยายหลักพุทธศาสนา อบรมผู้จะทรงโปรดเกล้า ฯ เป็นตุลาการเล่ม 3**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2544.
- พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมะกับการเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2549.
- พุทธทาสภิกขุ. **ธัมมิกสังคณนิยม**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, 2548.
- พุทธทาสภิกขุ. **พุทธประวัติ สำหรับเยาวชน**. ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://www.dhammajak.net/board/viewtopic.php?t=7822>
- เพ็ชรี สุมิตร. **ประวัติอารยธรรมจีน**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518.
- เพ็ญศรี ดูก. **การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัลพับลิเคชั่น, 2544.
- ไพจิตร บุญญพันธุ์. **หลักกฎหมายปิดปากกับการสืบพยานบุคคลเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อความในเอกสาร. ดุลหาพห. 55 (กันยายน – ธันวาคม 2551): 1-37.**
- ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง. **ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2530.
- มงคลดิลกปิณี (ทุติโย ภาค)**. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551.
- มหาตมะ คานธี. **ชีวประวัติของข้าพเจ้า My Life is My Message M.K. Gandhi**. แปลโดยกรุณา กุศลาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตะวันออก, 2552.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ตติยสมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวรรค เล่ม 6**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัย มหาวรรค วรรค ตอน 1**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.
- มานิตย์ จุมปา. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

เมอเรย์, เยอร์ทรูด. **มหาตมา คานธี (Gandhiji: The Story of His Life)**. แปลโดย เรืองอุไร กุศล
ลาสัย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, 2554.

ร. แลงกานต์. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2526.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542**. ค้น วันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://rirs3.royin.go.th/word32/word-32-a0.asp>

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: อรุณการ
พิมพ์, 2552.

ราชบุรดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวง. **เล็คเชอร์**. กรุงเทพมหานคร: โสภณพิพรรฒนาการ,
2468.

ล่อ การุณยะวณิช. **พุทธศาสนาและการอยู่รอดของชาติไทย**. พิษณุโลก: ตระกูลไทย, 2519.

ลิขิต อีร์เวคิน. **ปรัชญากฎหมายของพระประมุข. ผู้จัดการออนไลน์**. (1 เมษายน 2552) ค้นวันที่ 1
มิถุนายน 2556 จาก <http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9520000036991>

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร:
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539.

วรพจน์ วิศรุตพิชญ์. **สิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2538.

วรรณสิทธิ ไวทเสวี. **คู่มือการศึกษา พระอภิธรรมมัตถสังคหะ**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: มูล
นิธิแนบมหานีรานนท์, 2551.

วันชัย แสงสุวรรณ. **การนำหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาใช้สนับสนุนหลักกฎหมายทั่วไปตาม
ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2550.

วันวร จจะนุ. **มโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

วิชา มหาคุณ. **กฎหมายและคดีสำคัญสมัยกรุงธนบุรี. วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**.
8 (กุมภาพันธ์ 2527): 72.

วิทยากร เชียงกุล. **รวมภาพบันทึกชีวิตของที่สุดนักต่อสู้หิงสา มหาตมะ คานธี The Soul of
Mahatma Gandhi**. กรุงเทพมหานคร: สายธาร, 2553.

วิรัช ธีรพันธ์เมธี. **ชีวิตและงานของ ดร.เอ็มเบ็คการ์ นักปฏิวัติสังคมของอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2518.

วิรัช ธีรพันธ์เมธี. **ดร.เอ็มเบ็คการ์ รัฐบุรุษจากสลัม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2533.

- วีรวัลย์ งามสันติกุล และวินัย พงศ์ศรีเพียร. **นิติปรัชญาไทย ประกาศพระราชปราชญ์ พระธรรมสารท และ On the Laws of Mu'ung Thai or Siam.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- สกล นิสารัตน์. **กฎหมายอาญาและการลงโทษที่เหมาะสม : แนวความคิดทางด้านปรัชญาและความยุติธรรมทางสังคม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารคดี คณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545.
- สถิต วงศ์สุวรรณ. **ปรัชญาตะวันออก (อินเดีย, จีน, ญี่ปุ่น, ไทย) Eastern Philosophy.** กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, 2541.
- สม สุจีรา. กฎธรรมชาติตามหลักพุทธศาสนา นิยาม 5 ใน **เกิดเพราะกรรมหรือความชวย.** ค้นวันที่ 20 สิงหาคม 2557 จาก <http://guru.google.co.th/guru/thread?tid=566d506daf5b72b1>
- สมยศ เชื้อไทย. **นิติปรัชญาเบื้องต้น.** พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2554.
- สวามี สัตยานันทบุรี. **มหาตมะคานธี ผู้ปฏิวัติอินเดีย.** พิมพ์ครั้งที่ 5. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2501.
- 200 ปี กฎหมายตราสามดวง.** กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ข้อมูลกฎหมายกลาง สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2547.
- สโรช สันตะพันธุ์. **พระพุทธศาสนากับหลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน.** ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=931>
- สัญญา สัยญาวิวัฒน์. **พุทธสังคมวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2533.
- สารัตถปรัชญาอินเดีย.** แปลจาก The Essentials of Indian Philosophy โดย สุขุม ศรีบุรินทร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2531.
- สิริภิญญา ไชวโฏกุล และประสิทธิ์ ไชวโฏกุล. **สุภาษิตกฎหมาย คติพจน์ และความสมควรคิดทางกฎหมาย.** กรุงเทพมหานคร: นิติธรรม, 2553.
- สุทธิวาทีนฤพุฒิ, หลวง. **คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2511.
- สุนทร ณ รังสี. **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2537.
- สุนทร ณ รังสี. **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545.
- สุเมธ จานประดับ และคณะ. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.

- สุริยา ปานแป้น และอนวัตนันท์ บุญนันท์. **คู่มือสอบกฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม, 2553.
- เสน่ห์ จามริก. **พุทธศาสนากับสิทธิมนุษยชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. กฎหมายและความยุติธรรมในนิติศาสตร์แผนไทย. **วารสารนิติศาสตร์**. 34 (มิถุนายน 2547): 287.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. บทบาทของศาลยุติธรรมในบริบทของกฎหมายกับความยุติธรรม. **ดุลพາห**. 53 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2549): 1-22.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส. **ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน, 2555.
- หยุด แสงอุทัย. **ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2538.
- อकिनร์พิพัฒน์. **ชาวบ้าน ชาวเมือง เรื่องความยุติธรรมในสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: วนิดาการพิมพ์, 2552.
- อดิศักดิ์ ทองบุญ. **ปรัชญาอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.
- อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ. ปาฐกถาพิเศษ ใน การสัมมนาความร่วมมือระหว่างไทยและญี่ปุ่น เรื่องกฎหมายเศรษฐกิจกับการพัฒนา. 2 – 3 ธันวาคม 2542 โรงแรมรีเจนท์ กรุงเทพมหานคร. หน้า 5.
- อักขราทร จุฬารัตน. **การใช้และการตีความกฎหมาย**. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, 2553.
- อานนท์ จิตรประภาส. **มหาตมะ คานธี มหาบุรุษแห่งสัตยาเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป, 2556.
- อานนท์ ภักดีวงศ์. **วิกฤตการณ์เมืองโลก วิกฤตการณ์เมืองไทย 2551**. ใน **เอกสารประกอบการสัมมนา วิกฤตโลก วิกฤตไทย**. 18 กุมภาพันธ์ 2551 ณ วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต. ค้นวันที่ 1 มิถุนายน 2556 จาก <http://www.scribd.com/doc/3633184/-2551>
- อุดมมงคล. **ศาสนากับปัญหาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: บพิธการพิมพ์, 2523.
- โอสธ โกศิน. **คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: หอรัตนชัยการพิมพ์, 2538.
- Balhm, Archie J. **The Heart of Conducious**. Southern Illinois: University Press, 1977.
- อ้างอิงใน ปานทิพย์ ศุภนคร. **ปรัชญาจีน**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554.

- Bashma, A. L. **The Wonder That was That was India**. Delhi: Rupa, 1974 อ้างถึงใน ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง. **ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2530.
- Burnell, Arthur Coke. **The Ordinances of Manu**. London: Kegan Paul, Truch Triibner, 1891 อ้างถึงใน ปรีชา ขวัญช้างยืน. **ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.
- Freeman, Samvel. **Rawls**. New York: Routledge, 2007 อ้างถึงใน เกษดา ทองเทพไพโรจน์, **การวิเคราะห์เปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ กับพระพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.
- Radhakrishnan, Sarvepalli. **Indian Philosophy Volume 2**. New York, NY: Oxford University Press, 1996 p. 342 อ้างถึงใน ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง. **ความคิดสำคัญในปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, 2530.
- Raw, John. **A Theory of Jutice**. Cambridge, MA: Harvard Universtiy Press, 1971 อ้างถึงใน เกษดา ทองเทพไพโรจน์. **การวิเคราะห์เปรียบเทียบมโนทัศน์เรื่องความยุติธรรมของจอห์น รอลล์ กับพระพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553.
- Waley, Arthur. **The Analects of Confucius**. New York: Vintage Books, 1938 อ้างถึงใน ปานทิพย์ ศุภนคร. **ปรัชญาจีน**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2554.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ ชื่อสกุล

พระคทาวิฑูรย์ คเวสกรธมโม (เพ็งที)

ประวัติการศึกษา

นักธรรมชั้นเอก

สำนักเรียนวัดขวัญเมืองระบือธรรม จังหวัดมหาสารคาม

ปีที่สำเร็จการศึกษา พ.ศ. 2545

พุทธศาสตรบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์ วิชาเอกการเมืองการปกครอง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (ส่วนกลาง)

ปีที่สำเร็จการศึกษา พ.ศ. 2553

นิติศาสตรบัณฑิต

มหาวิทยาลัยรามคำแหง (ส่วนกลาง)

ปีที่สำเร็จการศึกษา พ.ศ. 2553

ประสบการณ์ทำงาน

พ.ศ. 2550 – ปัจจุบัน

พระวิทยากรกลุ่มเพื่อชีวิตดีงาม

พ.ศ. 2553 – ปัจจุบัน

พระวิทยากรสำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และ ความ

มั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์

พ.ศ. 2555 – ปัจจุบัน

วิทยากรเผยแพร่ความรู้การเมืองภาคพลเมืองสู่เยาวชน สถาบัน

พระปกเกล้า

สถานที่ติดต่อ

สำนักงานกลุ่มเพื่อชีวิตดีงาม คณะ 2 วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร

แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร 10100

ภูมิลำเนาบ้านเกิด

22 หมู่ 7 ตำบลนาตูน อำเภอนาตูน จังหวัดมหาสารคาม 44180